

ERKEN OSMANLI DÖNEMİNDE AKINCI BEYLERİ VE BÂNİLİKLERİ

HURŞİT ÇETİN ARSLAN

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

43404

Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı için Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ

olarak Hazırlanmıştır.

Ankara
Ağustos, 1995

Y.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

İş bu çalışma, jürimiz tarafından Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Başkan:.....
Prof.Dr.Filiz YENİŞEHİRLİOĞLU (Danışman)

Üye.....
Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK

Üye.....
Yrd.Doç.DR.Mustafa AKPOLAT

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

21/ Eylül /1995

Prof. Dr. Hüsnü ARICI
Enstitü Müdürü

ÖZET

"Erken Osmanlı Dönemi (1299-1451)'nde Akıncı Beyleri ve Bânilikleri" adlı tez çalışmamız; Dönemin tarihi kaynaklarından, inşa kitabelerinden, vakfiyelerden ve tarihi belgelerden bâniliklerini belirleyebildiğimiz; Şecerele-riyle birlikte tesbit etmiş olduğumuz, akıncı beyleri ve bu beylerin ailelerinin inşa ettirdikleri yapıların incelenmesine yönelik bir çalışma özelliği taşımaktadır.

Tez çalışmamıza bu açılardan konu olan; Mihaloğulları, Evrenosoğulları, Turhanoğulları, Malkoçoğulları ailelerinin ilk beylerinden başlayarak, bâniliklerini saptayabildiğimiz bütün fertlerinin inşa ettirdikleri yapılar belirlenmiş ve sonraki aşamada yapılar üzerine ayrıntılı incelemelere girilmiştir. Tez konumuza giren Çandarlı Ailesi ise aynı dönemde faaliyet gösteren diğer bir "Bey" ailesi olması nedeniyle ve akıncı ailelerinin Hânedan ile olan ilişkilerinde karşılaştırma yapabilme imkânı sağladığından çalışma konumuza dahil edilmiştir.

Tezimizin Giriş bölümünde Erken Osmanlı döneminin siyasi, ekonomik, idari özellikleri üzerine genel bilgiler verilmiştir. Akıncı beylerinin bu dönem içerisindeki konumları ayrı olarak ele alınmış, daha sonrada her bir akıncı ailesi üzerine yoğunlaşarak, bu ailelerin bânilikleri inşa ettirdikleri yapılarla, tez akışına uygun olarak sunulmuştur.

Tezin son bölümleri akıncı beylerinin inşa ettirdikleri yapıların mimari özelliklerinin belirlenebilmesi amacıyla, Osmanlı mimarisi içerisinde incelenmiş, sonrada karşılaştırma ve değerlendirme bölümünde bu ailelere ait yerleşim birimlerinin özellikleri yapıların tipleri ve yayılım alanları belirlenmiştir.

SUMMARY

Our thesis titled "Akıncı Beys (raiders) and Their Patronage in Early Ottoman Period (1299-1451)" is aimed to investigate the buildings constructed under the patronage of akıncı beys and their family members, whose genealogy we can trace, using the historical sources of the period, the inscriptions of the buildings, waqf charters, and archive documents.

Our thesis was focused initially on determining all the buildings made by Mihailoğulları, Evrenosoğulları, Turhanogulları, and Malkoçoğulları, beginning from the first beys of these families to the last members; and then, detailed researches were made on those buildings. Patronage of Çandarlı family, who had some viziers in the palace, was also included in our work as a family from the same period whose activities enable us to investigate the relations between the Ottoman dynasty and those families and to make some comparisons when possible.

In the introduction of the thesis, general information was given about the political, economical, and administrative characteristics of the early Ottoman period, and the status of akıncı beys in that period was introduced. Then, the buildings of every akıncı family is researched one by one in the course of the thesis.

In the following parts of the thesis, the architectural characteristics of the buildings of the akıncı beys were examined within the general context of the early Ottoman architecture. Finally, after some comparisons and evaluations, the characteristics of their settlements, the types of the buildings and the areas to which those buildings are dispersed were determined.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa no
ÖZET	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER	iii
LEVHA LİSTESİ	vi
ÖNSÖZ	xiv
I. GİRİŞ	
1. KONUNUN TANIM VE ALANI	1
2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	1
3. KAYNAK VE YAYINLAR	
3.1. DÖNEMİN TARİHİ KAYNAKLARI	3
3.2. KİTABELER	5
3.3. VAKFİYELER	6
3.4. BERATLAR-TEMLİKNAMELER	8
3.5. AKINCI DEFTERLERİ	9
3.6. EDEBİ ESERLER	9
3.7. SEYAHATNÂMELER	10
3.8. GÜNÜMÜZ YAYINLARI	10
4. AMAÇ VE SORULAR	15
II. ERKEN OSMANLI DÖNEMİ (1300-1453)	
1. SİYASİ TARİH	17
2. EKONOMİK YAŞAM	22
3. FETİH VE YERLEŞİM POLİTİKASI	23
III. AKINCILAR VE AKINCI BEYLERİ	28
1. AKINCI BEYLERİNİN GÖREVLENDİRİLMESİ	30
2. HANEDEN İLE OLAN İLİŞKİLERİ	33
3. YERLEŞİM POLİTİKALARI VE BÂNİLİKLERİ	36
IV. BÖLÜM NOTLARI	45
V. KATALOG	49
1.1. MİHALOĞULLARI	49
1.1. KÖSE MİHAL	49
1.2. BÂNİ GAZİ MİHAL BEY	57
1.2.1. EDİRNE GAZİ MİHAL BEY CAMİ	57
1.2.2. EDİRNE GAZİ MİHAL BEY HAMAMI	60
1.2.3. BİLECİK-GÖLPAZARI MİHAL BEY HANI	63
1.2.4. BİLECİK-GÖLPAZARI MİHAL BEY CAMİ	65
1.2.5. BİLECİK-GÖLPAZARI MİHAL BEY HAMAMI	67
2. EVRENOSOĞULLARI	
2.1. EVRENOS BEY	70
2.2. BÂNİ GAZİ EVRENOS BEY	77

2.2.1.	YENİCE VARDAR (GIANNITSA-YIANNITSA)	
	GAZİ EVRENOS BEY TÜRBESİ	77
2.2.2.	YENİCE VARDAR EVRENOS BEY HAMAMI	80
2.2.3.	GÜMÜLCİNE (KOMOTİNİ) ESKİ CAMİ	81
2.2.4.	GÜMÜLCİNE GAZİ EVRENOS BEY İMARETİ	83
2.2.5.	LOUTRA (ILICA) HANI	85
2.3.1.	YENİCE VARDAR AHMED BEY CAMİ	86
3.	TURHANOĞULLARI	
1.	TURHAN BEY	88
2.	BÂNİ İSHAK BEY	
2.1.	ÜSKÜP İSHAK BEY (ALACA) CAMİ	91
4.	MALKOÇOĞULLARI	93
1.	MALKOÇOĞULLARINA AİT ESERLER	94
5.	ÇANDARLI AİLESİ	
5.1.	ÇANDARLI HALİL HAYREDDİN PAŞA	96
5.2.	BÂNİ ÇANDARLI HAYREDDİN PAŞA	
5.2.1.	İZNİK YEŞİL CAMİ	103
5.2.2.	GELİBOLU ULU (ESKİ) CAMİ	109
5.2.3.	SEREZ ESKİ (KURŞUNLU) CAMİ	114
5.2.4.	BURSA HAYREDDİN PAŞA CAMİ	116
5.3.	ÇANDARLI AİLESİNE AİT DİĞER ESERLER	
5.3.1.	BURSA ALİ PAŞA CAMİ	117
5.3.2.	BURSA İBRAHİM PAŞA CAMİ	118
5.3.3.	BURSA İBRAHİM PAŞA (MAHKEME) HAMAMI	120
5.3.4.	İZNİK MAHMUT ÇELEBİ CAMİ	123
5.3.5.	SEREZ BEDESTENİ	127
5.3.6.	İZNİK ÇANDARLI HALİL HAYREDDİN PAŞA TÜRBESİ	128
5.3.7.	İZNİK ÇANDARLI İBRAHİM PAŞA TÜRBESİ	132
5.3.8.	İZNİK ÇANDARLI HALİL PAŞA TÜRBESİ	135
VI.	BÖLÜM NOTLARI	137
VII.	ERKEN OSMANLI DÖNEMİ MİMARİSİNDE AKINCI BEY'İ YAPILARI	140
1.	YAPI TİPLERİ	147
1.1.	ZAVİYELİ CAMİLER	147
1.2.	TEK MEKANLI-KUBBELİ CAMİLER	149
1.3.	EŞ DEĞERDE-ÇOK ÜNİTELİ CAMİLER	151
1.4.	AHŞAP ÖRTÜLÜ CAMİLER	152
1.5.	DİKDÖRTGEN PLANLI CAMİLER	153
1.6.	MEDRESELER	153
1.7.	ŞEHİR İÇİ HANLARI VE BEDESTENLER	155
1.8.	İMARETLER	156
1.9.	HAMAMLAR	157
1.10.	TEKKE VE ZAVİYELER	159
1.11.	TÜRBELER	159

2. ERKEN OSMANLI MİMARİSİNDE SÜSLEME	161
3. MALZEME-TEKNİK	166
4. AKINCI BEYLERİ YAPILARI İLE AYNI DÖNEM BEY YAPILARININ KARŞILAŞTIRILMASI	
1. GENEL ÖZELLİKLER	167
2. YAPILARLA OLAN KARŞILAŞTIRMALAR	169
5. AKINCI BEYLERİNE AİT YAPI KİTABELERİ	
1. MİHALOĞULLARI	174
2. MALKOÇOĞULLARI	174
3. EVRENOSOĞULLARI	175
4. TURHANOĞULLARI	175
5. ÇANDARLI AİLESİ	175
VIII. BÖLÜM NOTLARI	177
IX. DEĞERLENDİRMELER	178
X. SONUÇ	184
XI. KAYNAKÇA	185

LEVHA LİSTESİ

- Lev.1. Akıncı Beylerinin Faaliyet Gösterdikleri Yerleşim Birimleri (1966, E.H.AYVERDİ).
- Lev.2. Osmanlı Devletinin Kurulduğu Sırada Genel Durum. (1299). (1988 c, İ.H.UZUNÇARŞILI).
- Lev.3. Osman Gazi Dönemi. (1299-1326). Başında Osmanlı Beyliği. (1964, ANONİM).
- Lev.4. Osman Gazi Dönemi Sonunda Osmanlı Beyliği (1964 ANONİM)
- Lev.5. Orhan Gazi Dönemi (1326-1362). Sonunda Osmanlı Beyliği. (1979 M.AKDAĞ).
- Lev.6. I. Murad Dönemi (1362-1389). Sonunda Osmanlı Beyliği. (1964, ANONİM).
- Lev.7. Fetret Devri. (1402- 1413)'nde Bağımsız Hale Gelen Beylikler. (1988 c İ.H.UZUNÇARŞILI).
- Lev.8. I. Mehmed Dönemi (1413-1421). Sonunda Osmanlı Devleti. (1964, ANONİM).
- Lev.9. II. Murad Dönemi (1421-1451). Sonunda Osmanlı Devleti. (1964, ANONİM).
- Lev.10. 1453 Öncesi Osmanlı Sınırları İçindeki Önemli Ticaret Yolları (1979, M.AKDAĞ)
- Lev.11. Mihaloğulları Şeceresi (1960,M.T. GÖKBİLGİN)
- Lev.12. Mihaloğulları'nın yapılarının bulunduğu yerler 1 (1966, E.H.AYVERDİ).
- Lev.13. Edirne Şehir Planında Gazi Mihal Bey'in Yapılarının Bulunduğu Yerler 26,27 (1960,İ.PARMAKSIZOĞLU).

Lev.14a. Edirne, Gazi Mihal Bey Cami İnşa Kitabesi
(1972, E.H. AYVERDİ)

b. Edirne, Gazi Mihal Bey Camisinin 1920'lerdeki
Durumu. (1972, E.H. AYVERDİ)

Lev.15. Edirne, Gazi Mihal Bey Camisi Planı
(1968, A.KURAN).

Lev.16. Edirne Gazi Mihal Bey Camisi Kuzey Cephesi.

Lev.17. Edirne, Gazi Mihal Bey Hamamı Planı
(1972, E.H. AYVERDİ).

Lev.18a. Edirne, Gazi Mihal Bey Hamamı Güneydoğudan
Görünüş.

b. Edirne, Gazi Mihal Bey Hamamı Kuzeybatıdan
Görünüş.

Lev.19a. Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey Hanı, Kitabesi

b. Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey Hanı, Batı
Cephesi .

Lev.20. Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey Hanı Planı
(1972, E.H. AYVERDİ)

Lev.21a. Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey Hanı Güney
cephesi .

b. Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey Hanı Üstten
görünüş.

Lev.22. Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey Camisi, Planı
(1977, S. ERKEN)

Lev.23a. Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey Camisi,
Kuzeybatıdan görünüş.

b. Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey Camisi, Güneyden
görünüş.

Lev.24. Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey Hamamı Krokisi
(1966, E.H. AYVERDİ)

- Lev.25. Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey Hamamı Güneyden Görünüm.
- Lev.26. Evrenosoğulları'nın Faaliyet Gösterdikleri Yerleşim Birimleri 2 (1966, E.H.AYVERDİ).
- Lev.27. Evrenosoğulları'ndan İskender Bey'in Yenice Vardar'daki Camisinin Restitüsyonu (1990b, M. KİEL).
- Lev.28. Yenice Vardar Evrenosoğlu Ahmet Bey'in Harabe Durumundaki Hamamı (1990b, M. KİEL).
- Lev.29. Evrenosoğulları şeceresi (1945, İ.H.UZUNÇARŞILI)
- Lev.30a. Yenice Vardar Evrenos Bey Türbesinin Kitabesi (1976, V. DEMETRIADES).
- b. Yenice Vardar, Evrenos Bey türbesinin 1920' lerdeki durumu (1976, V. DEMETRIADES).
- Lev.31a. Yenice Vardar, Evrenos Bey Türbesinin Kuzey Batı Cephesi (1992 b, ANONİM).
- b. Yenice Vardar, Evrenos Bey Türbesi, Batı Cephesi (1992 b, ANONİM).
- Lev.32a. Yenice Vardar, Evrenos Bey Hamamı Kalıntıları (1990, F. YENİŞEHİRLİOĞLU).
- b. Yenice Vardar, Evrenos Bey Hamamı, Ön Cephesi (1990, F. YENİŞEHİRLİOĞLU)
- Lev.33. Yenice Vardar, Evrenos Bey Hamamı, Planı (1990b, M.KİEL)
- Lev.34. Gümülcine Eski Cami Planı (1990 b, M.KİEL).
- Lev.35. Gümülcine Gazi Evrenos Bey İmaretı Planı (1990 b, M.KİEL).
- Lev.36a. Gümülcine Gazi Evrenos Bey İmaretı Güney Cephesi (1992 b, ANONİM).

- b. Gümülcine, Gazi Evrenos Bey İmaretı, Güney Cephenn Üst Kısmında Antık Döneme Ait Olduğu Düşünölen Büst. (1992 b, ANONİM).
- Lev.37. Loutra (İlıca), Evrenos Bey Hanı Planı (1990b, M. KİEL)
- Lev.38a. Loutra (İlıca), Evrenos Bey Hanı Doğı Cephesinden Görünüş. (1990b, M. KİEL)
- b. Loutra (İlıca), Evrenos Bey Hanı İçten Görünüş (1990b, M. KİEL).
- Lev.39. Yenice Vardar Evrenosoğlu Ahmed Bey Camisi Planı (1990 b, M. KİEL)
- Lev.40. Yenice Vardar, Evrenosoğlu Ahmet Bey Camisi, Mihrap Kalıntısı. (1990, F. YENİŞEHİRLİOĞLU)
- Lev.41. Turhanoğulları Şeceresi (1988, F. BABİNGER)
- Lev.42. Teselya-Yenişehir'de 19. Yüzyıldaki Osmanlı Yapılarının Konumlarını Gösteren Harita (1973-1974, Y. HALAÇOĞLU)
- Lev.43. Tırhala (Trikkala)'da, Yukarı Şehir olarak Bilinen Kalenin Bugünkü Durumu(1989, Anonim)
- Lev.44. Turhanoğulları'nın Faaliyet Gösterdiği Yerleşim Birimleri 3 (1966, E.H.AYVERDİ).
- Lev.45. Üsküp, İshak Bey (Alaca) Camisi planı (1982, E. H. AYVERDİ)
- Lev.46. Malkoçoğulları'nın Faaliyet Gösterdiği Yerleşim Birimleri 4 (1966, E.H.AYVERDİ).
- Lev.47. Gebze, Malkoçoğlu Mehmed Bey Türbesi Plan ve Kesiti (1966, E.H. AYVERDİ).
- Lev.48. Çandarlı Ailesi Şeceresi. (1988a, İ.H. UZUNÇARŞILI)

- Lev.49. Çandarlı Ailesinin Faaliyet Gösterdiği Yerleşim Birimleri (1966, E.H.AYVERDİ).
- Lev.50. İznik Şehir Planında, Çandarlı'lara Ait Yapıların Konumları (1938, A.S. ÜLGİN)
- Lev.51a. İznik, Yeşil Cami Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe.
- b. İznik Yeşil Cami Son Cemaat Yeri Kapısı Üzerindeki Kitabe..
- Lev.52. İznik Şehrinin 16.Yüzyıldaki Görünümü (1555,Matrakçı Nasuh).
- Lev.53. İznik Yeşil Camisi Planı (1966, E.H.AYVERDİ).
- Lev.54. İznik Yeşil Camisi Boylamasına Kesit (1966, E.H. AYVERDİ).
- Lev.55a. İznik Yeşil Camisi, Güneybatıdan Genel Görünüş.
- b. İznik Yeşil Camisi, Batı Cephesi.
- Lev.56. İznik Yeşil Camisi, Güney Batı Cephesi
- Lev.57a. Gelibolu Ulu Cami, Kuzeydeki Kapının Üzerindeki Kitabe..
- b. Gelibolu Ulu Camisi, Güney Cephesi
- Lev.58. Gelibolu Ulu Cami, 18. Yüzyıl Sonunda yapılmış Bir Gravürü (1820, H.CASTELLAN).
- Lev.59a. Gelibolu Ulu Camisi Güney Cepheden Ayrıntı
- b. Gelibolu Ulu Cami ,Mihrap Duvarına Bakış.
- Lev.60. Çandarlılara Ait Yapıların Bursa Şehir Planında yerleri (1958, A.GABRIEL).

- Lev.61. Bursa Hayreddin Paşa Camisi Minare Kaidesinden Görünüş .
- Lev.62. Bursa Ali Paşa Camisi Planı (1966, E.H. AYVERDİ)
- Lev.63a. Bursa Ali Paşa Camisi Batı Cephesi.
- b. Bursa Ali Paşa Camisi Batı Cepheden Ayrıntı.
- Lev.64. Bursa İbrahim Paşa Camisi Planı (1966, H.E. AYVERDİ)
- Lev.65a. Bursa İbrahim Paşa Camisi Doğudan Genel Görünüş.
- b. Bursa İbrahim Paşa Camisi Son Cemaat Yeri Doğu Duvardaki Pencere
- Lev.66. Bursa İbrahim Paşa Hamamı Planı (1966, E.H. AYVERDİ)
- Lev.67a. Bursa İbrahim Paşa Hamamı Batıdan Görünüş.
- b. Bursa İbrahim Paşa Hamamı Giriş Kapısından Görünüm.
- Lev.68a. İznik Mahmut Çelebi Camisi, Kitabe.
- b. İznik Mahmut Çelebi Camisi, Kuzey Cepheden Görünüş.
- Lev.69. İznik Mahmut Çelebi Camisi planı (1972 E.H. AYVERDİ)
- Lev.70. Serez Bedesteni Plan (1985, M.CEZAR)
- Lev.71a. Serez Bedesteni Kuzeybatıdan Genel Görünüş (1985, M. CEZAR)
- b. Serez Bedesteni İçteki Desteklerden ve Örtü Sisteminden Görünüş. (1990, F. YENİŞEHİRLİOĞLU)

- Lev.72. İznik Halil Hayreddin Paşa Türbesi Planı
(1972, E. H. AYVERDİ)
- Lev.73a. İznik Halil Hayreddin Paşa Türbesi Güney
Cephesi.
- b. Batı Cephesinden Görünüş.
- Lev.74. İznik Çandarlı İbrahim Paşa Türbesi Planı
(1941, K. OTTODORN)
- Lev.75a. İznik Çandarlı İbrahim Paşa Türbesi Doğudan
Görünüş.
- b. İznik Çandarlı İbrahim Paşa Türbesi
Mezarlardan Görünüş.
- Lev.76. İznik Çandarlı Halil Paşa Türbesi Planı
(1941, K. OTTODORN)
- lev.77a. İznik Çandarlı Halil Paşa Türbesi Güney-
doğudan Görünüş.
- b. İznik Çandarlı Halil Paşa Türbesi
Mezarlardan Görünüş.
- Lev.78. Behramkale, Hüdavendigâr Camisi Planı
(1966, E.H. AYVERDİ)
- Lev.79. Tuzla, Hüdavendigâr Camisi Planı
(1966, E.H. AYVERDİ)
- Lev.80. Bursa Şehadet Camisi Planı
(1966, E. H. AYVERDİ)
- Lev.81. Filibe, Hüdavendigâr Camisi Planı
(1966, E.H. AYVERDİ)
- Lev.82. Edirne Eski Camisi Planı
(1972 E. H. AYVERDİ)
- Lev.83. Edirne Muradiye Camisi Planı
(1968, A.KURAN)

- Lev.84. Ulubat, Issız Han, Planı
 (1966, E. H. AYVERDİ)
- Lev.85. Mudurnu Yıldırım Hamamı Planı
 (1966, E. H. AYVERDİ)
- Lev.86. İznik Yakup Çelebi İmaretı Planı
 (1972, E. H. AYVERDİ)

ÖNSÖZ

Giriş bölümünde genel hatlarıyla tarihi, coğrafi ve ekonomik özelliklerini vermeye çalışacağımız, Erken Osmanlı dönemi içerisinde araştırmalara fazla konu olmayan alanların bulunması, tez konumuzun seçiminde başlıca faktör oluşturmıştır.

İşte bu alanlardan birisi de Erken Osmanlı dönemindeki bânîlik faaliyetleridir ki; tez konumuz olan "Erken Osmanlı Döneminde Akıncı Beyleri ve Bânîlikleri" adlı çalışmamız, bânîlik eylemini akıncı beylerinin inşa ettirdiği yapılar ile sınırlandırmaktadır.

Tez çalışmamızın kapsamına giren ailelerin hem akıncı beyi, hem de bir bânî olarak karşımıza çıkmalarının yanı sıra; Erken Osmanlı döneminde yapmış oldukları önemli akınlar ile gerek dönemin vakanüvis kayıtlarında, gerekse günümüz yayınlarında sıkça adlarına rastladığımız beş aileyi inceleme konusu olarak belirleyip, konuyu irdelemeyi amaçladık.

Bu akıncı ailelerinden Evrenosoğulları, Gümüşine (Komotini), Serez (serrai) ve Yenice Vardar (Giannitsa-Yiannitsa)'da; Mihaloğulları, Bilecik çevresinde, Edirne'de, Sofya ve çevresinde; Turhanogulları Mora ve Teselya'da; Malkoçoğulları Niğbolu, Macaristan topraklarında; Çandarlı Ailesinin de Batı Trakya, İznik ve çevresinde etkin oldukları görülmektedir (Lev.1). Çandarlı Ailesini bir akıncı ailesinden çok, Erken Osmanlı dönemindeki konumu, inşa faaliyetleri, Hanedan ile olan yakın ilişkilerinin, diğer akıncı aileleriyle benzer özellikler göstermesi nedeniyle ele alıp, incelemeyi düşündük.

Ele aldığımız akıncı beylerinin dışında; Erken Osmanlı döneminde karşımıza çıkan diğer akıncı beylerinin bânîlik ve akıncı hizmetlerinin devamlılık göstermesi konumuz açısından daha sağlıklı bilgilerin edinilmesine imkan tanımadığından tez çalışmamızın dışında bırakılmıştır. Bu akıncı beylerinden Osman Gazi dönemi (1281-1326)'nde

Konuralp ve Karamürsel'i; Orhan Gazi devrinde(1326-1362), Hacı İlbeyi ve Lâlâ Şahin Paşa'yı; I.Murad döneminde(1362-1389),Kara Timurtaş Paşa ve Saruca Paşa'yı;I.Bayezıd döneminde(1389-1402),Firuz Bey,Paşa Yiğit Bey,Gazi Sarı Timurtaş Paşa ve Mezit Bey'i; II.Murad döneminde de,Karaca Paşa ve Oruç Paşa'yı görmekteyiz.

Akıncı ailelerini belirlerken gözönünde bulundurduğumuz önemli noktalardan birisi'de şecerelerinin bulunması olmuştur ki(1); buralardan elde ettiğimiz soy kütüğü ile aynı ailenin akıncılık hizmetinin devam edip etmediği, banniliklerinin olup olmadığını belirleme imkânına ve bu faaliyetlerinin kronolojik olarak geniş bir zaman çerçevesinde incelenmesine olanak sağlamıştır.

Bana,böyle bir çalışma konusu üzerine araştırma yapma imkânı tanıyan değerli hocam Prof.Dr.Filiz Yenişehirlioğlu'na, fikirleri ve bilgileriyle bana destek olan Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'den Prof. Dr.Ahmet Yaşar Ocak'a, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dekanı Prof.Dr.Melik Delilbaşı'na,Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof.Dr. Nusret Çam'a,Dr.Abdülkadir Dünder'a ve Mustafa Aşkar'a,Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv, Rölöve ve Restorasyon Bölümü görevlilerine,Türk Tarih Kurumu görevlilerine,alan çalışmalarında yanımda olan Hacettepe Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesinden Neşet Ertuş Çal'a; Turizm Bakanlığı Foto-Film Arşiv Bölümü şube müdürü Arkeolog Semra Türker'e İngilizce öğretmenlerim Çetin Sarıkartal ve Fatma Darıcı'ya,Ankara İl Özel İdare Müdürlüğü Personeli Funda Darıcı ve Ateş Gülyaz'a,PTT Baş Müdürlüğü'nde görevli sayın Halil Özbey'e teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca,her zaman yanımda desteğini ve yardımlarını hissettiğim,Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümün'den öğretim görevlisi Dr. Fatih Müderrisoğlu'na teşekkürlerimi sunarım. Tez çalışmam sırasında,maddi ve manevi desteğini esirgemeyen Aileme de sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

1.GİRİŞ

1.Konunun Tanım ve alanı:

"Erken Osmanlı Döneminde Akıncı Beyleri ve Bânilikleri"adlı çalışma konumuz;yukarıda belirttiğimiz beş ailenin Evrenosoğulları,Mihaloğulları,Malkoçoğulları,Turhan-oğulları ve Çandarlılar olmak üzere hakim oldukları bölgelerdeki bânilik eylemleri,inşa ettirdikleri yapılar,bu yapıların tiplerini ve dağılım bölgelerini içeren bir çalışma alanını oluşturmaktadır.

Akıncı beylerinin statüleri,tımar edinerek yeni aldıkları yerleşim birimlerinde idari ve ekonomik açılardan bir güç haline gelmeleri,Hanedanla olan ilişkileri ve bu ilişkinin kendilerine neler sağlayıp,saglamadığı;diğer taraftan akın görevlerini devam ettirmeleri böylece üs merkezlerinin devamlı değişerek uç noktalara kayması gibi,akıncı beylerinin yerleşim politikaları ve bâniliklerinin aydınlatılması yönünde bazı temel noktaların açıklığa kavuşturulması çalışma konumuz içinde ikinci önemli alanımızı oluşturmaktadır.

Tez çalışmamızın,üçüncü önemli alanını akıncı ailelerinin inşa ettirdikleri yapılar yani katalog kısmının oluşturulması belirlemektedir ki; bu kısım akıncı beylerinin bâniliklerinin mimari alandaki örneklerinden oluşmaktadır. Akıncı Beyleri ve aileleri tarafından inşa ettirilen binaların,yapı tipleri,plan özellikleri,süsleme ve malzeme teknik işçiliğinin özelliklerinin neler olup, olmadığı, Erken Osmanlı Mimarisinin içerisindeki yeri, diğer bey yapıları ile olan benzer ve farklı yönleri bu çalışma alanı içindeki konuları oluşturmaktadır.

2.Araştırma Yöntemi:

Çalışma konumuzun araştırılması ve incelenmesi için başlıca dört ana safhadan oluşan bir yöntem izlenecektir.

- 1.Aşama:Kaynak,yayın ve araştırmaların toplanıp, incelenmesi.
- 2.Aşama:Akıncı beylerine ait yapıların kitabe ve Vakfiyeleri ile Osmanlı Tarihçilerinin vermiş olduğu bilgilerin incelenmesi.
- 3.Aşama:Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde tez kapsamındaki yapıların yerinde incelenip, belgelenmesi.
- 4.Aşama:Her üç aşama sonucunda elde edilen bilgilerin karşılaştırılıp,değerlendirilmesini içermektedir.

Araştırma yöntemine bağlı olarak tez konusu üzerine elde edilen bilgiler;tez akışına uygun olarak,akıncılar ve akıncı beyleri genel bilgilerin ve tek tek akıncı ailelerinin irdelenmesi sonucunda sunulacak bilgilerle karşılaştırılacak daha sonra da bu ailelerin inşa ettirdiği yapılar ve özellikleri verilecektir.Çalışmamızın araştırma ve bilgi toplama aşamasında yararlanacağımız başlıca kaynak, araştırma ve görsel malzeme araçlarımız ise şunlardır.

1-Osmanlı Tarihçilerinin vermiş olduğu bilgiler Aşıkpaşazade başta olmak üzere ondan sonra kaleme alınan Neşri ve Hoca Sadettin Efendi tarihlerinin akıncılar ve akıncı beyleri üzerine vermiş oldukları bilgiler(Aşıkpaşazade 1970;Neşri 1987;Hoca Sadettin Efendi 1992)

2- Günümüz tarihçilerinin konu üzerine yayın ve araştırmaları

3- Seyahatnameler

4- Görsel veriler,gravürler ve eski fotoğraflar.

5- Akıncılar ve akıncı beyleri üzerine bilgi veren yayınlar

6-Genel Referans yayınları Ansiklopediler ve sözlükler .

7- Akıncı ailelerinin üzerine bilgi veren monografik yayınlar.

8- Yapıların varsa kitabe ve vakfiyeleri

9- Yapılar üzerine bilgi veren yayınlar

10-Yapıların plan,kesit ve çizimlerini veren yayın ve araştırmalar.

Bilgi toplama araçlarından elde edilen bilgiler tez akışına uygun olarak sunulmuş ve değerlendirilmiştir.

3.KAYNAK VE YAYINLAR

Tez konumuzu oluşturan "Erken Osmanlı Döneminde Akıncı Beyleri ve Bânilikleri" üzerine birinci derecede önem taşıyan kaynakların başında,dönemin vakanüvislerinin yazmış olduğu eserler gelmektedir.

1.Dönemin Tarihi Kaynakları:

M.Orhan Bayrak ile F.Babinger'in Osmanlı tarih Yazarları ve eserleri üzerine yapmış oldukları çalışmalardan (Bayrak 1982;Babinger 1992),elde ettiğimiz Erken Osmanlı döneminin vakanüvisleri içinde tarihleme açısından; Aşıkpaşazade başta gelmektedir.Aşıkpaşazade tarihinden sonra yazılmış olan ancak Erken dönem üzerine bilgi veren Neşri ve Hoca Sadettin Efendi tarihleri de konumuz üzerine bilgiler vermesinden dolayı önem taşımaktadırlar.(2)

Bu kaynaklardaki bilgilerden,akıncı beylerinin nere-
lere akın yaptıkları,bu akınların yapıldığı dönemler,hakim oldukları üs merkezleri,izledikleri fetih politikası,almış oldukları bölgelerdeki imar faaliyetleri,sultanlar ile olan ilişkileri,nasıl görevlendirildikleri üzerine ayrıntılı bilgiler edinmekteyiz.

Tarihi kaynaklardaki bilginin içeriğinin daha iyi anlaşılabilmesi için örneklerimize bakalım;Mihaloğullarının atası olarak kabul edilen ve Osman Gazi'ye yakınlığı ile tanınan Köse Miha1'in,kendisinin müslüman olmadan,Osmanlı beyliğinin de daha kurulmadan önceki Osman Gazi ile olan ilişkisini Aşıkpaşazade şu şekilde anlatmaktadır.

"Osman Gazi ki sancak beği olup ata bindi,Köse Miha1 daima onunla beraber olundu. Ekseri bu gazilerin hizmetkarları Harman kaya kafirleriydi. Birgün Osman Gazi,Miha1'e: "Tarakçı Yenicesi'ne hücum edelim deriz.Sen ne dersin?"dedi.Miha1 dedi ki:"Hanım Sorkun üzerine Sarıkaya'dan Beştaş'tan ."

"...geçelim yakıp yıktılar. Geldiler,Göl Flanaz'a çıktılar.Yine Harmankaya'dan Karaca Hisar'a geldiler.Mihal önlerinde kılavuz oldu. Esir almadılar.Çok mal ve ganimet aldılar.Halkı kendilerine tabi etmek için böyle yaptılar." (Aşıkpaşazade 1970:17-18).

Köse Mihal'in müslüman olmadan önce Osman Gazi'nin yanında yer aldığı,Osman Gazi'nin akınlarda ondan fikir danıştığı birlikte yaptıkları akınlarda halka zarar vermeden mal ve ganimet aldıkları gibi önemli bilgileri yukarıda'ki örneğin yanısıra,akıncı beyleri üzerine ayrıntılı çok sayıda bilgiler aktaran vakanüvislerin vermiş oldukları bilgiler de her akıncı ailesi konu başlığı altında verilecektir.

Vakanüvislerin aktardığı bilgilerin yanında yine Erken Osmanlı Dönemi tarihine ait kaynaklardan,akıncılar ve akın yapılan bölgelere ilişkin bilgiler edinebiliyoruz. Bunlardan Ş.Baştav'ın Yunanca'dan Türkçe'ye çevirdiği *Anonim Osmanlı Tarihi* (Tevarih-i âli Osman) ile H.Akın tarafından latince'den Türkçe'ye çevrilen *chronica Hungarorum* adlı tarihler II.Murad dönemindeki akınları ve sultanın fetihlerine ayrıntılı olarak yer vermektedir.(Baştav 1973; Akın 1987;667-757) Bunların dışında Hamzavi'nin *Cami ül Maknunat* adlı tarihi I.Beyazıd'ın ölümüne kadar olan akınları;Karamani Mehmed Paşa'nın yazdığı birinci *risalesi*'de, Osman Gazi'den II.Mehmed'in dönemine kadar olan olayları ve yer yer akınları içermektedir(Asım 1910:46-72;Yinanç 1924:85-142). Belirttiğimiz bu kaynaklarda akıncı beylerine ilişkin doğrudan bir bilgi aktarımı ise bulunmamakta ancak yapılan akınlardan bahsedilmektedir.

Tez çalışmamızın dönem olarak dışına taşmakla beraber Kanuni dönemi(1520-1566)'nde Celalzâde Mustafa Efendi tarafından yazılan(1520-1557) *Tabakat-ül Memalik ve Derecet-ül Mesalik* adlı eseri akıncılık hizmetinin önem ve statüsüne işaret ederken(Kappert 1981);1107H./1695 M. Tarihinde İbrahim Temeşvari tarafından yazılan *Hadikat-üs Şüheda(Şehitler Bahçesi)*,adlı eser akıncıların manevi olarak konumlarına dikkat çekmektedir(İbrahim Temeşvari 1107).

19.Yüzyılda Cevdet Paşa'nın *Osmanlı Tarihi*,adlı eseri ile J.Von Hammer'in tarihleri bazı bakımlardan konumuza ışık tutacak bilgiler vermektedirler.(Cevdet Paşa 1991:I.18;Hammer 1991:I.3-5) Bu tarihlerden Cevdet Paşa'da Osmanlıların fetih politikalarına ilişkin bilgiler elde edilirken;Hammer'in tarihinde Mihaloğulları'na ait bilgiler sunulmaktadır.

3.2.Kitabeler:

Akıncı beylerinin bâniliklerini belirleyen birinci derecedeki kaynaklarımızdan olan kitabeler; içerisindeki bilgilerin niteliğı bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır.

Akıncı beylerinin kendilerini tanımlama biçimleri,sıfatları,ünvanları,hangi aileden oldukları,bâniliklerini belirleyen dini faktörlerin neler olduğı,yapıları inşa ettirdikleri tarihler,akıncılık görevlerine ilişkin göndermelerin yer aldığı kitabeler;bu açılardan ele alındığında;akıncı beylerinin toplum içindeki konumları,statüleri ve Hanedan ile olan ilişkileri bakımından önemli veriler sunmaktadır.

Katalog kısmında anlatacağıımız 13 kitabeli yapıdan Yenice Vardar'daki Evrenos Bey'e ait türbenin kitabesini iyi bir örnek oluşturmaktadır (Demetriades 1976: 330). Kitabeden de anlaşıldığı gibi(3) akıncı beyi Evrenos Bey'e "gazilerin ve mücahitlerin meliki" denmektedir.Büyük ve ulu anlamlardaki "melik" kelimesi ile Evrenos Bey'in statüsü böylece belirtilmiş(Develioğlu 1970:728;Özon 1983: 640),akıncı beyleri içerisindeki konuma gönderme yapılmıştır.Diğer taraftan "Hacı" ünvanını da bizzat hacca gidip gelmesinden sonra alması ve bunun belirtilmiş olması Evrenos Beyin iki ayrı statüyü taşıdığını göstermektedir. Bu şekilde ayrıntılı bilgileri içeren kitabelerin yanında,fazla bilgi içermeyen ve sadece akıncı ailelerine ait olduğunu belirlediğimiz verilerde bulunmaktadır .

Gebze'de bugün ayakta olmayan ancak kitabesi ve mimarisiyle yayınlara geçen Malkoçoğlu Mehmed Bey'in türbesinin kitabesinde bu şekilde fazla ayrıntıyla karşılaşılmamaktadır (Ayverdi 1966:304).

Türkçesi:

Bu Kitabeden,Malkoçoğlu Mehmed Bey'in ölüm tarihi ve Malkoçoğulları soyundan olduğundan başka bir veri görülmektedir.

İster ayrıntılı,ister daha az bilginin sunulduğu kitabeler olsun,akıncı beyleri ve ailelerine ilişkin somut belgelerimizi oluşturduğundan,kitabelerdeki bilgilerin derlenip,sunulması birinci derecede önem taşımaktadır.

3.3.Vakfiyeler:

Akıncı beylerinin ve ailelerinin bânîliklerini belirleyen ikinci önemli belgeleri,inşa ettirdikleri yapıların vakfiyeleri oluşturmaktadır.

Vakfiyelerdeki bilginin niteliği ve içeriği bakımından;akıncı beylerinin nerede,hangi yapı tiplerini inşa ettirdiklerini,bu yapılara gelir olarak bağlanan mali desteğin türü,inşa ettirdikleri yapıların sayısal olarak dağılımı gibi önemli konularda bilgi sahibi olmaktayız. Bunun yanında günümüze ulaşmayan yapıların belgelenmesini'de sağlayan vakfiyeler,o akıncı ailesine ait yapıların dökümünde de kolaylıklar sağlamaktadır.

Vakfiyelerdeki bilgiler için bir örneğe bakalım: Serez'de Evrenos Bey'e , Butalos arazisi, Gürka arazisi adıyla, Yenice Vardar'da 22 sınır noktasının tamamı, Serez'de Fukara ve Mesakin(düşkün ve miskinler) me'va olan menzil, Serez'de dükkanlar, Bolka Karyesi, Karasu Nehri yanında Siroz derbendinde mezraa, otlak, Serez'de Zekeriya bahçeleri denilen bahçe, Serez'de iki bağ, Bu bağ yanında

mezraa, Bağ ve bahçe arasındaki evler, Kendi ismiyle mâruf olan tepede 2 bağ, Ulu bahçe denilen bağ, Vakfın kendi mahallesinde kâin bütün evleri, aynı mahallede dükkânlar vakfetmiştir. Bu vakfiyeyi 818 H/1415 M. tarihinde Gelibolu Kadısı Mehmed bin Hacı tasdik etmiş ve dokuz kişide şahit olmuştur (Kiel 1990 b :329).

Görüldüğü üzere Evrenos Bey'e ait bu vakfiye günümüze ulaşmayan bir yapıyı belgelemekte, ayrıca bu yapı için vakfedilen malların ayrıntılı dökümünü vermektedir. Bunlar içerisinde fakir ve düşkünler için barınma imkânı sağlayan bir menzil ile Serez'deki çok sayıdaki dükkân geliri ve bâni'nin kendi ismiyle anılan tepedeki iki bağın belirtilmesi ve vakfedilen malların hepsinin Yenice Vardar 'da ve Serez'de bulunması Evrenosoğulları'nın bu bölgede etkin olduklarını göstermektedir.

Evrenosoğulllarından gelen Ahmed Bey'in 1498 tarihli vakfiyesinde de Yenice Vardar'da, bir mescit, medrese, tekke, imaret, hamam yaptırdığını öğrenmekteyiz (Kiel 1990b:329b).

Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Bölümün'de çalışma konumuza giren akıncı aileleri üzerine yapmış olduğumuz çalışmalarda da Mihaloğullarına ait Bilecik Gölpazarı İlçesindeki Cami ile Edirne'de ise imarete ait vakıf kayıtları belirlenmiştir.(4) Çandarlı Ailesine ait Vakıf kayıtlarından ise ailenin; İznik, Bursa ve çevresinde oldukça yoğun bir yapı faaliyeti içerisinde oldukları görülmektedir.(5)

Vakfiye kayıtları akıncı ailelerinin bâni olarak yoğun faaliyet gösterdikleri alanların belirlenmesi için gerekli bilgileri sunarken; diğer taraftan yapıların onarımı ve hizmetliler için öngörülen mali kaynakları vermektedir. Örneğin Gazi Miha Bey Edirne'deki İmareti için, Cavaroz Köyünü vakfetmiş 1485 tarihinde,4603 akçe vakıf geliri olarak alınmıştır (Gökbilgin 1952:245).

Bursa'da Çandarlı ailesinden İbrahim Paşa'nın Hoca Muslihiddin Cami olarakta bilinen camisinin önceden bir mescit olduğunu yine bir vakıf kaydından öğrenmekteyiz. E.Hakkı Ayverdi'nin yayınladığı vakfiyenin bir bölümünde şu bilgiler verilmektedir.

"Bu Cami evvelce mescit iken Eva'il-i Rebi'ul evvel 1024 H.(1615 M.tarihinde)izn-i sultanî ile cami olmuş,yevmiye yarım akçe ile bir muarraf tayin olunmuştur."(Ayverdi 1972:39)

Bu bilgilerden yapının sultanın izni ile camiye çevrildiği ve yarım akçe ile hayır sahiplerinin isimlerini sayan bir görevlilerin atandığını öğreniyoruz (Özon 1983:685).

Görüldüğü gibi vakfiyeler yapılara ait ayrıntılı bilgileri de içerebilmektedir.Vakfiyelerdeki bilgiler, katalogda yapıların incelenmesi sırasında "Vakfiye" adı altında verilecek,ayrıntılı biçimde üzerlerinde durulacaktır.

3.4. Beratlar-Temliknâmeler:

Dönemin tarihi belgelerinden olan berat ve temliknamelerde de akıncı beylerinin almış oldukları yerlerde nasıl toprağın kullanım hakkı sahibi haline geldiklerine ilişkin bilgiler bulabiliyoruz.Sultan tarafından arazilerin,adına düzenlenmiş kişilere devredildiğini belgeleyen berat ve temliknamelerle;topraklardaki kullanım hakkının akıncı beylerinede devredildiğini görmekteyiz.(Özon 1983: 113,1024)

F.Von Kraelitz tarafından yayınlanan ve Evrenos Bey'e ait bir beratta;I.Murad tarafından kendisine,kılıcıyla almış olduğu toprakların sancaklık olarak verilmiş olduğunu belirtmektedir.Akıncı beylerinin aldıkları topraklarda idari açıdan söz sahibi olmalarını göstermesi bakımından bu belge önem taşımaktadır.(Kraelitz 1915:242) Bunun yanında hanedanla yakın ilişkilerinin de olduğunu bu belgelerin sayesinde öğrenebilmekteyiz. Evrenos Bey'e ait bir temliknamede de vakıf malları için öngörülen masrafların yapılması ve kendisine bazı köy ve çiftlik

yerlerinin temlik olarak verildiğinin belirtilmesi (Ferid 1915:433); Evrenos Beyin ekonomik gelirini sağlamasında ve toprağın kullanım hakkını elde etmesinde, berat ve temlik-nâmelerin önemli rolü olduğunu göstermesi bakımından veri oluşturmaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz Evrenosoğulları'na ait berat ve temliknameden başka diğer akıncı ailelerine ait bu türden hiçbir belgeye rastlanmamıştır. Dolayısıyla Evrenosoğulları'nın hanedan ile olan yakın ilişkilerini de gözönüne aldığımızda bu durumun Evrenos Bey'e ait bir özellik taşıdığı sonucuna varılabilir.

3.5. Akıncı Defterleri:

İ.Hakkı Uzunçarşılı tarafından, Başbakanlık Mühimme Defterleri içerisinde, akıncıların kayıt edildiği defterlerinin olduğu; bu defterlere akıncıların eşgallerinin, mesleklerinin ve kimliklerinin açık olarak belirtildiğini öğrenmekteyiz. 15-16.Yüzyıllara ait olan bu defterleri kullandığını belirten Uzunçarşılı'nın vermiş olduğu bilgilerden akıncıların; akın sonucunda elde ettikleri esirleri karşı tarafa teslim ettiklerinde 1/5 oranında pençik denilen bir verginin alındığını, bu vergiyi almak için akıncı beyinin yanında akıncı kadısı veya pençikci başının bulunduğunu öğreniyoruz (Uzunçarşılı 1940:239).

Uzunçarşılı'nın kullanıp, bilgiler aktardığı bu defterlerin 15.Yüzyıl ve sonrasına ait olması akıncılığın bu tarihten sonra bir ocak oluşturacak şekilde düzenlenmiş olabileceği sonucuna götürmektedir. Diğer taraftan akıncı defterlerine dayanarak Uzunçarşılı; akıncılığın babadan oğula geçtiğini, herbirinin ayrı birer meslek sahibi olduğunu, iyi ata binip, iyi silah kullandıklarını, içlerinde akıncıların toplanmasını ve göreve çağrılmasını sağlayan "Tavicalar" denilen bir grubun olduğunu belirtmektedir. (Uzunçarşılı 1940:239-240).

3.6. Edebi Eserler:

Tez konumuz ile doğrudan bağlantısı olan ve edebi bir

üslupla manzum olarak yazılmış iki önemli eser bulunmaktadır.

Bunlardan ilki, Şair Suzi Çelebi'nin II. Mehmed (1451-1481) ve II. Beyazıd (1481-1512) devri akıncı beylerinden Mihaloğlu Ali Bey'in gazalarını anlatan manzum eseridir (Suzi Çelebi 1956). Mihaloğlu Ali Bey'in yapmış olduğu akınların, kahramanlıklarının anlatıldığı eserde, akıncı beylerinin sultana olan yakınlığı, akıncılık görevleri dışındaki yaşamları üzerine de önemli bilgiler verilmektedir.

İkinci manzum eserimiz şair Enveri tarafından 869 H./ 1464 M. Tarihinde Fatih'in veziri Mehmed Paşa adına yazılmış *Düsturname* adlı eserdir. Aydınogullarını konu alan eser, I. Murad ve I. Beyazıd döneminin önemli savaşlarını da içermekte, bir bölümünde de Ankara Savaşı (1402)'nda Mihaloğlu Balta Bey'den bahsedilmektedir (Enveri 1929).

3.7. Seyahatnameler:

17. yüzyıl Seyyahlarından Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi, akıncı beylerinin hakim oldukları bölgeler, inşa ettirdikleri yapılar ve bu yapılara ait bilgileri içermesi bakımından sıkça başvurduğumuz eserlerden birisi olarak ayrı bir değer taşımaktadır (Evliya Çelebi 1970-1971).

3.8. Günümüz Yayınları:

Yayınlardan; gerek konumuzun içinde yer aldığı Erken Osmanlı döneminin tarihi, siyasi, ekonomik yapısı üzerine, gerekse akıncı beylerine ait bilgiler edinmekteyiz. Bu yayınlardaki bilgilerin içerik bakımından Erken Osmanlı döneminin oluşumu, Osmanlı Beyliğini oluşturan şartların özellikleri, diğer beyliklerle ilişkileri, Osmanlı beyliğinin genişlemesi ve Osmanlı beylerinin dönemleri kronolojik olarak verilerek anlatılmaktadır. Tez konumuzu oluşturan akıncı beylerine ait bilgiler ise tarihsel olarak dönem dönem verilen bölümler içerisinde geçmektedir.

Yayınlardaki bilgiler ,tez akışına uygun olarak sunulmuştur.

Erken Osmanlı dönemi üzerine bilgiler veren yayınlardan önemli olanlarını yayın tarihine göre vermeye çalıştığımızda;ilk sırayı Osmanlı Beyliğinin kurulmasını hazırlayan şartlardan,bu şartları hazırlayan etnik ve dini oluşumlardan göçebe yaşamının ve aşiret geleneklerinin birleşiminden,Osmanlılar'ın müslüman olmalarının beraberinde getirdiği olanaklardan ayrıntılı olarak bahseden,H.Gibbons ve P.Witteck'in Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu üzerine bilgileri içeren yayınları gelmektedir.(Gibbons 1928;Witteck 1944) Bu yayınlardan Gibbons'ın çalışması Osmanlı beyliğinin oluşumunu dini,etnik ve kültürel açılarından daha geniş bir alanda ele alırken;Witteck,Osmanlılar'ın fetih ve gaza ruhu ile birlikte İslami esasların yeni yerleşimlerin alınmasında ve müslüman toprakları haline getirilmesindeki rolleri üzerinde ayrıntılara girmiştir.

M.Cezar'ın ve İ.Hami Danişmend'in izahlı Osmanlı tarihini konu alan yayınları daha genel bir çerçevede olayları kronolojik olarak ele alıp aktarmaktadırlar.Cezar'ın yayını Osmanlı tarihini yüzyıl olarak ele alıp,her yüzyılın sonunda tarihi,sosyal,kültürel gelişmeleri örnekleriyle verirken;Danişmend'in *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* adlı yayını yıl ve dönem olarak her beyin dönemindeki olayları ayrıntılı şekilde aktarmaktadır (Cezar 1957 I; Danişmend 1971: I-II).

Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarında hükümdarlık kurumunun oluşmaya başlaması,beylik idaresinin özellikleri ve saray hayatı teşkilatının kurulması üzerine,A.Taneri'nin yayını temel bilgiler vermekte ve Osmanlı İdaresinin nasıl oluştuğu konusunda fikirler sunmaktadır (Taneri 1978).

M.Akdağ'ın *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi* üzerine iki ciltlik yayını da konumuz açısından önemli bilgiler sunmaktadır.(Akdağ 1979 I-II) Osmanlı öncesi Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi üzerine bilgilerin de aktarıldığı yayında;Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu devirdeki sosyal ve ekonomik şartları,ayrıntılı olarak vermektedir.Bunun yanında İdari sistemi ve ticari yaşamı

ve ekonomik gelişmeler ile Osmanlı mali kaynakları üzerine bilgiler de aktarılmaktadır. Tez konumuz açısından Osmanlıların uç beyliği ve beylik dönemleri ile Erken Osmanlı dönemindeki Tımar sistemi ve akıncı beylerinin tımar edinmelerine yönelik önemli bilgilerin bulunması, bu yayını çalışmamız açısından daha da önemli kılmaktadır.

S. Shaw'ın, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, adlı yayınında da Osmanlı Beyliğinin kurulması, Osmanlıların Anadolu'ya girmelerinin, Büyük Selçuklu Devleti zamanından başlayarak kronolojik olarak aktarıldığı kitapta, Osmanlıların ilk devri (1299-1402), 1402 Ankara Savaşı'nda Anadolu'nun siyasi birliğini yitirmelerine kadar olan bölümü "Gaziler Dönemi" olarak ele alınıp, verilmektedir. Daha sonra beylikten imparatorluğa geçiş süresi olarak ele alınan II. Mehmed dönemine kadar olaylar aktarılarak; kitabın sonunda Osmanlı İdaresi, askeri sistemi, ekonomik yapısı üzerinde genel değerlendirmeye gidilmektedir (Shaw 1982: I) Osmanlıların fetih politikası akınların temelinde yatan dini ve manevi etkiler yayılma ve iskân politikalarının da neden ve sonuçlarından bahsedildiği kitap; bu açılarından konumuza bilgi oluşturmaktadır.

E. Werner'in Osmanlı Devletinin oluşum süreci olarak nitelediği kuruluş dönemi üzerine aktardığı bilgiler konumuz açısından kimi önemli noktalara açıklık getirmektedir. (Werner 1986) Özellikle gaza ve fetih politikasını Osmanlıların ne şekilde kullandıklarını, akıncıların bundaki rolünü, fethedilen topraklara yerleşilmesi, tımarlı sipahilerin fonksiyonlarını, akıncı beylerinin tımar almalarını, Anadolu topraklarının batıya yönelen akınlarda üstlendiği rol gibi temel fikir ve bilgilerin verildiği yayında, Osmanlıların toprağı kullanma biçimlerine de yer verilmiş ve uygulamaları hakkında örnekler sunulmuştur.

Osmanlı tarihini kronolojik olarak ele alıp dönem dönem aktaran İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı tarihi üzerine kitabı 13. yüzyıldan başlayarak, Osmanlıların İstanbul'un fethi (1453)'ne kadar olan süre içerisinde; Anadolu Selçuklu, Moğol istilası, Beylikler dönemi, Osmanlı Beyliğinin kuruluşu (1299), Bizans Devletiyle olan ilişkileri ve Osmanlı Beylerinin her bir dönemi içerisindeki askeri, siyasi hareketlerinin anlatıldığı görülür (Uzunçarşılı 1988).

Kitabın sonunda Osmanlılar'ın devlet teşkilatı, askeri teşkilatı ve sosyal kurumları ile önemli devlet a- damları hakkında bilgiler verilmektedir.

Erken Osmanlı dönemini 1300'den 1481'e, II.Mehmed(1451-1481)'in ölümüne kadar ele alan C.Imber'in,Osmanlı İmparatorluğu üzerine kitabının ilk bölümü Osman Gazi, Orhan Gazi ve I.Murad dönemi ile Osmanlı kökenini konu alarak;1071 Malazgirt zaferiyle birlikte başlayan Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesi sürecinde,Bizans Devletinin son devri Palailogoslar dönemi hakkında bilgiler de vererek; Anadolu'nun ve Avrupa'nın siyasi açıdan genel durumunu da belirterek 1389'da I.Murad'ın I.Kosova Savaşında ölümüne kadar olayları getirmektedir.Kitabın II.bölümü I.Beyazıd dönemi,Sırp,Bulgar,Bizans ve Macarlar ile yapılan mücadeleleri ,Ankara Savaşı'na kadar ele alırken,III.bölüm Fetret Devri(1402-1412)'ni aktarmaktadır.Fetret devrindeki genel siyasi durumun belirtildiği bölüm şehzadeler arasındaki mücadeleleri bölge bölge ele alıp incelenmiştir (Imber 1990). Kitabın IV.bölümü I.Mehmed dönemi(1413-1421)'ni ve siyasi,askeri gelişmelerini aktarmaktadır.V ve VI.bölümlerde ise II.Murad dönemi(1421-1451)'nin savaşlarını kronolojik olarak vermektedir.

Erken Osmanlı Dönemi ve Osmanlı Beyliğinin kuruluşuna ilişkin diğer bir önemli yayınıımız,F.Köprülü'nün kitabıdır (Köprülü 1991).Osmanlılar'ın kuruluş yıllarında siyasi, etnik ve sosyal oluşumların ve bunların Osmanlılar üzerindeki etkilerinin ayrıntılı biçimde anlatıldığı yayında;göçebe,köy ve şehir yaşamları,sınır boylarındaki Uç'lardaki askeri ve idari teşkilatları,halkı oluşturan etnik ve dini unsurların neler olduğu gibi noktalara açıklık getirildiği görülür.Bununla birlikte İslamlaşma süreci,askeri,dini ve mesleki oluşumların etkileri ile Osmanlı Beyliğinin oluşumunu hazırlayan nedenlere de ayrıntılı olarak değinilmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz başlıca önemli yayınların yanında,akıncı beylerinin üzerine yapılmış monografik,fazla ayrıntı içermeyen çalışmalar da bulunmaktadır.

Bunlar içerisinde A.Refik Altınay'ın kitabı sadece genel bilgilerin yer aldığı bir yayın özelliği taşımaktadır (Altınay 1933).

Askeri Tarihçi N.Tacan tarafından yazılan,akıncılar ile II.Mehmed ve II.Beyazıd dönemindeki akınlardan ayrıntılı olarak bahseden ve bu bilgileri tarihi kaynaklara dayanarak aktaran yayını ise konumuz açısından ayrı bir önem taşımaktadır (Tacan 1936).

İ.Hakkı Uzunçarşılı'nın İslam Ansiklopedisindeki "akıncı" maddesi yazısında,konu üzerine tarihi kaynakların, akıncı defterlerinin ve yayınlarının kullanılarak yapılmış bir çalışma olması nedeniyle önemli bilgileri kapsamaktadır (Uzunçarşılı 1940:239-240).

A.Decei'nin,1393'te Eflak-Boğdan topraklarına yapılan akınlardan bahsettiği çalışması ile İslam Ansiklopedisinin New Edition'ında "akıncı" maddesi yazısı da konuya ilişkin kaynak ve yayınları içermesi nedeniyle kullandığımız önemli araştırmalar arasında yer almaktadır(Decei 1953; 1960:340-341).

Akıncı Beylerinin ve ailelerinin inşa ettirdikleri yapıların belirlenmesi aşamasında ise kullandığımız temel yayınların başında ise E.Hakkı Ayverdi'nin Osmanlı mimarisini konu alan ilk birkaç ciltlik eseri gelmektedir (Ayverdi 1966;1972;1973).Yapıların plan,kesit,fotoğraf gibi görsel malzemelerinin yanında,kitabe,vakfiye gibi verilerinin de sunulduğu yayında malzeme ve süsleme programına ilişkin bilgiler de verilmektedir.

Diğer taraftan Osmanlı Tımar sistemi üzerine N.Beldiceanu'nun araştırması,titiz bir çalışma olması nedeniyle önemli bilgiler aktarmaktadır (Beldiceanu 1985).

Yukarıda belirttiğimiz yayınların dışında akıncı aileleri ve yaptırmış oldukları yapılara ilişkin tek tek çalışmalar, monografik yayınlar, yapıların bulunduğu yerleşimlere ilişkin monografik çalışmalarda

bulunmaktadır.Bu yayınlardaki bilgiler her akıncı ailesinin konu başlığı altında verilerek,tez akışına uygun olarak sunulmuştur.

4.Amaç ve Sorular

Tezimizin amacı öncelikle,çalışma konumuzu oluşturan akıncı beylerinin inşa ettirdikleri yapıları belirleyip; daha sonraki aşamada her akıncı ailesi üzerine ayrıntılı bir şekilde yoğunlaşarak konuyu irdeleyip,incelemektir.

Bu amaçla akıncı beyleri ve ailelerine ait yapılar kitabe,vakfiye ve tarihi kaynaklardan belirlenip,bânilikleri ortaya çıkarılmıştır.Yapmış olduğumuz çalışma sonucunda toplam 56 yapı tespit edilmiş olup; bunlardan 26'sı günümüze ulaşmış olup,bu yapılardan 13'ü kitabelidir. Katalog kısmında ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz bu yapılardan 28'i Balkan topraklarında inşa edilmiştir. Buradan %50 oranı ortaya çıkar ki,akıncı ailelerinin Anadolu kadar Balkan topraklarında da aynı yoğunlukta inşa eyleminde bulundukları anlaşılmaktadır.

Akıncı ailelerinin inşa ettirdikleri yapılara ait bilgilerin değerlendirilmesi ve karşılaştırılması aşamasında;inşa ettirilen yapı tipleri,bu yapıların belirli özelliklerinin olup olmadığı,Erken Osmanlı mimarisinin genel özelliklerini taşıyıp taşımadıkları,plan şemalarında farklı uygulamaların bulunup bulunmadığı konularının açıklığa kavuşturulması tezin diğer bir önemli amacını oluşturmaktadır.

Tez konumuzu oluşturan akıncı ailelerinden Malkoçoğulları'na ait hiçbir yapının günümüze ulaşmaması,Turhan-oğulları'na ait sadece iki yapının bulunması;Evrenosoğulları'na ait yapıların ise çoğunun yıkılmış olması nedeniyle bu ailelere ait mimari örneklerimiz,günümüze ulaşan az sadaki yapılarla sınırlı kalmaktadır.Aynı durum Mihaloğulları ve Çandarlı ailesi için de geçerli olup;Çandarlı Ailesinin belki de İznik'te yoğun imâr faaliyetlerinde bulunması ve günümüze çok az bir yıpranmayla ulaşmaları nedeniyle bu aileye ait örneklerimiz daha fazladır.

Akıncı beylerinin belirli merkezlerde üslenmeleri ve bu yerleşim birimlerinde bânîlik yapmaları, onların şehir oluşumlarına, yoğun imar faaliyetleriyle şehircilik bağlamında katkılarının olabileceği konusunu gündeme getirmektedir. Bu açıdan tez konumuz üzerine elde edeceğimiz bilgiler Erken Osmanlı döneminin banîlik faaliyetleri, bu faaliyetlerin (imâr-iskân) şehircilik alanına ne şekilde etkilerinin olup olmadığı üzerine bilgilerde sunacağından ayrı bir önem taşımaktadır. Diğer taraftan çalışma konumuza ilişkin sağlayacağımız bilgiler sosyal, siyasal ve ekonomi tarihine ait bilgileri de içereceğinden, "Tarih Bilimi" ile yakın bağlantısı bulunmaktadır.

Yukarıda çalışma konumuzun amacı, önemi ve sorular üzerine vermiş olduğumuz bilgileri toplarsak; şecereleriyle birlikte bilinen gerek kitabe, gerekse vakfiyelerle banîliklerini belirleyebildiğimiz Erken Osmanlı dönemi (1300-1451)'ndeki beş ailenin inşa ettirdikleri yapı tipleri, şehir oluşumlarına katkılarının olup olmadığı, statüleriyle banîlikleri arasındaki ilişkinin neler olduğu, inşa ettirilen yapıların bölgelere göre dağılımı, akıncı beylerinin hakim oldukları bölgede ne şekilde üstünlük sağlayıp, nasıl gelir elde ettikleri, tımar sistemi ile olan bağlarının ne şekilde geliştiği ve bunun sonucunda sağladıkları avantajların neler olduğu gibi soruların açıklığa kavuşturulmasında önemli bilgilere ulaşacağımızı düşündüğümüz tez çalışmamızın; iskân, gelir sağlama ve bânîlik arasındaki ilişkinin anlaşılması üzerine bilgiler sunacağı kanısındayız.

II.ERKEN OSMANLI DÖNEMİ (1300-1451)

1.Siyasi Tarih:

Anadolu Selçuklu Devletinin 13.yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi otoritesini kaybetmesi;İlhanlı Devleti'nin Anadolu toprakları üzerindeki hakimiyetini güçlendirmiş;1308 tarihinde Anadolu Selçuklu Devleti tarihe karışmıştır.Bu durumu değerlendiren Türkmen beyleri,çeşitli bölgelerde kendi beyliklerini kurmuşlardır.

Beylikler dönemi olarak bilinen ve Osmanogullarının da içerisinde bulunduğu bu devir yaklaşık 1300 ile 1451 tarihleri arasını kapsamaktadır(7).Bu beyliklerden Karmanoğulları Konya merkez olmak üzere İç Anadolu bölgesinde Germiyanogulları Kütahya,Afyon ve Uşak dolaylarında;Aydınogulları İzmir,Aydın çevresinde;Saruhanogulları Manisa,Akhisar dolaylarında;Menteşogulları Muğla,Denizli,Milas ve çevresinde;Hamidoğulları bir kolu Antalya ve dolaylarında, bir kolu da Burdur,Isparta ve çevresinde;Candarogulları Kastamonu dolaylarında,Ertenaogulları Çorum Sivas,Yozgat Kayseri ve çevresinde hüküm sürmekte,Maraş'ta Dulkadirogulları,Doğu Anadolu bölgesinde ise Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri hüküm sürmekte idi (Lev.2).

Yapılan araştırmalarda Oğuzlar'ın Günhan Kolu'nun Kayı boyundan oldukları belirlenen Osmanogulları (8);Ertuğrul Gazi'nin önderliğinde 13.yüzyılın ikinci yarısında yerleşmiş oldukları Söğüt,Domaniç ve çevresinde yaşamaktaydılar(9).Ertuğrul Gazi'nin ölmesi üzerine 1281'de başa geçen Osman Gazi(1281-1326)'nin döneminde yapılan fetihlerle kuzeyde Candarogulları,batıda Karesiogulları ve Bizans Devleti'nin,güneyde ise Germiyanogulları'na kadar uzanan Osmanlı toprakları kısa sayılabilecek bir devir içinde geniş bir hat oluşturacak biçimde büyümeye başlamıştı (Lev.3).

Anadolu Selçuklu devleti(13.Yüzyılın ikinci yarısından itibaren) zamanında bir uç beyliği halinde yaşamını sürdüren Osmanogulları,Osman Gazi döneminde 1299'da resmen

bağımsızlıklarını ilan ederek beyliğin temellerini resmi olarak atmış ve yeni fetihlerle genişlemeye devam etmiştir.

Bizans Devletiyle olan sınırlardan istifade etmesini bilen Osmanlılar bir uç beyliği olmanın sağladığı avantajları da kullanarak topraklarını büyütme imkânına sahip olmuşlardı(10).Aşiret reisinin çevresinde birleşerek,sınır boylarındaki topraklarda yaşamlarını sürdüren uç beyliklerinin diğer beyliklerden farklı bir yapıları vardı.Uç beyi kendi fethettiği bölgenin sahibi yani yöneticisi durumundaydı.İçişlerinde tamamen özgür karar verebilme yetkisine sahiptiler.Uç beyi bunun yanında her yıl belirli miktarda vergisini ödemek zorundaydı.Sahip olduğu arazisinin geliri karşılığında ücretle tutulmuş askerleri bulunan uç beyinin bu birlikleri aşiretlerden sağlamaktaydı.Osmanlılarda uç beyliği döneminin izleri sonraki dönemlerde de görülmektedir;örneğin Osmanlı sultanının bütün seferlere ordusunun başında katılması,onun rahatsızlığı ve yaşlılığında oğullarından birisinin seferin kumandanlığını üstlenmesi tamamiyle uç beyliği geleneği olarak yaşamıştır (Akdağ 1979; 258-259).

F.Köprülü,13.yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti'nin en önemli uç teşkilatının,Antalya,Alaiye gibi limanları barındıran Akdeniz kıyılarında ve bundan daha önemli olarak Batı Anadolu'da İznik İmparatorluğu sınırlarında olduğunu buraların muhafazası için kumandanların bulunduğunu belirttik;Selçuklu sultanlarının gerektiği zaman,uçlardan çağdırdıkları kuvvetlerle ordularını takviye ettiklerini, bu kuvvetlerin kendi reislerinin etrafında birleşerek göçebe Türkmen aşiretlerinden oluştuğunu;herhangi bir nedenle güç kazanarak etrafına daha küçük aşiretleri toplamış bazı aşiret reislerine,merkezi idarece uç beyi ünvanının verilmesini belirtmektedir(Köprülü 1991:74)

Osman Gazi döneminde bağımsızlığını ilan ederek(1299) uç beyliği konumundan beylik durumuna geçen Osmanlılar'ın, Bilecik (1299),Yarhisar(1299),İnegöl (1299) ve Yenişehir (1300) 'in fetihleriyle bölgedeki hakimiyetleri güçlenmiştir(Lev.4).Orhan Gazi dönemi (1326-1362)'nde akınlar devam etmiş;;Bursa (1326) ve İznik(1331) gibi iki önemli Bizans kalesi Osmanlılar'ın eline geçmiştir.Bursa'nın taht

merkezi olmasının ardından;Osmanlı beylerinin saraylarının bulunduğu ve ordusuyla sefere çıktığı bir üs merkezi özelliği gösteren Bursa ;beylerin inşa ettirdiği yapılarla da imar faaliyetlerine sahne olmuştur.İznik(Nicea) ve İzmit (Nikomedia)'in 1337'de alınması ise Bizans toprakları üzerindeki Osmanlı gücünün artmasına ve bölgenin denetimine imkan sağlamıştır.Orhan Gazi döneminin sonunda Osmanlılar batıda Gelibolu Yarımadası ile Karesioğulları'na ait Balıkesir dolaylarını;güneyde Kütahya'ya;kuzeyde ise Gerede ve Ereğli'ye kadar olan bölgeyi egemenlikleri altına almayı başarmışlardır(Lev.5).

I.Murad dönemi(1360-1389)'nde Osmanlı fetihleri için yeni kapılar açan Rumeli topraklarının kazanılması,Osmanlılar'ın iskân politikası için de yeni olanaklar sunmaktaydı.Bursa kentinde Orhan Gazi külliyesi ile başlayan imar ve iskân faaliyetleri şehrin farklı yönlerine inşa edilen I.Murad,I.Bayezid,I.Mehmed(Çelebi) külliyelerinin yeni mahalle dokularının oluşmasına;şehir merkezinde de ticari işlevli yapıların ve Ulu Cami ile birlikte kaynaşmasıyla meydana gelen Bursa şehri;Osmanlılar'ın şehircilik ve yerleşim politikalarının başarılı bir uygulamasının bir örneğini oluşturmaktadır(Yenişehirlioğlu 1989a).

Balkan topraklarında ise öncelikle almış oldukları yerleşimlerin İslamlaştırılması ihtiyacını gören Osmanlılar,iskân politikasıyla birlikte,fethettikleri bölgede imar faaliyetlerine girişmeleri sonucunda Osmanlı kültürünün kalıcı olmasını sağlayabilmişlerdi.

1362'de Edirne kentinin Osmanlılar'ın eline geçmesiyle birlikte Batı Trakya'da,sadece bir askeri üs merkezi alınmakla kalınmamış;Bizans Devleti'nin batı ülkeleriyle olan kara bağlantısı da kesilmiştir.

Osmanlılar'ın Balkan topraklarına yapacakları seferlerin hareket üssü bu tarihten sonra(1362) Edirne kenti olmuştur.I.Murad döneminin sonunda Osmanlı toprakları batıda Ohri ve Üsküp'e kadar olan ve Bulgaristan Krallığının güneyde bütün topraklarını Selanik'e kadar içermekteydi.Anadolu'da ise Germiyanogulları'na ait Kütahya ve çevresi,Hamidoğulları'na ait Beyşehir,Eğridir,

Isparta İlleri,Karamanoğullarına ait Akşehir ve Konya'nın batısındaki topraklar ile Ahilerin merkezlerinden Ankara,Osmanlılar'ın eline geçmiş bulunuyordu(Lev.6). Bu topraklardan Germiyanogulları'na ait Tavşanlı,Simav I,Bayezıd'ın(1389-1402) düğününde çeyiz olarak alınmış;Hamidoğulları toprakları da para karşılığı satın alınmıştı.Böylece Osmanlılar bir yanda Balkanlar'da müslüman olmayan bölgelerde ilerlerken;Anadolu'da da gerek çeyiz ve hediye yoluyla veya para karşılığı alınan arazilerle genişlemeye başlamışlardı.

I.Murad döneminde genişleyen topraklarda yeni kurumların oluşturulması gerektiğinden dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek teşkilatlar kurulmuştu.Atlı ve yaya birliklerinden oluşan ilk düzenli ordu olan Yeniçeri ocağının kurulması,bu ordunun ihtiyaçlarının giderilmesi için ilk hazine teşkilatının oluşturulması;Anadolu ve Rumeli topraklarının Beylerbeyilik olarak idare edilmeye başlaması,askeri birliklerde şer'i ve hukuki işlerin yürütülmesinden sorumlu kazaskerlik makamının kurulması bu dönemde gerçekleştirilmiştir.(11)

Diğer taraftan,beyliği temsil eden Osmanlı İdaresinin başındaki Bey'in kendisini tanımlama biçimi değişmiş;I.Murad'a kadar "Gazi","Bey" ünvanlarını kullanan,Osmanlı Beyleri,artık "Sultan" ünvanını kullanmaya başlamışlardır (12).

Görüldüğü gibi I.Murad devri İdari açıdan yeni kurumlarının yanında,batıda kaydedilen ilerlemelerle Osmanlı topraklarının genişlediği,Anadolu'da ise hakimiyetin daha da etkin hale gelmeye başladığı bir dönem özelliğini taşımaktadır.

1389'da I.Murad'ın I.Kosova Savaşı'nda şehit edilmesinin ardından başa geçen I.Bayezıd ülke sınırlarını batıda Üsküp'e,daha güneyde Atina ve doğuda Bulgaristan Krallığı'nın tamamını kaplayacak şekilde genişletmiş;Anadolu'da güneyde Alaiye(Alanya) ve Adana İlleri ile Ramazanoğulları'na ait topraklar hariç,doğuda Malatya ve kuzeyde Giresun'a kadar olan bölgeyi Osmanlı hakimiyeti altına almayı başarmıştı. 1402'den 1413'e kadar olan sürede ise fetret devri olayları yaşanmıştır.

Bu dönemde Osmanlı akımları durma noktasına gelmiş Anadolu'daki beylikler tekrar bağımsız hale gelmiştir (Lev.7).I. Mehmed'in 1413'de idareyi tek başına ele geçirmesinin ardından Osmanlılar tekrar Anadolu ve batıdaki seferlerine devam edebilmiş;devrin sonunda da Osmanlılar batıda Arnavutluk sınırına kadar olan bölgeyi,Bulgaristan'ın tamamını Köstence ve yukarı kesimlerini,Vidin'e kadar olan bölgeyi tekrar elde etmişlerdir.Anadolu'da Aydınoğulları,Saruhanogulları toprakları yeniden kazanılmıştır (Lev.8).

1421-1451 arasında hüküm süren II.Murad döneminde,Balkanlar'da Sırbistan,Arnavutluk topraklarının büyük bölümü alınmış;Bizans Devletinin elinde İstanbul ve çevresi kalabilmişti.Anadolu'da Menteşoğulları'ile Candaroğulları'na ait toprakların büyük bir kısmı da Osmanlılar'a geçmiş durumdaydı.İç Anadolu'da Karamanoğulları,Adana çevresinde Ramazanoğulları,Elbistan ve Maraş'ta Dulkadiroğulları,Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Akkoyunlu Devleti,Gümüşhane,Erzincan'da Karakoyunlu devleti, Trabzon ve çevresinde de Rum İmparatorluğu elindeki toprakları tutabilmişti(Lev.9).

Yukarıda belirttiğimiz coğrafi sınırları ve tarihsel dönemleriyle birlikte Erken Osmanlı Dönemi olarak(1300-1451) bilinen ve kabul edilen süre içerisinde altı Osmanlı sultanı başa geçmiştir.II.Mehmed'in 1453 tarihinde İstanbul'u almasıyla birlikte;Osmanlı toprakları arasında kalan ve devamlı mücadele eden Bizans Devleti'nin son toprak parçası da Osmanlılar'ın eline geçiyor ve Bizans Devleti de tarihe karışıyor(14).İstanbul'un fethedilmesi,Osmanlılar için yeni bir başkent edinmenin ötesinde;eriştiği askeri teknik gücünün de imkânlarını göstermesi bakımından önem taşımaktaydı.Diğer taraftan artan ihtiyaçlar doğrultusunda devletin her alanda,yetişmiş eleman talebinin karşılanması,İdari sistemin yasalarla düzenlenmesi gibi konularda yeniliklere gidilmesi gereği duyuldu.Belki de Erken Osmanlı dönemi ile İmparatorluk dönemini ayırteden en belirgin özellikle işte bu noktada olabilir.Erken dönemdeki tüm kurumlar,dönemin ihtiyaçlarını karşılamaktaydı;II.Mehmed dönemine gelindiğinde ise sınırları genişlemiş ve İstanbul gibi stratejik önemi bulunan

büyük bir merkez ele geçirilmişti.Daha örgütlü ve merkezi yapısı ile otoritesi güçlü bir devletin varlığı için çalışmış ve II.Mehmed bu yönde büyük bir başarı sağlamıştır.

2.Ekonomik Yaşam:

Erken Osmanlı döneminin çeşitlilik gösteren bir başka yönü de ekonomik yapısıdır ki coğrafi bölgelere iklim şartlarına ve ulaşımına bağlı olarak değişiklik göstermiştir.Hayvancılıkla birlikte,gelişimini sürdüren dokuma,halıcılık,keçecilik ve dericilik gibi zanaat alanlarında yoğun faaliyetlerin olduğu bu dönemde;Anadolu halıları,keçe külahları,dokumaları dış pazarda bilinir ve aranır olmuştur(15).Ayrıca önemli ticaret yolları üzerindeki şehirlerde toptan olarak malların alım ve satımının yapıldığı ticaret dokuları ve merkezleri oluşmuştu(Lev.10).Bursa kentinin İpek yolu üzerinde bulunması,ipekli dokuma ve kıymetli kumaşların oldukça yoğun arz ve talebine neden olmuş;böylece şehirde önemli ekonomik gelire sahip bir tüccar sınıfı ve ticari yapılar topluluğu oluşmuştur(16).

16.yüzyılın sonlarına kadar Avrupa için hammadde ve zahire kaynağı olarak görülen Osmanlı Devleti;dünya ticareti ile sıkı sıkıya bağlı bir ekonomik yaşam sürmekteydi.Batılı tüccarlar altın ve gümüş ile gemilerini satın aldıkları maddelerle dolduruyorlardı.Doğulu ve Osmanlı tüccarları ise Avrupa'nın aksine devamlı mal getirip,karşılığında altın ve gümüş alıp kendi ülkelerine hemen hemen hiçbir mal götürmüyorlardı.Şu halde Osmanlı Devletinin dünya ticareti ile olan ilişkisi,hammadde ve erzak satmak suretiyle batıdan aldığı altın ve gümüşleri,işlenmiş baharat ve mallar karşılığında doğuya aktarmak yoluyla kıymetli maden alıp verme şeklinde bir aracılıktan ibaretti (Akdağ 1949:508).Bununla birlikte,Balkan toprakları üzerinden Lehistan,Avusturya,Venedik'e önemli miktarda saf yün,Bursa kadifeleri,ipekli dokumalar,halı deri eşya (çizme,kösele,ayakkabı,sahtiyan),kumaş boyası,madeni eşya Osmanlı tüccarları tarafından yollanmakta ve karşılığında önemli kazançlar elde edilmekteydi. M.Akdağ,Erken,Osmanlı döneminde ekonominin kendine yeterli bir yapısı olduğunu belirterek aşağıdaki nedenlere bağlamaktadır.

Bunlardan birincisi, Osmanlı Devleti'nin ihtiyacı olan demir, bakır, kurşun gibi madenlerin tamamının kendi topraklarından çıkarması ve işlemesiyle dönemine göre üstün bir nitelik kazanması; ikincisi, çoğu giyeceğe ait olmakla birlikte; Şam, Halep, Karaman ve Ankara dolaylarından itibaren bütün Marmara ve Ege sahillerine kadar Anadolu'nun geniş bir alanında güçlü bir dokuma tekniğinin gelişmiş olmasıdır. Osmanlı ekonomisini güçlü kılan üçüncü bir özellikte, çok çeşitli ürünlerin yetiştiği bir tarımsal güce ve yapıya sahip olmasıdır (Akdağ 1949: 508-509).

Görüldüğü gibi Osmanlı ekonomik yaşamını dönemin teknik imkânları, dünya ticareti ile olan bağları, ülke sınırları içerisindeki yoğun ekonomik ilişkileri belirlemekte ve bu imkanların neticesinde gelişim göstermektedir.

3. Fetih ve Yerleşim Politikası:

Osmanlılar'ın başarılı bir şekilde uyguladıkları fetih ve yerleşim politikasının anlaşılması, tez çalışmamız açısından, akıncı beylerinin uyguladıkları yerleşim politikasının özelliklerinin belirlenmesi bakımından kolaylıklar sağlayacağından bu başlık altında konuya ilişkin bilgileri sunmayı uygun gördük.

P. Wittek, akınların ve fetihlerin temelinde yatan unsurlara değinirken "uç savaşçıları" olarak nitelediği gazilerin nesillerce akınlarda bulunduklarını, böylece fethettikleri bölgelerde bir süre sonra kendi beyliklerinin beyleri durumuna geldiklerini bunu sağlayan gücün ise "gaza" ve "cihad" ruhu ile gerçekleştiren manevi desteğin önemine işaret etmektedir. Yazar ayrıca akınların durmasından sonra alınan yerlerin, kendi tabi kaynaklarıyla idare edilmek zorunda kaldığını böylece memleketi teşkilatlandırma ve imâr işleriyle uğraşıldığını bunun sayesinde yeni alınan topraklarda bulunmayan unsurların yerleştirildiğini; bu sorunu halletmeyi başaran tek gazi devletin ise Osmanlılar olduğunu belirtmektedir. Wittek'in dikkat çektiği diğer bir noktada; I. Murad'ın Hamidoğulları toprağını alabilecek mali güce erişmesinin nedenini, batıda devam eden, gazilerin getirdiği büyük ganimetlerin sağladığı zenginliğe bağlamaktadır (Wittek 1947: 43, 52, 57).

M.Akdağ, Bolu, Ankara ve Konya üzerinden gelen yolların kavşak noktalarında bulunan Marmara'nın doğusundaki mamur Bizans şehirlerinin, bir bir Osmanlılar'ın eline geçtiği sırada, bu şehirlerde savaşımlardan dolayı, halkın çoğunun ölmesi ve kaçması ile birlikte, bazılarının da mallarının müsadere si sonucu boşluklar meydana geldiğini; ancak Anadolu'dan ekonomik sıkıntı içerisindeki halkın yeni alınan bu şehirlere gelerek kendilerine ev ve arazilerde oturduklarını, böylece bir süre sonra yeni fetholunan bu yerleşimlerin birer Türk şehri haline geldiklerini; cami, medrese, tekke, hamam, köprü, çeşme gibi yapılarla dini ve sosyal hizmetlere cevap verildiğini belirtir. Akdağ, ayrıca Anadolu'nun her tarafındaki ülema ve tarıkata mensup kişilerin Osmanlılar'ın hizmetine girdiğini böylece fetih ve iskân olayının kısa bir sürede gerçekleştirildiğini belirtmektedir (Akdağ 1949:504-505).

N.Berkes'e göre, Osmanlı beyliğinin gelirleri ve bütçesi, akın ve fetih gelirlerine dayanmaktaydı. Beyliğin asıl işi, fetihlerle servet elde edip, mali desteği sağlamaktır (Berkes 1969:28). Yazar bu şekilde akın ve fetihlerin temelinde yatan ekonomik nedenlere de dikkat çekmiştir.

H. İnalcık, Osmanlı Beyliği'nin fetih ve yerleşim politikasını şu şekilde açıklamaktadır; Moğol istilası sonucu göçmen Türk kabilelerin Orta Asyadan gelip Bizans sınır bölgelerine yerleştiklerini, zamanla nüfusun arttığını böylece Türkmen akınlarının da yoğunluk kazandığını, Türkmenlerin Bizans'tan aldıkları topraklar üzerinde bağımsız beylikler kurduklarını belirten yazar, Türkmen akınlarının Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda özellikle sınır boylarında önemli roller üstlendiğini, hristiyan ahaliye can, mal ve din özgürlüğü verildiğini bunun Selçuklu geleneğini Bizans arazisine yerleşmesini sağladığını iddia etmektedir. Yazar, Osmanlılar'ın Balkanlarda uyguladığı yerleşim politikasındaki başarıyı, Türklerin getirdiği bu adalete bağlamaktadır (İnalcık 1973 :4-5)

Ş. Pamuk, Osmanlı Devletinin Balkan'larda izlediği yayılma politikasının yöntemlerini açıklarken; ilk aşamada

fethedilen toprakların mülkiyet ve üretim ilişkilerine dokunulmadığını, sadece yerel feodal beylerin yıllık vergiye bağlanmasıyla yetinildiğini, zamanla devlet mülkiyetinin yerleştirilmeye çalışıldığını bunun için tımar sistemi ile fethedilen arazilerin yükümlülük karşılığında dağıtıldığını, ancak kuramsal ve idari değişikliklerle kalıcı olunamayacağının bilincinde olan Osmanlılar'ın bu bölgelere gönüllü ve zorunlu göç yoluyla iskân politikasını gerçekleştirdiklerini belirtmektedir (Pamuk 1983:43).

Osmanlılar'ın yeni almış oldukları topraklarda uyguladıkları bir başka iskân olayında "Kolonizatör Türk Dervişleri" denilen bir grup tarafından gerçekleştirilmekteydi (Barkan 1985:17). Bu dervişlerin üstlenmiş oldukları zaviyelerin çoğu, boş toprak bulmak ve kendilerine yer yer yurt edinmek için gelip yeni alınan hristiyan toprakların yerleşen göçebeler tarafından kurulmaktaydı. Yeni alınan veya boş bulunan bu bölgeler üzerindeki zaviyeler, imar ve iskân etmek konusunda büyük bir rol üstlenmişlerdi.

İssiz, تنها, tehlikeli geçit noktaları ve boğazlarda inşa edilen zaviyeler bir çeşit güvenlik noktalarını oluşturmaktaydı. Manisa'nın Saruhan kazasının Nif nahiyesinde Kapukaya denilen mevkide Hamza Baba adındaki derviş için,

"Dest-i rencile açup ihya idüp, su getirüp bir zaviye binû idüp, bağ diküp, Allah rızasıyçün oradan gelüp geçene hizmeti dokunduğu sebeple; Sultan Bayezid tarafından öşürden affedilmiştir."

denilmektedir (Barkan 1986:53-54). Dolayısıyla dervişlerin önderliğinde gerçekleştirilen yeni fethedilen toprakların iskân yoluyla değerlendirilip, ülke için mamur hale getirilmelerindeki faaliyetlerde, ayrıca yeni alınan bölgelerin Türk ve İslam kültürü ile kaynaşması da sağlanmıştır.

Osmanlılar'ın fetih ve iskân politikaları üzerine bilgiler aktaran S. Yerasimos, Osmanlı fetihlerinin ilk yıllarda; maceracı, yarı savaşçı ve dini toplulukların, oluşum süreci içerisindeki bir devletin hizmetine girmekten çok "gavur toprağında" kendilerine pay çıkarmaya çalıştıklarını; Osmanlı sınırlarının yeni akınlara imkânlar açan

tek yol haline gelmesinden sonra ise "gazi" ruhunun akınlarının sırf Osmanlı beyliğini besler hale geldiğini belirtmektedir(Yerasimos 1986:161).

Buraya kadar aktarılan bilgileri toplarsak,Osmanlı fetih ve iskân politikasının dayandığı temel unsurların; dini,ekonomik ve sosyal nedenlere dayandığı görülür.Bu üç neden içerisinde,dini faktörlerin oynamış olduğu rolün daha fazla olduğu;insanları dini bağ ile birleştiren ve toplum içinde güçlü kılan bir özellik taşıdığı anlaşılmaktadır.

Osmanlılar'ın fetih ve iskan politikası içerisinde almış oldukları topraklarda uyguladıkları Tımar sistemi de; yeni alınan bölgelerde Osmanlılar'ın daha kalıcı hale gelmesini sağlayan önemli unsurlardan birisi olarak dikkati çekmektedir.Herhangi bir yükümlülük karşılığında verilen tımarlar sayesinde,devletin topraklar üzerindeki otoritesi de güçlenmiştir.

M.Akdağ,tımarları sahiplerine sağladıkları yarar bakımından iki kısma ayırarak ele almıştır.Bunlardan birincisi "serbest tımar olup(has,zeamet,dizdar ve vakıf tımarları),bu tımara sahip olanlar,dirliklerini oluşturan sahanın arazisini de korumakla görevliydi ve bunu sağlarken kendilerine "rûsum-u serbesti" adını alan bir gelir temin ederlerdi.Ancak bu durum,Kadı'nın kontrolüne ve hükmüne bağlıydı.Bunların "tevcih beratları"nda serbest tımarların "ulumûm rûsûm-ı şer'îye ve tekalif-i örfiyeleriyle tevcih) olunmuş oldukları kayıtlı bulunduğundan,yasaların raiyyete yükledikleri bütün resimler yani vergiler tamamıyla kendilerine aittir.Bununla beraber,devlet serbest tımar raiyyeti üzerindeki en mühim haklarını yine kendisine bırakmıştı.

Serbest olmayan tımarlar ikinci grubu oluşturmaktaydı.Bunlar genellikle sipahi tımarlarıdır. Gelirleri de sipahi(tımar sahibi süvari eri),subaşı (güvenlik görevlisi) ve sancak beyine ortak yazılmıştır. Serbest tımandan en büyük farkı irsi olmasıydı (Akdağ 1949: 543-544).

Tımar sistemi içinde sancak beylerinin statüsü de şu şekildeydi. Sancak beyi başında bulunduğu sancağın asla sahib-i raiyyeti değildi. Ancak bu sancağın herhangi bir kazasında bulunan bir veya iki nahiyedeki has topraklarının sahibi durumundaydı. Bey esasında askeri görevini yerine getirdiğinden bu has, hizmetinin karşılığı olmak üzere verilmekteydi (Akdağ 1949:543-544).

N. Beldiceanu, yükümlülükleri karşılığında verilen tımarları sivil ve askeri tımarlar olmak üzere iki ana grup altında incelemiştir. Bunlardan sivil tımarlar, toplumun değişik kesiminden statü ve konum olarak farklı kişilere verilmekteyken, askeri tımarların, süvari (atlı) olsun olmasın askeri görevlilere verilirdi. Beldiceanu askeri tımarları da kendi içerisinde, atlı hizmet karşılığında verilen tımarlar ve süvari olmayanlara verilen tımarlar olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Son grubu da iki gruba ayırarak kale kale komutanlarına ve garnizonlardaki askerlere verilen tımarlar ile görevleri denizle ilgili olan kişilere verilen tımar olarak ele almıştır (Beldiceanu 1985: 42-45).

835 H./1431 M. tarihli Arnavud sancağı tımar defteri incelendiğinde (İnalcık 1987); tımar sahibi kişilerin değişik görevde ve statüdeki kişiler olması yanında; çoğunun Saruhan ilinden zorunlu olarak göç ettirilen kişiler olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu kişilerin devlet tarafından tımar verilerek bu bölgeye iskân ettirildikleri anlaşılmaktadır. Örneğin 47 b nolu kısımda, Tımar-ı Yusuf'tan bahsedilirken:

"Saruhanlu sürülüp gelmiş, merhum sultan za manında Umur ve Ali yermiş, sultanımız zamanında mezkûra vermişler, elinde paşa bitisi vardır" (İnalcık 1987 :44).

Tımar sistemi, Osmanlılar'ın toprağın kullanım hakkının değerlendirilmesi ve iskân olayı için önemli ve vazgeçilmez bir sistem olarak varlığını sürdürmüştür.

III. AKINCILAR VE AKINCI BEYLERİ

Düşman topraklarına, keşif, yağma ve tahrip etmek amacıyla akın yapanlara verilen bir isim olan "akıncı" kelimesi (Uzunçarşılı 1940:239), M.Zeki Pakalın'ın tanımına göre; seri hareketlerinden dolayı Osmanlı Türklerinin atlı birliklerinden olup, iyi binici atlılardan oluşmaktaydı (Pakalın 1946 I:36). Atlı birliklerinden oluşmasından dolayı, kimi yayınlarda süvari birliği olarak belirtilmişlerse de; ordudan ayrı bir grup olmalarından ve süvari birliğinin bu ordu içerisinde bulunmasından dolayı, akıncıların "süvari" birliği olarak belirtilmelerinin mümkün olmadığı görülür. (17)

Çete, haramilik ve akın adı verilen, üç şekilde gerçekleştirilen akınlarla elde edilen mal ve ganimetler pay edilerek dağıtılırdı. 100 veya 100 kişiden az sayıdaki bir birlikle yapılan akınlar çete ve haramilik adını alır ve akınlardan elde edilen her türlü gelir akıncılar tarafından aralarında bölünürdü. Diğer taraftan bu akınlara akıncı beyi katılmazdı. Yapılan akının, akın olabilmesi için akıncı beyinin kumandası altındaki bütün birliklerin o akına katılması gerekiyordu (Uzunçarşılı 1940:239).

İ.Hakkı Uzunçarşılı'nın Başbakanlık Arşivi Mühimme defterlerine dayanarak aktardığı bilgilerin ışığında; akıncıların kayıt edildiği, akıncı defterlerinin olduğunu, bu defterlerde akıncıların eşgalleri, kimliklerinin açık olarak belirtildiğini, akın sonunda elde edilen esirlerin karşı tarafa teslimi sırasında 1/5 oranında "Pençik" adı verilen bir verginin alındığı, bu vergiyi almak için de akıncı beyinin yanında "akıncı kadısı" ve "pençikci başı"nın bulunduğunu ve akıncılar içerisinde "tavacılar" denilen, kazalarda bulunan ve akıncıların göreve çağrılmasını sağlayan bir grubun olduğunu öğreniyoruz (Uzunçarşılı 1940: 239-240). Uzunçarşılı'nın kullanmış olduğu defterlerin, 15 ve 16.yüzyıllara ait olması, akıncılığın 15.yüzyıl ve sonlarında bir ocak teşkil edecek şekilde düzenli bir yapıya kavuştuğunu ve defterlerin tutulmuş olabileceğini göstermektedir.

Akın zamanı dışında herbiri ayrı bir meslek ve zanaat sahibi olan akıncılar, kendi işleri ile uğraşmakta ve akın görevleri bulunmadığı sürece bu uğraşlarını devam ettirmekteydiler (Tacan 1936:3). Akıncılık, 1595'ten sonra sınırların güvenliğinden sorumlu serdarlık görevine dönüşmüş ve eski konumunu yitirmiştir (Uzunçarşılı 1940:240). Osmanlı öncesi, akıncılığın ne şekilde bir özellik taşıdığı konusu üzerine araştırmacılar değişik fikirler öne sürmektedirler F.Köprülü, Emevi ve Abbasi Devletlerinin Bizans'la mücadelesinin sonucunda sınırlarda özel teşkilatların kurulmuş olduğunu; Anadolu Selçukluları'nda buna benzer olarak memleketin doğu ve batı sınırlarında uç teşkilatları kurduğunu; bir taraftan sınırları düşmana karşı koruyan bu birliklerin, fırsat buldukça düşman arazisine akınlar yaparak ganimetler aldıklarını belirtmektedirler (Köprülü 1991: 73-74). C. Cahen, Türkler'in Anadolu'ya yaptıkları akınların temelinde yatan unsurlardan bahsederken, Anadolu topraklarının bir "Rum diyarı" olmasının ötesinde sürülere el koyabilecekleri, tutsak alabilecekleri ve öncelikle kendileri için bir sığınak özelliği taşıdığını belirtmesi, akınların temelinde yatan yurt edinme, barınma ve ekonomik gereksinmelere işaret etmektedir (Cahen 1968:82).

S.Shaw'ın da, akınlar üzerine belirttiği fikirleri, C.Cahen'in dikkat çektiği noktalar üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Shaw Büyük Selçuklu döneminde bir grup Oğuz savaşçısı olarak nitelediği Selçuklular'ın, göçebe olduğunu ve ordunun çekirdeğini bunların oluşturduğunu, zamanla da bu savaşçıların hayvanları için büyük otlaklar ve ganimet isteklerinin arttığını böylece denetim altında tutulamayan bu grupların Anadolu'ya bitmek bilmeyen akınlarını başlattıklarını yazmaktadır (Shaw 1982: I 46).

İ.H.Uzunçarşılı'nın İlhanlı, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu dönemi üzerine yapmış olduğu çalışmalarda; İlhanlılar'da Osmanlı akıncı kuvvetlerine benzer ve "Pişdar" adı verilen birliklerin olduğunu; Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi askerlik usul ve kaidesinin büyük ölçüde İlhanlı ve Büyük Selçuklu özelliği taşıdığını, Anadolu Selçukluları'nda "Kapıkulu Piyade" ve "süvariler"in dışında, devlet hizmetine girmiş aşiret kuvvetlerin olduğunu ve bunların önemli bir bölümünün sınırlara yerleştirildiğini öğrenmekteyiz (Uzunçarşılı 1988a:202; 1988b:105,229,231-234).

Yukarıda araştırmacıların vermiş oldukları bilgiler ışığında;"akın" ve "akıncılığın" Osmanlı öncesi dönemlerde ortak bir takım;ekonomik,dini,askeri özellikler göstermiş olduğu ve bu özelliklerin Osmanlılar zamanında da devam etmiş olmasından dolayı benzer bir yapılanma gösterdiği sonucuna varılabilir.

3.1. Akıncı Beylerinin Görevlendirilmesi:

Akıncı Beylerinin görevlendirilmesine en somut bilgilerimizi dönemin tarihi kaynakları oluşturmaktadır. Aşıkpaşazâde tarihinde,I.Murad'ın tahta geçmesinin ardından, akıncı beylerini görevlendirilmesine ilişkin şu bilgiler aktarılmaktadır.

"Han,devletle Edirne tahtına oturunca lalası Şahin'e Zağra tarafına ve Filibe'ye akın emrini verdi. Evrenuz Gazi dahi vardı,İpsala'yı fethetti.Bunlar yerli yerinde Uç beğleri oldular"(Aşıkpaşazade 1970 :59).

Bu konular içerisinde konumuz açısından iki önemli noktaya işaret edilmektedir.Bunlardan birincisi sultanın akıncı beylerini görevlendirmek üzere "akın emrini" vermesi;ikincisi de akıncı beylerinin almış oldukları yerlerde "uç beğleri" olduklarının belirtilmesidir ki,akıncı beylerinin uç beyleri olması,akınlar sonucu düşman sınırlarına yakın uç bölgelerinde üslenmiş olmalarından kaynaklanmış bir tanımlama olmalıdır.Nitekim akıncılar ve onları komuta eden akıncı beylerinin bir görevleri de ülke sınırlarını, düşman topraklarına karşı korumaktı.Buradaki uç beyi kelimesi aynı zamanda,onların sınır bölgelerindeki yerleşimlerde yönetici statüsünde olduklarını göstermesi bakımından önemli bir veri özelliği taşımaktadır.

Vakanüvis Hoca Sadettin Efendi'nin eserinde de konuya ilişkin olarak bir bölümde,I.Murad'ın akıncı beylerini görevlendirilmesine yönelik şu bilgiler verilmiştir:

"Ülkeler açan padişah gönül çekici sarayı tamamlamak üzere Edirne'de kalmış,küffar diyarını yağmala-

maya, ele geçirmeye yürekli serdarları, yanlarına kalabalık birlikler katarak düşman topraklarına sevk etmeye devam etmişti. Bu arada Timurtaş Beyi Yanbolu ile Kılığaç Yenicisinin fethine memnun etmişti. Lala Şahin Paşa'yı da sancağı altındaki askerle Samakov ve ihtiman illerini yağmalamak, zaptetmekle görevlendirmişti. 786 H./1366 M. tarihinde Kızılağaç Yenicesi fethedildi.... Zaferleri emel bilen Gazilerin her biri sayısız ganimetler ele geçirdiler. Timurtaş Bey de değerli ganimetler ve padişaha layık hediyelerle sultanın otağına gitti. Lala Şahin Paşa ise Samakov ile ihtiman üzerine akın etmiş, peri çehreli kızlar, ay ışıklarından saçlar örülmüş oğlanlar ele geçirerek sayısız mal, ganimet ve kıymetli eşyalar toplanmış, dine gölgelik eden padişahın otağına dönmüştü. Gaza yolunda koşan bu iki serdar, hem hünkarın eteğini öpmek şerefine, hemde neş'e dolu sarayı kutlamak törenine katılarak saygılarını, bağlılıklarını belirtmişler, getirdikleri armağanları sunmuşlar, keremli padişahın iltifatlarına mazhar olmuşlardı" (Hoca Sadettin Efendi 1992: I.134-135)

"Cennetleri gözeten padişah Anadolu yakasından artık çekinilecek bir durum olmadığına inanınca, ülkeler açmak ve cihad gayretlerine hız vermek için 785 H./1383 M. yılında Rumeli'ye geçerek taht kendi Edirne'de konaklamıştı. İşbilir beyler ve vezirleriyle görüştüktan sonra, padişahın vardığı karar üzere Arnavutluk ve Bosna diyarına akın fermanı çıktı. Büyük ordunun başına Timurtaş beyi tayin ederek bu yöreye ilk kez göndermiş oldu. Böylece zaferleri gölge edinen askerin sayısız ganimetler toplamak suretiyle güç kazanması; yere batasınca küffara yığınlık ve korku salınması ve bu ülkelerin ele geçirilmesi kararlaştırıldığı zaman geçitleri, yolları, yüksek dağları, çıkış ve giriş yerleri bilinmekle fethin kolaylanması da öngörülmüştü" (Hoca Sadettin Efendi 1992: I.155-156).

Yukarıda aktarılan bilgiler, dört açıdan önem taşımaktadır. Birincisi, yeni ülkelerin fethedilmesi ve bu fetihlerin dini yönünü açığa vuran "cihad" olayıdır ki; tarihçinin aktardığı diğer bilgiler bundan sonraki aşamaların nasıl

gerçekleştirildiğine dair bilgiler içermektedir. Olayın ikinci önemli noktası, sultanın, akın yapılacak olan bölgeyi "işbilir beyler ve vezirleriyle" belirlemesidir. Bu akın için görevlendirilecek olan beylerinin, görüşmelere katılmış olmaları gerekir ki işbilir beyler olarak belirtilen kişilerin akıncı beyleri ve kumandanlar olması yüksek ihtimaldir. Üçüncü önemli nokta akın yapılacak olan bölgenin belirlenmesinden sonra, "akın fermanı"nın çıkarılmasıdır. Bu ise olayın resmi bir boyutu ve akıncı beylerinin resmen görevlendirilmelerinin, sultan taraftan gerçekleştirildiğini göstermektedir. Sultanın aynı zamanda ordunun başına atanan kumandanı da bizzat belirlediği ve böylece başlayan akınların en son aşamasında "sayısız ganimeti" topladıkları anlatılmaktadır.

Tarihi kaynaklardaki bilgileri topladığımızda; akıncılar ve akıncı beylerinin belli başlı görevlerinin şunlar olduğu görülür.

1. Ülkeler fethederek Osmanlı topraklarını genişletmek.
2. Ganimet, mal ve esir almak.
3. Yağma, tahrip ve talan yoluyla, düşmanlara yılgınlık vermek.
4. Osmanlı ülkesine düşmanca tavır içerisindeki devletlere beklemedikleri saldırılar ile maddi ve manevi açıdan çökertmek.
5. Düşman arazisini keşif yoluyla tanıma ve böylece akınların hızlı bir şekilde yapılmasını sağlamak.
6. Ani baskınlar ile düşmanı sindirme ve kaçırma.
7. Osmanlı ordusu seferdeyken, ordunun işini kolaylamak üzere, düşmana değişik kollardan saldırarak zaman ve kuvvet kaybettirme.
8. Düşman topraklarının en zayıf noktasından saldırarak, düşmanı beklemediği bir anda hazırlıksız yakalamak.
9. Osmanlı ordusunun savaştığı düşmana, yardım edebilecek devletlere akınlar yaparak oyalamak.
10. Düşmanın önemli geçit, kule ve garnizonlarının yardım bağlantılarını kesmek suretiyle ele geçirip ordunun işini kolaylaştırmak.
11. Büyük meydan muharebelerine gerektiğinde katılarak orduya destek vermek.
12. Sınırların güvenliğini sağlamak.

3.2.Hanedan İle Olan İlişkileri:

Akıncı beylerinin Osmanlı hanedanıyla olan ilişkileri onların statüleri ve toplum içindeki konumlarını göstermesi bakımından önemli yer tutmaktadır.Bu ilişkiyi belirleyebilmemizde başlıca kaynaklarımızın yine vakanüvislerin vermiş olduğu bilgiler oluşturmaktadır.I.Murad' ın oğlu şehzade Bayezıd'ın Germiyan beyinin kızıyla olan düğünü hakkında bilgiler veren Aşıkpaşazade,Evrenos Bey' den de şu şekilde bahseder.

"Hazırlıklar tamamlandı.Etrafın beğlerine davetçiler gönderdiler...Evrenuz Gazi'ye dahi gel dediler.Ondan sonra düğüne başladılar.Etrafın elçileri geldiler beğlerden hediyeler getirdiler...Kendi sancak beğleride geldi.Hepsi mertebelerine göre hediyelerini arz ettiler.Evrenuz Gazi'nin hediyeleri ileri geldi...(Aşıkpaşazade 1970:62-73)

Evrenos Bey'in sultanın düğününe Osmanlı beyleri içerisinde davet edilerek ve bulunduğu konuma göre yani mertebesine göre düğünde oturması,bu statüsüne göre sırası geldiğinde hediyelerin sunması ve bu hediyelerin maddi açıdan değerinin yüksek olması Evrenos Bey'in zenginliğini ve ekonomik gücünü de işaret etmektedir.

Akıncı beyi ve ailelerinin toplum içinde de itibarlı ve saygın bir konumu olduğunu yine tarihi kaynaklar aktarmaktadır.Neşri tarihinde yine Evrenosoğulları'na ilişkin bilgiler verilirken;onların statülerinide yer verildiği görülür.Neşri'nin konuya ait sunmuş olduğu bilgi şöyledir.

"...Sultan Murad Gazi'nin Evrenoz adlı bir subaşı var idi.Gayet bahadır ve serfiraz gazi kişiydi.Nice vilayetler fethetmişti.Sultan Murad'ın gayet toğrusu idi.Hicaz'a gitmişti.Varub,Kâbe-i Müşerreffe-i Şerrefehalallahü Teala tavaf idip,ol esnada yine gelip hünkara yitişti.hünkar dahi buna gereği gibi izzet idip bir âli tımar emir etti.Şimdi Evrenoz oğlanları kim vardur,ağanun neslindendir.Evrenoz'lu demeye hikmet budur..."(Neşri 1987 I:257-259).

Yukarıdaki bilgilerden, Evrenos Bey'in hacca gidip gelmesinin ardından sultan tarafından kendisine tımar verilmesi, onun soyundan gelen kişilere Evrenosoğulları olarak bilindiğinin belirtilmesi; Evrenosoğulları ailesinin hem hanedanla ilişkisinin, hem de toplum içinde bu ad ile tanınıp, bilindiklerini gösterir bir veri durumundadır.

15.yüzyıl şairlerinden Suzi Çelebi'nin akıncı beyi Mihaloğlu Ali Bey'in savaşlarını konu alan gazavatnamesi'nde; sultanın akın emrini almak üzere gittiği Ali Bey'in ağırlandığından bahsederken, gelişmeleri şu şekilde aktarır.

*Hezâran iltifat-ü rağbet ile
Otagına götürdi izzet ile
saçıldı üstine dürri fırvan
ne dür kim her biri bir necm-i taban
döşendi her yana diba-vü atlas
yere indi sanasın çerh-ı atlas* (Suzi Çelebi 1956:219

220).

Daha sonra yemeklerin yenilip hediyelerin sunulduğu bu ağırlandanın oldukça görkemli oluşu, akıncı beylerine verilen değeri ve onların konumunun önemine işaret etmektedir.

Bazı durumlarda sultan akınlardaki başarılarından dolayı akıncı beylerine hediyeler de sunabilmekteydi. Bu konuya ilişkin bir bilginin Neşri tarihinde şu şekilde verildiğini görmekteyiz.

"...Ve bil cümle çünkü Karamanoğlu sınıb kaçtı, esbabın ve emvalin hep hünkar önüne getürdüler, sultan Bayezıd ve Yakub Çelebi ve Timurtaş paşa dilaverler de gelip hünkarın elini öptüler. Hünkar dahi Hak Teala'ya şükr edip, kıvanub buyurdu. Baş beğleri ve sipahilere inamlar ittiler. Ve Karamanoğlu'nu esbabın ve alatın bil külliyye Timurtaş paşaya bağışladı" (Neşri 1987 I:231).

Karamanoğlu'na ait bütün malların akıncı beyi Timurtaş beye bıkırılması, sultanın bu akındaki başarıdan dolayı memnuniyetini hem de akıncı beylerine verdiği önemi göstermesi bakımından önemli bir bilgidir.

Araştırmacı Ziya Hanhan'ın Orhan Gazi dönemine ait olduğunu iddia ettiği(18) bir mektupda da akıncı beylerinin statülerine ilişkin bilgiler edinmekteyiz.Bu mektubun bir bölümünde Orhan Gazi'nin Evrenoz Beyi görevlendirmesine ilişkin şu bilgiler verilmektedir.

...Baka Evrenoz demişti.Bileğinin hünerini,kılıcının keskinliğini biliriz,atının bastığı yerde ot bitmez, adı bilinir bir akıncımızsın.Gerektir ki, Urumeli seferinde paşa oğlumuzla varasın,yüz aklığı edesin,hüner gösteresin.Murad'ımı da sizinle bilece göndermek isterim.Yanınızda cenk ahvalin görüp bilmeli,ona göre adlanmalı(Hanhan 1967:3040).

Aynı yazarın yayınladığı ve I.Murad dönemine ait olduğunu iddia ettiği ikinci mektupda ise,sultan Murad;Evrenos Bey'e görevini nasıl yerine getireceğine ilişkin şunları belirtmektedir.

...İmdi,malumun ola ki,vardığın yerde durasın.Biz dahi ol tarafa varmak üzere olup ayağımız üzengidedir.Buluştüğümüzda bilece söyleşir,her hangi tarafa gitmek gerekirse ol canibe varırız.Gümülcine'yi sana ihsan eyledik.Orada eyleşip hoşca dirlik kurasın Kılıcım ekmeğidir deyu fukaraya zahmet vermeyesin.Vergilerini adalet üzre toplayasın.Bilginlere,riayet edip,düşkünlere merhamet gözüyle nazar kılasın.Sen,bize cennet mekan karındaşımız yâdigârisin ve dahi babam,atam armağanısın.Onlara nice hizmet ettinse bize de öylece hizmet edesin...(Hanhan 1967:3042).

Yukarıdaki her iki mektupta da sultanların akıncı beylerine olan güvenleri,onların yaptıkları akın hizmetine verdikleri önemi,karşılıklı fikir alış verişinde bulundukları ve alınan yerleşimlerde uyguladıkları yerleşim ve iskâna ait bilgileri bulabiliyoruz.

Erken Osmanlı döneminde,hanedan ile olan yakın ilişkileri bakımından sadece akıncı beylerini ve ailelerini düşünmek tek boyutlu bir bakış açısı yaratacağından;aynı

dönemde hanedana yakınlıkları ile dikkati çeken Ahi teşkilatı ve reislerinin önemli bir statüye sahip olduklarını belirtmemiz gerekir.Osman Gazi'nin Ahi şeyhlerinden Şeyh Edebali'nin kızı ile evlenmesi,Orhan Gazi ve I.Murad'ın Osmanlı idaresinin başına geçerken ahilerden destek almaları bu ilişkinin ne denli önemli olduğunu vermesi yönünden örneklerimizi oluşturmaktadır.

Ahi teşkilatının,Erken Osmanlı döneminde,üstlenmiş olduğu rol daha çok dini bir karakter taşımaktadır.Öncelikle halkı din çatısı altında birleştirip,örgütlemeyi amaçlayan ve zanaat sahibi insanların oluşturduğu Ahi teşkilatı;bu açılardan toplumda bütünleştirici ve örgütleyici maddi ve manevi güç haline gelmiştir.16.yüzyıldan itibaren bir esnaf örgütü niteliği kazanan Ahi teşkilatı,konumunu her zaman korumuştur(19).

3.3.Yerleşim Politikaları ve Bânilikleri:

Akıncı Beylerinin yerleşim politikalarını;"Osmanlılar'ın fetih politikası" başlığı adı altında incelediğimiz noktalar belirlemiştir.Bir daha hatırlayacak olursak dini, ekonomik ve idari yapının yerleştirilmesi olmak üzere üç ana şema üzerinde şekillenen bu politika;kısaca Osmanlı idaresinin,toprak yönetiminin,toplum yaşamının(dini,ekonomik ve sosyal açılardan) yeni alınan yerleşim bölgelerine yerleştirilmesi amacını taşımaktaydı.

Akıncı Beylerinin yerleşim politikası dolayısıyla,devletin uyguladığı yerleşim politikasının özünü oluşturmaktaydı. Bunun içerisinde akıncı beylerinin tımar edinmeleri ile başlayan bu yerleşim, gelir sağlama ve bânilik faaliyetleri ile birbirini tamamlayan faktörler olarak devam etmekteydi.İşte bu şartları birleştiren akıncı beyleri hakim oldukları üs merkezlerinde bânilikleri için gerekli mali desteği de sağlayarak imâr ve inşâ faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Tarihi kaynaklardaki bilgiler akıncı beylerinin tımar almaları konusunda hiç bir şüpheye yer bırakmamaktadırlar. Aşıkpaşazade tarihinde akıncı beylerinin tımar edinmelerine ait sunulan bilgilerden bazıları şu şekilde verilmiştir.

Karamürsel derler ki Bahadır vardı.o kıyıyı ona tımar verdiler. Orasını tımarlara bölüştürdüler tımar erlerini kıyıya getirdilerki İstanbul'dan yeni çıkıp memleketi vurmasın.Yalova'yı da tımara verdiler.Akcakoca ile olan gaziler buraya toplandılar ... (Aşıkpaşazade 1970: 42/43)

Bu bilgilerden ; Orhan Gazi dönemleri akıncı beylerinden Karamürsel tımar aldığını,fethedilen toprakların tımarlara bölünerek dağıtıldığını öğrenmemizin yanında; tımar alan kişilerin bu bölgenin fethini sağlayan Karamürsel ve Akcakoca'nın olmaları; tımarların öncelikle o toprakları alan tımar erleri ve akıncı beyleri arasında pay edildiği göstermektedir.

Aşıkpaşazade'nin I Murad Dönemindeki Gümülcine İskete ve Büre'nin alınmasına ilişkin vermiş olduğu bilgilerde Osmanlıların yerleşim politikasına ilişkin önemli veriler sunulmaktadır. Aşıkpaşazade de bu fetihlere ait bilgiler şu şekilde aktarılmaktadır.

"Veziri Hayreddin Paşa'ya emretti: "Varın Evrenül ile o illeri fethedin "dedi.Evrenüz,Gümülcine'yi yer edinip oturdu.Büre'yi İskete'yi Marulya'yı fethetmişti.Haracını Murad Han'a gönderdi.Daha başka memleketlere de hücum ederdi... Aldıkları yerlerde padişahlık kanunu tatbik ettiler hana gönderilmesi gerekli olanı gönderdiler Gazilere verilmesi gerekli olanı verdiler o dahi bütün civarı ile fetholundu memleketini tımar erlerine paylaştırdılar.kafirlerine haraç tayin ettiler oradan devletle yine huna geldiler Evrenüz Gazi'ye serez'i uc verdiler"(Aşıkpaşazade 1970:66)

Akıncı beylerinin fetih ve yerleşim politikasında rol oynayan önemli faktörlerden birisi de tarikatlara mensup şeyh ve dervişlerin etkin faaliyetleridir.A.Yaşar Ocak heterodoks tasavvuf akımlarına mensup şeyh ve dervişler olarak nitelediği bu grubun tekkelerde toplanmak yerine 13.yüzyıldan itibaren sınırlardaki fetih hareketlerine katıldıklarını,yeni alınan topraklarda gayri müslimlerle temasa geçerek onları müslümanlaştırdıklarını belirtmektedir(Ocak 1981 a:37).Yazar I.Bayezid devrinde Rumeli fetihlerine katılan ve Dimetoka'da bir zaviye açan Kalenderi şeyhi olan Seyyid Ali Sultan'ın rahiplerin aracılığı ile hristiyan halkı müslümanlaştırdığını Menâkıbnâmesi'ne dayanarak aktarmaktadır.Yazar'ın Kalenderiler ve Bektaşilik üzerine verdiği bilgilerden de, Osmanlılar'ın fetih ve iskân politikasında tarikatların önemli rolü olduğunu öğreniyoruz.(Ocak 1981 a : 39 -40; 1981 b;297- 308)

Tımar sistemide Osmanlıların iskân politikasında da önemli bir rol üstlenmişti.835 H./1431 M. tarihli Arnavud Sancağı Tımar Defterinde ,tımar sahiplerinin çoğunun Saruhan'dan gelmiş ve zorunlu göçe tabi tutulmuş kişiler olduğu dikkat çekmekle birlikte (İnalçık 1987) ;bu insanların I. Murad zamanında, Akıncı Beyi Timurtaş Bey tarafından sultanın izni ile Arnavutluğa göç ettirildiğini Aşıkpaşazade tarihinden öğreniyoruz.Bu göçettirme olayına ilişkin tarihcinin vermiş olduğu bilgi şöyledir.

"Önce Saruhan iline gönderdiler.orada göçer iller vardı.onları sürdü,Serez iline geçirdi.ondan sonra Arnavut iline ve Manastır'a yöneldi.Hayli Askerle vardığı gibi Manastır itaat etti.Haraç koyuldu..."(Aşıkpaşazade 1970:67)

Buradaki bilgiler ışığında,Osmanlılar'ın Anadolu'daki göçmen halkın göçe tabi tutularak Balkanlardaki, topraklara yerleştirilip,iskân ettirilmesi ve daha sonrada

tımar verilmek suretiyle yükümlülük karşılığında toprağın kullanım hakkının verilmesiyle; Osamanlılar fethettikleri topraklarda daha kalıcı olmamanın yollarından birisini denemiş oluyorlardı.

Akıncı Beylerinin tımar edilmekle beraber fethettikleri toprakları da sancakbeyi olarak idari sorumluluğunu da aldıklarını görüyoruz.Bu duruma en iyi örneğimizi ; I.Murad'ın,Gazi Evrenos Bey'e Sancaklık yerler verildiğini gösterir bir berat namesinden öğrenmekteyiz Beratnamedeki bilgi şu şekildedir.

Kendü kılıcıyla Fehheyledüğü Kale-i Gümülcine ve dahi Serez'e ve Manastır'a.varınca bir sancaklık yer ... (Kraelitz 1915:242)

Şeklinde,kendisinin fethi olan bir bölgenin içerisindeki yerleşimlerinin,sancaklık olarak verildiği belirtilmekle; akıncı beylerinin sultanının izni ile aldıkları bölgede idari sorumlular haline geldiklerini de görüyoruz.Bunun yanında akıncı beylerinin belirli bölgelerde ekonomik güç haline gelmesine ilişkin belgelerde bulunmaktadır.Evrenos Bey'e ait bir temliknamede de Vardar'a tabi bulunan köylerden has,haraç ve koyun resminin (Vergisini)ve sahip olunan toprakların sınırlarının belirlenmesi için görevliler tesbit edildiği;bu kişilerce yapılan tescilden sonra da bazı köy,çiflik ve mezraların kendisine temlik edildiği belirtilmesi (21) bu açıdan önemli bir kayıttır. (Ferit 1915:433) Bu bilgilerden akıncı beyleri kendi bölgelerindeki ekonomik gelirin toplanmasında,Devlete karşı bizzat sorumlu oldukları sonucuna varılabilir.

M.Akdağ, yukarıda belirttiğimiz iki belgeyi de esas olarak vermiş olduğu bilgilerde;arazinin kim tarafından fethedilirse edilsin,devletin malı olduğu fethedene ancak o da görevi ve hizmeti devam ettiği sürece,fet edilen topraklardan bol tımarlar verildiğini belirtmektedir. Akıncı beyleri toprağın kullanım hakkını elde etmiştir.

Bu topraklardan evlatlara kalan arazilerin olmadığını akıncı beylerinin ise I. Murad dönemi ile birlikte almış oldukları yerleri malikane tarzında evlatlarına geçirebilmek için, kurmuş oldukları hayır eserlerine bağlamak müsadese, yani temlik name almak zorunda olduklarını belirtmektedir..(Akdağ 1979:373).

N.Beldiceanu'nun Osmanlı vergi defterlerinden yapmış olduğu çalışmalardan; tımar sisteminin, Osmanlı öncesi dönemde var olan uygulamaların devamı olduğunu ortaya çıkarması ve tımarın, "malikane-divani "adı verilen Selçuklu kökenli uygulamanın bir parçası olarak sürdürdüğünü belirlemesi, "Malikhane" sisteminin daha anlaşılır hale getirmektedir.

Bu uygulamada mülk ve miri arazilerin bir birleşimi söz konusuydu. Gelirler, toprak sahibi ile devlet arasında paylaşıyordu. Malikane bölümünden toprak sahibine pay şeriata devlete düşen pay ise örflere göre belirlenirdi. Malikaneyi elinde tutan toprağın; divani yi elinde tutan sahibinde her iki bölümde tek elde bulunuyorsa, divanı için bir sipahi atanırdı. Çoğu zaman divani gelirleri ve malikhane vergileri birden fazla kişi tarafından paylaşılacak zorundaydı. Selçuklu tımarları Osmanlı tımarlarından bu noktada ayrılmaktaydı. Haraç ve avarız dışındaki tüm gelirler tımar sahibi yani sipahilere aittir, yani rant paylaşılmıyordu ve gerekli savaş hizmetlerini gördüğü sürece bir tek kişiye aittir. Malikane bölümüne gelince hukuki açıdan bu da, mülkiyetinin mutlak biçimde devredilmesi değil, tersine zamanla kısıtlı bir vergi alma hakkı tanımak demektir. Ama toprağı satma, miras bırakmak yada vakıfla değiştirme hakları saklı kalıyordu. Emlak'ın sultanlar tarafından sınırlandırılması, beyler askerler akıncı beyleri arasında yayılmasını engelleyemedi. Bunlar zamanla yalnızca topraktan alınan rantı değil, toprağın kendisi üzerinde serbestçe tasarruf ettiler. Vakıf kuruluşları da işte bu amaca hizmet ediyorlardı. Vakıflar ile devlet müdahalesi, vergi ve hizmet yükümlüğünü ortadan kalkıyordu (Beldiceanu 1985: 3-10 ,27 Werner 1986 :54-55) E. Werner Osmanlı Devleti'ni fetih ve iskân yani yayılma politikasını başarılı

yayıma politikasını başarılı olmasının nedenini iki temel noktaya bağlamaktadır.Bunlardan birincisini,iyi örgütlenmiş az sayıdaki akıncıların açmış olduğu yola; ikincisi de göçer ve çiftçi kolonistlerin yeni fethedilen topraklara yerleşmesine dayandırmaktadır.Werner, akıncı beylerinin yerleşim edinmelerine ilişkin olarak şu bilgileri vermektedir yazara göre ,akıncı komutanlarına uç beyleri deniliyordu. Bunlara tımar değil emlak verilmekteydi. Akıncı Beyleri sülaleler oluşturuyor, yabancı ahalinin de haracını topluyorlardı.Bu ise alışıl gelmiş durumun dışında idi,toprak vergilerini sultanlar görevli memurları ile toplatıyorlardı.Uç beyleri etrafındakileri tımarlar dağıtarak geniş bir askeri çevre oluşturmaktaydı.

Akıncı beyleri arasında müslümanlığı sonradan kabul eden beyler de vardı. Harmankaya kalesinin Bizanslı komutanı Köse Mihal buna örnek oluşturmakta ve akıncı beyi konumunu miras olarak bırakmıştı.Akıncı beyleri kısa zamanda ayrıcalıklar elde etmiş;miri araziler üzerinde iki-üç çift öküz tutabilme ve bu toprakların;öşür vergisini ödmeden kölelerce işletebiliyorlardı.Bir gurup seferde iken öteki gurup tarlalarda çalışıyordu.Bosna'nın 1516-17 yıllarına ait kayıtlarında anlaşıldığına göre ,düzenli vergilerden, at besleme gibi angaryadan bağıştılar (Werner 1986:127,142-143) Werner'in akıncı beylerinin tımar edinmedikleri üzerine olan iddiası, konunun başında,tarihi kaynaklardaki akıncı beylerinin tımar aldıklarını gösterir kayıtlar ile çelişmektedir. Bunun dışında yazarın akıncı beylerinin emlak edindikleri kendi bölgelerindeki vergilerin topladıkları ve bazı vergilerden muaf olduklarına ait vermiş olduğu bilgiler, şimdiye kadar sıraladığımız konuya ilişkin bilgilerle aynı paralelde ve destekleyici tarzdadır.

Akıncı beylerinin yukarıda belirttiğimiz şekilde toprağın kullanım hakkını ve dolayısıyla gelirlerini toplama sorumluluğuna erişmeleri,onların kısa bir zamanda almış oldukları bölgelerde özellikle Uç merkezleri yani üs niteliğindeki yerleşim noktalarında bânilik eylemlerinde bulunmaları için gerekli maddi olanakları hazırlamış ve böylece çoğunluğu sınır boylarındaki illerde vakıflarla

desteklenen mimari eserler meydana getirmişlerdir.

Kitabelerde ; "Yaptıran ,kuran ,imar eden"şeklinde geçen bâni kelimesini; (22) eşanlamlısı" müessis" kelimesi olup; Ş.Sami bu kelimenin 1. Mehmed (Çelebi) dönemi (1413-1421)'ndeki kullanıldığını örnek vererek belirtmiştir. (Şemsettin Sami 1986 1:90) tesis eden olarak kullanabileceğimiz bani kelimesi,Arapça bin'adan türeyen bir sıfat olup;yapıcı ,yaptıran anlamlarına gelmektedir. (Özon 1983:95) Dolayısıyla sadece mimari alanda değil,diğer sanat alanlarındaki yapıcı kuran meydana getiren kişi konumundaki bani ile onun faaliyetleri geniş bir alanı oluşturmaktadır.

Kitap süsleme sanatı alanında yani tezhip'te 14. yüzyılda bazı beylerin sanatçıları himaye ederek kendi adlarına kitap süsletip; ithaf ettirmeleri de bu bağlamda bir banilik eylemi olarak nitelendirilebilir. Karaman-oğullarından Halil bin Mahmut Karamani için,714 H./1314 M.tarihinde Katip İsmail bin Yusuf hattıyla yazılan Kuran,Yakup bin Gazi el-Konevi tarafından tezhiplenen eserin;adı geçen kişi için hazırlanması baniliğin başka bir sanat kolundaki örneğini oluşturmaktadır.

Türk müzehhipleri yani tezhip yapan nakkaşlar 15. yüzyıl başlarında etkinliklerini Osmanlı sultanlarını koruyuculuğunda Bursa'da sürdürmüşlerdir AhmetDai'nin kendi hattıyla 816 H./1413 M.tarihinde yazdığı divanı ile 838 H./1434-35 M.yılında yazılan ve sultan II.Murad'a sunulan musiki ile ilgili eserin tezhiplerini, 15.Yüzyılın ilk yarısında sanat etkinliklerinin yoğun olduğu Bursa da yapıldığı sanılmaktadır (Tanındı 1993: 400-401).

Minyatür sanatında da banilik eylemlerine rastlamak mümkündür.Osmanlı öncesi Anadolu'da Artuklular dönemi (1102-1132)'nde bir astronomi kitabının katibi Vasık bin Ali,Artuklu sultanı için Diyarbakır'da,mechanik aletler hakkında bilgiler veren eseri yazan Cezeri Kayseri'de

ve Aksarayda astroloji ve sihirle ilgili bir eser hazırlayarak Selçuklu Sultanı III.Gıyaseddin Keyhüsrev'e ithaf eden Naset-bin Sivasî bu açılardan örnek oluşturmaktadır. 12-13. yüzyıllarda Konya, Kayseri Diyarbakır,Mardin ve Musul da sanatın koruyucusu konumundaki yöneticilerin,ağırlığını fen kitaplarının oluşturduğu yazmaların Yunanca'dan çevirilerinin yapılmasına özgün eserler yazdırılmasına,kıssadan hisse çıkarılarak öğüt verici eğlendirici veya Varka ile Gülşah gibi dramatik olaylarla dolu aşk öyküsünü konu alan ve içinde resimleri de olan eserlere ilgi duydukları görülmektedir. (Tanındı 1993:408).

Osmanlılarda Sultanın yanı sıra vezirler,eyalet valileri,şehzadeler ve hanım sultanlar yüksek rütbeli devlet adamları sanatın koruyuculuğu yapmış kişilerdir.Bu kişilerin zenginlikleri,sanata olan ilgileri sonucunda üretilen eserlerin kalitesi ortaya çıkmıştır. Osmanlılarda Nakkaşhane denilen atölyelerin faaliyetlerini 15.yüzyılın ilk yarısında I. Mehmed II.Murad ve Devlet adamı Umur Bey'in koruyuculuğunda Bursa'da yoğun olduğunu gösteren örnekleri olmasına rağmen tasvirle ilgili örnekler henüz bilinmemektedir. Osmanlı minyatür sanatının ilk örnekleri Başkent'in Bursa'dan,Edirne'ye taşınmasından sonraki yıllara rastlar. Edirne'de hazırlandığı bilinen örnekler az olmasına rağmen bunların resimleri Türk tasvir sanatında önemli yer tutmaktadır. Bu eserlerden Dil suzname,Külliyat-ı Katibi,konuları edebi olan eserlerdir. 15 yüzyıl şairlerinden Ahmedi'nin "İskendername " adlı eseri de bu yüzyılda resimlenen eserler arasında yer almaktadır (Tanındı. 1993-409).

Görülüyorki,bânilik faaliyetleri erken dönem söz konusu olduğunda (14-15yy.)örnekleri bâniliği belirliye-bileceğimiz verilerin azlığına karşın sanatın koruyuculuğunu yapan yönetici ve zengin bir sınıfın varlığını söyleyebileceğimiz bir dönemdir.

Mimari alandaki örneklerimizin daha çok olması,Mimari alanlardaki bânilik eylemleri konusunda daha fazla bilgi

sahibi olmamızı mümkün kılmaktadır.Kitabe vakfiye ve tarihi kaynaklardan bânîliklerini örnekleri ile belirleyebildiğimiz akıncı beyleri ise,inşa ettirdikleri yapılarla hem Anadolu hem de Balkan topraklarında zengin vakıflarla destekledikleri mimari eserler oluşturmuşlardır.

Mihaloğulları'na ait Edirne ve Bilecik - Gölpazarı'ndaki örneklerle karşı, Evrenosoğularının Gümölcine ve Yenice Vardar'daki yapıları ile Turhanogullarına ait Üsküp'te ve Teselya Yenişehir'de bir türbe, Malkoçoğulları'dan hiç biri günümüze ulaşmayan yapılarla sınırlı sayıdaki yapılarla baniliklerini tespit edebildiğimiz akıncı beylerinin buna karşın kaynaklarda geçen ancak günümüze ulaşmayan yapıları gözönüne alındığında dönemine göre oldukça yoğun bir imar faaliyeti içerisinde oldukları anlaşılmaktadır.

Konumlarıyla ve faaliyetlerinin yoğunlaştığı ile farklı bir yapıda olan Çandarlı ailesinin ise bânîlik eylemleri, buna bağlı ailesinin ise bânîlik eylemleri eylemlerini daha çok sayıdaki mimari örneklerle izleme imkânına sahip olmaktayız.Böylece Çandarlı ailesine ait mimari alandaki örneklerimiz daha fazla veri oluşturmaktadır.

IV. BÖLÜM NOTLARI

1-Şecerelerin belirlenmesi,araştırmaların tarihi kaynakları kullanarak elde ettikleri soy kütüklerinden sağlamıştır. Şecereler için bkz.(Mehmed Nüzhed 1900:45); (Melikoff 1965:720-721);(Babinger 1988:104-106); (Uzun çarşılı 1988 a)

2-Aşıkpaşazade diğer adıyla Derviş Ahmed Aşiki Osmanlı tarihini, hanedanın başlangıcından, II.Mehmed dönemi 'nin sonuna kadar içeren eserini 1476 da yazmaya başlamış,kendisinin de içinde bulunduğu dönemin tarihi olaylarını,1481 de ölümüne kadar kayıtlarını tutmuştur.Mehmed Neşri tarihi ise II.Bayezid dönemi ilim adamlarından Müderris Mevlana Mehmed Neşri tarafından, Kitabı Cihannüma adıyla 898 H./1492 M.tarihinde tamamlanarak sultana sunulmuştur.Hoca Sadettin Efendi tarihi daha geç tarihli olup,Tacü't Tevarih adıyla yazar tarafından III.Murad'a (1574-1595) sunulmuştur. Kendisi önceki vakanüvislerin kayıtlarından yararlandığı düşünülen, Hoca Sadettin Efendinin tarihi daha ayrıntılı bilgiler içermesi bakımından dikkati çeker.Bu eserlerin Türkçe çevirileri için bkz,(Aşıkpaşazade 1970),(Neşri 1987 I-II.), (Hoca Sadettin Efendi 1992:I.II.)

3-Kitabenin transkripsiyonu ve Türkçe çevirisi Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'den Dr.Abdülkadir Dündar tarafından yapılmış olup kendisine yardımlarından dolayı teşekkür ediyorum.

4-Mihaloğulları'na ait vakfiye kayıtları için bkz. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi,Bursa Muhasebe kaydı No:474,2313 no'lu defter s. 10; Mücedded Anadolu 35,619, nolu defter s. 134-138

5-Çandarlı ailesinin vakfiye kayıtları için Bkz. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Umum Haremeyn sani 196,624 no'lu defter s.587-591 Bursa Askeri 199,1/2:188 Bursa Muhasebe, 161,1/2,: 188;168,188 2833:390:161;734 no'lu vakfiye Defteri s.108-119,2004 no'lu defter 546-52; Anadolu Cedid 1 s.77,707.

6-Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi gücünü yitirmesi II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi (1237-246)n de İlhanlılar ile yapılan Köseadağ savaşı (1243)'nın kaybedilmesiyle başlamıştır.Ayrıntılı bilgiler için bkz.(Yücel-Sevim 1989 :166-174).

7-Beylikler dönemi üzerine ayrıntılı bilgiler için bkz.(Uzunçarşılı 1988 C: 391;1988 b);(Yücel Sevim 1989 a 223-422; 1990: 1. 149-342)

8-"Kayı" kelimesi güç ve kudret anlamına gelmektedir. İ.Hakkı Uzunçarşılı,Orhan Gazi dönemi'ne ait sikkelerdeki işaretlerin,Kayı Boyunun damgası olduğunu da en erken tarihli veri özelliğini taşıdığını iddia etmektedir. Ayrıntılı bilgiler için bkz.(Uzunçarşılı 1988 : 94,97-101)

9-Osmanlılar'ın ilk yerleşim yerlerinin Selçuklu sultanı I. Alaaddi Keykubad dönemin de Ankara'nın batısındaki Karacadağ'da olduğu araştırmacılar tarafından tesbit edilmiş olup,ayrıntılı bilgiler için bkz.(Uzunçarşılı 1988 c : 101-103,Köprülü 1991 : 3-4).

10-Uç Beylikleri,sınır boylarından kurulan aşiret reislerinin idaresinde göçebe Türkmen aşiretlerinden oluşan bir yapıya sahipti.Ayrıntılı bilgiler için Bkz.(Köprülü 1991:74;Şeker 1991 :72-79).

11-Beylerbeyi,bölgesindeki bütün askeri birliklerin komutanı konumundaydı. Kazaskerlik makamındaki kişi ise askeri sınıf içindeki şer'i ve hukuki konularda tek yetkili kişi durumundaydı.Ayrıntılı bilgiler için Bkz.(Kunt 1978:15-16,24)

12-I.Murad'ın "Sultan"ünvanını kullandığını gösterir en erken tarihli verilerden birisi,günümüze ulaşmayan Ankara Çankırı kapı Murad Hüdavendigâr Köprüsünün kitabesidir. Ankara Etrografya Müzesi Envanter no :44'e kayıtlı olan kitabe müze bahçesinde bulunmaktadır. orijinal yazımı

فی ایام دولت الملك العادل الغازی السلطان الاعظم غیاث
الدنيا والدين ابو الفتح مراد خان بن اورخان خلد الله دولته وعامر
العمارة هذه القنطرة [ة] العبد الضعیف محمد بن لاجر اجر الله خاتمه وكتبه
بنخطة فی التاريخ اواخر من شهر محرم المکرم سنة سبع و سبعین
(Öney 1971:160)
و سبعمائة البنا حاجی

Transkripsiyonu :

1-Fi eyyami devleti el-Melik el-Adil el-Gazi es
Sultan el-A'zam gıyas

2-Ud-Dünya Ve'd- din ebul-feth Murad Han bin Orhan
hallada'llahu devletehu ve amâra

3-I.İmaretı hazihi'l-kantaro el-abd ez-zaif Muhammed
bin laçin accara'llahu hatimatuhu ve ketebehu

4-Bi-hattihi fi'-tarih evahir min şehri Muharrem
el-Mukarram seneti Seb'a ve Seb'ine ve Seb'ami'e el-Benna
Hacı (Sönmez 1989:378).

Türkçesi:

"Adil,Gazi,Yüce sultan, dünya ve dinin koruyucusu
Ebulfeth Murad Han bin Orhan zamanında-Allah devletini
devamlı kılsın-onun aciz kullarından Mehmed bin
laçin-Allah onu ahiret için sevaplar bağışlasın-bir hayır
eseri olan bu köprüyü 777 H./1375 M.yılı Muharrem ayı
sonunda imar etti ve kitabesini de kendi yazdı. Mimarı,
Hacı'dır" (Çulpan 1975:93).

13.Timur'un Anadolu'ya seferi ve sonuçları üzerine
ayrıntılı bilgiler için bkz.(Yücel 1989).

14-Bizans Devleti'nin son dönemleri ve Osmanlılar ile olan
ilişkiler üzerine ayrıntılı bilgiler için bkz.(Baştav
1989).

15-Erken Osmanlı döneminin ekonomik yapısı üzerine
ayrıntılı bilgiler için bkz.(Akdağ 1949,1979 1:431-499,
Pamuk 1988)

16-Bursa kentinin ticari yaşamına ilişkin ayrıntılı bilgiler için bkz.(İnalcık 1960:45-102).

17-I.Murad dönemi 'nda düzenli Osmanlı ordusunun kurulmasına kadar geçen sürede akıncı beyleri ve birliklerinin yapmış oldukları akınların atlı birliklerle gerçekleştirilmesi,araştırmacıları bugünde bir yanılgıya itmiş olabilir.Anlaşıldığı kadarıyla bazı yazarlar atlı oluşlarında dolayı,Akıncıları Süvari birlikleri olarak nitelemiş ve belirtmişlerdir.Bu yayınlardaki bilgi için bkz.(Tacan 1936:1;Uzunçarşılı 1940:239;Pakalın 1946:36)

18-Araştırmacı'nın Orhan Gazi ve I.Murad dönemlerine ait olduğunu iddia ettiği iki mektuptaki ifadeler,Erken dönem özelliği göstermekle birlikte,bu mektupların bulunduğu arşivler konusunda bilgi sunmamaktadır.Bu mektuplar için bkz.(Han han1967:3039-3042)

19-Ahi teşkilatı üzerine ayrıntılı bir çalışma için bkz.(Çağatay 1989).

20-Beratnamedeki ayrıntılı bilgiler için bkz. (Kraelitz 1915:242-250)

21-Temlikname için bkz.(Ferid 1915:432-438)

22-Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey'in inşa ettirdiği Han'ın kitabesinde "Binau haze'l" şeklinde binanın yaptırılması yapımı anlamında bani'ye işaret edildiği gibi,bazı kitabelerde "imar etti","yapımını emir etti","bina olundu"veya"bina etti" şeklinde banilere gönderme yapılmaktadır.Kitabelerdeki bu bilgiler için bkz.(Ayverdi 1972:170,Sönmez 1989:375-415).

1. MİHALOĞULLARI

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında akıncı hizmetinde bulunan Mihaloğulları'nın, bilinen en eski atası tarihi kaynaklarda Harmankaya tekfuru olarak geçen Köse Mihal'dir. Köse Mihal'in hristiyan olduğu ve sonradan müslümanlığı kabul ettiği üzerinde birleşen tarihi kaynaklar, onun Osman Gazi ile olan yakın ilişkisine de değinmektedir (Aşıkpaşazade 1970; Neşri 1987: I-II).

1.1. KÖSE MİHAL

Osmanlılar'ın daha beylik olmadan (1299) öncesine dayanan Köse Mihal ve Osman Gazi arasındaki ilişki, sonradan akıncı beyi olarak hizmetler verecek Mihaloğulları Ailesinin, akıncılığın öncesinde Köse Mihal'in Osmanlılarla yakın dostluğu sayesinde karşılıklı güven ve işbirliğine dayanan bir ortamda geliştiği görülecektir. Aşıkpaşazade, eserinin onuncu bölümünde Harmankaya kafirleri olarak belirttiği Köse Mihal'den şu şekilde bahsetmektedir.

...Köse Mihal daima onunla birlikte olurdu. Ekseri bu gazilerin hizmetkarları Harmankaya kafirleriydi. Bir gün Osman Gazi, Mihal'e Tarakçı Yenicesi'ne hücum edelim deriz sen nedersin" dedi. Mihal dediki: "Hanım: sorkun üzerine sarı kayadan, Beştaştan geçelim ki Sakarya suyunu geçebilelim. Hem gaziler bizzat o taraftan gelirler. Mudurnu ilini dahi vurmaya kolaydır. Hem o il mamurdur. Samsa Çavuş da o ile yakın yerededir. Ona da haber edelim ki bir fırsat olduğu demda bize bildirsin"... Osman Gazi oradan hücum edip Göynük çevresini vurdu Tarakçı Yenicesi'ni dahi vurdu. Yakıp yıktılar. Geldiler, Göl-Flanaz'a çıktılar. Yine Harmankaya'dan Karaca hisar'a geldiler. Mihal önlerine kılavuz oldu. Esir almadılar. Çok mal ve ganimet aldılar..."
(Aşıkpaşazade 1970: 18)

Osman Gazi'nin Tarakçı Yenicesi'ne yapacağı akın için Köse Mihal'e danışması,onun da yapılacak akın için Osman Gazi'ye öneri sunması,aralarındaki fikir alışverişinin önemini belirtmektedir.

Osman Gazi ve Köse Mihal arasındaki ilişkinin bir diğer yönüde, hatır ve dostluk üzerine kurulmasıdır. Osman Gazi'nin Köse Mihal'in kızının düğününe katılıp,hediyeler vermesi bu yakın dostluk ilişkisini göstermekteydi.Neşri tarihinde konu bağlamında şu bilgiler verilmektedir.

"Dirlerki Köse Mihal Kas'd idti -Ki düğün idup kızını göl-Folonoz ilinün beyine vire .Mübalag düğün...Okuyucu bir be-nün kafir yönlerüp eytdi: düğüne gelüp.Ve Osmanla bilişünki size akibet onunla aşinaluk dan vardır. ve bu cemiyet onunla bilişmege sebeptur.Türkün sahip-i huricudur.Anun şerrinden size emin olmağa talikdür "dedi. -pes cümle tekburlar düğüne gelip,mübelaga sucular götürdiler. Amma Osman-un sacası cümlesine talip idü kalılar ve kilimler ye yağlar ve süreyile koyunlar getürdi... (Neşri 1987:I.97-98)

Osman Gazi'nin Köse Mihal ile olan dostluğuna verdiği önem, onun düğüne getirdiği hediyelerin çokluğundan anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Neşri'nin vermiş olduğu bilgilerden Köse Mihal'in Osman Gazi ile olan yakın ilişkisi ve dostluğunun bir göstergesi olarak karşılıklı birbirlerine güvene dayanan bir ortam içerisinde faaliyetlerde bulundukları ve diğer Rum beyleri ile ilişkilerinin gelişmesinde karşılıklı saygı ve güvene dayanan ortamda geliştiği görülmektedir.Ayrıca Köse Mihal Osman Gazi'ye çoğu zaman dostluğunun bir göstergesi olarak 1299 yani Osmanlı Beyliği kurulmadan öncede yapılacak olan fetihlere katılmak suretiyle Osmanlılar'ın topraklarının genişlemesine katkıda bulunmuştur.Hatta yapılan akınlarda Osman Gazi' nin Köse Mihal'e fikir danıştığını da görüyoruz.

Köse Mihal'in 1299 öncesinde müslümanlığı kabul etmemiş olması nedeni ile diğer Rum beyleri ile sıkı ilişkileri devam etmekteydi.Bu konumundan dolayı Osman Gazi ile Rum beyleri arasında aracı görevini de üstlenmişti.Örneğin Bilecik tekfurunun diğer Rum beyleri ile anlaşıp, düğün tertip etmesi ve Osman Gazi'yi de düğüne çağırarak onu yakalıyarak ortadan kaldırmaya çalışması sırasında haber alıp gönderme işlemi Köse Mihal yapmıştır.

Köse Mihal Osman Gazi'yi haberdar etmekle onun hayatını kurtarmakla kalmamış.Rum tekfurlarının ortadan kaldırılmasını da sağlamıştır. Aşıkpaşazade konuya ilişkin bilgileri aşağıdaki şekilde bize aktarmaktadır.

"O dahi yar hisar tekfurunun kızını alacaktı.O da Mihal,çağırdı konuştular.Düğünün bütün hazırlıklarını tamam ettiler.O da bu etrafın tekfurlarını davetçiler gönderdi tekfur Mihal,Osman Gazi'ye davati yolladı.Bir hayli atın ve eşyalarıda gönderdi.Mihal Osman Gazi geldi. Tekfurların maksatları nedir,bildirdi.Gafil davranma dedi ve "Gazi Düğüne çağırdı.Osman gazi de Mihali davetçiliğinden dolayı bir hayli hediye verdi.Osman Gazinin bu haberini gelip tekfura bildirdi.Tekfur çok sevindi.Sözünü candan kabul etti.Mihal'i yine gönderdi.Osman Gazi'nin gelmesi için bir gün kararlaştırıldı.ve Osman Gazi "Bilecik dar yerdir.Düğünü orada yapmasın Çakır Pınarı'ndan yapsın"diye de haber gönderdi.Bu sözünde kabul edip düğünü Çakır Pınarında yaptı.Kararlaştırıldığı gün Osman Gazi öküzlerini yükledi.Her zaman öküz ileten kadınlara verdi.Keçelerin arasına bir hayli adamlar sardılar. Sürdüler,akşam karanlığında hisara girdiler.Bir iki kutar öküz girince keçe yüklerinden adamlar yalın kılıçlar döküldü. Kapıcıları paraladılar. Hisarda da az adam kılınmıştı. Çoğu gitmişlerdir. Hisar fetholundu." (Aşıkpaşazâde 1970:27-29)

Köse Mihal,1304-1305 de gerçekleştirilen Mekece ve

leblebici Hisar ile Çadır'nın fethinden önce müslümanlığı kabul etmiş sonra diğer Akıncı beyleni Samsa Çavuş ve Sultan Alp ile fetihlerde bulunmuştur. Köse Mihalet'in müslüman olmasına ilişkin bilgiler Aşıkpaşazade de şu şekilde verilir.

"Gaziler gördülerki ne tarafu yürüseler galip geldiler ,Osman Gazi'ye şöyle dediler: Hanımız ! Elhamdülillah kafir mağlup,Müslümünlar ise galiptir.Çünkü senin gibi gayretli hanımız vardır. Şimdiden sonra durmak caiz değildir."Osman Gazi:Mihali çağıralım İslam-a davet edelim.Onu Müslüman edelim Ondan sonra nereye dersiniz Allah emriyle gidelim Eğer Müslüman olmazsa oncu ilini vuralım "dedi.Mihal'a adam gönderdiler "iyi seferimiz vardır.Tez gel ki hazır olup,dururuz"dediler.Mihal haberi istince acele geldi.İyi atlar ve iyi kılıçlar hediye ettiler.Əl Öptü.ve hemen :Hanım!Beni Müslüman edin Hazreti Peyganberi kabul etdi.O batıl dini terkedip halis Müslüman oldu.Hemen hil'at giydiler Osman Gazinin oğlu Orhan Gazi'nin yanına vardiler (Aşıkpaşazade 1970:27-29)

Köse Mihalet'in faaliyetleri Orhan Gazi döneminde de devam etmiş,Bursa kalesinin alınması ve anlaşma yapılmasını sağlayarak önemli bir kalenin Osmanlıların eline geçmesine yardımcı olmuştur.Neşri tarihinde konuya ilişkin bilgi aşağıdaki şekilde anlatılmıştır.

"...Derhal Bursa'nın tekvur'ına Bers tekvur dirler,Köse Mihalet'i gönderüb hisari istedi. Tekvur eytdi:"Ahdidün-ki bizi kimse incitmeye ve kimsenün bize zararı dokunmaya"Köse Mihalet gelüb bu kazıyyeyi Orhan'a ilan itdi Orhan Gazi dahi kabul idüb Köse Mihalet'i tekrar gönderdi.Beres tekvun eytdi;"buna kir kaç yararüden yönderün,bu hisardan çıkan kafirleri Türkler incitmeyeler,didi.Köse Mihalet, eytdi hoş amma ol sizi hıfız edecek kimselere necük vermek gerektir dedi....."

itdiler,Bereş tekvur bu sözi kabul idüp,otuz bin nakid filori gönderdi.ve bil-cümle cünkin tekvir kul'ada çıktı" (Neşri 1987: 1.131-133)

Köse Mihal'in Bursa'nın fethinden sonraki dönemde faaliyetleri hakkında tarihi kaynaklar bilgi vermemekte, ancak oğulları Ali Bey ve Balta Bey'in Akıncı beyi olarak hizmet vermeye devam ettiklerini yazmaktadırlar.Köse Mihal'in diğer oğlu Aziz Bey'in hakkında ise yeterince bilgi sahibi değiliz Bursanın fethinden (1326) bir süre sonra öldüğü kabul edilen Köse Mihal'in Harmankaya da kendisine ait olduğu iddia edilen mezarda yattığı bir görüş olarak ortaya atılmıştır Tarihi kaynaklarda Mihal Bey'in buradan olduğu belirtilmiştir. (Ayverdi 1966:150).

T.Yaprak,sultan II. Abdülhamid'in (1876-1909) Osman Gazi ve Köse Mihal için Sögüt de bir kitabe diktirdiğini böylece aralarındaki dostluğu ebedi kılmak istediğini belirtmektedir. Araştırmacının sunduğu kitabenin metni aşağıdaki şekildedir.

Badii Sultanat sahibül - gaza Osman Han,726 dahili selam oldu.Metfenden olupda Bursaya nakletti.Orhan Han Metfeni Mihal Gazi için Nam-ı Makam oldu.)(Yaprak 1988: 86)

Yazar bu kitabenin halen Sögüt'te olup olmadığı konusuna açıklık getirmemiş ve bilgileri bir tez çalışmasına dayanarak aktarmıştır.Tarihi kaynaklardaki bilgilerin yanında dönemin edebi eserlerinde Mihalogullarına ait bilgilere rastlanılmaktadır.

15.yüzyıl şairlerinden Enveri'nin Düstürname adlı eserinde Mihaloglu Balta Bey'in 1402'deki Ankara savaşına katılan kişiler arasında adı geçmekte ve Şam'dan geldiği belirtilmektedir.Eserde Balta Bey'den şu şekilde bahsedilmiştir.

"Şamdan gelmiş Mihal Bey Pehlivan

Balta Bey oğluyıla ol nehcivan"(Enveri 1929:95

R.M.Gazimihal,Enveri'de geçen Şam kelimesinin,yön olarak belirtildiğini,dolayısıyla Şimal kelimesi ile aynı yönü ifade ettiğini bundan dolayı Mihaloğularının Suriye' den değil aksine kuzeyden Kıpçak,Tuna,Dobruca taraflarından gelmiş olabileceklerini söylemektedir (Gazimihal 1958 b : 1804).

Dönemin tarihi kaynaklarındaki bilgilerle çelişen ve Mihaloğullarının Şam'dan veya Tuna illerinden gelmiş olabileceği iddiası eldeki bilgilerin sonucunda zayıf gözük-mektedir.Köse Mihal'in merkezi olduğunu öğrendiğimiz ve konunun başında geçen Harmankaya Köyü'nün,II.Mehmed dönemi 'ndeki vakıf kayıtlarındaki bilgiler, Mihaloğulları'nın bu bölgeden oldukları ihtimalini güçlendirmektedir..Bu vak-fiye kayıtlarından bazıları şu şekildedir.

"Nahiye-i Harmankaya tabbii Göl,der tasarruf-ü Mehmed Bey ibni Ali Bey İbni Mihal,evvelden tasarruf ideyeldüğü üzere ber kara-ı köhnede yine mukayyeddür Defter-i köhnede yine mukayyeddür. "Harmankaya-i diğer tabii Göl,der tasarrufü Mehmed bey,veled-i Ali Bey İbni Mihal"

(Gazimihal 1958 b: 128)

Mihaloğlu Gazi Mihal Bey'in Bilecik İline bağlı Gölpazarı'nda Cami,Han ve Hamamdan oluşan yapılar içerisinde camiye ait vakfiyesi,Mihaloğulları'nın Bilecik ve çevresinde faaliyetleri bakımından ikinci örneğimizi oluşturmaktadır.

Mihaloğulları'nın etkinliklerini belgeler yolu ile belirliyebildiğimiz gibi,tarihi değeri olan edebi eserlerde akıncılık görevlerine ait bilgiler edinebiliyoruz. 15-16 yüzyıl şairlerinden Suzi Çelebi'nin Mihaloğlu Ali Bey'in akınlarını içeren Gazavatnamesi bu bakımdan önem taşımaktadır.Akıncı beylerinin yaşamlarından, statülerine ve görevlerine ait bilgilerin yer aldığı eserin bir bölümünde Ali Bey'in zaferle sonuçlanan bir akınından sonrada çağrılmasına dair olarak şu bilgiler aktarılmaktadır.

"Yer öpdi Nagehan ol şah-ı gazi işğinde kodi rüy-ı niyazı Mihayıl Ban ile onaltı banı Mükemmel bin zırılıu pehlevun,çekip şuh-ı cihan-dara el öpdi.Şeh onun arkasın lutf ile yepdi kılup tahsinler ol Sultan-ı alem didi senden umulon buyidi hem Yüzün olsun iy şem-i münirüm ki kıldün gün gibi rüşen zamirüm (Levent 1956 :221)

Bir diğer bölümde de günlük yaşama ait bilgiler sunulmuştur.

"Şafü bahrı kerem kanı Ali Bey Gazanun merd-i merd-i meydanı Ali Beğ oturmuş bir çemende sad-ü handan nitekim Ravza-i cennetde RızvanHarifi bir nice serbaz erenler Tekellüfsüz bu yolda can virenler" (Levend 1956 :213)

Tarihi kaynak ve edebi eserlere konu olan Mihaloğulları'nın, şeceresi M.Nüzhed tarafından çıkarılarak yayınlanmıştır.Bu şecereyi Türkce olarak yayınlayan M.Tayyip Gökbilgin'in makalesinde yukarı da adı geçen araştırmacı R.Mahmud Gazimihal'in Köse Mihal'in oğullarından Balta Bey'in soyundan geldiği anlaşılmaktadır. (Gökbilgin 290-291).

O.Keskioğlu'nun Niğbolu Evkaf Defteri'nden elde ettiği kayıtlardan,Plevne'nin Mihaloğulları 'nın merkezi olduğu ve Mihaloğlu Gazi Bey'in .1495 tarihinde buradaki vakıfları arasında Cami, imaret , medrese,sıbyan mektebi ve zaviyesinin olduğunu öğrenmekteyiz (Keskioğlu 1969 :318).

Köse Mihal'den sonra oğulları arasında Gazi Ali Bey'in oğlu Mehmed Bey'in akıncılık yaptığını I. Bayezid'in oğlu Musa Çelebi'nin yanında yer aldığı 816 H./1413 M.tarihinde de Çelebi Mehmed tarafından esir alınarak Tokat kalesine hapsedildiğini öğreniyoruz (Aşıkpaşazade 1970: 88-90). Köse Mihal 'in torunlarından Hızır Bey (Ö.816 H/1413 M.)'nin oğlu Ali Bey (Ö.906H/1500 M.)'in II.Mehmed dönemi 'nde akıncı beyi olduğunu da yukarıda bahsedilen şair Suzi Çelebinin Gazavatnamesi'ndan öğrendiğimize göre,bu aileden üç kişinin akıncı beyi olduğunu kesin olarak söyleyebiliriz (lev.11).

Mihaloğulları'na ait günümüze gelebilen yapılar;Köse Mihal'in torunu Aziz Bey'in oğlu Gazi Mihal Bey'in Edirne'de inşa ettirdiği cami,hamam onarttığı köprü ile Bilecik Gölpazarı kasabasındaki hanı ve aynı baniye ait olduğu iddia edilen hamam ve camisidir. (Lev.12).

Mihaloğulları'na Ait Eserler

Köse Mihal : Günümüze hiçbir yapısı ulaşmamıştır.
Gazi Mihal : Edirne'de bir cami,imaret, hamam ve onardığı Köprüsü, Bilecik Gölpazarı'nda bir han ile ona ait olduğu düşünülen hamam ve bir cami bulunmaktadır.

Gazi Ali Bey : Gazi Mihal paşa oğlu Hızır Bey'in oğludur.(- Ö.1500) Plevle'de bir cami,imaret medrese sıbyan mektebi ve zaviyesinin olduğu 901 H./1495 tarihli vakfiyesinden tesbit ediyoruz(Keskioğlu 1996:318).

Bununla beraber Evliya Çelebi Plevne'de Mihaloğulları'nın dört köşeli bir kale yaptırdıkları,bu kalenin içerisine kat kat büyük saraylar yaptırdıklarını belirtmektedir.Ayrıca kale içinde Mihaloğulları'nın yapılarının bulunduğunu aktarmamaktadır (Evliya Çelebi 1970: 9 .226).

Gazi Ali Bey'in oğlu Ahmed Bey'in de Seyid Battal Gazi Tekkes'inde yer alan türbenin ön yüzündeki 917 H./1511 M. tarihli kitabesinde ismine rastlanması; 1511-1517 tarihleri arasındaki onarımlarda bulunmuş olabileceğini göstermektedir (Kuran 1969:69-70; Önge 1970; Yüksel-Ayverdi 1983: 369,370; Altınsapan 1990:48).

İnşa Ettirdikleri yapı Tipleri

Cami-Med.İmaret-Han-Hamam-S.Mek.-Zaviye

Gazi Mihal Bey	:2	-	1	1	2	-	-
Gazi Ali Bey	:1	1	1	-	-	1	1
Ahmed Bey	: -	1	-	-	-	-	-

1.2. BÂNİ GAZİ MİHAL BEY

Köse Mihal oğlu Aziz Bey'in oğlu olan Gazi Mihal Bey'in inşa ettirdiği yapılar dışında günümüze hiçbir yapısı ulaşmayan Mihaloğulları'nın bânîlikleri yukarıda vermiş olduğumuz günümüze ulaşmayanlarla birlikte onuç yapı ile sınırlı kalmaktadır.

1.2.1 EDİRNE GAZİ MİHAL BEY CAMİ

.Konum :

(Lev.13)

Edirne Gazi Mihal Bey Cami; Edirne'nin batısına uzanan Talat Paşa Caddesi'nin bitimindeki,yine aynı bânî tarafından onarıldığı bilinen Mihal Bey Köprüsü'nün (Onur 1972: 386-390),karşı tarafında güney batısında yer alır.(Lev. 13)

.Kitabe-Vakfiye -Tarihi Belgeler :

(lev.14)

Gazi Mihal Bey Cami ve İmareti için, Edirne'nin Üsküdar Nahiyesi'ndeki Cavaros Köyü'nün gelirinin vakfedildiğini 915 H./1516 M.tarihli bir temliknameden öğrenmekteyiz. M.Tayip Gökbilgin tarafından yayınlanan

temliknamede geçen imaret bugün mevcut değildir.(Gökbilgin 1952:245). Ancak yapının güney tarafındaki duvar kalıntıları ; camiye yakın olması muhtemel imarete ait izler olabileceği izlemini uyandırmaktadır.

Kuzey cephede taş kapının üzerindeki sivri kemer alınlığı içerisinde dikdörtgen bir taş levhada yapının inşa kitabesi bulunmaktadır.825 H./1421 M.tarihli kitabe 95 X 125 cm. ölçülerinde ve mermerdendir (lev.14 a) .

Original Yazımı :

٢ - انشاء هذا المكان المبارك الاميرى الكبيرى

٢ - عز نصره ميخال بن عزيز باشا تكملت في ايام السلطان مراد

(Ayverdi 1972:389-390)

٣ - بن محمد بن بايزيد خان في سنة خمس وعشرين وثمانماية (١)

Transkripsiyonu :

Enşe hazel-mekanel mübareke el-emriül kebir Mihal ibn-i aziz tekemmelet fi eyyamis Sultan Murad İbn-i Muhammed ibn-i Bayezid Han Fi seneti hamse ve ısrına ve semane emieti (825).

Türkcesi :

Bu mübarek mekanın yapımı 825 H./1421 M. yılında Bayezid oğlu Muhammed oğlu Sultan Murad döneminde tamamlanmış olup;Mihali -Allah onun zaferini yüceltsin-tarafından inşa edilmiştir.

Geçirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu :

(lev 14 b).

Mihal Bey Camisi'nin 1920'lere ait eski fotoğrafından , kuzeydeki son cemaat yerinin üzerinin ahşap bir sundurma çatı ile örtülü olduğu görülmektedir.(Lev.14b) Araştırmacının 1970'lerdeki incelemelerinde yapının cephesinin onarılarak yenilendiğini belirtilmektedir (Ayverdi 1972 : 387,389,12 675).

Mart 1995 tarihi itibariyle Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarıma alınan yapının,bugün için cephelerinde özellikle güney ve doğu kısımlarında taş malzemenin yer yer döküldüğü beden duvarının zemine temas eden bölümlerinde nemden dolayı bozulmaların ve çatlamların olduğu,son cemaat yeri kubbe içlerindeki tuğlalarda da kırılmaların olduğu görülmüştür.

Plan Tanıtımı :

(lev.15).

Edirne Gazi Mihal Bey Cami planıyla,ters "T"planlı zaviyeli camiler grubuna girmektedir.

Derin bir niş biçimindeki kuzeydeki taş kapıdan; kuzey,güney aksında ilk olarak üzeri kubbeli orta sofa ile onun güneyindeki üzeri beşik tonozla örtülü esas ibadet mekanına ulaşılmaktadır.

Orta sofa,mekân ölçüleriyle hemen hemen aynı aynı büyüklükte olan doğu ve batıdaki yan mekanlara köşelerden berer kapı ile açılmaktadır.Bu yan mekânlardan batıdakinin üzeri kubbe ile örtülüdür.Doğudaki mekân ise dıştan kubbe ile örtülü olup,iç kısmına girilemediği için örtü sistemi belirlenememiştir.O.Aslanapa bu kısmın üzerini içten kubbeye örtülü olduğunu ve yüzeyinin üçgen prizmatik yıldız geçmelerle bezendiğini belirtmektedir(Aslanapa 1949: 99). Ayverdi'de bu bölümün üzerinin kubbe ile göstermiştir.A. Kuran'da yan mekânların kubbelerle örtülü olduğunu belirtmekte ve planını sunmaktadır.Ayrıca bu mekânların içten prizmatik üçgenlerle geometrik olarak tasarlandığı kuzeyde beş bölümlü son cemaat yerinin ortada kubbe yanlarda aynalı çapraz tonozlarla örtülü olduğu görülmektedir (Kuran 1968 :21).

Güneydeki ibadet mekanının üzerinde de içten beşik tonozla örtülü olduğu, dıştan ise çift pahlı bir çatıyla örtüldüğü görülmektedir.

Son cemaat bölümü de altı paye üzerine atılan kemerlerle beş kısma ayrılmış ve bunların üzeri ortada kubbe yanlarda aynalı tonozlarla örtülmüştür. (Lev.15)

Süsleme :

Yapının süsleme özellikleri, pencerelerde kuzey cep- hede taç kapıda, içte ise mihrapta toplanmıştır. Taç kapı, büyük bir dikdörtgen silmenin içerisine alınarak, sivri kemerli ve ortasında kitabe levhasıyla vurgulanmıştır. Girişin basık kapı kemeri birbirine geçme iki renkli taştan (kırmızı ve beyaz) örülmüştür. Giriş kapısının iki yanına sütunceler eklenerek, üzeri derin bir niş biçiminde kademeli ve sivri bir kemer içerisine alınmıştır.

Cephelerdeki pencerelerden altta yeral anlar dik- dörtgen şeklinde iki renkli bir silme içerisine alınarak; yanlardan profillenmiş ve dikdörtgen pencerelerinin üzeri sivri kemerli bir niş biçimindeki alınlıkla vurgulanmıştır. Bu pencerelerin üst hizalarında ise sivri kemerli, alçı şe- bekeli pencereler açılmıştır (Lev.16).

Malzeme - Teknik :

Yapının beden duvarları düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir.

1.2.2.EDİRNE GAZİ MİHAL BEY HAMAMI

Konum

Gazi Mihal Bey Hamamı; Şah Melek camisinin kuzey- inde, Mihal Bey'in onarttığı, kendi adıyla alınan köprünün doğu ucundadır. Çifte hamam olarak inşa edilmiştir.

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler :

Hamamın kitabesi yoktur.976 H/1576 M.tarihli Saruca Paşa'nın vakıf kayıtları arasında;" Mihal Bey Köprüsü başında Şah Melek Medresesi karşısında nalbant ve berber dükkanları,Mihal Bey Hamamı karşısında da dört dükkan" şeklinde ismine raslanmaktadır(Gökbilgin 1952 :265).Bu vakıf kaydında Mihal Beyin kendi adıyla anılan ancak Roma dönemine ait olduğu ileri sürülen ve Mihal Bey tarafında da onarıldığı belirtilen köprüden (Onur 1972 : 386-87) ve hamamdan ayrı ayrı bahsedilmesi;zaten tarihini kitabesiyle kesin olarak bildiğimiz (1421) cami ile birlikte bu yapıların külliye olarak inşa edilmiş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

16.yy. ait bu vakıf kaydından başka;17.yy.Evliya Çelebi hamamının dericilik işlerinde kullanıldığını belirtmesi,yapının,17.yüzyılda çalışır durumda olduğunu kanıtlamaktadır. (Evliya Çelebi 1970-6:17)

Geçirdiği Onarımlar-Şimdiki Durumu:

S.Erken,Rusların1829 tarihinde Edirne'yi almalarının ardından,hamamı kapattıklarını belirtmektedir. Yazarın 1973'deki çalışmaları sırasında da yapının harabe durumunda olduğunu da sunmuş olduğu resimlerden de anlamaktayız. Araştırmacı çalışmaları sonucunda hamamın bir restitüsyon planını çıkarmıştır. (Erken 1973: 406).

Bugün harabe durumundaki yapının;Erkekler bölümü doğudaki girişi soyunmalık kubbesi batı halvet hücresi tamamen yıkılmış olup,erkekler bölümünün sıcaklık kubbeleri ve kadınlar bölümünün soyunmalık ve sıcaklık mekanları günümüze ulaşabilmiştir. Batıdan her iki bölümünde kaplayan külhan kısmı bugün yol seviyesinin altında kalmış olup,hiç bir izine raslanmamaktadır. Batıdan geçen yolun zemin kodu,buradaki erkekler ve kadınlar bölümünün sıcaklık kubbeleri ile yaklaşık 0.50 m.lik bir farkla aynı seviyededir.

Plan :
(Lev.17).

Çifte hamam olarak inşa edilen Edirne Gazi Mihal Bey Hamamı; 23.00 X22.50 m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Erkekler bölümüne giriş doğu tarafındadır. Girişin hemen gerisinde üzeri kubbemsi bir tonozla örtülü küçük bir koridor ile kuzey ve güneye doğru birer kapı ile iki açıklık sağlanmıştır. Kuzeyde dar ve üzeri beşik tonozlu küçük bir koridordan batı yönünde erkekler bölümünün tuvalet kısmına ulaşılmaktadır. Giriş koridorundan güneye doğru ise erkekler bölümünün soyunmalık kısmına varılır. Üzeri kubbeli ve geçişin üçgen kuşaklarla sağlandığı soyunmalık bölümünün içten, kuzey ve doğudan birer küçük niş ile genişletildiği görülmektedir. Doğu kenardaki niş, kemerlerle küçük beş bölüme ayrılırken; Kuzeydeki niş dilimli yarım kubbe şeklinde ele alınmıştır. Soyunmalık bölümünün güneyindeki iki mekanın işlevi belli olmayıp; Bunlardan doğu taraftaki dikdörtgen mekan kubbe ile örtülü olup; batıdaki beşik tonozludur. Soyunmalıktan dar bir kapı ile batı yönüne doğru sıcaklık mekanına geçilir. Üzeri pandantiflerle geçilen büyük bir kubbe ile örtülü sıcaklık mekanı, Kuzey ve güneyden dilimli yarım kubbelerle örtülmüştür, batı tarafında ise külhan kısmı yer alır.

Kadınlar bölümünün girişi kuzeydendir. Girişin hemen gerisinde üzeri kubbeli ve geçişin Türk üçgenleri ile sağlandığı soyunmalık mekanı bulunmaktadır. Soyunmalığın doğu ve batısında yer alan mekanlar sıcaklık mekanlarıdır. Batı tarafında önce dikdörtgen bir mekana geçilmekte olup; bu mekanın kuzey ve güneyden ortaya doğru birleşen üçgenlerle kareye dönüştürülüp; sonrada kubbe ile örtüldüğü görülmektedir. Bu mekandan güneydoğu köşedeki kapıdan ikinci bir mekana geçilir pandantif geçişli ve kubbeye örtülü olan bu kısmın batısında, tıpkı erkekler bölümünde olduğu gibi külhan kısmı bulunmaktadır. Doğu tarafındaki sıcaklık mekanında tıpkı batı mekanında olduğu gibi üçgenlerle kareye dönüştürülen kısmı üzerini örten bir kubbe ile kapatılmıştır. Doğu yönündeki sıcaklık mekanının doğu köşesindeki bir kapı ile üzeri beşik tonozlu dar bir mekana geçilir. Bu mekanın karşılığı, güneyde Erkekler bölümünde bulunmaktadır (Lev.17).

Malzeme-Teknik:

(Lev.18 a-b).

Kesme taş ve tuğla malzeme ile inşa edilen yapının beden duvarları iki ve üç sıra tuğla ile bir sıra düzgün kesme taş ve aralarında dikine yerleştirilen tuğlalar ile çerçeveli teknikte inşa edilmiştir(Lev. a-b).

Süsleme:

Erkekler bölümünün soyunmalık kısmını örten kubbe, zengin mukarnas ve malakarî sıvalar ile bezenmiştir. Sıcaklık bölümü kubbesi de içte, merkezden yüzeyine dağılan palmetlerle kabartma olarak işlenmiştir.

1.2.3.BİLECİK-GÖLPAZARI MİHAL BEY HANI

Konum:

Gölpazarı'nda aynı banîye ait olduğu düşünülen caminin kuzeyinde, meydanın ise kuzey batısındadır Osman Gazi dönemi(1281-1326)'nde fethedilen Gölpazarı kasabasının ilk adı "Göl" olup daha sonra Resulşel ve Akçaova ve sonunda Gölpazarı adını almıştır(Anonim 1970:11).

.Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler:

(Lev.19 a).

R.Mahmud Gazi Mihal tarafından yayınlanan II.Mehmed dönemi'ne ait bir vakıf defterinden Gölpazarı'nın, "Göl" adıyla Harmankaya'ya tabi bir yer olduğunu ve bu bölgenin Mihaloğullarına önceden tahsis edilmiş olunduğunu öğreniyoruz.Bu vakıf kaydına göre,Köse Mihaloğlu Gazi Ali Bey'in Mehmed Bey zamanında tutulan vakıf kaydındaki bilgi şu şekildedir.

"Nahiye-i Harmankaya, tâbii Göl, der tasarruf-ü Mehmed Bey ibn-i Ali Bey İbn-i Mihâl, evvelden tasarruf idegeldüğü üzere ber karar-ı sabık olalar deyü mukayeddür. Defter-i köhnede yine mukayeddür"(Gazimi-hal 1928:128).

E.Hakkı Ayverdi'nin Gölpazarı'nın kurucusu konumunda olduğunu iddia ettiği Mihâl Bey için böyle bir özelliği yüklemek; bu bölgeyi uzun süre ellerinde bulunduran Mihâl-oğlu ailesinin bir ferdi için pek de yanlış gözükmemektedir (Ayverdi 1972:171).

Gölpazarı'nda bulunan Mihâl Bey Hanı'nın inşa kitabesi batı cephede girişin üzerindeki sivri kemerli alınlığın ortasındadır. 59x89 cm. ölçülerindeki kitabede yapının, 818-821 H./1415-1418 M. tarihleri arasında Mihâl Bey tarafından yaptırılmış olduğunu öğrenmekteyiz (Lev.19 a).

Original Yazımı:

- ١ - بناء هذا (2) إبناء الشريفة (3) صاحب
الخير دافع الضيق
٢ - اعدل الامرا ميخال بك في سنة ثمان وعشر
وتمان
٣ - واتمامه كان في سنة احدى وعشرين وتمان

(Ayverdi 1972:170)

Transkripsiyonu :

1. Binâu hâzel-bina's-şerifi sahibu hayri dafiu'd dayri

2. A'deli'l-Ümera Mihâl Bey fi seneti semanin aşara ve se-mani miyetin

3. Ve Itmûmuhu kâne fi sene ihda ve işri'ne ve semanimiye-tin

Türkçesi:

Bu mübarek binanın yapımı hayır sahibi, sıkıntıları gideren ve yöneticilerin (emirlerin) en adaletli olanı Mihâl Bey tarafından 818 H./ 1415 M. yılında başlanılmış olup, 821 H./1418 M. yılında tamamlanmıştır (12).

Geçirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu :

(Lev.19 b).

Ayverdi 1958 yılında yapıyı görmüş ve taş malzemesinin döküldüğünü ve harabe durumunda olduğunu belirtmiştir.(Ayverdi 1972 :170).Bugün belediyenin deposu olarak kullanılmakta ve cephelerinde yer yer dökülmeler görülmektedir.(Lev.19 b).

Plan :

(lev. 20).

Doğu batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olan yapı aynı doğrultuda dört bölümden meydana gelmiştir.Giriş batı cepheden olup,girişten sonraki bölümler üzeri beşik tonozlarla örtülüdür.Bu mekanlar sivri takviye kemerleriyle birbirine bağlanmıştır.Bu mekanların kuzeyden hiçbir açıklığı olmamasına karşın, her bölümün güney duvarındaki eksende birer dikdörtgen pencere açılarak yapının ışık alması sağlanmıştır. (Lev.20).

Malzeme-Teknik:

(Lev.21 a-b)

Beden duvarları,bir sıra tuğla,bir sıra kesme taş ve aralarda dikine yerleştirilen birer tuğla ile çerçeveli teknikte örülmüştür.(Lev 21 a-b).

Süsleme:

Yapı,duvar örgüsü malzeme ve tekniğinin dış cephelerde yarattığı,taş işçiliğinin dışında oldukça sade bir süsleme özelliği göstermektedir.

1.2.4 BİLECİK - GÖLPAZARI MİHAL BEY CAMİ

Konum :

Mihal Bey Hanı'nın güneyinde yer alır.

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler:

Mihal Bey Camisinin kitabesi yoktur.Ancak Vakıflar

Genel Müdürlüğü Arşivinde Bursa Muhasebe kayıtları,474 nolu defterin 10-11.sayfalarında caminin Mihal Bey'e ait olduğuna dair bir vakfiye kaydı bulunmaktadır.Bu vakıftaki bilgide şöyle denilmektedir.

"Eski Kadioğlu Çiftliği olarak bilinen üç çiftlik yeri ile bir değirmenin Mihal Gazi cami şerifine"

gelir olarak bağlandığını aktarılan bilgilerden öğrenmekteyiz.

Geçirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu:

Ayverdi 1970'li yıllarda cami üzerine yapmış olduğu incelemelerde halktan almış olduğu bilgiler doğrultusunda harim kısmının 1.5 m.kadar kuzeye doğru genişletildiğini belirtmekte; bilinmeyen bir tarihte yıkılmış olduğunu, tamamıyla yeniden yapılmış olduğunu aktarmaktadır(Ayverdi 1972:169).

S.Erken'in 1977'de yapmış olduğu çalışmalarda da yine halktan aldığı bilgiler doğrultusunda son cemaat bölümünün iki defa önünün kapatılarak ibadet mekanına dahil edildiğini aktarması,öncelikle bu yapının Ayverdi'nin incelemelerinden sonra ikinci bir genişletme olayına sahne olduğu, araştırmacının halktan alarak aktardığı kesin olmayan sözel bilgiye dayanmaktadır.Diğer taraftan S.Erken'in son cemaat bölümünün önünün kapatıldığını belirtmesi,acaba bu kısmın açık olduğu sorununu ortaya çıkarmaktadır ki Ayverdi'de buna ilişkin bir bilgi sunmamıştır.S.Erken'in vermiş olduğu fotoğrafta,kuzey cephenin görünümünün değişmeden 1995 'lere kadar geldiğini görmekteyiz(Erken 1977: 79-80).Ancak kuzeyde,son cemaat yeri batı bölümünün üzerinde yükselen minare bu gün bulunmamaktadır. Dolayısıyla yerli halkın bize aktardığı 5-10 sene kadar önce bu kısmın yenilendiği ihtimalini göz önünde bulundurarak; minarenin ortadan kaldırıldığını,kuzey cepheye dokunulmadığını söyleyebiliriz. Yeni minare bugün yapının kuzeydoğu köşesinde ve dışardan camiye bitleştirilmiş durumdadır. Diğer taraftan kuzey cephede ahşap doğramaların,çatının saçak kısmında önde üçgen bir alınlık oluşturduğu görülmektedir.

Mihal Bey camisi bugün ibadete açık olarak işlevini bugün de sürdürmektedir.

Plan :

(lev.22).

Kuzey-güney doğrultusunda basit tipte ve tek mekanlı dikdörtgen planlı olan yapı-12X10 m. ölçülerindedir. Kuzeyde ise biri doğudan, diğeri kuzeyden iki girişi bulunan son cemaat mekanı yer almaktadır. Yapının cephele-
rinde değişik sayı ve boyutlarda dikdörtgen pencereler açılarak bol ışık alması sağlanmıştır. Dıştan düz bir çatı ile örtülü olan caminin içte, kuzeyde iki katlı kadınlar mahfeli bulunmaktadır(Lev.22).

Malzeme-Teknik:

(Lev.23 a -b)

Beden duvarlarının tamamı içten ve dıştan sıvalıdır. Orijinal yapıya ait olacağını düşündüğümüz herhangi bir malzeme verisine rastlanılmamıştır(lev.23 a-b).

Süsleme:

Kuzey cephenin çatı hizasındaki üçgen alınlıklı ve istiridye formunu andırır ahşap süslemesi belki bir 19.yüzyıl özelliği gibi gözükse de bu görüşümüzü destek-
leyecek hiçbir veri bulunmamaktadır.

1.2.5 BİLECİK -GÖLPAZARI MIHAL BEY HAMAMI

Konum :

Mihal Bey camisinin doğusunda yer alır.

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler:

Gölpazarı kasabasında Mihal Bey'e ait olduğu düşünülen hamamın; kitabesi ve vakfiye kayıtları olmadığından (Gökbilgin 1952:244-246); kesin olarak Yapının Gazi Mihal Bey'e ait olup olmadığı belirlenememektedir.

E.Hakkı Ayverdi buranın kurucusu konumunda değerkendirildiği Gazi Mihal Bey'e ait olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu iddia etmektedir (Ayverdi 1972:171).Ayverdi'nin bu iddiasının doğru olabileceğini II.Mehmed dönemi'ne ait bir vakıf defterindeki Gölpazarı'nın Mihaloğulları'nın uzun yıllar ellerinde tasarruf olarak bulundurdıklarını gösterir kayıta dayanarak açıklamaya çalışmıştır(Gazi Mihal 1958: 128).Bununla birlikte hamamın,Mihal Bey'e ait cami ve hanın doğusunda yakın bir mesafede(yaklaşık 50m.) bulunması, aynı baniye ait olması ihtimalini güçlendirmektedir.

Geçirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu:

E.Hakkı Ayverdi 1970'li yıllardaki incelemelerinde, yapının çok sayıda onarım ve ilaveler gördüğünü belirtmekte ancak bu onarıma ait hiçbir bilgi sunulmamaktadır.Bununla birlikte araştırmacı, hamamın binalarla sarıldığını belirtmiş ve bir de ölçeksiz krokisini sunmuştur(Ayverdi 1972:171).Bu krokide hamamın soyunmalık kısmı işlenmemiştir.

Hamam 1973'den beri Tokat'lı Mümin Şahin Bey tarafından "Şifa Hamamı" adıyla işletilmeye devam etmektedir.Mümin Bey,kendisinden önce hamamı 1966 ile 1973 arasında çalıştıran işletmecinin soyunmalık bölümünü ekletmiş olabileceğini söylemekte ve şimdiki durumuyla hamamı devraldığını 1980'de de yapıda küçük onarımlar yaparak,soyunmalık bölümünü düzenlediğini belirtmektedir.Dolayısıyla şimdiki sahibinden önceki işletmecinin 1966-1973 arası soyunmalık bölümünde onarım yapmış olabileceği ihtimali;Ayverdi'nin,bu tarihler arasındaki incelemelerinde ilave ve eklerden bahsetmesiyle de güçlenmektedir.

Bugün güneyden bakıldığında,bir ev görünümündeki ön cephe,üçlü pencere düzeninde ve tamamen dıştan sıvanmış duvarlara sahiptir.Kuzeyden bakıldığında yapının,evler tarafından kuşatılmış olduğundan dolayı görülmediği gözlenmektedir.Soyunmalık bölümü ise ahşap desteklerle taşınan yaklaşık 8X11 m.ölçülerinde ve girişi güney köşedeki kapı ile sağlanmaktadır.Tamamen ahşaptan olan bu kısmın yapıya sonradan eklendiği anlaşılmaktadır.

Plan :

(lev.24).

Tek hamam olarak inşa edilen Gölpazarı Mihal Bey Hamamının soyunmalık bölümüne giriş,güneyden olup,bu kısmın üzeri ahşap çatıyla örtülüdür.Girişin hemen sağında doğu ve güneyden üçerden altı soyunmalık odası yerleştirilmiş,kuzeydeki ahşap mekanda depo olarak kullanılmaktadır.

Soyunmalık bölümünden doğu yönündeki bir kapı ile,kemerlerle üç bölüme ayrılmış ortada kubbe yanlarda ise beşik tonozlarla örtülü asıl soğukluk mekanına geçilir.Buradan yine doğu yönündeki bir giriş kapısı ile üzeri kubbeli usturalık mekanına ve güneye doğru tuvaletlere ulaşılmaktadır.

Usturalık bölümünden bir kapı ile doğudaki sıcaklık mekanına ulaşır bu mekanın üzeri üçgen kuşaklarla geçilen bir kubbe ile örtülüdür.Sıcaklık mekanının kuzeydoğu ve kuzeybatısında,kare şeklinde üzeri kubbeli iki halvet hücresi bulunmaktadır.Bu mekanlara geçiş,tıpkı aynı baninin Edirne'de inşa ettirdiği Gazi Mihal Bey hamamında olduğu gibi üçgen şeklindeki bir düzenlemeyle sağlanmıştır.Kuzeydoğudaki halvet hücrelerinde kubbeyle geçiş Türk üçgenleriyle temin edilirken kuzeybatıdaki halvet hücrelerinde köşe üçgenleriyle sağlanmıştır(Lev.24).

Malzeme-Teknik:

(lev.25).

Hamamın dıştan tamamen evlerle çevrili olması nedeniyle,beden duvarlarının orjinalde hangi malzemeyle inşa edildiği belirlenememiştir(Lev.25).

Süsleme:

Oldukça sade bir taş işçiliği gösteren yapının süsleme özelliğine ait hiçbir veriye rastlanmamıştır.

2. EVRENOSOĞULLARI

Osmanlı akıncı ailelerinden olan Evrenosoğulları'nın atası İsa Bey'dir.Oğlu Gazi Evrenos Bey ile birlikte akınlarda bulunan İsa Bey Niş kentinin batısındaki İvraniye kasabasında şehit düşmüş ve adına günümüze ulaşmayan bir türbe ve zaviye inşa ettirilmiştir(Ayverdi 1966:506).

2.1.EVRENOS BEY:

Karesioğulları'nın emirlerinden olan Evrenos Bey de 1342 tarihinde tamamen Osmanlı topraklarına katılan beyliğin ve diğer kumandanlar Hacı İlbeyi ve Gazi Fazıl ile birlikte Osmanlılar'ın hizmetine geçmişlerdir(Uzunçarşılı 1945 b:414).Rumeli topraklarının fethi için görevlendirilen Süleyman Paşa'nın emrinde önemli görevlerde bulunmuştur.

Hacı İl beyi ile birlikte Gelibolu yakınlarındaki Konurhisar ile daha sonra Burgaz'a yerleşerek;Keşan Dime-toka civarına akınlar yapmıştır.1362'de Edirne şehri Osmanlılar tarafından kuşatılırken kendi emri altındaki akıncı kuvvetleri ile Batı Trakya tarafında sırpların hücum ihtimaline karşı güvenlik çemberi oluşturmuştu.Böylece Sırpların Edirne'ye ulaşmalarına engel olmuştu.

1365'de Sirpsındığı zaferinin ardından Gümülcine'yi alan Evrenos Bey uç merkezini buraya taşımıştır.1382-85'de Serez'in alınmasıyla daha ileri yapılacak olan akınlar için burasını merkez edindi.1385'de Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın Makedonya üzerine yaptığı akınlarına katılmıştır.Bu harekatta Yenice Vardar,alınmıştır.Arnavut Prensi Karl Tupia'nın kendilerinden yardım istemesi üzerine Hayreddin Paşa ile Evrenos Bey ona yardımda bulunmuşlar İşkodra Prensi Balsa'yı yenmişlerdir(1385). Evrenos Bey bundan sonra Hacca gitmiş ve dönüşten kısa bir süre sonra I.Kosova savaşına katılmıştır.Savaştan önce kurulan divanda,tecrübeli akıncı beyi olarak fikri alınmıştır. Sultan I.Bayezid,Anadolu'ya dönerken Evrenos Beyi tekrar Serez'deki karargahına gönderip Vodina ve Citroz'un

alınmasına memur etti.O da bu yerleri almayı başarak akınlarını ilerletti.(Aşıkpaşazade 1970 :69).

Evrenos Bey 1390'dan itibaren Arnavutluk'u akınlar yaptı.Bu akınlar 5-6 yıl kadar devam etti.1396'da Niğbolu Savaşına akıncı beyi olarak katıldı.I.Bayezid'in Eflak seferine katılmış Ankara savaşında da bulunmuştur.Timur'un Anadolu işgalinde Rumeli'ye sahip olan emir Süleyman Çelebi ile birlikte uç kumandanlığını muhafaza ettirmiş Süleyman Çelebi'nin 1410'da ölmesi üzerine Rumeli'ye hakim olan Musa Çelebi'ye taraf olmayarak Yenice Vardar'da kalmıştır.Musa Çelebi'nin Rumeli topraklarında Çelebi Mehmed ile arasındaki mücadelede Çelebi Mehmed'i desteklemiş ve yardımcı olmuştur.

Evrenos Bey'in birkaç sene sonra rahatsızlanmış 820 H. /1417 M.tarihinde Yenice Vardar'da ölürek buraya defnedilmiştir. (Uzunçarşılı 1945 b:414-418)

Evrenos Bey'in kızı Melek hanım ,Çandarlızade Halil Paşa'nın hanımı II.Bayezid'in ve veziri İbrahim Paşa'nın da annesidir.Evrenos Bey'in oğulları arasında Ali ve İsa beylerde akıncı kumandanı olarak görev yapmıştır.

Philips Price,Evrenos Bey'in Bursa'nın kale komutanı olduğu ve Osmanlılar'a kaleyi teslim ettiğini belirtmektedir(Price 1969:40).Halbuki tarihi kaynaklarda Evrenos Bey'in Bursa tekfuruna dair hiçbir kayıt olmadığı gibi Aşıkpaşazade,Neşri ve Sadettin Efendi tarihlerinde Karesi-oğlu beylerinden olduğu belirtilir(Aşıkpaşazade 1970:51-54 Neşri 1987 :I.165-183;Hoca Sadettin Efendi 1992 :I.78-84).

Evrenosoğulları'nın yoğun imarına sahne olan en önemli yerleşim merkezlerinden birisi,bugünkü adıyla Yiannitsa olarak bilinen,eski adıyla Yenice-i Vardar olan ve Selanik'in kuzeybatısında bulunan şehirdir.(Lev.26)

Evrenos Bey tarafından alınan bölge 1383'te Serez 1385'te Kostaria alınmıştır.Yenice Vardar bu tarihler arasında alınmış olmalıdır.Evrenosoğullarının üs merkezi olarak da bilinen Yenice Vardar'ın tevcih edilmesinin

stratejik konumundan kaynaklandığı,atlı birliklerin kolayca toplanabilmesi için gerekli ovaya sahip olmasının da bunda rol oynadığı belirtilir(Kiel 1990 c:303). M.Kiel isminden dolayı (Yenice Vardar'ın) eski bir yerleşim biriminin yanına kurulmuş olabileceğini iddia etmiştir. Vardar Yenicesi denmesinin ise Bizans İmparatorluğu döneminde hristiyan olan ve buraya yerleşen varda-riotlar'dan geldiğini iddia etmektedir. (Kiel 1990 c:303).

V.Demetriades'in 19.yüzyılda Yenice Vardar'daki mahalle ve sokak isimlerine yönelik yapmış olduğu çalışmada, Evrenosoğlu İsa Beye ait bir sokak isminin yer alması;bu ailenin etkisini uzun süre devam ettirdiğini gösterir (Demetriades 1975:3).

Evrenosoğulları tarafından alınmasından sonra,yoğun bir şekilde Türk iskanına sahne olan Yenice Vardar'da nüfusun çoğunluğunu müslüman Türkler oluşturmuştur. 15.yüzyılın sonlarına kadar askeri karakterini koruyan şehir,bu tarihten sonra bir sanat ve kültür merkezi haline gelmiştir(Kiel 1990 c:305).

925 H./1520-21 M.tarihli bir kayıta göre Yenice Vardar'da 739 müslüman evine karşılık 25 hristiyan,24 yahudi evi bulunmaktaymış (Kiel 1990 c:307).

Evliya Çelebi ise Yenice Vardar hakkında şu bilgileri aktarmaktadır.

*"...İki adet kaledir.Biri Tekfurpınarı kalesi ki şimdi şehrin bulunduğu yerdedir.Kurucusu Rum Kral-
larından Filikas Gulatlarından iki biraderdir.Biri
tefur kralı diğeri Verbene kral yapısıdır.764 H./
1362 M.tarihinde Hüdaven diyar zamanında Evrenos
Gazi fethetmiş,kalesini de yıkmıştır.Selanik topra-
ğında 300 akçe ile şerif kazıdır....Bir bayırda 17
mahalleli bir şehirdir.1500 kârgir evleri vardır.
Her birinde su bulunur.37 adet beylerbeyi ve âyan
emirleri vardır...Evrenos Gazi ve Şeyh ilâhi mes-
cidleri meşhurdur.Gazi Evrenos medresesinde bir
adam ne kadar ahmak olursa olsun,burada Bismillah
dese bir yılda tefsir olmağa muktedir olur.Yedi
adet çocuk mektebi vardır.Ali bey,Recep Çelebi ve*

İsa bey mektepleri meşhurdur.Üç adet fukara aşevi imareti vardır...Şeyh ilahi ve Gazi Evrenos imaretlerinin yemekleri herkese boldur.740 adet çarşı, pazar ve dükkan vardır.Dört sağlam kapılı bedesteni vardır.Gazi Evrenos hamamı meşhurdur.Ahmed bey hamamı küçüktür.Dokuz han vardır.Bir adedi kervansaray, bir de parasız misafirhanesi vardır.Bu misafirhane Evrenos beyin hayratıdır.Yenice Vardar yaylağı,bu şehrin kuzeybatısındadır.Eskiden beri yapılmış cami,dükkan,han ve hamamları,mescidleri vardır.Bu yaylak Evrenos bey vakfıdır.Bütün gelirini aşağı şehirdeki imâret,tekke ve medresesinin masrafına sarfeder..."(Evliya Çelebi 1971 12:110-112).

Evrenosoğullarından Ahmed Bey Paikon Dağlarından şehre su getirtmiş,İskender Bey de 916 H./1510-11 M.tarihinde Yenice Vardar'ın en büyük camisini inşa ettirmiştir.İskender Bey'in Evrenosoğulları şeceresinde bulunmamasına rağmen Evliya Çelebi'de bu aileye bağlı olduğunu belirtmiştir (Evliya Çelebi 1971 12:110-111).

M.Kiel Dubrovnik'teki arşiv kayıtlarında,İskender Beyin (Evrenozovich) 1517-1518'de Hersek'te sancak beyliği yaptığını ortaya çıkarmıştır.Dolayısıyla Yenice Vardar'daki yapıyı bu görevinden 7-8 sene önce yaptırmıştır (Kiel 1990 c:306;329 c).Yapının rekonstrüksiyon planına göre ters"T" planlı olup iki kubbeli mekan ile ilk mekana açılan yarım kubbelerle örtülmüş yan mekanlardan ve kuzeyden beş bölümlü son cemaat yerinden oluşmuştur. (Lev.27).

Evrenosoğulları'ndan Ahmed Bey'e ait,harabe halinde günümüze ulaşan bir yapı da Ahmed Bey türbesidir.Ortadoks Metropol kilisesinin yanında bir bahçe içerisinde 8.80X 8.80 m.ölçülerinde kare bir mekandan oluşan yapının duvarları almalı teknikte örülmüştür.Kiel yapının sade özellikler göstermesini,baninin kendisine bağlanmakadır(Kiel 1990 c:320).

Harabe durumundaki diğer bir yapıda Evrenosoğlu Ahmed Bey hamamıdır.Tek hamam olarak inşa edilmiş olan yapı; Kiel tarafından inşa tekniği ve mimari özelliklerine göre

1490'lı yıllara tarihlendirilmektedir.Tuğla ve taş malzeme ile inşa edilen hamamın beden duvarları dökülmüş ve kimi yerlerde çatlamıştır(Lev 28).

Evrenosoğulları Ailesinden gelen Şerif oğlu Ahmed Bey 'de Yenice Vardar'a 18.yüzyılda bir saat kulesi yaptırmıştır (Kiel 1990 c:316).

Görüldüğü gibi Evrenosoğulları'nın yapı faaliyetleri geç yüzyıllara kadar devam etmiş,Evrenos Bey ile başlayan inşa faaliyetleri artarak sürmüştür.

Evrenos Bey batıya yapmış olduğu akınlarda Gümülcine ,Serez ve Yenice Vardar'ı birer üs merkezi olarak kullanmasının yanında,imar ve inşa faaliyetleriyle de bu üç yerleşimde bâni olarak hizmetler vermiştir.

İsa Bey'in oğlu Gazi Hacı Evrenos Bey'in oğulları da inşa faaliyetlerinde bulunmuşlardır(lev.29).

Evrenosoğulları'na Ait Eserler

İsa Bey:

Evrenosoğulları'nın atası olarak kabul edilen İsa Bey'in Niş kentinin batısında bulunan İvraniye köyünde adına inşaa edilmiş bir zaviye ve türbesinin olduğunu ve bunların günümüze ulaşmadığını; E.Hakkı Ayverdi'nin bir vakıf kaydına dayanarak aktardığı bilgilerden öğrenmekteyiz. (Ayverdi 1966:506).

Gazi Hacı Evrenos Bey
(D. -Ö.1417)

E.Hakkı Ayverdi'nin yayınladığı vakfiyeden,Evrenos Bey'in Gümülcine ve Serez'de birer imaret

ve caminin, Yenice Vardar'da cami ve medresesinin olduğunu öğreniyoruz.(Ayverdi 1982:303-304) M.Kiel, Gümülcine'de Eski Cami adıyla bilinen yapının Evrenos Bey'e ait olduğunu mevcut inşaa izlerinden yola çıkarak iddia etmiştir.Kiel ayrıca Yenice Vardar'da 1385'lere tarihlediği hamamın Evrenos Bey'e ait olabileceğini belirterek Gümülcine 'deki imaretine ait bir vakıf kaydını yayınlamıştır (Kiel 1990 c).Gazi Evrenos Bey'e ait türbe ise bugün Yenice Vardar'da ve kitabeli olarak mevcuttur.

Ahmed Bey (D -Ö.1499)

M.Kiel tarafından yayınlanan vakfiyesinden Gazi Hacı Evrenos oğlu Gazi Ali Bey'in oğlu Ahmed Bey'in Yenice Vardar'da bir cami, medrese, hamam, imaret, bedesten, han ve su şebekesi ile çok sayıda çeşmesinin olduğunu öğreniyoruz.Bu yapılardan camisi ve hamamı harabe halinde günümüze gelebilmiştir.Bunun yanında Ahmed Bey'in Tatar Pazarcık'ta bir cami ve imareti, Makedonya Vodena'da bir imaret, mescid, hamam ve dükkan, Prilep'te, Kosova'da ve Hersek'te birer hamamı bulunduğunun yine Kiel'in yayınladığı vakfiyelerden tespit edebiliyoruz(Kiel 1990 c:329c).Ahmed Bey'in türbesi de bulunmaktadır.

İsa Bey

Gazi Hacı Evrenos Bey'in oğlu İsa Bey'in Yenice Vardar'da bir cami ve imaretinin olduğunu, Ayverdi'nin yayınladığı vakıf kaydından öğrenebiliyoruz. (Ayverdi 1982:304).

İskender Bey

Şecerede ismi olmamasına rağmen,Evliya Çelebi'nin Yenice Vardar'da şehrin ulu camisini inşa ettirdiğini belirttiği Evrenosoğlu İskender Bey(Evliya Çelebi 1970 12:110-111); M.Kiel'in Yugoslavya Dubrovnik'teki arşiv çalışması sonucunda Hersek'te 1517-18'de sancak beyliği görevinde bulunduğunu tespit edilmiştir(Kiel 1990 c:329c).

İNŞA ETTİRDİKLERİ YAPI TİPLERİ

Cami-Medrese-İmaret-Han-Hanam-Bedesten-Türbe-

Evrenos Bey: 4 1 2 - 1 - -

Ahmed Bey: 3 1 3 - 4 1 -

İsa Bey: 1 - 1 - - - -

İskender Bey: 1 - - - - - -

..... : - - - - - - 2

Şerifoğlu Ahmed Bey:

Evrenosoğulları soyundan gelen Şerifoğlu Ahmed Bey 1167 H./1753 M.tarihli kitabe kaydına göre Yenice Vardar 'da bir saat kulesi yaptırmıştır. (Kiel 1990 c:316).

Yukarıda vermiş olduğumuz Evrenosoğullarına ait yapı listesinden yapı sayısının 30 olduğu, bu yapılardan ancak beşinin günümüze ulaşmış olduğu görülmektedir.(13)

2.2.BANİ GAZİ EVRENOS BEY

2.2.1. YENİCE VARDAR GİZİ EVRENOS BEY TÜRBESİ

Konum :

Yunanistan toprakları içerisinde Selanik'in kuzey batısındaki paikon Dağı eteklerinde Vardar nehrinin 23 km.batısındaki Yenice Vardar' da, bugün mevcut olmayan ulu cami ve Ahmed Bey'in Türbesi arasında bulunmaktadır.

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler:

(Lev.30 a.).

V.Demetriades'in bulduğu kitabe içteki duvarın üzerinde yer almaktadır(Lev.30 a).

Orijinal Yazımı:

قد مات ونقل من دار الفنا الى دار البقا المرحوم
المغفور السعيد الشهيد ملك الغزاه والمجاهدين
قاتل الكفرة والمشركين الزار بيت الله الحرام
الطائف بين الركن والمقام حاجي اورنر بن عيسى
نور الله قبره وطاب ثراه الى رحمة الله تعالى
ورضوانه في اليوم الاربعاء السابع من
اشهر شوال لسنة عشرين وثمانماية هجرية

(Demetriades 1976:331)

Transkripsiyonu:

1)Kad mâte ve nukile min dar'l-fena ilâ dâri'l-beka
el- merhumu

2)el-mağfuru es-sâidu eş-şehidu meliku'l-guzâti ve'l-mücahidin

3)kûtilu'l-kefarati ve'l-müşrikine ez-zairu Beyta'l-lâhi'l-harâmi

4)et-taife beyne'r-rukni ve'l-makami Hacı Evrenos ibni İsa

5)Nevvera'l-lûhu habrehû ve tâbe serâhu ilâ rahmati'l-lâhi teâlu

6)ve ridvanihi fi yevmi'l-erbai es-sâibire

7)şehri şevvalin fi seneti işrine ve semaniye miyetin hicriyyeten

Türkçesi:

Mağfur, mutlu, şehit, gazilerin ve mücahitlerin meliki kafirlerin ve müşriklerin can alıcısı,Allah'ın beyti(Kâbe)'nin ziyaretçisi, rûkun ve makam arasında tavaf eden İsa oğlu Hacı Evrenos 820 H./1427 M.senesi şevval ayının yedince çarşamba günü bu dünyadan ahirete intikal ederek,vefat etmiştir.Allan onun kabrini nurlandırsın ve Allah onu kendi rıza ve rahmet dünyasında mutlu etsin(14).

Demetriades,kitabenin konuluş ve duvara yerleştiriliş şekline bakarak orjinal olarak kabul ettiği bu parçaları, Evrenos Bey'in sandukasına ait olabileceğini iddia etmekte dir(Demetriades 1976:331).

Geçirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu:

(Lev.30.b).

Türbeden,Evliya Çelebi aşağıdaki şekilde bahsetmektedir.

"Evvalû(Gazi Evrenos ziyaretgâhı kurşun örtülü bir kârgir bir kubbe altında yatar.İçeride biri üstte, biri aşağı zeminde iki mermer sanduka vardır.Evrenos Gazi aşağıdaki sandukada yatar.Tarihi(Sene sekizyüzyirmi) yazılmıştır.Gazi Evrenos 760 adet şehir,kale ve kasaba fethetmiştir.Gazi Evrenos'un evlatları(iki yürekli Ali bey),(Gazi İsa Bey) bunlar babalarının dış tarafında yatarlar"(Evliya Çelebi 1971 12:112)

Demetriades 1912 Yunan işgali sırasında yapının hasar gördüğünü, tahrip edilip yandığını daha sonrada çırçır fabrikasına çevrildiğini ve II.Dünya savaşı sırasında da tahrip olarak kötü bir duruma geldiğini yazmaktadır (Demetriades 1976:330).

Bugünkü yapı 19.yüzyıldan kalan cephe duvarı içinde, neo-klasik özellikler taşımaktadır.Demetriades'in 1920' lere ait verdiği fotoğrafta dikdörtgen şeklinde ve cephesi,ince uzun pencerelerle dikkati çekmektedir(Lev.30 b)

Plan :

(lev.31 a).

Evrenos Bey Türbe'sinin orijinal planı hakkında kesin bilgimiz hemen hemen hiç yok gibidir.Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği iki katlı düzenlemenin orijinalde olup olmadığı yoksa 17.yüzyıldan mı olduğu ise net değildir.

Bugünkü görünümünde 18 ve 19.yüzyıllara ait olduğu düşünülen barok ve neo-klasik özelliklerin ise sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır.Dikdörtgen pencereler,üst cephe de arşitruva benzer uygulamalar bu özelliklerin izleri taşımaktadır.(Lev.31 a)

Malzeme-Teknik:

(lev.31 b).

Bugünkü yapının dış cephelerinde blok şeklinde mermer taşların yanında,daha küçük boyutlarda kesme taşların zeminde kullanıldığı; tuğla malzemenin, pencere kenarlarında ve üst boşlukları doldurmak için örüldüğü görülmektedir.Beden duvarının büyük bir bölümü sıvanmış durumda olup; çeşitli malzemelerin birarada olmasının nedenini onarımlarda aramak gerekir.(Lev.31 b)

Süsleme:

Yapının üst hizasında gırlant şeklindeki oval bir madalyanın yer aldığı bu kompozisyon ortasında zamanında bir motifin olduğuna dair izler bulunmaktadır.(Anonim 1992:14).

2.2.2 YENİCE VARDAR EVRENOS BEY HAMAMI

Konum :

Evrenos Bey Türbesi'nin yanındadır.

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler:

Yapının kitabe ve vakfiye kaydı yoktur.Kiel,mimari kuruluşunu ve yapı tekniğine bakarak Erken dönem özellikleri gösterdiğini belirterek 1385-95 tarihleri arasına yerleştirmektedir.(Kiel 1990c: 329 b)

Geçirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu:

(Lev.32 a-b.).

Evrenos Bey Hamamının bugün büyük bir bölümü yıkık durumda olup,bir kısmı ev haline getirilerek kullanılmaktadır.Yapının arka tarafında ise orijinal yapıya ait harabe durumundaki beden duvarları ve kubbeleri görülmektedir.Duvarlar görüldüğü kadarıyla kerpiç malzemenen yapılmıştır. (Lev.32 a-b) 1912 Balkan Savaşında çarşı alanı ile birlikte zarar gören yapı onarım görmeden günümüze kadar ulaşabilmiştir.(Kiel 1990 c:329b)

Plan :

(Lev.33).

Çifte hamam olarak inşa edilen Evrenos Bey hamamı erkekler bölümüne giriş batı cephedendir.Soyunmalık bölümü kemerlerle bölüntüye uğratılan üç kısımdan oluşmaktadır.Soyunmalıkta doğu köşedeki kapı ile sıcaklık bölümüne geçilir.Bu kısım kuzey ve güneyden kemerlerle eyvan şeklinde genişletilerek,küçük kubbelerle örtülmüştür.Kuzeydeki eyvanda usturalık ve tuvalet mekanlarına geçilmektedir.Sıcaklıktan,doğu köşedeki bir kapı ile kare mekanlı üzeri kubbeli halvet hücrelerine ulaşılmaktadır.Bu mekanları güneyden boydan boya külhan kısmı kaplamaktadır.

Kadınlar bölümüne giriş kuzeydendir. Soğukluk ve sıcaklık mekanlarının örtü sistemi birbirinin aynı olup;

sıcaklık kubbesinin ölçüleri daha geniş tutulmuştur.Ortada ise bir kubbe ile iki yanda kemerlerle ayrılan bölümler beşik tonozlarla örtülmüştür.Sıcaklık mekanının güneyindeki kapıdan halvet hüçresine kuzeydeki kapıdan da ikinci ancak daha küçük bir halvet hücrelerine geçilir.(Lev 33)

Malzeme-Teknik:

Tuğla ve moloz taş ile örülen duvarlarında bu malzemeler düzensiz olarak kullanılmışlardır.Kubbeler ise tuğladandır kerpiç malzemeninde yapının yıkılan duvarlarında kullanılmış olduğu görülmektedir.

Süsleme:

Küçük kubbeli mekanların,üçgen geçmelerin bir araya gelmesiyle içten bezenmiş oldukları mimari süslemenin dışında; yapıda bugün için görülen süsleme özelliğine rastlanmamaktadır.

2.2.3.GÜMÜLCİNE (KOMOTİNİ) ESKİ CAMİ

Konum :

Eski Çarşı içerisinde Konstantinos palaiologos caddesi ile Filiki Eteria caddesinin birleştiği yöndedir.

Kitabe-Vakfiya-Tarihi Belgeler:

Gümülcine 'de Eski cami olarak bilinen yapıdan Evliya Çelebi,Gazi Evreanos Bey Mescidi olarak bahsetmektedir.(Evliya Çelebi 1970 8:88) M.Kiel,Evliya Çelebi nin bahsettiği bu caminin Eski Cami olduğunu iddia etmektedir.(Kiel 1990c:124)

Geçirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu:

Kiel,yapının 1853'de onarılmış olduğunu Edirne'deki salnamesinden aktarmaktadır. Yazar ayrıca Eski Cami'nin planını çıkarmış ve ek kısımlarını orjinal bölümlerini belirlemiştir.(Kiel 1990 b : 125 - 226,Lev. XIV ,res.I).

Plan :
(lev.34).

Orijanalda 20x20.20 m.ölçülerinde kare kübik alt yapının üzerinin kubbeye örtüldüğü basit tipte tek mekanlı cami plan tipindedir. Kubbeye geçiş üçgen kuşaklarla sağlanmıştır.Son cemaat yeri bulunmayan yapının girişi iki paye üzerine atılan kemerlerle sağlanan üçlü bir düzendedir.

Güney,doğu ve batı cephelerde beden duvarını üst kısımlarında dikdörtgen birer pencere açılmıştır.19.yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında eklenen "L" biçimli çevre duvarı aynı zamanda son cemaat yeri işlevini görmektedir.(Lev.34)

Malzeme -Teknik:

Dıştan tamamen sıvanmış olan yapının,orijinal duvar örgü malzemesinin taş ve tuğla olduğu ve düzensiz bir örgü tekniğinde kullanıldığı düşünülmektedir.(Kiel 1990c:1)

Süsleme :

Oldukça sade bir işçilik gösteren caminin süsleme özelliğine ait hiç veri bulunmamaktadır.

2.2.4.GÜMÜLCİNE (KOMOTİNİ)GAZİ EVRENOS BEY İMARETİ

Konum :

Gümülcine'de Eski Cami'nin 50m kadar batısında yer alır.Halk arasında "imaret cami" olarakta bilinmektedir.

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler :

Kitabesi olmayan Gümülcine Gazi Evrenos Bey İmareti'nin adı,Evliya Çelebide geçmektedir.(Evliya Çelebi 1970 8:88-89). M.Kiel,İstanbul Belediye kütüphanesi 0.89 nolu arşiv kaydında, Gazi Evrenos Beyin 1456-57'de ikinci Mehmet dönemi 'de derlenen kayıtlarından Gümülcine'deki evkafını ortaya çıkarmıştır.Bu kayıta göre, Gümülcinede senelik geliri 80.000. akçe olan bir hamam ile kırkbeş dükkandan üç ayda bir elde edilen 1500 akçe ile bir kervansarayın geliri,bağ-bahçe mülkünden elde edilen yıllık gelir Gümülcine'nin Helvacı köyündeki iradından sağlanan gelirin Evrenos Bey'in yapıları için gelir olarak bağlandığı anlaşılmaktadır.Diğer taraftan araştırmacının sunduğu,İstanbul Belediyesi Kütüphanesindeki bir başka arşiv kayıtına göre (1455 tarihli) yapının aslının bir zaviye olduğunu öğreniyoruz.Bu kayıta göre 18 kardeş Ahi'ye bağlı zaviyenin Ahi lakaplı mürid ve ehl-i fütüvvet lakaplı kişilerin bulunduğu yapı için "ehl-i tekke" kelimesi kullanılmıştır. (Kiel 1990b:138a)

Geçirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu:

1923 tarihinde Batı Trakya'nın Yunanistan'a bırakıldığı zamanda Gümülcine Belediye Encümenliği tarafından kapatılarak işlevine son verilen yapı,trafo haline getirilmiştir.1970'lere kadar elektrik trafosu olarak kullanılan yapı,yeni trafo yapılırca yıkılma kararı alınmış,ancak Yunan Arkeoloji Servisi tarafından yıkımı engellenmiştir. 1972-1973'de yapıdaki trafo aksamı çıkarılmıştır.Şimdi ise boş bir yapıdır ve etrafı dükkan ve inşaatlarla çevrilmiştir.(Kiel 1990b:127-128).

Plan :
(Lev 35)

Gümölcine Gazi Evrenos Bey İmaretı planı ile ortada üzerı kubbelı orta sofa diyebileceğımız mekan ile bu mekana doğu ve batıdan açılan kareye yakın dikdörtgen planlı ve üzerı kubbelı iki mekandan oluşan bir ana şemaya sahiptir.Ortası 10.74 m çapındaki kubbe ile örtülü, kuzeydeki ilk mekan güney yönünde 7.44 m derinliğinde uzatılarak üzerı beşik tonoz ile örtülmüştür. Kubbelı bölümlerde üst örtüye geçiş Türk üçgenleriyle sağlanmıştır.

Kuzeyde, doğu ve batı köşede "L", ortada ters "T" biçimli payeler ile aralarda birer sütun üzerine atılan kemerlerle boş bölümlü bir son cemaat yeri oluşturulmuştur. Her bölümün üzerı aynalı tonozla örtülerek kapatılmıştır. (Lev.35)

Malzeme-Teknik :
(lev.36.a.).

Yapının beden duvarları üç sıra tuğla, bir sıra kesme tuş ve aralarda birer dikine tuğlanın yerleştirilmesiyle oluşturulmuş çerçevesli teknikte inşa edilmiştir.(Lev.36a)

Süsleme :
(lev.36 b.)

İçteki süsleme repertuarına ait birbir veriye sahip olamadığımız, Evrenos Bey İmaretinde dış cephelerde sivri kemerli ince uzun pencereler ile saçak hizasındaki testere dişi tuğlaların dışında önemli bir süs unsuruna rastlanmamaktadır. Güneydeki cephenin üstte çatı hizasında oluşturulan küçük bir niş içerisine Kiel'in Roma dönemine ait orijinal bir mermerden erkek figürü başı dediği bir büst görünmektedir. (Lev. 36 b.).

2.2.5. LOUTRA (İLİCA) HANI

Konum

Dedeagaç ile Ferecik arasında, Neritsa ovasında kurulmuş olan Loutra diğer adıyla ılıca köyündedir.

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler:

Kitabe ve vakfiyesi olmayan Loutra'daki hanın; Gazi Evrenos Bey'e ait olduğunu M. Kiel, Edirne salnamesinden tespit ederek, aktarmaktadır. (Kiel 1990 .:134) Antik Trianapolis kentinin üzerine kurulan eski adıyla ılıca şimdiki adıyla loutra Köyü bu adını; doğal 19.yüzyıl'da binlerce insanın bu doğal su kaynağından almaktadır.

Geçirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu:

1940'lı yıllarda da bir onarım görmüştür. (Kiel 1990.:135)Yapı günümüze iyi durumda ulaşmıştır.

Plan:

(Lev.37.).

Doğu-batı doğrultusunda ard arda gelen dört bölümden oluşan hanın planı batıdan girişin temin edildiği mekan ile bunun doğusunda birbirine takviye kemerleriyle bağlı beşik tonoz ile örtülü üç bölüm uzanmaktadır.Girişten sonraki mekanın kuzey ve güney duvarlarında ikişer ocak nişi bulunmaktadır (Lev 37).

Malzeme -Teknik :

(lev.38 a-b.).

Beden duvarları iki sıra tuğla bir sıra kesme taş ile almasık teknikte örülmüştür.(Lev.38 a-b.).

Süsleme :

Yapı süsleme özellikleri açısından oldukça sade bir işçilik göstermektedir.

2.3.1.YENİCE VARDAR AHMED BEY CAMİ

Konum:

Yenice Vardar'da Ahmed bey hamamının 50 m.kadar kuzeyinde yer alır.

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler:

Kitabesi olmayan yapının,1498 tarihli Ahmet Bey'e ait vakfiyesi mevcuttur.Bu vakfiyeden Evrenosoğlu Ahmet Bey'in Yenice vardarda ,bir cami,medrese,çiftlik,hamam,imaret, bedesten,han,su şebekesi,çok sayıda çeşme ve dükkanları olduğunu Bulgaristan'da Tütün Pazarcığı'nda birer imaret bir cami,Makedonya'da Vodena'da bir imaret,mescid, hamam,dükkan;Prilep'de bir hamam,Kosovo'da hamam,Hersek'de bir hamam ve bir çeşmesi olduğunu öğrenmekteyiz.

Hisarbey Vakıf köyünde bir çeşme,Arnavutluk Kruja'da bir çeşmesi için; Hisarbey Bulgar Vilak,Pınarbaşı Koreforıya Novsa ve Agot köylerinden elde edilen 113.531 akçelik yıllık gelir aktarılmıştır.(Kiel 1990 c:329 c).

Geçirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu:

1912 Balkan savaşında yıkılan yapının,bugünkü durumu harabe şeklinde olup,kubbesinin büyük bölümü harim kısmı ile birlikte yok olmuştur.(Kiel 1990 c:330)

Evliya Çelebi'nin şehrin önemli camileri arasında ismini belirttiği Ahmed Bey Cami (Evliya Çelebi 1971 12:110-11); bugünkü haliyle kuzey bölümünün büyük kısmı yıkılmış durumdadır.(Anonim 1992 :8,res.4)

Plan :

(Lev. 39.).

10.70 x 10.70 m.ölçülerindeki kare kübik alt yapının kubbe ile örtüldüğü tek mekanlı camiler grubuna giren Evrenosoğlu Ahmed Bey Cami'nin kuzeyinde iki

bölümlü ve üzeri kubbeli son cemaat yeri bulunur.Kubbeye geçişin tromplarla sağlandığı camide kasnak kısmının yüksek tutulduğu görülmektedir.(Lev.39).

Malzeme- Teknik:

Yapının beden duvarları moloz taş kubbesi tuğla malzemenen yapılmıştır.Tuğlalar arasında kalın bir harç tabakası görülmektedir.

Süsleme:

(lev.40).

Evrenosoğlu Ahmed Bey Camisinin süslemeye ait ayakta kalan örneğini,taş mihrabı oluşturmaktadır. Fotoğrafından anlaşıldığı kadarıyla,dört sıra derin kavrara nişli olup, üstte adeta bir arşitrav düzenlemesine benzer profillen dirilmiş bir silme ile sonlanmaktadır. Mihrabı taçlandıran bu kısımla kavsara arasındaki boşlukta birer yuvarlak madalyon yer almaktadır.Mihrap nişinin yanlardan birer payeyi andırır şeklindeki sütunlarla sınırlandırıldığı görülmektedir.Kuruluşuyla,19.Yüzyıl neo-klasik düzenlemelerine uygun düşen mihrabın kompozisyonu, madalyon sütun ve arşitrav benzeri silmesiyle bu etkiyi uyandırmasına rağmen mihrabın o yüzyıldan kaldığını belgeleyen bir verimiz bulunmamaktadır.(Lev.40)

3.TURHANOĞULLARI

Osmanlı akıncı kumandanlarından Turhan diğer adıyla Turahan Bey; Yunanistan'da Tesalya ve Mora Yarımadası'nın fatihi ve sınır muhafızı olarak bilinmektedir.Menşei kesin olarak bilinmemektedir.Üsküp'te Turhan Bey'in kardeşi İshak Bey'e ait caminin kitabesinde babalarının Paşa Yiğit Bey olduğu görülmektedir.(Ayverdi 1956:155)

3.1.TURHAN BEY :

Adına ilk kez 1423'te Mora'da akıncı kumandanı olarak rastlanmaktadır. Sefer sonunda büyük bir başarı elde eden Turhan Bey,daha sonra Arnavutluğa sefer yaparak bu akınında da galibiyetle çıktı (Aşıkpaşazade 1970 :137-139). 1431'de Korinte saldırarak kale surlarını tahrip etti.1443 de Janos Hünyadiye karşı yapılan savaşta görev aldı.İzla di savaşındaki mağlubiyetten ise kendisi sorumlu tutularak Tokat yakınlarındaki devlet hapishanesi Bedevi Çardak'a hapse atıldı.Buradaki ömrünün 10 yılına ait bilgiler bulunamamıştır.(Babinger 1988:105).

1453 yılının ilk aylarında oğulları Ahmed ve Ömer Bey ler ile birlikte Mora'nın Fethine devam etmiş;1455'de Edirne'ye dönen Turhan Bey 1456 yılı ortalarında vefat etmiştir. Teselya-Yenişehir'i elinde ikta olarak bulunduran ve burada yapılar inşa ettirdiği bilinen Turhan Bey'in küçük bir kilise şeklindeki türbesinin,Yenişehir'in kuzey doğusundaki mezarlık içerisinde bulunduğu belirtilmektedir (Babinger 1988:105).

Turhan Bey'in asrın başlarında Yenişehir'de oturan ve büyük bir servete sahip olan ailesinin, sonradan kayda değer bir etkinliğinin olmadığını Babinger bildirmektedir. (Babinger 1988:106) Günümüzde Turhanoğulları'nın yapıları'nın bulunduğu Yenişehir ve Tırhala'da hiç bir yapı günümüze gelmemiştir.(15)

Evliya Çelebi, Teselya Yenişehir hakkında şu bilgileri aktarmaktadır.

".....İlk defa 848 H./1444 M.tarihinde II Murad zamanında Fethedilmiş sonra kafirler istila etmiş tekrar Turhan Bey tarafından Fethedilmiş. ...Kalesini Turhan Bey yapmıştır...." (Evliya Çelebi 1971 12:119-120) Seyyah Tırhala şehri içinde şu bilgileri aktarır.

"...792 H/1389 m. tarihinde Beyazid Vali zamanında Turhan Bey tarafından zaptedilmiştir.Başlıca Sancak Bey'i tahtıdır...Yalçın bir kaya üzerinde kıbleden yıldız tarafına doğru uzunca etrafı ikiyüz adım bir kuledir....Aşağı Tırhalı şehri onaltı müslüman Mahallesi sekiz kefare Mahallesi vardır.Asla yahudi yoktur....Bundan sonra Mustafa Paşa Cami, Gazi Turhan Bey Cami vardır...."(Evliya Çelebi 1971 12:123-124)

Evliya Çelebi'nin bahsettiği kale içi ve dışı yerleşimden bugün için hiç bir iz kalmamıştır.Paşa Yiğit Bey'in Oğlu Turhan Bey çok sayıda yapı inşa ettirmiş ancak çoğu günümüze gelmemiştir.Turhanogulları ailesi yüzyılın başına kadar bu bölgede etkin olmuştur.(Lev 41)

Turhanogulları'na Ait Eserler

(Lev. 42-44).

Turhan Bey : Hakkı Ayverdi'nin Turhan Bey'e ait (Ölm. 1456) Vakfiyesinden bâninin Tırhala'de bir cami,kale içinde bir mescid,sur dışında bir cami,iki zaviye ,cami yakınında mektebi bulunmaktaymış.(Ayverdi 1972:5481 Ayverdi tarafından yayınlan 1446 tarihli Vakfiyeden de, Turhan Bey'in Mora-Yenişehir 'te cami medrese hamam Tatar kariyesinde mescid Tatar Mahallesinde, sağuk pınar'da ve Livadya'da bir mescidinin bulunduğunu Yenişehir 'da cami, medrese inşa ettirdiğini Bunlar için Yenişehir 'da hamam, kasap aşçı,pirinçci dükkanları çeşitli yerlerde 48 dükkan, 54 adet çardak denilen

çatı ile örtülü ticaretgah,araziler ve üç bağ ve 3 değirmen vakfetmiştir.(Ayverdi 1972:573)Turhan Bey'in Teselya Yenişehir 'de bir de Türbesi bulunduğu belirtilmektedir. (Babinger 1988:105) yukarıda adı geçen yapıların günümüze ulaşmadıkları görülmektedir. (Lev.42-43)

İshak Bey :Paşa Yiğit Bey'in oğlu, Turhan Bey'in kardeşi (?-) olan İshak Bey'in Üsküp'te bir camisi olduğunu kitabeli yapısından öğrenmekteyiz.Alaca cami olarakta bilinen yapının eski fotoğrafları ve kitabesi E.Hakkı Ayverdi tarafından yayınlanmıştır. (Ayverdi 1956 :155-156)

Turhanogulları'na ait bu yapı listesinden 17 yapı tespit edilmekteyse; bunlardan sadece Üsküp'teki İshak Bey camisi ve Turhan Bey'in Yenişehir 'da bulunduğu iddia edilen türbesinden başka yapı günümüze ulaşmamıştır.Yapı faaliyetleri görüldüğü gibi Yunanistan toprakları üzerinde belirli üs merkezlerindedir (Lev.44.).

İnşa Ettirdikleri Yapı Tipleri

Cami-Medrese-İmaret-Han-Hamam-Zaviye-Türbe-S.Mk.

Turhan Bey: 9 2 - - 2 2 - 1

İshak Bey : 1 - - - - - - -

3.2. BÂNİ İSHAK BEY

3.2.1.ÜSKÜP İSHAK BEY (ALACA) CAMİ

Konum

Kale'nin doğusundaki vadinin içerisinde.

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler:

Halk arasında "Alaca Cami"olarak da bilinen Üsküp İshak Bey camisinin bu adı Evliya Çelebi'de geçmekte ve yapının Gazi İshak Bey'e ait olduğu belirtilmektedir. (Evliya Çelebi 1970 9:99) Yapının kitabesinden de bu bilgi doğrulanmaktadır.Kuzey giriş kapısı üzerindeki kitabe 56x137cm ölçülerinde iki satır halinde ve Arapça olarak yazılmıştır.

Orijinal Yazımı:

١ - العمارۃ الشریفہ بنہا فی ایام سلطان مراد

بن محمد خان

٢ - اثر امر الخیر احق ہ بك بن پشایكت بك

فی سنة اثنين واربعین وثمانائة

(Ayverdi 1956:155)

Trnskripsiyonu:

1.el-İmaratu's-Şerifetu beneehü fi eyyami Sultan Muradi'bni Muhammed Han

2.Eseran emra'l-hayri İshak Bey İbni Paşa Yiğit Bey fi seneti's-neyni ve erbaine ve semani mietin

Türkçesi:

Bu mübarek imareti Sultan Muhammed Han oğlu Sultan Murad döneminde 842 H./1438 M.yılında Paşa Yiğit Bey oğlu İshak Bey tarafından hayırlı bir iş ve eser olarak yaptırılmıştır.(16)

Geçirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu:

Yapının 925 H./1519 M.tarihli onarım kitabesi bulunmaktadır.(Ayverdi 1982:258) yapı bugün ibadete açık olarak işlevini sürdürmektedir.

Plan :

(lev. 45).

Üç mekandan oluşan Üsküp İshak Bey cami,kuzey-güney aksında ortada harim kısmı yanlardan birer kare mekandan meydana gelmektedir. Harim büyük bir kubbeyle örtülmüş olup yan mekanlar aynalı tonozlarla kapatılmıştır. Harimdeki kubbeye geçiş pandantifle sağlanmıştır.Yan mekanlar orta bölüm ve birer aynalı kemer ile ayrılırken; Güneydeki tekne tonoz ile örtülü mekan yuvarlak bir kemerle ayrılmaktadır.

Son cemaat yerinin yanları kapalı olup ortada dört sütun üzerine atılan sivri kemerlerle üç bölüme ayrılmış, yanlar birer kubbe orta ise bir tekne tonoz ile örtülmüştür.Minare kuzeybatı köşeden yapıyla birleştirilmiş ve girişi son cemaat tarafından verilmiştir.(Lev.45)

Malzeme-Teknik:

Yapının beden duvarları düzgün kesme taş malzemedен yapılmıştır.

Süsleme:

Yapının kayda değer süslemesi minarenin girişindeki oyma küfeki taşdan yapılan korkuluk levhalarıdır.(Ayverdi 1956:157)

4. MALKOÇOĞULLARI

Osmanlı Devleti'nin akıncı kolunda görevler yapan ve önemli fetihlerde bulunan Malkoçoğullarına ait bilgileri-miz oldukça sınırlıdır. Yapı faaliyetlerine Bulgaristan ve Yugoslavya'da rastlanmaktadır (Lev.46).

25 Eylül 1396 tarihinde Niğbolu meyden muharebesinde Türk cephesinin sol kanadında görev alan Malkoç Bey'in önemli gayretleri olmuştur.(Malkoç1967:6) Niğbolu zaferi-nin ardından, Malkoçların Niğbolu'da üstlenerek akıncı merkezleri olduğunu biliyoruz.(Keskioğlu 1969:319)M.Zeki Pakalın "Lehçe-i Osmani'de koç"kelimesinin kuvetli manasına geldiğini belirtmektedir.Ayrıca"Malına Koç"tan terhim edilmiş olduğunu ve bundan dolayı cömert ve yiğit manasına geldiğinde belirtir.(Pakalın II:403) Timur'un 9 Ağustos 1400 tarihinde Sivas'ı kuşattığında Sivas valisi şehzade Süleyman Çelebi ile Karakoyunlu aşireti reisi Kara Yusuf şehrin müdeafasını kale kumandanı Malkaçoğlu Mustafa Bey'e bırakmışlardı.Onsekiz gün süren çarpışma-larda şehri teslim alan Timur şehir halkına dokunma-yacağına dair söz vermesine rağmen halkın çoğunu öldürüp şehri yağmalattı.Ancak Mustafa Bey'i serbest bıraktı.(Anonim 1957:186)

20 Temmuz 1402 Ankara Savaşı'na da katılan Malkoçoğlu Mustafa Bey Yıldırım Bayezid ile esir düşen kişiler arasındaydı.(Hoca Sadettin Efendi 1992 I:262)

1475 yılında Fatih Sultan Mehmed'in emirleri üzerine Macaristan'ın Sezerem (Sirem)ovasına akınlar yapıldı. Semendire sınır bölgesinde bulunan Malkoçoğlu Bali Bey'in kumandasındaki kuvetler Fatih'in emri ile hucüma geçti ve Macarları yenerek zengin ova yağma edildi.(Anonim 1957: 522) Bali Bey'in başarısından dolayı idaresine Alacahisar Sancağı da ek olarak verildi.

1486 yılında II. Bayezid zamanında Silistre Sancak Bey'i Malkoçoğlu Bali Bey Boğdan seferine memur edildi.Prut nehri üzerine köprü yaptırdı ve ordunun manevra gücünü kolaylaştırdı (Anonim 1957:644).

Yavuz Sultan Selim'in İran hükümdarı Şah İsmail ile yaptığı Çaldıran meydan Muharebesinde (1514) Malkoçoğlu Bali Bey'in oğullarından Sofya Sancak Beyi Ali Bey ve Silitre Bey'i Tur Ali beylerde şehit düşmüşlerdi.(Malkoç 1967:7)

Malkoçoğulları soyundan gelen Kasım bey en son Viyana kuşatmasında 12000 kişiyi kumanda etmiş,13 Eylül 1532 tarihlerinde Baden civarına kadar ilerlediği halde,Kanuni Sultan Süleyman'ın geri dönmesi üzerine,geri çekilmiş ve dönerken düşman kuvvetleriyle yapmış olduğu savaşta şehit düşmüştür.(Malkoç 1967:7)

Malkoçoğullarına ait tarihi bilgilerin azlığı ve Anadolu'da onlara ait yapıların günümüze kadar gelmemesi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.Diğer taraftan secerelerinin bugüne kadar belirtmemiş olması, Malkoçoğullarına ait bilgilerimizi tarihi kaynaklarla sınırlı kılmaktadır.(17)

4.1.Malkoçoğulları'na Ait Eserler

(lev.47).

Edirne Malkoç Bey (Mihalkoç) Cami: E. Hakkı Ayverdi'nin Badi Efendi'nin yazma eserinden aktardığı üzere Sultan Bayezid Caddesi 5 nolu arsada imiş.O.Peremeci 1940'larda caminin bulunduğu mahallenin adının değiştiğini ve Hacı Murad olduğu belirtmektedir.(Peremeci 1940:326)

Araştırmacı A.Araslı'nın yapmış olduğu incelemelerde de Malkoçoğulları'na ait Yugoslavya Saray-Bosna'da Bali Bey Camisi Donji Koprivica'da Malkoç Osman Bey Türbesi, Akhisar'da Malkoç Bey Camisi,Macaristan Zigetvar'da da Malkoç Bey camisi'nin bulunduğunu öğreniyoruz (Araslı 1986 :149-150,159.208-209,227)

Saray Bosna'da bugün mevcut olmayan Malkoç Efendi Medresesi'ne 1111 H./1699 M.tarihinde ulemadan Abdullah Efendi'nin müderris tayin edildiğini,araştırmacı K.Şahin Bosna şer'i sicillerinden tespit etmiştir.(Şahin 1993:268)

Bunun dışında yine günümüze ulaşmayan ancak Gebze'de kitabesiyle Malkoçoğlu Mehmed Bey'e ait türbenin bulunduğunu araştırmacıların aktardığı bilgilerden öğreniyoruz. (Edhem 1966:303-305,R.457-460)

Orijinal Yazımı:

- 1 — قد تقى المرحوم المنذور
من دارالفا
2 — الى دارالفا محمد بن ملقوج
سنة سبع و ثمانين و سبعمائة

(Ayverdi 1966:304)

Transkripsiyonu:

- 1.Kud hukile el-Merhumu'l mağfuru min dari'l fena-i
2.İla dari'l-baka-i Muhammed bir Malkoç senete seba
ve semanine ve sebu'mietin (Abdülkadir Dündar)

Türkçesi:

Merhum ve mağfur Muhammed bin Malkoç 787 H./ 1385 M.yılında bu dünyadan ahiret alemine göç etmiştir. (Abdülkadir Dündar)

E.Hakkı Ayverdi yapıyı yıkılmadan önce görmüş plan ve kesitini sunmuştur. (Ayverdi 1966:303-305,13.457-458) Buna göre açık türbe planında olan yapının ,6x6 m ölçülerinde kare bir alının dört köşesine yerleştirilen yığma ayaklar ile aralarda birer sütunun üzerine atılan külah ile örtüldüğü anlaşılmaktadır (lev.47). Malzemesinin de 3 sıra tuğla bir sıra kesme taş şeklinde olması 4 teknikte inşaa edildiği görülmektedir.

İnşa Ettirdikleri Yapı Tipleri

	<u>Cami-Med.-İmaret-Han -Hamam-Zav-Türbe-S.Mek.</u>						
Malkoçoğlu Bey	:1	-	-	-	-	-	-
Bali Bey	:1	-	-	-	-	-	-
Malkoç Bey	:2	1	-	-	-	-	-
	: -	-	-	-	-	2	-

5. ÇANDARLI AİLESİ

Bir akıncı ailesinden çok vezir ailesi olarak görünen Çandarlılar'ın Erken Osmanlı döneminde diğer akıncı ailelerinin Hanedana olan yakınlıklarına benzer şekilde bir konumlarının bulunmaları,Çandarlı Ailesini bu başlık altında ele alıp incelememize neden olmuştur. Böylece akıncı aileleri ve statü olarak Sultana daha yakın aileler ile Hanedan arasındaki ilişkilerin belirlenebilmesi mümkün olabilecektir. Çandarlı Ailesi Halil Hayreddin Paşa'da itibaren II Bayezid dönemine kadar vezirler yetiştirmiştir.(Lev.48).

5.1.ÇANDARLI HALİL HAYREDDİN PAŞA

Çandarlı Ailesinin atası olarak bilinen Halil Hayreddin Paşa I Murad dönemi 'nde ki vezirlik görevinden önce kadılık,kazaskerlik ve beylerbeyilik yapmış idi. Kendisinden sonra gelen oğulları Ali ve İbrahim Paşalarda vezirlik yapmış İbrahim Paşa'nın oğlu Halil Paşa'da II.Mehmed 'in veziri olmuştur. İ.Hakkı Uzunçarşılı vermiş olduğu secerede, kendisini Halil Paşa Soyundan göstermekte ve ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. (Uzunçarşılı 1988a)

Çandarlı Ailesine ait kayıtları yazma ve basma eserlerden tespit edip,yayınlayan uzun çarşılı bu kayıtlara göre ailenin "Cendere" isimli bir yerleşimden olduklarını adı geçen bu yerin de Eskişehir'in Sivrihisar kazası eski tahrir defterinde görüldüğünü belirtmektedir. (Uzunçarşılı 1988a:1-2)

İznik ve Bursa olmak üzere Erken Osmanlı döneminde iki önemli yerleşim yeri olan şehirlerde göstermiş oldukları imar ve iskân faaliyetleri ile dikkatleri çeken Hayreddin Paşa'dan sonra gelen ve vezirliğe kadar yükselen Ali Paşa, İbrahim Paşa ve II.Mehmed döneminde Halil Paşa ve II.Bayezid döneminde onun oğlu İbrahim Paşa ile oldukça uzun süre Osmanlı idaresinde söz sahibi olan Çandarlı Ailesi'ni etkinlikleri tarihi kaynaklarda belirtilir.

Aşıkpaşazade tarihinde Halil Hayreddin Paşa'nın yaşamına ilişkin önemli bilgiler sunulmaktadır. Aşıkpaşazade'nin aktardığı bilgiler şu şekildedir. "Edebali yüz yirmi beş yıl yasadı....Hayreddin'le bacanak oldu." (Aşıkpaşazade 1970 :12)

Aktarılan bilgidен, Hayreddin Paşa'nın Ahi şeyhlerinden Edebali ile akraba olduğunu öğrenmekteyiz.

Hayreddin Paşa'nın görevlerine ilişkin de şu bilgiler verilmektedir.

"...Ondan sonra Orhan Gazi askerini ziyade etmek diledi. Kardeşi:" bunu kadılara danış" dedi O zamanda Çandarlı Kara Halil Bilecik Kadısı olmuştu. Kadılığı ona Osman gazi vermişti. Orhan Gazi zamanında da izniğe kadı oldu. İznik'ten sonra Bursa'ya kadı oldu. Orhan oğlu Gazi Hünkar zamanında kazasker oldu. Vezir oldu, beğlerbeği dahi oldu...." (Aşıkpaşazade 1970:43-44)

Yukarıda aktarılan bilgilerden Halil Hayreddin Paşa'nın, Bilecik kadısı iken " Kara Halil" adıyla bilindiğini, Bilecik, Bursa kadılığı sonunda Kazasker, vezir ve beylerbeyi yörelerine kadar yükseldiğini öğrenmekteyiz.

"Murad Han, Rumeli'ye geçmeye azmedip doğru Bursa'ya geldi. Karası'den ve kendi ilinden iyi asker topladı, Çandarlı Halil, Bilecik kadısı idi. sonra İznik kadısı oldu. Bursa kadısı da olmuştu onunla tanışmıştı. Onu kendisine kazasker yaptı...." (Aşıkpaşazade 1970:56)

Hoca Sadettin Efendi, Hayreddin Paşa'nın kazasker oluşunu ve makamın oluşturulmasını nedenleriyle birlikte ayrıntılı olarak aktarır. Bu bilgi aşağıda sunulmuştur.

" 763 (1361-1362) yılının ilkbaharında başlar tacı Sultan asker toplamaya girişerek ulu ataları devrinde olmayan bazı güzel kanunlar ve işe elveren yollarda getirdi. Bunlardan biri ulu

ataları zamanından beri orduya hala bir kadı (Kazasker) atanmamış olduğundan, her sefere çıkışta rütbesi en yüksek olan taht kenti kadısının, mutlu eşiğin hizmetinde bulunması sorunu ortaya çıkıyor idi. "Bu kadı, seferlerde anlaşmazlıkları halleder, askerlerin geçerli törelere göre düzen içinde bulunmalarına bakardı. Devletli Padişahın günlerinde asker sayısının artması üzerine ayrıca bir kazasker atanmasına gerek doğdu. Savaşta ve barışta işlerin yürütülmesi, anlaşmazlıkların giderilmesi, her türlü özel durumların incelenmesi terekenin hesaplanması görevlerinin, asker kadılarına bırakılması uygun görülerek, 0 sıralarda Bursa Kadısı olan Mevlâna Çandarlı Halil en yeterli kişilerden ve kadıların en ulularından biri olduğundan, Osman Gazi gününden beride başarılı işler görmüş olduğundan, onun sarıklı hacaları üstüne çıkarılması uygun görülmekte sözkonusu görev adı geçen Molla'ya verildi." (Hoca Sadettin Efendi 1992 I:111-112)

Çandarlı Halil Hayreddin Paşa kazaskerlik makamına katkılarının yanında, Edirne'nin Fethi sonrası Karamanlı Kara Rüstem ile birlikte savaşlardan elde edilen mal ve esirlerin 1/5 'nin Han'a bırakılması usulünü, Osmanlıların ilk düzenli ordusu olan yeniçeri birliğinin atlı ve yaya olmak üzere düzenlenmesini gerçekleştirdiğini tarihi kaynaklardaki bilgilerin ışığında öğrenmekteyiz. (Aşıkpaşazade 1970:5; Nesri 1987 :I.197-199; Hoca Sadettin Efendi 1992 :I.119-120)

Çandarlı Halil Hayrettin Paşa, I Murad dönemindeki vezirlik görevine ilaveten beylerbeyilik vazifesini üstlenmiştir. Ordu kumandınlığı görevi olarak belirtilen (Kunt 1978:12) beylerbeyliği sırasında Hayreddin Paşa akıncı bey'i Evrenos Bey ile seferlere katılmıştı. Hoca Sadettin Efendi konuya ilişkin şu bilgileri vermektedir.

"Rumeli'nin Batı yakasında, deniz kıyısına yakın yörede bulunan Borlu iskete ve Marolya kalelerini almak üzere buraya göndermişti. Evrenos Bey'i ise yiğitliği, ülkeler açmada elde ettiği tecrübesi ve

tedbir sahibi oluşu dikkate alınarak ol Serhaddin ahvalini de yakından bildiği için serdarlıkta Hayreddin Paşa emrine vermişti.Din yolunda savaşan askerler,padişahın duaları ile cihat yoluna düşüp Gümülcine'ye geldikleri zaman Hayreddin Paşa'nın bu şehirde kalması uygun görülerek Evrenos Bey öteki beylerle birlikte Borlu ve İskete üzerine vardı. Aldığı güzel tedbirlerle bu ülkeleri ele geçirip, reayasını da yurtlarına yerleştirip kalelere güvenilir işbilir gözcüler koyduktan sonra Marolya Kalesine geldi....Kaleyi teslim aldı bu sonuç üzerine Hayreddin Paşa sayısız mal ve para ile peri yüzlü oğlanlar ve kızları toplayıp devletli hünkarın eteğine yüz sürerek kulluğunu belirtti. Getirdiği değerli eşyalarla Padişahlık hazinesini tıka basa doldurdu (Hoca Sadettin Efendi 1992 I:143-144)

Vakanüvis Sadettin Efendi'nin aktardığı bilgiler den akıncı beyi Evrenos Bey'in Hayreddin Paşa'nın konumlarının farklı olduğu anlaşılmaktadır.Evrenos Bey'in bir akıncı olarak ve bölgeyi iyi tanıması nediniyle,beylerbeyi ve vezir Hayreddin Paşa'nın emrine verildiğini; Gümülcine'de kalması uygun görülen Hayreddin Paşa akınlarına devam eden Evrenos Bey'in getirdiği mal ve esirlere Sultanın huzuruna çıkması,hanedanla ilişkisi bakımından belki de makamın'dan dolayı Hayreddin Paşa'nın daha yakın olduğu görülmektedir. Diğer taraftan anlatılan bilgilerden devlete karşıe sorumlu olan kişinin Hayreddin Paşa olduğu anlaşılmaktadır.Dolayısıyla akıncı beyi,Evrenos Bey'in konumu burada ikinci derecede kalmaktadır. Buna karşın Sultan Evrenos Bey'e bu seferde görev vermeside akıncı beyi olarak ona verilen değeri göstermektedir.

Hayreddin Paşa 789 H./1387 M.tarihinde hastalanıp ölmüş ve naaşı iznik'e getirilmek üzere oğlu Ali Paşa tarafından Serez'den alınmıştır.Nitekim İznik'teki mezarının kitabesinde de bu belirtilmektedir.(Neşri 1987 :I.221; Hoca Sadettin Efendi 1992 :I. 160) Çandarlı Ailesi Balkan topraklarında faaliyet gösterdiği önemli yerleşim birimlerinden birisi olarak Serez şehri dikkat çekmektedir.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi Çandarlı Halil Hayreddin Paşa, Erken Osmanlı dönemindeki görevleri hanedana olan yakınlığı ve hizmetleriyle önemli bir statüye sahip Anadolu kökenli bir ailenin vezir olan ilk ferdi olarak önemli devlet adamları arasına girmiştir.

Çandarlı Ailesinin Eserleri

Çandarlı Halil Hayreddin Paşa:
(D. - Ö.1387)

Çandarlı Ailesi'nin atası olarak kabul edilen Halil Hayreddin Paşa'nın kitabeli üç yapısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, İznik'te ki Yeşil Cami, ikincisi günümüze ulaşmayan ancak kitabesi Evliya Çelebi tarafından verilen Serez'de Eski (Kurşunlu) Cami (Evliya Çelebi 1971 12:96) diğeri de Gelibolu Ulu (Eski) Cami'dir. (Ayverdi 1966:306) Bunun dışında İ.Hakkı Uzunçarşılı vakıf kayıtlardan tespit ettiği bilgiye göre Hayreddin Paşa'nın İznik'te bir medresesinin bulunduğunu Ayverdi'nin Bursa kadı sicillerinden belirlediği kayıta göre Serez'de bir Hamamı (Eski Hamam) olduğunu (Ayverdi 1966:355) öğreniyoruz. Ayrıca Evliya Çelebi İznik'te yedi imaretten ikisinin Hayreddin Paşa'ya ait olduğunu belirtmektedir. (Evliya Çelebi 1971 3:8) Baniye ait Bursa'da birde camisine ait minare kalıntısı bulunmaktadır.

Çandarlı Ali Paşa :
(D.-Ö.1406)

Hayreddin Paşa'nın büyük oğlu Ali Paşa'nın Bursa'da 796./1394 M.ve 808 H./1405 M.tarihli vakfiye kayıtlarından bir mescid ve zaviyenin olduğunu öğreniyoruz. (Uzunçarşılı 1941;1988a:45) Ayrıca Ayverdi'nin Bursa Kadı Sicillerinden belirlediği bir kayıta göre Serez'de bir kervansarayı, 76 dükkanı bulunduğunu öğrenmekteyiz. (Ayverdi 1966:355) Bursa'da Çandarlı Ailesine ait yapılar şehrin güney tarafında ve kendi adları ile anılan mahalle dokuları içerisinde yer almaktadır. İbrahim Paşa'nın da yapıları ile birlikte aileye ait yapıların sayısı beşi bulunmaktadır. Dolayısıyla aileden üç kişi Bursa'da bânilik faaliyetleriyle şehrin imarına katkıda bulunmuşlardır.

Çandarlı İbrahim Paşa:
(D.- Ö.1429)

Bursa'da Hoca Muslihiddin Mescidi olarak bilinen bir camisi, Mahkeme hamamı İznik'ta kitabesi günümüze gelmiş bir imareti bulunmaktadır. (Uzunçarşılı 1988a:53) İznik'in Çandarlı köyündeki cami ve hamamda İbrahim Paşa'ya ait olduğu iddia edilmektedir. (Yüksel 1983: 134-135, Ötüken-Durukan-Acun-Pekak 1986 IV:269-272)

Çandarlı Halil Paşa:
(D.- Ö.1453)

İbrahim Paşa'nın oğludur. Aşıkpaşazâde Halil Paşa'nın İstanbul'da bir cuma Mescidi, medresesi; İznik'te bir cami ve zaviyesi olduğunu bildirmektedir. (Aşıkpaşazâde 1970: 227,230) Bunun dışında Çandarlı Körfezinde kendi adıyla anılan bir kalesi bulunmaktadır.

Çandarlı Mahmut Paşa:
(D.- Ö.1444)

İbrahim Paşa'nın oğludur.İznikte 1442 tarihli camisi bulunmaktadır.

İbrahim Paşa:
(D.-Ö.1499)

İbrahim Paşa oğlu Halil paşa'nın oğludur.T. Gökbilgin tarafından yayınlanan vakfiyelerinde, Edirne'de bir cami, imaret, zaviye medresesi, İstanbul'da bir cami ile Serezde hanı varmış.(Gökbilgin 1952:417-426)

Çandarlı Ailesi,tıpkı akıncı aileleri gibi belirli merkezlerde inşaa faaliyetlerinde bulunmuşlardır.(Lev.49) Bu yerleşimlerden en çok imara sahne olan yer ise,İznik şehridir.Anadolu kökenli ve yapı faaliyetlerini Anadolu'daki yerleşim merkezlerinde ağırlıkta tespit ettiğimiz Çandarlı Ailesinin yoğun inşa eylemlerini;uzun süre vezirlik makamında ve beraberinde sağladığı konuma ve ekonomik zenginliğe bağlayabiliriz.Nitekim kurmuş oldukları vakıflarda bu zenginliklerini göstermektedir. (Uzunçarşılı 1941;Konyalı 1967).

İNŞA ETTİRDİKLERİ YAPI TİPLERİ

Cami-Med.-İma.-Han-Ham.-Za.-Tür.-S.Mk Ker

Halil Hayreddin P.:	4	1	2	-	1	-	-	-	-
Ali Paşa	:2	-	-	-	-	1	-	-	1
İbrahim Paşa	:1	-	1	-	-	-	-	-	-
Halil Paşa	:2	1	-	-	-	1	-	-	-
Mahmut Paşa	:1	-	-	-	-	-	-	-	-
İbrahim Paşa	:4	2	1	-	-	1	-	1	1
	: -	-	-	-	-	-	3	-	-

5.2.BANİ ÇANDARLI HALİL HAYREDDİN PAŞA

5.2.1.İZNİK YEŞİL CAMİ

Konum :

(lev.50)

Yeşil Cami,İznik'in kuzeydoğusunda Lefke Kappısı'nın batısında yeralmaktadır (Lev 50).

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler:

(lev.51 a-b)

Yapının iki tane inşaa kitabesi bulunmaktadır.Birinci kitabe son cemaat yerinden harime girişin üzerindeki alınlıktadır.(Lev 51 a) Üç satır halinde 57x51 cm boyutlarındaki mermer levha üzerine kabartma olarak yazılmıştır. İkinci kitabe ise son cemaat bölümüne girişte bulunan lentolu kapının üzerinde yer alır.(Lev.51 b)Bu kitabe 57X287 cm ölçülerinde mermer levha üzerine kabartma olarak tek satır halinde yazılmıştır.

Birinci Kitabenin Orijinal Yazımı:

- ۱- بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لوليه الحمد بنى وعمر هذه العمارة الشريفة لله تعالى في زمن ملك الكبير
- ۲- شهاب الدنيا والدين مراد بك بن مرحوم اورخان بك عفا الله عنها وباجازته مولى المكرم المعظم مولانا
- ۳- خير الملة والدين خليل بن علي الجندري غفر الله لها ولن يصلي فيها وذلك في سنة ثمانين وسبعمائة والحمد لله وحده

(Ayverdi 1966:319 R.494)

Transkripsiyonu:

Bismillahirrahmanirrahim Elhamdü li veliyyihi'l-Hamdü bena ve'ammere hazih il imarete's-Şerifete halisen lillahi teala fizemeni'l-meliki'l-kebir Şihabü'd dünya ve'd-din Murad Bey İbni Merhum Orhan Bey afallahü anhüma ve bi icazeti mevle'l-Mükerremi'l muazzam Mevlana hari'l-Milleti ve'd-din Halil bin Aliyyi'l-Canderi gafarullahü lehüma ve limen yusalli fihu ve zalike fi seneti semarine ve seb'a mietin vel hamdüllilahi vah dehu 780 (Ötüken Durukan-Acun-Pekak 1986 IV:260)

Türkçesi:

Cenabı hakka hamdolsun bu şerefli imareti sırf rızai ilahiye tahsil maksadiyle büyük melik şehabüddünya ved-din merhum Orhan Bey oğlu Murad Bey zamanında ve millet ve dinin hayırlı evladı Cendereli Ali Oğlu Halil M.1378 tarihinde inşa ve imar ettirmiştir. (Ötüken- Durukan - Acun- Pekak 1986 IV:260)

İkinci Kitabenin Orijinal Yazını:

امر ببناء هذا المسجد ملك العلماء والوزراء خير الدين باشا نور مرقده سنة
ثمانين وسبعمئة (ث) ووقع تمامه سنة اربع وتسعين وسبعمئة (بانيه حاجي بن

مرجى) (Ayverdi 1966:319)

Transkripsiyonu:

Emere bi bi-nai hazel-mescid Melikü'l ulemai
ve'l-vüzera nüvvire merkadahu sene semanine ve seb'a
mietin vaka'a itmamuhu sene erbe'a ve ti'sine ve seb'a
mietin 794 banihi hacı bin Musa (Ötüken-Durukan-Acun-Pekak
1986 IV:260)

Türkçesi:

Bu mescidin yapılmasını alimlerin ve vezirlerin meliki olan Hayreddin Paşa (Kabri nurlansın) 1378 M. tarihinde emretmiştir.Tamamlanması ise 1391 M.tarihinde vuka bulmuştur. Yapan Hacı bir Musa (Ötüken-Durukan Acun-Pekak 1986 IV:261)

İznik Yeşil Cami de iki kitabenin bulunması;yapının inşaasının uzun sürmesiyle açıklanabilir.Bundan dolayı ikinci bir kitabe konulmuş olabilir.İnşanın bitim tarihi olan 1391 yılında Hayreddin Paşa hayatta değildir; dolayısıyla inşaanın oğulları tarafından tamamlanmış olması kuvvetle muhtemeldir.Belki de Hayreddin Paşanın oğulları,babalarının inşasını başlattığı ancak bitirilişini göremediği bu yapının,bitiş tarihini ve babalarının anılarını yaşatmak üzere ikinci bir kitabe koyma gereğini duymuş olabilirler.

İznik Yeşil Cami'nin iki kitabesi de bilgileri açısından değerli veriler sunmaktadır. Halil Hayreddin Paşa'nın babasının adının, Ali olduğu ve Cendere'li oldukları gibi aileyi tanımamız için gerekli bilgilerin aktarıldığı birinci kitabeden; Çandarlı Ailesinin Anadolu kökenli bir aile olduğu sonucuna varılmaktadır. İ. Hakkı Uzunçarşılı Cendere Köyünün, Eskişehir'in Sivrihisar kazasına bağlı bir yerleşim yeri olduğunu eski bir tahrir defterine dayanak aktarmaktadır. (Uzunçarşılı 1988 a:1.)

İkinci kitabede "alimlerin ve vezirlerin meliki" şeklindeki ifade Hayreddin Paşanın statü ve sınıfına yapılan bir gönderme olarak görülebilir. Nitekim "büyük hükümdar" mal sahibi anlamlarındaki Melik kelimesiyle (Develioğlu 1970:728 Özon 1983:640) ulema (bilgin) sınıfındaki üstünlüğüne işaret edilirken, vezirler içerisindeki konumu da belirtilmiştir. İkinci kitabenin diğer bir önemli tarafı mimarın isminin Hacı bin Musa olarak belirtilmiş olmasıdır. Erken Osmanlı mimarisinde nadir olarak gördüğümüz bu durum, İznik Yeşil Camisini ayrıcalıklı kılmaktadır. Yapının bu özelliğini bani Hayreddin Paşa'nın konumuyla bağlayabiliriz. Yapının inşasının uzun sürmesi ve kaliteli bir işçilik göstermesi; bu yapıyı inşa eden mimarının da bilinmesinin sağlayacağı prestijin bani tarafından düşünülmüş olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. İznik Yeşil Camisinin Vakfiyesi yoktur. Buna karşın bazı tarihi eserlerden bilgi edinebilmekteyiz.

Bu eserlerden birisi olan Matrakçı Nasuh'un Beyan-ı Menazil-i Seferi İrakeyn adlı Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) Irak seferine giderken, ordunun konakladığı güzergâhlar hakkında bilgi veren minyatürlü yapıtıdır. Matrakçı Nasuhrun İznik'e ait sunduğu minyatürde Lefke kapısı ön cepheden verilmiş ve bu kapının kuzeybatısında İznik Nilüfer Hatun imaretinin karşısında Yeşil Camiyi göstermiştir. Yapı, doğu tarafından ve minaresiyle birlikte tasvir edilmiş olup, kubbesinin kiremitle örtülü olduğu görülmektedir (lev.52). Şehir dokusu içerisinde görünümü ile dikkat çektiği ve diğer yapılar içinde görsel olarak şehre hakim durumda ve silüetini belirlediği görülür.

İznik Yeşil Caminin bugün bilinen ismine ilk defa Evliya Çelebi'de rastlanmaktadır. Seyyah, yapıdan Hayreddin Paşa Camisi olarak bahsetmekte ve Yeşil Cami adıyla ünlendiğini belirtmektedir. (Evliya Çelebi 1970 4 :202)

19.yüzyılın ortalarında İznik'i gezen araştırmacı C. Texier; İznik Yeşil Camiden, Arap mimarisinin özelliklerini taşıyan bir yapı olarak bahsetmektedir. (Texier 1862 : I.45-46).

Yapının 1912'de C.Gurlitt tarafından incelenerek ilmi dünyaya tanıtıldığı ve fotoğraflarının sunulduğu görülmektedir. (Gurlitt 1912 :56, Res.25-26)

Gecirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu:

1992'de Yunan istilası sırasında tahriph edilen yapı, Çandarlı ailesi soyundan gelen Nuh Necyeddin Bey tarafından onarılmış; 1956-59 tarihleri arasında da Vakıflar Genel Müdürlüğünce tamir edilmiştir. (Ötüken-Durukan-Acun-Pekak 1986 IV:261) İznik Yeşil Cami bugün iyi durumda ve ibadet işlevini sürdürmektedir. (19)

Plan :

(lev.53-54)

Harim ve son cemaat bölümlerinden oluşan yapı kuzey-güney yönünde boylamasına dikdörtgen planlıdır. Esas harim kısmı güneyde 11.00x11.00 m. ölçülerindeki kare planlı ve üzeri üçgen kuşaklarla geçilen kubbeyle örtülü olan kısımdır. (Lev.53)

Yapıda dikkati çeken en belirgin özellik, harim kısmının kuzeyinde iki sütun ile ayrılan ve tam onu eksende dilimli bir kubbeyle örtülü olan; üç bölümlü kısımdır. Yapının kesitinden anlaşılacağı üzere zemin kodu, harim ve son cemaat bölümleri arasındaki organik bağ kurduğu görülmektedir. (Lev.54) Plan incelendiği zaman, harimin kuzeyindeki bu bölümün, mekanın kuzeye doğru genişletilmesine yönelik bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır.

Son cemaat bölümü köşelerde "L"biçimli ortada ise sütunlar üzerine atılan kemerlerle üç bölüme ayrılmıştır.Bu bölümlerden ortadaki dilimli bir kubbe yanlar ise aynalı haç tonozlarla örtülmüştür.Minare içte kuzeybatı köşesinde olup, silindirik gövdeli tek şerefeli ve bodurdur.

Malzeme-Teknik :

(lev.55 a-b)

Yapının beden duvarları sarımtırak renkteki mermer malze ile yapılmıştır. Mermerlerin ebat ve kesimleri birbirinden farklı olup, tam anlamıyla düzgün kesim tekniğinde yapılmıştır.Derz kalınlıkları oldukça geniştir. Bunun dışında mermer malzeme, korkuluk levhalarında ajur, mihrapta oyma kitabe levhalarında da kabartma tekniğinde kullanılmıştır. Sütun başlıklarında ise oyma ve kabartma tekniğinde işlenmiştir.

Minare gövdesinde de tek renk sırlı tuğla parçalarının bir araya getirilmesiyle geometrik şekiller elde edilmiştir. (lev.55 a-b)

Süsleme :

(lev.56)

İznik Yeşil Cami'nin süsleme programına ait dekoratif özellikleri, kuzeyde son cemaat yeri cephesindeki pencere girişler sütunlar ve minaresinde, içte ise mihrapta toplanmıştır.

Son cemaat yerinde gördüğümüz orijinal korkuluk levhası, Erken Osmanlı döneminde ilk kez karşımıza çıkmaktadır. Bu korkuluk levhalarından orijinal olanı geometrik düzenlemesi ile ve birbirine geçme çokgen biçimlerin tekrarı ile Beylikler döneminde gördüğümüz örneklere yakın bir uygulama olarak değerlendirilebilir.Örnek olarak verebileceğimiz Milas'daki Firuz Bey Cami'sinin korkuluk levhalarında tıpkı İznik Yeşil Cami de olduğu gibi geometrik düzenlemelerle karşılaşılmaktadır.Her iki uygulamada da ajur tekniği kaliteli işçilikle uygulanmıştır.

geometrik, oldukça girift bir düzen gösteren, ajurlu mermer şebekelerinin çevreleri rumilerle sınırlanmıştır.

Taçkapıda görülen iki sütun arasına yerleştirilmiş mermer göve ve lenta kısımları dört sıra mukarnalıdır. Bunun dışında kalan yüzeyler ise Rumi motifleriyle süslenmiştir. İçte, harime giriş kapısının dış kemerinin yastıkları mukarnalıdır. Bunların iki yanında ince sütunceler ve bu sütunceleri tamamlayan lotus, palmet frizi dikkati çekmektedir.

Son cemaat yeri pencerelerinden doğuda olanının kenarları ince silmelerle çevrelenerek alınlık kısmına sivri kemer içerisinde, yuvarlak bir madalyon ve bu madalyonun merkezinden yayılan palmet motifleri işlenmiştir. Batıda bulunan pencere ise, dikdörtgen bir silme içerisindeki sivri kemerli bir alınlığa sahiptir. Pencere lontosunun hemen üzerinde "Besmele" yazısı kortuş içine alınarak üstte sivri kemerin iç yüzeyi yine palmetle oluşturulan bir kompozisyonla süslenmiştir. Dikdörtgen silme ile, sivri kemer arasındaki alanlar ise rumilerle doldurulmuştur.

İçte mukarnas dolgulu, üç köşeli mihrap nişi birer sütunce ile sınırlanmıştır. Düz ve geniş sütunceyle sınırlanmış olup, mihrabı yukarıdan rumi motifli bir tepelik taçlandırmaktadır. Sade bir taş işçiliği gösteren mihrapta, mukarnas dolgunun yukarısında, dikdörtgen bir hevha içinde yazı şeridi geniş iki silme arasında vurguyu kuvvetlendirmektedir. Mihrap nişi ile kavsaranın birleştiği kısımda halat örgü motifi dışa doğru taşarak sütuncelerin üzerine kadar gelmekte; sütun celerin üzerinden içteki ikinci silmeden itibaren daire şeklinde geometrik motifler yukarıya doğru uzanmaktadır.

Tuğla Süsleme:

Tuğla malzeme ile yapılan süslemeye, yapının kuzeybatı köşesindeki tek şerefeli minarenin gövdesinde rastlanmaktadır. Firuze mor ve açık yeşil renkteki tek renk sırlı tuğlaların silindirik gövde kısmında geometrik

kompozisyonlar oluşturacak şekilde biraraya getirildikleri görülür. Gövdenin başlangıcında altta firuze renkli tuğlaların birbiri içine geçen çokgen biçimler oluşturdukları zeminin ise mor renkteki tuğlalar ile döşendiği görülmektedir. Gövde de ise yine tek renk sırlı firuze yeşil mor renkteki sırlı tuğlalar zikzaklar oluşturacak şekilde biraraya getirilmişlerdir. Şerefe kısmının altında yine çokgen şekillerden oluşan firuze renkli tuğlaların asıl motifleri, mor renkli sırlı tuğlaların ise zemini oluşturdukları görülmektedir. (Lev.56) İznik yeşil Camisinin süsleme programında görülen motifler; Osmanlı süsleme sanatında sonraki uygulamalarda çok daha fazla karşılaşılan palmet rumi, lotus, geometrik geçme motifleri olup; buradaki uygulamalarında klasik form ve oranlarının oluşmaya başladığı görülmektedir. (Demiriz 1979 : 595-600)

5.2.2.GELİBOLU ULU CAMİ

Konum:

Çanakkale iline bağlı Gelibolu yarımadasının kuzey-doğu kıyısındaki Gelibolu ilçe merkezinde, İskele meydanının 100 m.kadar kuzeyindedir.

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler :

(lev.57 a)

Bir inşa, iki onarım kitabesi olan Gelibolu Ulu (Eski) Cami'nin kuzey giriş kapısı üzerinde 90x55 cm ölçülerinde ve nesih karakterde dört satır halinde Arapça olarak yazılmış inşa kitabesi bulunmaktadır. (Lev.57 a)

Original Yazımı:

- 1 — عمر هذا البناء الشريف المبارك لاجل الله
 - 2 — العظم والحاجان الاعظم مولى ملوك العرب
 - 3 — والحجيم سلطان ابن سلطان مراد بن ارطغرل خلد
 - 4 — الله ملكه سيد العلماء خير الملة والدين في تاريخ
- سنة سبع وثمانين وجماعة ٧٨٧

(Ayverdi 1966:306)

Transkripsiyonu:

1.Ummira hazel-binu's-şerifu'l-mübareku liecli'l meliki

2.1-Muazzami ve'l-hakani'l-A'zami Mevla Muluki'l-Arabi

3.Ve'l-acemi sultan ibn sultan Murad bin Orhan halleda'llahu mulkehu seyyidi'l alemai hayri'l-milleti ve'ddin tarihi senete sebatin ve semanine ve sebu miyetin (Abdülkadir Dündar)

Türkçesi

Bu mübarek ve yüce bina büyük Melik en büyük Hakan Arap ve Acem Melik'lerinin efendisi Sultan oğlu Sultan Orhan oğlu Murad Han (Bilginlerin koruyucusu Müslümanların ve ümmetin en hayırlısı olan ve Sultan'ın devletini Allah daim kılsın) adına 787 H./1385 M.yılında tamir edilmiştir.(Abdülkadir Dündar)

Kitabede görüldüğü gibi Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın ismine rastlanmamaktadır.F.Taeschner ve Paul wittek ile E..Hakkı Ayverdi 1385'te vezir olan Hayreddin Paşa'ya İznik Yeşil camisinde de geçen "Hayril-Milleti"kelimesiyle işaret edildiğini iddia etmektedirler (Taeschner-Wittek 1929 :77;Ayverdi 1966 : 306) Kitabede geçen bir diğer noktada yapın "Ummira"kelimesiyle belirtilen,tamir olayıdır.Dolayısıyla mevcut yapının yerinde 1385'ten önce bir yapı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır ki bu konuyu ilişkin araştırmacılar bilgi sunmamaktadır.(Taeschner-Wittek 1929:77-78,Ayverdi 1966 :305-306;Uzunçarşılı 1988 a:27)Diğer taraftan 1385 te vezirlik yapan Hayreddin Paşa'nın,Sultan adına yapıyı tamir ettirmiş olması ihtimali güçlenmektedir.Nitekim Hayreddin Paşa yapının tamir tarihi olan 1385'te,Evrenos Bey ile Rumeli'deki akınlarına devam etmekte,I.Murad ise Anadolu'da Karaman Oğullarıyla mücadelesini sürdürmektedir.(Aşıkpaşazade 1970:66-68;Neşri 1987 I:215-217) Dolayısıyla bu bölgede bulunan Hayreddin Paşa'nın Gelibolu Ulu (Eski)Cami'yi sultan adına tamir ettirmiş olması daha yakın bir ihtimal olarak gözükmemektedir.

18.yüzyılın sonlarında bu bölgeye gezi yapan ressam A.L.Castellan yapının bir gravürünü yapmıştır.(Castellan 1820 I:215 P.L18) Yapının 19.yüzyılda dokuz kubbeli olduğunu ve batıdaki girişin üzerinin ahşap sundurma bir çatı ile örtülü olduğunu bu gravürden tespit edebiliyoruz.

Geçirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu:

(Lev.57 b)

Yapının iki onarım kitabesi bulunmaktadır.Bunlardan birincisi doğu kapısı üzerinde 55x35 cm ölçülerinde,nesih karakterde Osmanlıca olarak dört satır halinde yazılmıştır.Bu kitabeden Gelibolu Ulu Caminin 1088 H./1677 M.tarihinde onarılmış olduğu anlaşılmaktadır. (Ayverdi 1966:306)

ikinci onarım kitabesi batı giriş kapısı üzerindedir 190x108 cm ölçülerinde,beş satır halinde Osmanlıca olarak yazılmıştır.Yapının ikinci onarım kitabesi 1307 H/1889-90 M.tarihini vermektedir. (Ayverdi 1966:306-307)

Gelibolu Ulu Camisinin geçirmiş olduğu onarımların kapsamı kitabelerde belirtilmediği için; sadece 17 ve 19 yüzyılın sonlarında yapının onarım gördüğünü öğrenebilmekteyiz.

Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Rölöve ve Restorasyon Bölümü Arşiv'inde yapmış olduğumuz çalışmada yapının Rölöve ve restitüsyonuna ilişkin çizimleri bulunamamıştır.

Yapı bugün doğu-batı yönünde dikdörtgen bir beden duvarı ile bu beden duvarının üstten,yapının ortasını kaplayacak şekilde 2 m kadar yükseltilerek üzerinde sivri kemerli pencerelerin açıldığı;içten de 4 sütun üzerine atılan geniş yuvarlak kemer'in bu kısmı aşağıdan taşıdığı görülür.Yapının dış cephelerinde ise yuvarlak kemerli uzun pencereler açılmış olup,cephe duvarları tamamen sıvanmıştır.(Lev.57 b) Yapı bugün ibadet işlevini sürdürmektedir.Kuzeyden,doğu ve batıdan birer girişi bulunmaktadır. İçte ise mermer dört sütunun taşıdığı üst örtünün orijinalinden tamamen farklı olduğu anlaşılmaktadır.

Plan :

(Lev.58,59 a-b 1)

Restitüsyon planına göre ulu cami plan tipinde inşa edilmiş olan yapı; Castellan'ın da gravüründen anlaşıldığı gibi dokuz eşdeğer bölüntülü ve kubbeli olduğu görülmektedir. Gravürde güney tarafta, kubbeli beden duvarından daha aşağıda ve cephesinde güçlü pencere açıklığı olan kısmın bir ek olabileceği izlenimi edinilmektedir. Nitekim bu kısım ile kubbeleri taşıyan beden duvarı arasında kemer boşluğunu olabileceğini düşündüğümüz kısımlar görülmektedir. (Lev.58) Ayverdi de bu bölümün, yapının ilk onarımına ait bir ek olabileceğini iddia etmektedir. (Ayverdi 1966:306) Bugün bakıldığında gravürde görülen güney cephedeki üçlü pencerelerin, yuvarlak kemerli uzun pencereler haline gelmiş olduğu görülür. Üstteki kubbeli kısımlarında yerinde duvarları yükseltilerek yapılan bir kat görülmektedir.

Bugün yapının harim kısmında ortada duran ve yerlerinin orjinal olduğunu düşündüğümüz dört sütun dar enlemesine ve boylamasına kemer atılımı düşünüldüğünde; Ayverdi'nin bahsettiği dokuz eşdeğere yakın birime ulaşılabilmektedir. Dolayısıyla yapının içteki kuruluşu, bu görüşü desteklemektedir. (Lev.59 a-b)

Eğer yapının orijinalde de Ulu Cami hlan tipinde inşa edilmiş olduğunu düşünürsek Osmanlı mimarisindeki, Bursa Ulu Camisi'nden daha erken tarihli (1385) bir yapı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak A. L. Castellan'ın gravürünün yapının ilk onarımından sonraya ait olması ve bu onarımın kapsamının bilinmemesi kesin bir yargıya varmamızı imkansız kılmaktadır.

Malzeme-Teknik :

Castellan'ın gravüründen yapının 18. yüzyıl sonu ile batı cephesinin kesme taş ile kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Bugün ise yapının bütün duvarları içten ve dıştan sıvanmıştır. Harime girişi sağlayan kuzey batı ve doğu kapıları mermerden yapılmış olup; içteki dört sütunda mermer malzemedendir.

Süsleme:

Yapının cephesindeki yuvarlak kemerli uzun pencerelerin kilit taşları dışa çıkıntı yaparak vurgulanmış üstteki katta ise düz sancak kısmının profillendirilmiş olması neo-klasik bir etki yaratmaktadır. Diğer taraftan bu kısmın neredeyse kaş kemeri andırır sivri kemerleri yapının 19.yüzyıldaki onarımına işaret eden özellikler olarak görülmektedir.

Gelibolu Ulu Cami'nin özellikle dış cephe ve iç kuruluşundaki değişikliklere rağmen, orjinal olan kısımlarının halen mevcut olması, ilk şekli hakkında ipuçları vermektedir.

Castellan'ın 18.yüzyılın sonlarında yapmış olduğu gravürde; Ulu Cami'nin güneydoğu tarafından ve doğu ve güney cephelerdeki ayrıntılar verecek biçimdeki çizimlerine ait izlerin bazıları bugün dahi görülebilmektedir. Güney cephede mihrabın her iki tarafındaki ince uzun yuvarlak kemerli içerden altı pencere'nin o tarihlerde içli ve iki ince sütunlu düzenlemeye sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayverdi'nin de belirttiğine uygun olarak bu bölüm yani güney cephenin bir ekleme olduğu, güney cephenin üst çatı hizası ile daha aşağıda bir sundurma şeklinde örtülü bahsettiğimiz bölüm arasında kalan yuvarlak kemerli büyük ihtimalle pencere açıklıklarının, yapının görüntüsünde hemen göze çarpacak biçimde orantısız olarak kapatılmasından da anlaşılır. Ayverdi bu eklemeyi 18.yüzyıldaki onarıma bağlamaktadır (Ayverdi 1966:306). Diğer taraftan doğu cephedeki girişin merdivenlerle yükseltilerek üzeri sundurma çatıyla örtülmüş olduğu, minarenin kuzeydoğu köşede yer aldığı yine gravürden görülmektedir.

Gelibolu Ulu Cami'nin orijinal planı açısından en önemli veri ise doğu ve güney cephelerdeki bakış açısıyla tespit edilebilen kubbeli örtü sisteminin görünmesidir. Bu görüntüde dokuz kubbeli olduğu bugün ise içten dört büyük sütunun, tıpkı Edirne Eski Cami'nin planında olduğu gibi yapının ortasında serbest destekler görülebilmektedir. Yapının orijinalde merkezde dört serbest destek üzerine enlemesine ve boylamasına kemer atılımıyla dokuz eşdeğer bölümlü cami tipinde inşa edildiği anlaşılmaktadır.

5.2.3. SEREZ ESKİ (KURŞUNLU) CAMİ

Günümüze ulaşmayan yapı, Yunanistan'ın Makedonya sınırına 8-10 km.uzaklıktaki Kerkinitis Gölünün 35-40 km.kadar güneydoğusundaki Siroz adıyla bilinen, Yunanlılar'ın Serrai(Serre) dedikleri yerleşim biriminde Aşağı Çarşı mevkinde bulunmaktaymış(Anonim 1986:10380;Nauman-Göbel 1993:136).

Aşıkpaşazade ve Neşri tarihlerinde,Halil Hayrettin Paşa'nın 1385'te Gazi Evrenoz Bey ile birlikte bu bölgenin fethini gerçekleştirdiklerini öğrenmekteyiz(Aşıkpaşazade 1970:66;Neşri 1987 I:215).1420'de Şeyh Bedrettin isyanına sahne olan şehir,816 H./1413-14 M.tarihinde civarda bulunan gümüş madenlerinden dolayı ilk Osmanlı darphanesinin kurulduğu bir yer olarak dikkati çekmektedir (Darkot 1967:516-518).

Evliya Çelebi,Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın Serrez'de "Kurşunlu Cami" adıyla bir yapı inşa ettirmiş olduğu belirterek kitabesini sunmuştur.

"Aşağı Çarşı içinde Eski Cami Kurşunlu Harpuşte kubbeli bir seramed-i banki hane-i mevzunlu bir mabedi Beytullah-ı kâdimdir..."
(Evliya Çelebi 1971 12 :96)

Şeklinde Evliya Çelebinin bahsettiği yapının harpuşte kubbeli teriminin M.Cezar beşik tonoz anlamına geldiğini bundan dolayıda yapının beşik tonozlarla örtülü olduğunu iddia etmektedir(Cezar 1985:257).

Evliya Çelebi'nin,Serez Eski(Kurşunlu) Camiye ait vermiş olduğu kitabe ise şu şekildedir.

Original Yazımı:

بسم الله الرحمن الرحيم خالصاً وبنی عمر هذا المسجد المبارك في زمان السلطان
مراد بن اودوخان خلد ملكه المحتاج الباری خليل ابن علی الجندری علی عنهم
سنة سبع وثمانين وسبع مائة

(Evliya Çelebi 1971 12:96)

Transkripsiyonu :

Bismillahirrahmanirrahim.Halisen ve büniye ammara hazel mescidel mübareke fi zemanis sultan-i bin-i Orhani hallede mülkehu el muhtacul-bari halilu'bn-i aliyil-cenderi afa anhum senete sebil ve semanine ve seba miyetin (Abdülkadir Dünder).

Türkçesi

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla:Bu mübarek (yüce,kutsal) mescit sırf Allah rızası için yapılmış olup,Orhanoğlu sultan Murad döneminde 787 H./1385 M. yılında Allah'ın rahmetine muhtaç Çandarlı Ali Paşa oğlu Halil tarafından tamir edilmiştir(Abdülkadir Dünder).

Yapının kitabesinden de anlaşılacağı üzere Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın babasının ismi Ali olarak verilmiş ve yapıyı tamir ettiği belirtilmiştir.Dolayısıyla,asıl yapının yerinde başka bir yapının bulunmuş olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır ki;aynı durum 1385 tarihli Gelibolu Ulu Camisinin kitabesinde de görülmüştür.1385'lerde bu bölgede akınlarda bulunduğuna göre(Aşıkpaşazade 1970:66;Neşri 1987 I:215);Hayrettin Paşa'nın bu bölgedeki onarıma muhtaç yapıları tamir ettirmiş olabileceği ihtimali çıkmaktadır.

5.2.4. BURSA HAYREDDİN PAŞA CAMİ

(lev.60-61)

Bursa'da Tuz Pazarı semtinde kümbet sokakta (lev.60) minaresinin kaidesi ve pabuçluk kısmı özgün olarak günümüze gelen ve 1982'de yeniden inşa edilen cami;E.Hakkı Ayverdi'nin,Ş.Ulusoy'un 1809 tarihli yazma eserine dayanarak aktardığı bilgiye göre ahşap çatılı olduğunu öğrenmekteyiz(Ayverdi 1966:230).M.Turgut Koyunoğlu yapının 902 H./1496 M. tarihli Hacı Selvi Binti Abdullah'a ait bir müezzin vakfının olduğunu belirtmektedir(Koyunoğlu 1935:181). Şu halde şimdiki yapının orjinal Hayreddin Paşa Camisiyle bir ilgisi olmayıp,tamamıyla yeniden inşa edilmiş ancak Hayreddin Paşa ismiyle yeniden ibadete açılmıştır.Minare bugünkü caminin kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. N.Beşbaş ve H.Denizli'nin 1983'teki incelemelerinde minarenin kaide kısmının kare şeklinde olduğu üç sıra tuğla bir sıra kesme taş ve aralarda dikine yerleştirilen bir tuğla ile çerçeveli teknikte inşa edildiği görülmektedir. (Beşbaş-Denizli 1983 : III. 79)

1982'de cami ile birlikte gövde kısmı da yeniden yapılan minarenin,silindirik biçimindeki gövdesi on metre kadar yükseklikte olup;üzerindeki kompozisyonu zikzak desenleri oluşturmaktadır.Tuğla aralarında açık renkli derz kalınlığı ile gerçekleştirilen bu sistemi,şerefe kısmının altındaki testere dişi biçimindeki tuğla sırasına kadar uzanmaktadır.Üç sıra halinde şerefeyi kuşatan tuğladan testere dişi şeklindeki süslemeler aşağıdan yukarıya doğru genişleyen bir kademelenme gösterir.Şerefenin üzerindeki gövdede ise zikzak motifi devam ettirilmiş;külâh ve alem kısmıyla da son bulmuştur(lev.61).

Albert Gabriel minarenin formu ve üzerindeki desen açısından Bursa'daki yaklaşık aynı dönemlerde inşa edilmiş olan Üç Kızlar Cami,Akbıyık Cami ve Timurtaş Paşa Cami ile bağ kurmuştur(Gabriel 1958:78,Res.1-4).Bu minarelerdeki süsleme elemanları da tıpkı Hayreddin Paşa Cami si'nde olduğu gibi geometrik düzende ve okucu motifi şeklinde olup,minarelerin silindirik gövdelerinde boydan boya ana kompozisyonu oluşturmakta ve belirlemektedir.

5.3.ÇANDARLI AİLESİNE AİT DİĞER ESERLER

5.3.1.SURSA ALİ PAŞA CAMİ

Konum :

Bursa'da Ali Paşa Mahallesi,Eski sokakta bulunan yapı şehrin güney tarafına düşmektedir

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler:

Bursa Ali Paşa Camisinin kitabesi yoktur.Ancak 1394 ve 1405 M.tarihli vakfiyesinden,camisine ve günümüze ulaşmayan zaviyesine köyler ve ormanlıklar bağışladığı,zaviye için görevliler atadığı ve imaretinin gece gündüz yemekler dağıttığını ve bu zaviyede üç gün konaklamanın yapılabildiğini öğreniyoruz (Uzunçarşılı 1941).

Geçirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu:

1271 H./1854 M. tarihindeki depremde büyük hasar görmüş olan Ali Paşa Camisinin bu deprem sonucu zemininde bozulmalar, duvarlarında ise eğiklikler meydana gelmiş, minare yıkılmış,yan mekanlarının üst örtüsünde tahrip olmuştur (Beşbaş-Denizli 1983: III.79).Bugün kullanılmaya devam eden yapının batı cephesindeki malzemelerde dökülmeler meydana gelmiştir.Ayrıca kuzeyden ve batıdan ek yapılar ile çevrelenmiştir.Minaresi ise tamamen yenidir.

Plan :

(Lev.62)

Bursa Ali Paşa Cami,zaviyeli camilerden olup; kuzey-güney yönünde ardarda gelen kare planlı ve üzeri kubbeli iki mekan ile yanlardan orta mekana açılan dikdörtgen planlı iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş,derin bir niş biçiminde ana aksın tam ortasında ilk mekana geçişi sağlamakta;buradan büyük bir askı kemeri ile ayrılmış güneydeki esas ibadet mekana ulaşılmaktadır

Yan mekanlardaki üst örtünün E.H. Ayverdi yapmış olduğu incelemelerde tonoz ile örtülü olduğunu iddia etmektedir(Ayverdi 1966:386)Yan mekanlarda ocak ve dolap nişleri bulunmaktadır (Lev.62).

Malzeme-Teknik:

(lev 63 a-b)

Yapının güney cephesi sıvanmış olup, orjinal malzemeye ait izler batı cephede görülmektedir.Beden duvar ları üç sıra tuğla bir sıra kesme taş ile inşa edilmiştir. (Lev.63 a-b).

Süsleme:

Kuzeydeki girişin,derin bir niş biçimindeki kavсарasının mukarnas dolgulu olduğu görülmektedir.Bunun dışında yapıda süslemeye yönelik dekoratif özelliklere rastlanılmamıştır.

5.3.2. BURSA İBRAHİM PAŞA CAMİ

Konum :

Kız Lisesi sokağı ile İbrahim Paşa Sokağının kesiştikleri köşede yer alır.

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler:

Yapının kitabesi yoktur.E.Hakkı Ayverdi tarafından Bursa kadı sicillerinden tespit edilen bilgiler doğrultusunda yapının;1024 H./1615 M. tarihinde mescit iken,bu tarihten itibaren sultanın izni ile cami haline getirildiğini ve yarım akçe yevmiye ile muarrif tayin edildiğini öğrenmekteyiz(Ayverdi 1972:39).

Geçirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu:

Eldeki bilgilere göre yapının onarımlarına ait herhangi bir bilgi mevcut değildir.Yapı bugün iyi durumda ve ibadete açıktır.Ancak kuzeydoğu köşedeki minaresinin yenilenmiş olduğu malzemeden anlaşılmaktadır.

Yer yer minarenin sıvalarında dökülmeler görülmektedir.Son cemaat yeri de ahşap bir çatıyla örtülmüş olup,batı penceresi kapatılmıştır.

Plan :
(lev 64)

Bursa İbrahim Paşa Cami,planı ile tek mekanlı üzeri kubbeli camilerden olup;kare kübik alt yapının üzerinin üçgen kuşaklarla geçilen bir kubbe ile örtüldüğü plan şeması göstermektedir.Yapının girişi derin bir niş biçimindedir.Kuzey duvarda girişin iki yanında birer pencere açılmıştır.Son cemaat yerini önü açık olup, yanlardan kapalıdır ve bu kapalı kısımların duvarlarında birer dikdörtgen pencere açılmış tır(lev.64).Güney cephede mihrabın iki yanında;doğu ve batı cephelerde ve altta ikişer dikdörtgen,üstlerde ise ikişer sivri kemerli pencere açılmıştır.

Malzeme-Teknik:
(Lev. 65 a)

Beden duvarları iki sıra tuğla,bir sıra kesme taş malzeme ile almaşık teknikte örülen İbrahim Paşa Camisinin onarımlardan kalmış olabileceğini düşündüğümüz malzeme farklılıklarına da rastlanmaktadır.Nitekim son cemaat yeri doğu duvarının bu teknikte örülmediği ve sarımtırak renkli bir taş ile yapıldığı görülmektedir. (Lev.65 a) Yapının geçirmiş olabileceği bu onarımın kayıtlara geçmediğini ve son zamanlarda yapıldığını düşünmekteyiz.

Süsleme:
(Lev 65 b.)

Süslemeye yönelik olarak,tuğla ve taş malzemenin geometrik şekiller meydana getirecek şekilde kompoze edildiği görülür.Son cemaat yerinin doğuya açılan dikdörtgen pencerenin sivri kemerli alınlığında kare şeklinde küçük taş tuğla parçalarının,baklava dilimleri oluşturacak şekilde bir araya getirildiği;iki sıra tuğla bir sıra taş sıralarından almaşık olarak örülen sivri kemerin üzerinde de kırmızı tuğlalardan sivri kemer şeklinde halat örgü motifi meydana getirilmiştir(lev.65 b).

Caminin doğu cepesinde de alttaki dikdörtgen pencerelerin üstünde dikdörgen bir niş oluşturulmuş ve tuğlalar içerisine alınarak, harç içine gömülmüş kurdela biçimli kırmızı küçük tuğla parçaları yerleştirilmiştir.

N.Beşbaş ve H.Denizli;içteki geniş yüksek çerçeveli ve beş sıra mukarnaslı, yarım daire biçimindeki mihrabın ise, ilk yapıldığı devrin özelliklerini iddia etmektedirler(Beşbaş-Denizli 1983: III.90-91).

5.3.3. BURSA İBRAHİM PAŞA (MAHKEME) HAMAMI

Konum :

Bursa'da İbrahim Paşa Caddesi ile Kocaçınar Sokağının birleştiğı köşede yer alır Halk arasında Mahkeme Hamamı olarak da bilinen yapı çifte hamam olarak inşa edilmiştir.

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler:

Yapının kitabesi yoktur. Ancak 825 H./1421 M.tarihli vakfiyesi bulunmaktadır.İ. Hakkı Konyalı'nın bazılarını; Çandarlı Ailesinin soyundan gelen İznik'li avukat Memduh Çandarlıoğlu adındaki kişiden temin ettiği vakfiyelerden beşi yayınlanmıştır.Bu vakfiyeye göre Çandarlı İbrahim Paşa İznik'deki imaretine bu hamamı,yedi köyle birlikte vakfetmiştir(Konyalı 1967 : 3425).

Geçirdiğı Onarımlar ve Şimdiki Durumu:

E.Hakkı Ayverdi' nin tespit ettiği kayıtlara göre; İbrahim Paşa Hamamı 896 H./1490 M.tarihinde örtü sistemi ve külhan bölümünün tamire ihtiyacı olduğundan,müteveli Çandarlı Ailesinden gelen Mahmut Çelebi oğlu Ali Çelebi tarafından 4000 bin akçe ile onarılmıştır.Ayrıca,933 H./1527 M.tarihinde de İbrahim Paşa'nın müvellisi Halil Çelebi oğlu Mustafa Çelebi hamamı 55.000 bin dirheme Sadrazam Abdülkerim oğlu Kasım Paşa'ya satmıştır.1002 H./1593 M.tarihinde ise su kazanının 25.000 bin akçeye tamir edildiğı belirtilmektedir(Ayverdi 1972:125).Yapı bugün kullanılır durumda ve işlevini sürdürmektedir.

Plan :

(lev. 66)

Bursa İbrahim Paşa Hamamı;kadınlar ve erkekler bölümü olmak üzere çifte hamam şeklinde inşa edilmiştir.

Erkekler bölümüne giriş batıdan olup derin bir niş şeklindedir.Soyunmalık kısmı 11.00x11.00 metre ölçülerinde tam bir kare olup,üzeri tromplarla geçilen büyük bir kubbe ile örtülüdür.Soyunmalık bölümünden doğuya doğru bir kapıyla sıcaklık bölümüne geçilmektedir.Sıcaklık bölümüne kuzeyden ve güneyden birer derin eyvan açılmaktadır.Güneydeki eyvan kemerlerle bölünerek üç kısma ayrılmıştır.Bu bölümlerin üzeri birer küçük kubbeyle örtülmüştür.Kuzeydeki daha az derin eyvanın batısındaki kapıdan iki küçük temizlik mekanına geçilir.Sıcaklık bölümünün doğu tarafında bir eyvan daha bulunmaktadır.Böylece dört eyvan şemasının izlerine rastlanılmaktadır.Doğudaki eyvanın iki yanından kare planlı diğer yıkanma mekanlarına geçilmektedir.Kubbeyle örtülü mekanların gerisinde su deposu ve külhan kısmı bulunmaktadır.Kadınlar bölümünün,erkekler bölümünden plan olarak farkı;kuzeydeki eyvana bir hücrenin açılması buna karşın doğudaki eyvana eksende kare planlı bir yıkama mekanının eklenmesidir.Bununla birlikte güney eyvan hücrelere bölünmemiştir(Gabriel 1958:174,fig.119). Soyunmalık bölümün kubbe çapı daha geniştir.Girişin zemin kodu ile sıcaklık bölümünün zemin kodu,soyunmalık bölümünden daha yüksek- tedir (Lev.66).

Malzeme-Teknik:

(lev 67 a.)

Yapının beden duvarları,bir sıra kesme taş,iki sıra tuğla ve aralarda dikine yerleştirilen tuğlalarla oluşturulan çerçeveli teknikle inşaa edilmiştir. (Lev.67.a).

Süsleme:

(lev. 67 b)

Yapının süsleme özellikleri,giriş kapısında, soyunmalık bölümünün kubbesine geçişte tromp işlevli köşeliklerle toplanmıştır.

Erkekler bölümünün batı giriş kapısı kavsara bölümü beş sıra mukarnaslıdır ve sivri kemerli bir niş içinde vurgulanmıştır. İki yandan da bir küçük niş açılmıştır. (Lev. 67 b.)

Soyunmalık bölümünün kubbesine geçişte yarım küre şeklinde tromp işlevli köşelikler, aşağıdan yukarıya doğru daralan bir düzen içinde petek formunda yapılmışlardır. Soyunmalık bölümünün tam ortasında sekiz köşeli bir havuz yer almakta ve kenarları kabartmalı olarak işlenmiştir.

5.3.4. İZNİK MAHMUD ÇELEBİ CAMİ

Konum :

Atatürk Caddesindeki ikinci sokağın, başındadır.

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler:

(lev.68 a.)

Kuzey cephesinde son cemaat yeri bölümünden harime giriş kapısı üzerinde 45X180cm ölçülerinde üç satır halinde mermer levha üzerine kabartma olarak yazılmış kitabesi yer alır. (Lev. 68 a)

Orijinal Yazımı:

(۱) بنى هذا المسجد قرة عين الامارة وثمرة دوحه الوزارة صاحب الخيرات
والمبرات وصاحب الموائد والمسرات محمود چلبى لازالت خيراته متوالية
(۲) ودولته متعالية بنى الصاحب الاعظم والناصب الافخم المرحوم والسعيد
المغفور والشهيد ابراهيم باشا نورالله مضجعه زمان دولة الملك واوان السلطان
(۳) ناصب رايات الهدى والايمان وحافض منابر الكفر والطغيان حافظ البلاد
باسط الامن والامان مراد بن محمد خان خلد مملكته وأبد دولته في سنة ست
واربعين وثمان مائة الهجرية الحمد لله وحده
(Ötüken-Durukan-Acun-Pekak 1986: IV .235-236).

Transkripsiyonu :

1- Benü Hüzel-Mescide Kurret'u Aynil-Emürati ve Sema-
ret'u Devhatil-Vezareti Sühibul-Hayrüt Vel-Mabarât ve
Subihul-Mevvüid Vel-Meserrüt Mahmut Çelebi lü zület hay-
ratuhü Metevâliyeten,

2- Ve Devletehü Müte'âliyeten bin Es-Sahibul-A'zam
Ven-Nasıbul-Efham El-merhüm Es-Said El-Mağfur Ve-ş-Şehid
İbrahim Büşâ Nevverullâhu Mazcu'ahü Zamâne Devleti'l-Melik
ve Evani's-Sultan,

3- Hasıb'u Râyâti'l-Hüda ve'l-İman Hâfidu Menübiri'l
Küfr'i ve't-Tuğyan Hafizu'l-Bilad Basit-ül-emni ve'l emân
Murad bin Muhammed Hân hallide memleketuhü ve übbide
devletuhü Fi seneti sittin ve erba'ine ve semâi mi'a el-
hicriyye el-hamdü lillahi vahdeh (846).(Ötüken-Durukan-
Acun-Pekuk 1986IV:236)

Türkçesi :

1- Bu mescidi emirliğin göz bebeği ve vezirlik ağacının meyvesi hayırlı işler ve iyilikler sahibi, sofrular ve sevindirici işler sahibi,

2- Büyük ve ulu vezir merhum, said, mağfur ve şehid İbrahim Paşa (Allah Yattığı yeri Nurlandırsın) oğlu Mahmut Çelebi (Hayırlı İşleri Devamlı ve Devleti Yüce Olsun).

3- Doğruluk ve İman Sancaklarını diken, küfür ve isyankarlığın minberlerini yıkan ve güvenlik döşediğini yayan beldelerin koruyucusu Muhammed Han oğlu Murad (Memleketi Ebedi ve Devleti Sonsuz Olsun) Devleti zamanında hicri sekizyüz kırkaltı senesinde bina etti. Hamd sadece Allah'a mahsustur. (Ötüken-Durukan-Acun-Pekak 1986 IV0236).

Kitabeden anlaşılacağı üzere Candarlı ailesinin yetiştirdiği vezirlerden İbrahim Paşa'ya ve ailesine "Vezirlik Ağacının Meyvesi" şeklinde işaret edilmekte onun oğlu Mahmud Çelebi tarafından yapının inşa ettirildiği belirtilmektedir. Yapının inşa tarihi 846 H./2442 M. tarihi olarak verilmektedir. Mahmud Çelebi'nin, 850 H./1447 M. tarihli vakfiye- sinden de çok sayıda gelirini Camiye vakfettiğini ögre- niyoruz. (Ayverdi 1972:506).

Evliya Çelebinin "Yakup Ecezüde" adıyla mamur bir cami olarak bahsettiği yapıdan, 17. yüzyılda yapının bakımlı olduğunu öğreniyoruz. (Evliya Çelebi 1970 4:202).

Geçirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu :

(lev 68 b.)

Yapının onarım geçirmiş olduğuna dair elimizde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu gün iyi durumda ve ibadete açık olarak hizmet vermeye devam etmektedir. (Lev.68 b). Yapının son cemaat yeri son yıllarda onarım görmüş olabileceğini düşündüğümüz izleri taşımaktadır. Zira bu bölüm dıştan camekan ile kapatılarak yenilenmiştir.

Plan :

(lev. 69)

İznik Mahmud Çelebi Cami kare planlı harim kısmı ile kuzeydeki son cemaat bölümlerinden oluşmaktadır. Minaresi ise içte kuzeybatı köşede bulunmaktadır. Harim kısmı üçgen kuşaklarla geçişin temin edildiği bir kubbeyle örtülüdür.

Son Cemaat yerinin yanları açık, önde ise iki paye ve ortada iki sütun üzerine atılan üçlü kemer sistemiyle bölünerek, ortada sekiz dilimli küçük bir kubbe, yanlarda ise düz bir çatıyla örtülmüştür.

Tek şerefeli ve silindirik gövdeli minaresinin girişi kuzeybatı köşesindedir. (Lev.69).

Cami, kare kubik alt yapının üzerinin kubbeyle örtüldüğü, tek mekanlı camiler grubuna girmektedir.

Malzeme-Teknik :

Yapının beden duvarları almasıık teknikte, bir sıra kesme taş, üç sıra tuğla ile inşa edilmiştir. Bunun dışındakubbe kasnağı, revak sütunları, pencere lento ve söveleri, korkuluklar mermer, nisler kesme taştandır. Kemerler ve minare tuğladandır.

Süsleme :

Harime girişi sağlayan basık kemerli kapı aynalı kemerle sınırlandırılmış ve niş içerisine alınarak vurgulanmıştır. Aynalı kemer dıştan kademeli iki sivri kemerle kuşatılmıştır. Kapının yanlarındaki, dikdörtgen çerçeve içine alınmış dilimli küçük kemerli nişler, zemin seviyesinden yüksek tutulmuştur. Kuzey cephe de üstte plastik etkisi güçlü niş şeklinde saçak frizi görülmektedir.

Cephelerdeki percereleri dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmış olup, mermer söve ve lentolu olup yuvarlak kemerli ve alçı şebekelidir.

Güney duvarındaki mihrap nişi beş cepheli ve kavsarısı da beş sıra mukarnaslıdır. Nişin iki yanında sütunceler yer alır. Tepelik kısmı palmetlerle taçlandırılmıştır.

Görüldüğü gibi yapının süsleme özellikleri dışta cephelerde, pencere ve girişte, içte ise mihrapta toplanmıştır.

5.3.5. SEREZ BEDESTENİ

Konum :

Yunanistan'da Makedonya sınırına 8-10km kadar uzunluktaki Strymon Vadisinde bulunan Serez'de bulunmaktadır.

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler :

Kitabesi olmayan Serez Bedestesinin, Halil Paşa oğlu İbrahim Paşa'ya ait olan 16. yüzyıldaki Vakıf kayıtlarından Edirne'de bir cami, medrese ve mektebi, İznik'te bir cami, Kastamonu'da bir camisi ile Serez'de bir bedesteni olduğunu öğrenmekteyiz.(Gökbilgin 1952:417-426) Vakfiyeden bedestenin cami ve medrese gelir için yaptırıldığı belirtilmektedir. (Gökbilgin 1952:423,425).

Geçirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu :

Serez Bedestesinin onarım geçirdiğine dair hiç bir kayıt bulunmamaktadır. (Cezar 1985:255-259) Bu gün Arkeoloji müzesi olarak kullanılan yapı bakımlı ve iyi durumdadır.

Plan :

(lev.70)

M. Cezar'ın dıştan dükkanlı bedestenler grubunda incelediği yapının restitüsyon planına göre, ortada iki paye üzerine atılan doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusundaki kemerlerle altı eşdeğere yakın ölçülerde üzeri kubbeli mekanlar elde edilmiş; bu mekanlara dört ana yönden açılan beşik tonozlu derin giriş eyvanlarıyla onları kuşatan iç ve dış dükkanlar oluşturulmuştur. Dikdörgen şemayı tamamlayan dükkan sıralarının çapraz eksenlerde birleştikleri noktada tam bir kare mekan oluşarak merkeze doğru aynı eksende duvarlarla bölünmüşlerdir. İçten, kalın payeler üzerine atılan sivri askı kemerlerinin taşıdığı kubbelere geçiş pandantifle sağlanmıştır. (Lev.70)

Malzeme-Teknik :

(lev. 71 a)

Yapının beden duvarlarında iki sıra tuğla, bir sıra kesme taş ile arada bir veya iki dikey tuğlanın yerleştirilmesiyle oluşturulan çerçevesi teknik görülmektedir. Bunun dışında kapı kemerleri, pencere lentolarında düzgün olmayan kesme taş kullanılmıştır.(lev 71 a)

Süsleme :

(lev. 71 b.)

Yapıda süsleme özelliği olarak dikkati çeken yönlerden birisi dikdörtgen pencerelerin üzerlerindeki sivri kör kemerli alınlıkları ile taçlandırılması ile hemen üst sırada üç sıra kirpi saçak sırasıdır. Bunun yanında kubbelelerin dıştan oval tuğla malzeme ile kaplanarak yivlendirilmiş olması da görünümlerin yaratmış olduğu etkiyi kuvvetlendirmiştir. İçte de kubbeye geçişde pendentiflerde altıgen geometrik şekillerden oluşan bir süsleme uygulanmıştır.(Lev.71 b).

5.3.6. İZNİK ÇANDARLI HALİL HAYREDDİN PAŞA TÜRBESİ

Konum :

İznik surları dışında şehrin doğu yönüne geçiş veren Lefke Kapısından 50m kadar ileride mezarlığın içerisinde dir.

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler :

Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın Türbesi olarak bilinen ve farklı dönemlere ait iki yapıdan oluşan türbede doğu mekanında bulunan en büyük lahit(A) Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'ya daha küçük olanı(B) da oğlu Ali Paşa'ya aittir.Türbenin inşa kitabesi olmadığından kimin tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. Buna karşın Hayreddin Paşa'nın ve oğlu Paşa'nın ölüm tarihlerini veren mezar taşı kitabeleri bulunmaktadır.

Hayreddin Paşa'nın lahдинin ayak taşı iç taraftaki kitabesi

Original Yazımı

- ۱- خیرالدین پاشا
- ۲- بسال هفتصد هشتاد
- ۳- و نه شهر
- ۴- سرز رحیل کرد زدار فنا بدار عفا

(Ötüken-Durukan-Acun-Pekak 1986 IV :213)

Transkripsiyonu :

- 1- Hayrüd-din Paşa
 - 2- Be-sâl-i heftsad-ü hestüd
 - 3- ve nah be şehr-i
 - 4- Serez rahil kerd zi-dâr-i fenü bedâr-i ukbâ
- (Ötüken-Durukan-Acun-Pekak 1986: IV . 214)

Türkçesi :

Hayrüddin Paşa yediyüz seksen dokuz yılında Serez şehrinde yokluk evinden beka evine göç etti. (Ötüken-Durukan - Acun-Pekak 1986 IV :214)

Lahtin Dış Yüzündeki Kitabenin Original Yazımı :

- ۱- بوقت صبح چهارشنبه
 - ۲- سادس ماهی
 - ۳- که نقل کرد محمد بحضرت مولی
 - ۴- ربیع اول هم اول ربیع فصول
 - ۵- که خون کریست برای وی؟ اهل ارضی وسای
 - ۶- روان اوسوی جنت میکرفت
 - ۷- له عمر غفرانه وان علیهم حقا
- (Ayverdi 1966:334)

Transkripsiyonu :

Bevakti subhi Çihar şenbih sadisi mâhi ki nakil kerde Muhammed be Hazreti Mevla rebiülevvel hem ol rebi'i füsul ki hün giryest berâyı o ehli arzu sema revânı o şayi cennet revan miyirift. (Ötüken-Durukan-Acun-Pekak 1986:IV 214)

Türkçesi :

Ayın altıncı çarşamba günü Mehmed Hazreti Mevlâya kavuştu. İlk bahara müsadif rebiülevvel ayında yer, gök ehli onun için kan ağladı. Onun ruhu cennete gitti. (Cennet

yolunu tuttu).(Ötüken-Durukan-Acun-Pekak 1986 IV:214)Ali Paşa'nın lahdinin kitabesi

Original Yazımı :

- 1 - أرثحل سيد الوزراء مرجع
 - 2 - اشرف الوردى على باشا
 - 3 - بن خيالد بن باشا جبل الله
 - 4 - الجنة منوالممن دار
 - 5 - النفا الى دارالبقا في ليله
 - 6 - السبت السابع شهر رجب
 - 7 - لسنة تسع وثمانمائه مجريه
- (Ayverdi 1966:335)

Transkripsiyonu :

- 1- İrte hale seyyidül-vezara merciü
- 2- Eşrafıl-verâ Ali Paşa
- 3- Bin Hayreddin Paşa Ca'allellâhu
- 4- El-Cennete mesuâühüma min dâr
- 5- El-Fenâ ilâ dâril-bakâ fi leyleti
- 6- Es-sebti's-sâbi'i şehra recep
- 7- Li-seneti tis'in ve remânimietin hicriye (Ötüken-Durukan-Acun-Pekak 1986:IV.215)

Türkçesi :

Vezirlerin efendisi ve halkın eşrafının sığınağı Hayrüddin Paşa Oğlu Ali Paşa (Allah Her İkisinin de makamını cennet eylasın), hicri sekizyüz doksan senesinin recep ayının yedinci günü cumartesi, yokluk evinden sozluk evine göçtü.(Ötüken-Durukan-Acun-Pekak 1986 IV :215)

Geçirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu :

1921'de Yunanlılar'ın işgali sırasında oldukça tahrip edilen yapı daha sonra onarılmış, 1980'lerden sonrada geçirmiş olduğu onarımla günümüze iyi durumda ulaşmıştır. Lefke Kapısından çıkışta yer alan mezarlık içerisindeki yapı halkın bir anlamda ziyaret yeri olarak görülmektedir.

Plan :

(lev.72)

Farklı oranlardaki iki mekandan oluşan yapı, konum itibariyle doğu-batı doğrultusunda ardarda gelen iki kare mekandan oluşmaktadır. Doğudaki Hayreddin ve Ali Paşa'nın lahдинin bulunduğu mekan kubbe ile örtülmüş olup, geçiş üçgen kuşaklarla sağlanmıştır. Küçük kare mekan ise aynı şekilde kubbe ile örtülerek geçişler pandantifle sağlanmıştır. Her iki yapıya giriş güney yönünden verilmiştir. İçte kapı ve pencere bağlantısı ile organik olarak her iki yapı birleştirilmiştir.(Lev.72)

Ali Saim Ülgen, Hayreddin Paşa'nın lahдинin bulunduğu mekanı geçiş sistemine göre 13. yüzyıla, Anadolu Selçuklu inşaa geleneğine bağlamaktadır.(Ülgen 1938:62).

K. Otto-Dorn, iki mekandan duvar kalınlıkları göz önüne alındığında, büyük mekanın daha eski olması gerektiğini belirtmektedir.(Otto-Dorn 1941:84). E. Hakkı Ayverdi tarih ve nedenini göstermeksizin doğudaki mekanın daha eski olduğunu iddia etmektedir (Ayverdi 1966:332).

Malzeme-Teknik :

(lev.73 a.)

Beden duvarları bir sıra kesme taş ile üç sıra tuğla ile almalı teknikte örülmüştür. Pencere kemerleri, güney cephedeki kör kemerler, testere dişleri tuğla malzeden yapılmıştır.(Lev.73 a)

Süsleme :

(lev.73 b.)

Yapılar süsleme açısından oldukça sade bir işçilik göstermektedir. Güney cephede iki kör kenar, sivri kemerli niş ile yapının girişi vurgulanmıştır.(Lev.73 b)

5.3.7. İZNİK ÇANDARLI İBRAHİM PAŞA TÜRBESİ

Konum :

Lefke kapısından girişte batıda yer alır.

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler :

Türbenin kitabesi yoktur. Ancak Halil Hayreddin Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın kitabeli mezar taşı bulunmaktadır. Bunun dışında türbede, Çandarlı Halil Paşa'nın oğlu Ahmed Bey ile İbrahim Paşa'nın kızı Fatma Hatun ve Saide Hatunun mezarı bulunmaktadır. Çandarlı İbrahim Paşa'nın lahдинin üzerindeki kitabe mermer üzerine kabartma olarak yazılmıştır.

Orijinal Yazımı (Ayak taşı dış yüzü)

- ۱- انتقل مرجع اشراف الوری
- ۲- مسند الوزراء صلاح ممالك الامان
- ۳- المهالك ابرهیم بن خیرالدین پاشا
- ۴- طاب ثراهما الى الآخرة (Ayverdi 1972:510)

Transkripsiyon :

- 1- İntekale merci'u eşrafi'l-verâ
- 2- Mesnedu'l-vüzerâ salâhu memalik emân
- 3- El-mehalik İbrahim bin Hayreddin Paşa
- 4- Tâbe serahüma ile'l-âhire (Ötüken-Durukan-Acun-Pekak 1986 IV :219).

Türkçesi :

Halkın eşrafının başı, vezirlerin dayanağı memleketlerin sulha kavuşturucusu, tehlikeleri bertaraf eden eden Hayreddin Paşa oğlu İbrahim Paşa (ikisininde ahirette topları güzel koksun) intikal etmiştir.(Ötüken-Durukan-Acun-Pekak 1986: IV .220)

Tarih veren ikinci kitabenin Orijinal Yazımı

(Ayak taşı iç yüzü).

- ١- يوم الخميس الرابع والعشرين من ذالقعدة في سنة
٢- اثنين وثلاثين وثلاثمائة من تاريخ الهجره

(Ayverdi 1972 : 510)

Transkripsiyonu :

- 1-Yevme'l-hamis er-râbi'u ve'l-işrin min zi'l-
ka'detifi seneti
2-İsneyn ve selasin ve semânimie min tarihi'l hic-
riyye. (Ötüken-Durukan-Acun-Pekak 1986: IV .220)

Türkçesi:

Hicret tarihinin sekizyüz otuziki senesinde zilkade ayının yirmidörtünde perşembe günü (25 Ağustos 1429 Perşembe). (Ötüken-Durukan-Acun-Pekak 1986 IV:220)

Birinci kitabede halkın eşrafının başı olarak gösterilen Hayreddin Paşa oğlu şeklinde bahsedilen İbrahim Paşa'nın ailesinin sivil toplum içindeki saygın ve itibarlı konumuna işaret edilmiş olmaktadır.

Geçirdiği Onarımlar-Şimdiki Durumu :

Yapı 1938'de çatı ile örtülüymüş, 1949'dan önce ise yıkılmış olduğu belirtilen yapının (Ayverdi 1972 :510), bu gün doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen şemada, sadece dört kerpiç duvarı ayakta ve üstü açık durumdadır. Giriş kapısı ise batıdır.

Plan :

(lev.74)

K. OTTO-DORN'un vermiş olduğu planda da görüldüğü gibi (Otto-Dorn 1941:99,R.37,47),yapı doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı olup, giriş doğu duvarındaki kapıdan sağlanmışmıştır.

Güney duvarında yarım yuvarlak bir mihrap nişi açılmıştır. İçte güneydoğu köşede ve batı duvarında köşelerde bir duvar nişi açılmıştır. Planı ile oldukça basit bir şema göstermektedir. (Lev.74)

Malzeme-Teknik :

(lev.75 a.)

Yapının beden duvarları kerpiç ve moloz taş ile örülmüştür. (Lev.75 a)

Süsleme :

(lev 75 b)

Yapıya ait herhangi bir süsleme özelliği mevcut değildir. İçteki lahitlerin kabartma şeklindeki yazıları dışında süsleme özelliği göze çarpmamaktadır. (Lev.75 b)

5.3.8. İZNİK ÇANDARLI HALİL PAŞA TÜRBESİ

Konum :

Mazhar Bey Caddesi'yle İstiklâl Caddesi'nin kesiş-tikleri köşede Kutbettin Caminin güney batısında yer alır.

Kitabe-Vakfiye-Tarihi Belgeler :

İznik Çandarlı Halil Paşa Türbesinde bulunan lahid-lerden en büyük olanı Halil Paşa'ya ait olup, üzerindeki yazılar tahrip olduğundan dolayı kitabesi okunamamaktadır. Ancak; oğlu Yusuf'a ait lahitteki kitabenin tarihinden 1454-55 tarihi arasında öldüğü anlaşılmaktadır. Hicri Şemsi olarak verilmiş 834 tarihi Hicri kameri takvime göre H.859-60 denk gelmektedir.

Orijinal yazımı

هذه الروضة دوزة المرحوم المبرور الذي انتقل من دارالدور الى دارالدور خليل يوسف بن ابراهيم طاب ثراها ليله الاربعه الثاني عشر من
ربيع الاول سنة اربع و ثمان مائة

(Koyunoğlu 1935:139).

Transkripsiyonu :

Hâzehir ravzatü ravzatül merhumil meb rurillezi
intikale min dâriş şüruri ilâ dâriş sürâr Halil Yusuf bin
ibrahim tâbe serahümâ leyletel erba'u essani aşere min
rebiül evvel senete erba'u ve selâsine ve semane mi'e.
(Koyunoğlu 1935:139)

Türkçesi :

Bu cennet bahçesi fenalıklar yuvası olan bu dünyadan
neş'e ve sürûr âlemi olan ahirete göçen merhum İbrahim
oğlu Halil Yusuf'a aittir. Müsarün ileyhin irtihali 834
senesi rebiul evvelin 22.'ci çarşamba gecesine tesadüf
etmiştir. Cenabı hak kabrini bir saadet yuvası yapsın.
(Koyunoğlu 1935:139).

Halil Paşanın 841 H./1437-38 M. tarihli vakfiyesinden de yapı için bir türbe görevlisi tayin edildiğini öğrenmekteyiz. Buradan da türbenin ölümünden önce inşaa ettirilmiş olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. (Ayverdi 1972:508)

Geçirdiği Onarımlar ve Şimdiki Durumu :

Halil Paşa Türbesi, 1922 Yunan işgali sırasında oldukça tahrip edilmiş, türbenin içindeki mezar taşlarındaki tahribatın bu dönemden kaldığı iddia edilmektedir. (Uzun çarşılı 1988a:85). Yapının şimdiye kadar onarım geçirmediğinden dolayı oldukça harap durumdadır. Türbenin üst örtüsü yoktur. Güney ve doğu cepheleri yıkılmış olduğundan, bugün bir korkuluk levhası ile bu yönlerden çevrelenmiştir. Duvarlar kerpiç malzeme ile inşa edilmiştir.

Plan :

(lev .76)

Çandarlı Halil Paşa Türbesi, tıpkı İbrahim Paşa Türbesi'nde olduğu gibi doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı olup, girişi güney doğu köşedenmiş. (Lev.76)

Malzeme Teknik :

(Lev.77 a)

Yapının ayakta olan batı ve kuzey cepheleri moloz taş ve kerpiç ile inşa edilmiştir. (Lev.77 a)

Süsleme :

(lev.77 b)

Yapının kayda değer süslemesi mevcut değildir. İçteki mermer lahitlerin kabartma şeklinde işlenmiş yazıları dışında süsleme özelliği taşımamaktadır (Lev.77 b)

VI. BÖLÜM NOTLARI

1.Aşıkpaşazade tarihinde Bizanslı kale komutanları için kullanılan "Tekfur" kelimesinin geçtiği yerler için bkz.(Aşıkpaşazade 1970:9,12,15-16,19-20)

2.Köse Mihal'in tarihi kaynaklarda geçen etkinlikleri için bkz.(Aşıkpaşazade 1970:17-20,27,34; Mehmed Neşrî 1987 I:89-99,103,119-121,125,131,133; Hoca Sadettin Efendi 1992 I:33-34,42-44,46,49-50).

3.Bu bilgiler için bkz.(Enveri 1929:95);(Surî Çelebi 1956).

4.Köse Mihal'in ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber bazı araştırmacılar 1327 tarihi olarak kabul ederken bkz.(Yaprak 1988:96)

5.Mezarın fotoğrafları ve 1966 yıllarındaki durumu için bkz.(Ayverdi 1966:150-153).

6.T.Yaprak, Bursa fethi öncesi Osman Gazi'nin mezarının Söğüt'te olduğunu, 1326'da Bursa'nın alınışı ile şimdi-kitürbesine defnedildiğini; Söğüt'teki mezara ise Köse Mihal'in konularak, Abdulhamid'in buraya kitabe koyduğunu daha sonra da Köse Mihal'in Harmankaya Köyüne nakil edilerek türbesinin oraya taşındığını Y.Gökcek'in, Köse Mihaloğulları adlı tezine dayanarak aktarmaktadır. Bu bilgiler için bkz. (Yaprak 1988:96)

7.M.Gazimihal, Arapça'da Elif Hemze ile iki heceli gibi söylenen "Şa'am" kelimesine dayanarak, Enveri'de geçen Şan kelimesinin yön ifadesi olduğu görüşünü savunmaktadır. Örnek olarak Hicaz halkının kendi ülkelerine, Dımışk (Şam)'ın sol yanına düştüğü için Şam dediklerini vermektedir. Bkz.(Gazimihal :1958a:1804).

8.Harmankaya malikanesinin R. M. Gazimihal tarafından yayınlanan vakfiyesi için bkz.(Gazimihal 1958b:125-139).

9.Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Bursa Muhasebe Kaydı 474 nolu defterin 10-16 sayfaları Gölpazarı'ndaki vakıf yapıtlardan bahsetmektedir. Mihal Bey Camisi için Eski Kadioğlu Çifliği olarak bilinen üç mezar ile değirmen vakfedilmiştir.

10.Şair Suzî Çelebi'nin, Mihaloğlu Ali Bey'in savaşlarını içeren eserin Türkçe çevirisi için bkz. (Suzî Çelebi 1956).

11.Kitabelerin transkripsiyon ve Türkçe çevirileri Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Dr. Abdülkadir Dünder tarafından yapılmış olup, kendisine yardımlarından dolayı teşekkür ediyorum.

12.Gölpazarı Mihal Bey Hanının kitabesinin transkripsiyonu ve Türkçesi Dr. Abdülkadir Dünder ve Mustafa Aşkar tarafından yapılmıştır.

13.Evrenosoğulları'nın yapı faaliyetleri için bkz. (Melikoff 1965:720-721); (Demetriades 1976:329-332; 1981:43-57); Kiel 1990a:117-138; 1990b:415-444; 1990c:300-329).

14.Kitabenin transkripsiyonu ve Türkçesi Dr. Abdülkadir Dünder tarafından yapılmıştır.

15.Turhanogulları'nın Moru ve Teselya'daki mimari etkinlikleri için bkz.(Eyice 1954:57-182; 1955:205-230); (Göyünç 1972:13-18); (Halaçoğlu 1973-74:89-100).

16.Kitabenin transkripsiyonu ve Türkçesi Abdülkadir Dünder tarafından yapılmıştır.

17.Malkoç Bey'in adına ilk defa 1402 Ankara Savaşında rastlanmaktadır. Ancak; bu ailenin hakkında tarihi kaynaklar yeterli bilgi sunmamaktadır. Aşıkpaşazade ve Neşri tarihinde ismine rastlamadığımız Malkoçoğulları, Hoca Sadettin Efendi'de geçmektedir. Bu bilgi için bkz. (Hoca Sadettin Efendi 1992: I .262-263

18.Çandarlı Ailesi üzerine ayrıntılı çalışmalar için bkz.(Uzunçarşılı 1939:99-106; 1945a:351-357;1959:457-477; 1988a).

VII. ERKEN OSMANLI DÖNEMİ MİMARİSİNDE AKINCI BEYİ YAPILARI

Şimdiye kadar akıncı beyleri yapılarına ilişkin aktarmış olduğumuz bilgilerden, inşa ettirilen yapıların akıncı beylerinin üs merkezleri durumundaki yerleşim birimlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun nedeni akıncı ailelerinin ilk ilk ataları olarak kabul edilen kişilerin bu yerleşimlerde yapı faaliyetlerinde bulunmasıyla birlikte aileden gelen diğer beylerin aynı yerleşimlerde inşa eyleminde bulunmuş olmalarıyla açıklanabilir. Dolayısıyla akıncı beylerinin üs merkezi konumundaki yerleşim birimlerindeki inşa faaliyetleri; fethedilen bölgelerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek, Osmanlı kültürü ve idaresinin yerleşmesini sağlayacak bir çalışma içerisinde gerçekleşmiştir.

İnşa ettirilen yapıların tiplerine bakıldığında zaman zaviyeli Camilerin ve dini işlevli yapıların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu durum yeni alınan toprakların İskan edilmesi ve dini karakter kazanılması için sarf edilen çabayı da göstermektedir. Evrenosoğulları'nın Yenice Vardar'da, Manisa'dan Şeyh İlahi adında bir dervişi getirip adına zaviye inşa ettirmeleri ve bu dervişin yanında ikiyüz müridinin getirilmesi bu duruma ve yeni alınan bölgelerin İskân ettirilmesine iyi bir örnek teşkil etmektedir (Evliya Çelebi 1971:12.110-111)

Diğer taraftan akıncı beylerine ait yapıların külliye şeklinde yapılmadıkları da yerleşimlerde dikkati çeken özelliklerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Külliye şeklinde inşa edilmemeleri akıncı beylerine ait yapıların yeni yerleşim dokusu oluşturmaktan çok istenilen amaca uygun cevap verebilecek mimari plandaki yapıların inşaa edilmesinin amaçlandığı sonucuna götürmektedir. Nitekim inşa ettirilen yapıların tek tek şehrin farklı noktalarında dağınık bir düzen göstermeleri böyle bir sonuca varılabileceğini ayrıca yapıların ayrı ayrı tasarlanıp inşa edildiklerini göstermektedir. Yerleşim birimlerindeki bânîlik faaliyetleri özellikleri bakımından

farklılık göstermektedir. A. Kuran'ın 14-15. yüzyıl külliye gruplandırmalarına dahil edemeyeceğimiz, akıncı beylerine ait yapıların bu külliyeler içerisinde dağınık bir şema gösteren konumlarıyla ancak; inşa edilmiş biçimlerindeki bir benzerlikten öte ilişki kurulmamaktadır. (Kuran 1976) Çünkü; dağınık bir düzende inşa edilen külliye ait yapılar da, ayrı ayrı tasarlanmış olmalıdır. Böylece benzerlik sadece yapı boyutunda kalmakta genel açıdan ise farklılık göstermektedir. Erken Dönem Osmanlı yerleşimleri içinde önemli bir yere sahip Bursa'da Osmanlı beylerinin inşa ettirdikleri yapılar külliye olarak şehrin farklı yönlerinde kurulmuş ve yerleşimin bu yönlerinde yeni mahalle dokuları ve yerleşim bölgeleri oluşmuştur. (Yenişehirlioğlu 1989a). Halbuki, akıncı beylerinin inşa eylemine sahne olan yerleşimlerinde bu şekilde bir gelişime rastlanılmamıştır.

Akıncı beylerinin yaptırdıkları eserlerin plan, süsleme, malzeme ve teknik özelliklerine bakıldığı zaman Erken Osmanlı mimarisinin genel özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Erken Osmanlı dönemi mimarisinin genel özelliklerinin neler olup olmadığı, görülen yapı tipleri bu yapıların plan özellikleri süslemede görülen motifler ile malzeme ve bu malzemelerin teknik olarak nasıl kullanıldığının belirlenmesi, çalışma konumuzu oluşturan ve yukarıda katalog kısmında vermiş olduğumuz yapıların bu dönem mimarisi içerisindeki yerini belirleyeceğinden önemli bir yer tutmaktadır.

Askeri, dini ve ticari yapılar olmak üzere üç ana grupta toplayabileceğimiz yapı tipleri içerisinde tez konumuza giren yapıların tipleri bu üç gurubu da kapsamaktadır. Erken Osmanlı mimarisindeki yapı tiplerine ve özelliklerine geçmeden önce, dönemin mimari eylemlerini belirleyen özelliklerin öncelikle belirlenmesi gerekmektedir.

Tez konumuzun çalışma alanını oluşturan Erken Osmanlı dönemi üzerine tezin ön kısmında vermiş olduğumuz bilgilerden de anlaşılacağı gibi Osmanlıların klasik dönem olarak atfedilen (1451-1595) yüzyıllarından siyasi, ekonomik ve sosyal açılardan farklılıklar göstermektedir.

Bununla birlikte Erken devir Osmanlı mimarisinin de kendine has ve çeşitlilik gösteren özellikleri; döneme bağlı olarak yapılarda görülmektedir.

Bu konu başlığı altında, Erken Osmanlı mimarisinin gösterdiği özellikleri bir arada toplayıp; katalog kısmında ve değerlendirmelerde sağlanacak karşılaştırma ve incelemelere; dönemin mimari karakterinin genel yapısına ilişkin temel bilgiler sunulmaya çalışılacaktır.

Erken Osmanlı mimarisinin, dönemi içinde göstermiş olduğu özelliklerin kavranabilmesi için öncelikle bu mimari eserleri meydana getiren organizasyon ile bani ve mimar arasındaki ilişkinin açığa çıkarılması gerekmektedir.

Tarihi kaynakların aktardığı bilgiler kimi zaman baniler ve mimarlar arasındaki ilişkiye veriler sağlayacak niteliktedir. Neşri ve Aşıkpaşazâde'de , II. Murad'ın Ergene Köprüsünün yapımına ilişkin sunulan bilgilerde:

"Bu Ergene Köprüsünün yeri evvelce ormanlıktı. Çamur ve bozuktu. Haramiler durağı idi. Hiç vakit olmazdı ki orada haramiler adam öldürmesin. Sultan Murad han Gazi hazine ve paralar hacetti. O ormanları kırdı. Köprünün iki başına mamur etti. Şehir haline getirdi. İmaret, Cuma mescidi yaptı. Gelen ve giden misafirlere ziyafetler çekti. Akçalar ve filoriler dağıttı. İlk yemek piştiği gün kendisi mubarek eliyle fukaraya verdi. Çırağınida kendisi yaktı. Yapan Mimara hil'at giydirdi, çiftlik yerleri verdi. O şehrin halkını bütün vergilerden affetti. (Aşıkpaşazâde 1970:122-123; Neşri 1987:II.603-605)

Şeklindeki ifadelerde, yalnızca yeni bir beldenin ilk kurulmasına yönelik derbend teşkilâtına ait bilgiler verilmemiş, bani olarak işi finanse eden Sultanın hazineden paralar aktardığının ve yeri nasıl mamur hale getirildiğine yönelik bilgilerle sunulmuştur. Belki de en önemli kaynak konumuz açısından; Sultan'ın eserleri yapan mimara hil'at (Kaftan) giydirip, ona çiftlik yerleri

vermesidir. Aktarılan bilgilerden Sultan'ın iradesi ve ekonomik gücüyle birlikte, mimarla inşa eyleminin başından sonuna kadar baninin ilişki içinde mimarın mutlak başarısından dolayı Sultan, memnuniyetinin ve siyasi, ekonomik gücü elinde tutmanın vermiş olduğu iradenin simgesi olarak mimarı ödüllendirmiştir.

Tacü't Tevarih'te 1365 Sırp Sındığı Savaşı sonrasında I.Murad'ın savaşta ele geçen ganimetlerle Bursa'nın Çekirge semtinde Eski Kaplıca adıyla bir hamam, imaret ve cami yaptırıldığı, caminin yapımının ise Sultan tarafından savaşta esir düşen yetenekli bir mimara verildiği belirtilmektedir.(Hoca Sadettin Efendi 1992:I.130). Buradaki bilgilerden sanatçı ve mimarların dönem içinde ayrı bir statülerinin olduğu sonucu çıkmaktadır. Nitekim esir düşen bir mimara Osmanlı Sultanının cami yapımı için onu tayin etmesi bunu göstermektedir. Ayrıca, Erken Osmanlı döneminde yapıların maliyeti için sağlanan kaynak aktarımlarından birisi olan ganimetlerin de belirtilmiş olması önemlidir.

Erken Osmanlı döneminde ekonomik örgütlenmenin tam anlamıyla gerçekleşmemesi durmaksızın yapılan akın ve fetihlerin buna imkan vermemesi gibi nedenler, banileri mimari eylemin gerçekleştirilmesinde değişik arayışlara itmiştir. Yukarıda vermiş olduğumuz ganimetlerin kullanımına yönelik bilgiler ve fethedilen yerlerdeki mimari yapıların eski işlevi dışında değiştirilerek, Osmanlıların kendi ideallerini ve mimari eylemlerini aktarmak üzere kullanmaları bu arayışların mimari alana kayan boyutlarını oluşturur. Aşıkpaşazâde, Orhan Gazi'nin İznik'i fethedince yapmış olduğu ilk eylemlerden bahsederken:

Bir ulu kiliseyi Cami yaptı. Bir manastırı da medrese yaptı. Yenişehir kapısının çıktığı yerde bir de imaret yaptı." (Aşıkpaşazâde 1970:46).

Şeklindeki aktarımından, Osmanlıların almış oldukları yerlerde hızlı bir şekilde kendi kültür ve dinlerini yerleştirmek için mevcut mimari potansiyeli en iyi biçimde değerlendirdiklerini gösterir bir kanıt özelliği taşımaktadır.

Aşıkpaşazâde I.Yıldırım Bayezid döneminde, Firuz Bey'in Eflâk seferi sonrası hayli ganimetle döndüğünü, Paşa Yiğit Bey'in de Edirne'ye bir çok esir ve para getirdiğini, Sultan Beyazid'in da bu ganimet ve paralarla Bursa'da Cami, medrese, imaret, hastane, zaviye inşaa ettirdiğine dair verdiği bilgiler (Aşıkpaşazâde 1970:73) yukarıda sunduğumuz örnekleri çoğaltmakla kalmamakta, ganimetlerden elde edilen mâli gelirlerin kullanımının; banilerin dini ve sosyal işlevi yapıları ve banilere bağlı hizmetleri sunacak mimari yapıların inşası için bir seçenek olduğunu da göstermesi açısından somut bir örnek teşkil eder.

Hoca Sadettin Efendi'nin I.Murad'ın, Edirne Sarayı'nın yapımında:

"...İnşaata başlanması yolunda ferman buyuruldu. Gerçekte Devlet kapısında görevli bulunan işbilir mühendisler, başarılı ustalar işe koyuldular..."
(Hoca Sadettin Efendi 1992:I.133).

Şeklinde beyan ettiği bilgi ise mimari eylemlerin hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesinin nedeni ve devlet tarafından bizzat organize edilen ve devamlı görevli mimar ve ustaların bulunduğunu göstermesi bakımından önemli bir veridir.

Erken Osmanlı dönemine ait ve mimar kitabesine sahip yapıların azlığı; mimarların çoğunlukla anonim olarak geride kalmayı tercih ettiklerini, ön plana çıkmak istemediklerini göstermektedir. Mevcut kitabelerde "ameli", "benna", "tanzim eden", "usülleri koyan", "Nezaretinde gerçekleştirildi." gibi kelimelerle anlatılan Erken Osmanlı dönemi mimarları yine kitabelerde geçen sıfat ve anlatımlardan manevi olarak İslâm dinini ve Allah'ın güzelliklerini aktaran birer kul olarak nitelendirmişlerdir. Diğer taraftan inşa eylemindeki teknik rolleri farklı bir içerik göstermektedir. Topkapı Sarayı Arşivinde bulunan E.9495 nolu belgede (15.yüzyıl) bir türbe yapısının üç şekilde ayrıntılı hesap, keşif ve bedel tutarının verilmesi, mimarların bânilere, inşa ettirecekleri yapılara ilişkin, ayrıntılı

döküman, hesaplar ve çizimlerle birlikte seçenek sunduklarını ve baninin isteği ve mâli seçeneği doğrultusunda inşa eylemine girmiş olduklarını göstermektedir. (Öz 1936:4; Erdenen 1965:19-20) İnşa organizasyonuna dahil olan inşaat esnafında, Erken Osmanlı döneminde, mimarın gözetiminde ve kontrolünde yapıların, her biri ayrı birer uzmanlık bilgisi ve çalışması gerektiren alanlarda çalışmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. İnşaat esnafına ilişkin bilgilerimizin hemen hemen hepsi XVI.yüzyıl ve sonrasına ait olmasına rağmen, şimdiye kadar tesbit edilebilen 33 esnaf grubunun inşa eyleminin büyüklüğüne göre; başta nakkaş, taşçı, kireççi, sıvacı, neccar, duvarcı, horasancı, lağımçı, su yolcu ve rençberci olmak üzere görev aldıkları iddia edilebilir (Orhonlu 1981:10).

Erken Osmanlı mimarisinde, görev alan ve kitabeler ile de çalışmaları takip edilebilen bir diğer grup ise Suriye kökenli mimarlardır; 1375 tarihli Selçuk İsa Bey Camisini inşa eden Ali bin Müseymiş El Dımışkî ile aynı aileden gelen Ebûbekir ibn Muhammed ibn Hamzut-ül Müseymiş el Dımışkî, Amasya'da Bayezid Paşa Camisinde ve Merzifon'daki Çelebi Mehmed Medresesinde çalışırken; adı geçen mimarın oğlu Sinaneddin Ahmed ibn-i Ebûbekir el Müseymiş el Muallim Ankara'da Karacabey Camisinde mimar olarak karşımıza çıkmaktadır. (İnal 1982; Sönmez 1989: 403-421). Diğer taraftan Bursa Yeşil Camisinde Tebriz'li ustaların görev alması, özellikle çini işlerinin İran etkilerini sergilemesi, mimar ve sanatçıların, yerleşik ve ortak bir kültür ve sanat ortamı içinde değerlendirildiklerini, Anadolu dışından sanatçılar olsa bile bu ölçünün değişmediğini göstermektedir. Kaldı ki bu usta ve mimarların ne kadar Suriye veya İran'lı sanatçıları temsil ettiği veya geldikleri çevreye bir saygıdan mı bu isimleri kullandıkları net olarak açıklanabilmiş değildir. Kendi içinde ustalar yetiştiren Müseymiş ailesinin gezgin olduğu iddiası da bu güne kadar belirlenebilmiş değildir. Buna rağmen, Amasya Bayezid Paşa Camisi ile Merzifon Çelebi Mehmed Medresesinin özellikle cephelerinde gören iki renkli taş işçiliğini rahatlıkla bu ustaların getirmiş olduğu Suriye etkisine bağlamak mümkündür. Bunun dışında inşa ettikleri yapıların planlarına bakıldığında, tamamiyle dönemin mimarisinin karakterlerini taşıdığı görülmektedir. (Ayverdi 1972:185-190). Yukarıda açıklamaya çalıştığımız Erken Osmanlı dönemi mimari organizasyonuna ilişkin örneklerden anlaşıldığı üzere bâninin açıkça etkinliği söz

konusudur. Bu etkinlik mimarî eylemin karar ve inşâ aşamasında, eylemin bitimine kadar devam eden bir süreyi kapsamaktadır. Mimar ise teknik olarak, mimari tasarımın yürütülmesinden ve inşâ organizasyonunun denetim ve kontrolünden baniye karşı yükümlü bulunmaktaydı. Bani olarak karşımıza çıkan kişiler;Sultan, Vezir, Beylerbeyi, Sancakbeyi,Çelebi,Paşa, Akıncı kumandanı gibi hem devletle sıkı ilişkisi ve görevleri olan hem de ekonomik olarak inşâ eylemini yönlendirilebilecek kişiler olması bir raslantı sonucu olarak görülmemelidir. Erken Osmanlı döneminin yapısı içinde, hem hanedanı temsil etme gücünü hem de banilik statüsünü ellerinde tutan, ekonomik olarak da malî desteğini sağlayabilecek kişiler böylece yapı faaliyetlerine girişebilmişlerdir. Hanedan ile olan sıkı ilişki banilik kavramının dönemi içinde almış olduğu konumunda bir göstergesi durumundadır. Bu ilişki bânilere gerektiğinde ganimet veya akınlardan elde edilen gelir gibi malî kaynakları mimari organizasyona aktarma ve yönlendirme şansını vermiştir.

Erken Osmanlı döneminin önceki konularda değindiğimiz siyasi, ekonomik ve kültürel yapısının; bani-mimar işbirliği ve dönemin teknik imkanlarıyla birleşerek mimari alanda somut olarak, Erken dönem mimarisinin genel çizgilerini verdiği görülmektedir. Bu özelliklerin belirlenebilmesi için inşâ ettirilen yapı tipleri, süsleme programı, malzeme ve teknik işçiliğinin incelenmesi ve bunun sonucunda elde edilecek veri ve değerlendirmelere ulaşılması gerekmektedir.

1.YAPI TİPLERİ

Erken Osmanlı döneminde inşa ettirilen yapı tipleri içerisinde sayı ve işlevce ağırlık verilen dini mimariye ait yapıların başında ters "T" planlı zâviyeli camiler gelmektedir.

1.1.Zâviyeli Camiler :

Bu tip yapılar esas itibariyle, kuzey-güney aksında birbirini takip eden herbiri kubbe ile örtülü iki ayrı mekândan ve bunlardan kuzey tarafında olanın iki yanına yani doğu ve batısına bitişik yine kubbeli küçük mekânlardan meydana gelir. Şimdiye kadar tesbit edilebilen 60 kadar örneğin hepsinde bu ana şemanın esas yapısını görmek mümkündür.(Eyice 1962/63) Plan şemaları dıştan bakıldığında ters "T" biçimini yansıttığından, ters "T" planlı zaviyeli Camiler olarak da tanınan bu tip yapılarda; ibadet mekânı olarak düşünülen mekân;İlk kubbeli mekândan enine (doğu-batı doğrultusunda) atılan büyük bir askı kemer ile ayrılan ve bir kaç basamakla çıkılan güney yönündeki mihrap nişine sahip, üzeri kubbeye örtülü olan kısımdır.

Esas ibadet mekânı olarak düşünülen bölümün üzerini örten kubbe; orta sofa olarak da bilinen dağıtıcı mekân işlevi üstlenen ilk kubbeli, kuzeydeki mekân örten kubbeden daha ufak ve çapı daha küçüktür. Mihrap nişine sahip bu mekana en az iki basamakla çıkılmaktadır. Böylece döşeme seviyesi diğerinden bariz şekilde yükseltilmiştir. Süsleme itibari ile de ibadet mekanının çini, kalemişi, yazı malakârî gibi süsleme elemanları ile dekoratif olarak tayin edildiği görülür. Tüm bu özellikler, bu kısmın sadece ibadet işlevi için ayrıldığını ve diğer mekânlardan da ayrı tutulmak istendiğini göstermektedir.

Kuzeydeki ilk kubbeli bölümün üzerini örten yüksek ve geniş kubbenin yerine nadir olarak bazen tonoz atıldığı görülür. Güneydeki ibadet mekanından döşeme seviyesi daha aşağıda ve taş olup; ortasında da bir havuz vardır. Kubbenin tam ortasında bir aydınlık feneri bulunur. Girişten sonraki doğu ve batıdaki hücrelerin orta sofaya birer

kapı ile bağlantısı bulunmatadır. Bu mekân işlevsel olarak bir hazırlık mekânı, ortasındaki havuzdan da anlaşılacağı üzere, üstü kubbeyle örtülü kapalı bir avludur ve diğer mekânlara geçişi temin eden bir orta sofa niteliğindedir.

Yan mekânların, esas ibadet mekânının doğrudan doğruya bağlantıları yoktur. Orta sofaya açılan bu mekanların ekseri hallerde dışarı açılan kapıları da bulunmaktadır. Bazı örneklerde, bu mekânların ufak giriş hollerine sahip oluşları dikkati çeker. Devamlı surette bu mekânlarda iskân edildiğini kanıtlar çoğunlukla alçıdan ocak ve dolap nişleri de hemen hemen bütün örneklerde yer almaktadır.

Giriş cephesi boyunca uzanan ve bütün binayı mimari kompozisyon bakımından tamamlayan son cemaat yeri beş bölümlü ve üzeri kubbeli olup hepsinde mevcuttur.

S.Eyice'nin esas menşeyini avlulu, dört eyvanlı şemaya bağladığı zaviyeli camilerin protatiplerinin, İslam Öncesi Türkler'de Orta Asyada örneklerini bulduğunu Asya'daki dört eyvanlı avlulu bina tipinin cami, medrese, saray, kervansaray gibi çeşitli yapı tiplerinde kullanılmaya devam ettiğini belirtmektedir (Eyice 1962/63).

Eyice, bu tip yapıların işlevini aydınlatmak üzere yapmış olduğu saptamalarda, bu yapıların bir kısmının günümüze kadar zaviye adı altında geldiğini İznik Yakup Çelebi Zaviyesi, Yenişehir Pustinpas Baba ve Seyyid Mehmed Dede zaviyelerinin buna örnek teşkil ettiğini; kitabe ve vakfiye ve dönemin kaynaklarından imaret adını koruduklarını, halk arasında bu çeşit yapıların tekke adıyla bilinip tanındığını Tire Yeşil İmaret ve Edirne Muradiye imaretinde olduğu gibi; bu tipin öncüsü olduğu düşünülen Sahipata, Seyid Gazi ve Çöregibüyük tekkesinin hanikah ve zaviye olarak bilinmesinden dolayı zaviye işlevi içerisinde olduğunu belirtir (Eyice 1962/63:26-29).

Oluşum süreci içerisinde, yeni fetihlerle genişlemeye çalışan Osmanlılar dini bir karakter gösteren zaviye-cami

ilişkisi çerçevesinde, hakim oldukları yeni topraklarda daha kalıcı hale gelmenin yolunu böylece keşfetmiş olacaklarki, iskân edilen bölgelerde ve Uç'larda Şeyh ve derişlerin çevresinde örgütlenen halk, İslamiyete ve Osmanlılara sahip çıkmakla kalmamış, Osmanlı kültürünün perçinleşmesine kalıcı hale gelmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu açıdan bakıldığında zaviyeli camiler Erken dönemde üzerlerine düşen çok foksiyonlu görevlerini başarı ile yerine getirmişlerdir. Osmanlılar tarafından bilinçli olarak tasarlanan bu işlev, mimariye zaviyeli-cami tipinin ve geleneginin uzun yıllar yaşamasına neden olmuştur. Çünkü dönemin siyasi, ekonmık ve dini yapısına bir koşut olarak böyle foksiyonel yapı tipinin geliştirildiği ve 16. yüzyılda önemini koruduğu görülür.

A. Kuran'ın "Çapraz-mihverli" cami olarak nitelendiği ve planının açık ve dört eyvanlı medrese tipiyle, kapalı avlulu medrese tipinin birleştirilmesinden ortaya çıktığını iddia ettiği (Kuran 1964:3) zaviyeli camilerin Erken Osmanlı döneminde en çok bilinenleri İznik Nilüfer Hatun İmareti(1388),Edirne Gazi Miha1 Bey Cami(1421) ve Yıldırım Cami(1397-1400), İznik Orhan Gazi Cami(1334), Bursa Timurtaş Paşa(1389), Hüdavendiğar ve Yeşil Cami'dir.

1.2.Tek Mekanlı-Kubbeli Camiler :

Erken Osmanlı mimarisinde görülen ikinci yapı tipini oluşturmaktadır. En itibariyle kare-kübik altyapının(beden duvarları) üzerinin kubbeye örtüldüğü bu semayı A.Kuran "Tek Üniteli" camiler grubu olarak belirlemektedir.(Kuran 1964:3,5-15) G.Öney'in "Tek kubbeli, küp mekân1ı Camiler" olarak nitelediği(Öney 1989:4-7); bu yapı tipinin menşeyini A.Kuran Orta Asya mimarisine götürmektedir. Kuran, Osmanlı mimarisinin temel biriminin kubbeli kare-küp biçiminde olduğunu bunun Osmanlı mimarisine has bir yapı kalıbı olmadığını, X. yüzyıl başlarına tarihlenen Buhara Salman oğlu İsmail'in Türbesi'nin Özbekistan'da Tim'de bulunan 978 tarihli Arap Ata Türbesi'nin kubbeli kare-küp yapılar olduğunu, Büyük Selçuklu Dönemi İsfahan, Gülpayegen Zevvare Cuma Mescidlerinin mihrapları önünde yer alan kubbeli mekan birimleri, kubbeli kare-küp motifinin önemli yer tuttuğunun göstergesi olduğuna işaret etmektedir (Kuran 1968:11).

A.Kuran'a göre gerek mihrap önü kubbesi geleneği, gerekse kubbeli kare-küp mescid yapımı XII. ve XIII. yüzyıllarda Artuklu, Danişmendli ve Anadolu Selçuklu dönemlerinde, XIV. ve XV. yüzyıllarda Beylikler döneminde sürdürülmüş, bu arada Osmanlılara geçmiştir. Osmanlılar da bu şemayı geliştirerek kullanmaya devam etmişlerdir (Kuran 1986:11-12).

Yapılan araştırmalarda, Kırgızistan ve Kazakistan'da M.Ö. 10-8. yüzyıllar arasında Harizm topraklarında Balandy II. Kurganındaki mezar yapıları ile Tagisken mezarlığındaki yapıların kubbeli ve merkezi planlı oldukları ortaya çıkarılmıştır.(Akın 1990:26-27). Dolayısıyla kubbeli mekân geleneğinin geçmişinin çok daha önceki tarihlerde başladığı bilinmektedir. Mimarlığın tarihi kadar eskiye uzanan bu kubbe kullanımının yüzyıllar geçtikçe önemini yitirmediği bilakis her dönemde artarak devam ettiği mevcut örneklerden anlaşılmaktadır. İşte mimarlık tarihi içinde, kubbenin yer ettiği önem ve mekânı bir örtü sistemi içinde toplama eğiliminin kubbeyle birlikte mimarları arayışlar içerisine ittiği görülmektedir. Nitekim saray, kervansaray, cami, mescid, medrese, hanıkah gibi yapılarda devam eden kubbe kullanımı Beylikler dönemi sonrası, Osmanlılara geçmiş aynı yapılarda hemen hemen benzer ölçülerde kullanılmaya devam ederken; değişik arayışlar sonucu ileride göreceğimiz gibi yeni yapı tipleri ve onların türevi yapılarda, daha sonrada merkezi mekan fikri anlayışıyla yükselen ölçü ve değerlerle en son noktasına ulaşmıştır.Görüldüğü gibi uzun bir gelişim çizgisi içinde, Osmanlı mimarisinin kubbe ve kubbenin kullanımına ilişkin verdiği örnekler, bu gelişim sürecinin en son katkısını ve örneğini teşkil etmektedir.

Öney, bu tipin Anadolu'da ilk örneklerinin Anadolu Selçuklu devri cami ve mescitlerinde özellikle Konya ve çevresinde görüldüğü, büyük, küçük, anıtsal, basit, son cemaatli veya sadece kubbeli, minareli, minaresiz, bezemeli veya bezemesiz olarak çeşitli örnekleriyle karşılaşıldığını belirtmektedir. (Öney 1984:4)

Bu tip yapılarda beden duvarları çoğunlukla yüksek ve sağırdır;bazen küçük pencere başlıkları duvar satırlarının

masifliğini ve bütünlüğünü bozmaktadır. Ancak; bu pencere boşlukları duvarın masifliğini yumuşatacak, ağırlığını hafifletecek ölçü ve biçimlerden uzaktır.

Kare kubik alt yapıdan kubbeye geçiş iki şekilde temin edilir. Kubbe ya da köşelere konulan kemerler vasıtasıyla elde edilen sekizgen kosnak, ya da kırık üçgen şekillerinden oluşan ve kasnağı çevreleyen Türk üçgeni'de denilen kuşakla esas geçiş temin edilir (Kuran 1964:5). Pandantif geçişe çok sık rastlanılmaz.

1330 tarihli Germiyanogullarına ait Afyon Kubbeli Cami, bu tipin en basit örneklerindendir ve son cemaat yeri bulunmamaktadır. 1333 tarihli İznik Hacı Özbek Cami'nde de son cemaat yeri caminin batısında yer almaktaydı. İznik Hacı Hamza Cami(1345), Bursa Alâeddin Cami, Bilecik Orhan Cami, Gebze Orhan Cami, Mudurnu Yıldırım Cami ve İznik Yeşil Cami bu tipin en çok bilinen örneklerini oluşturmaktadır.

İznik Yeşil Cami(1378-1391) harim kısmında kuzeye doğru içten sağlanan geniş hacmi, çini kaplı minaresi, mermer mihrabı, kaliteli mermer ve taş işçiliği ile tek mekânlı-kubbeli camilerdeki gelişimin öncüsü kabul edilirken 19.50m çapındaki kubbesi ile Mudurnu Yıldırım Cami (14. yy. sonları) Erken Osmanlı mimarisindeki tek mekânlı-kubbeli camilerdeki mimari arayışların ünite örneklerini temsil etmektedirler.

1.3.Eş Değerde Çok Üniteli Camiler :

Erken Osmanlı mimarisinde görülen bir diğer yapı tipi de, desteklerle oluşturulan beldeken tarzındaki eş ölçülerdeki birimlerin, kubbelerle örtülüp tekrar edilmesinde oluşan eş değer çok üniteli mekanlardan oluşan camilerdir.

Antalya'da Hamidoğullarına ait 1387 tarihli Yivli Minare Cami bu grubun bilinen erken örneklerindendir.(Öney 1989:9). Osmanlı mimarisinde ise 1385 tarihli Gelibolu Ulu

Cami, Bursa Ulu Cami (1396-1399), Edirne Eski Cami (1403-1414) bilinen en önemli örnekleridir. Gelibolu Ulu Cami ile Edirne Eski Cami Cami'nin planı aynı olup, üç sahından oluşan harim kısmının ortasında 4 serbest destek ile bu desteklerden, enlemesine ve boylamasına kemer atılımı ile eşdeğerde dokuz üniteli birim elde edilmiş ve bu mekânların üzeri de kubbeye örtülerek, çok bölüntülü bir harim kısmı elde edilmiştir. Bursa Ulu Camisinde ise 12 serbest desteğin ve sivri kemerin taşıdığı kubbe sayısı 20'ye çıkmıştır (Gabriel 1958:33, Fig.7-8).

Esasını, kare kübik alt yapı ve bunun üzerini örten kubbenin oluşturduğu bu şemayı Osmanlılar daha da geliştirilerek, çoğalmak suretiyle yeni bir yapı tipi ortaya çıkarmışlardır. Çoğunlukla şehrin en büyük camilerinin (Ulu cami) bu plan şemasından inşa edilmesi ulu camilerin bu plan şemasıyla özdeşleştirilmesine neden olmuştur. E.H. Ayverdi'nin çok direkli camiler olarak nitelediği bu grup için ilk örneğin I. Murad döneminde inşa edilen Şehadet Cami olduğunu, Selçuklu'daki örneğini ahşap direkli Ankara Ahî Elvan Cami teşkil ettiğini, Filibe Hüdavendigâr, Gelibolu Ulu Cami ve Bergama Ulu Caminin asıl Osmanlı Ulu Camilerini oluşturduğu belirtmektedir (Ayverdi 1966:533).

İşlevsel olarak Osmanlılar, mevcut mimari bilgi ve birikimlerini kullanarak çok iyi bildikleri ve hemen hemen her ayrı yapı tipindeki kullandıkları kare-kübik altyapı ve kubbe birleşimini daha geniş harimler ve alanlar elde etmek üzere, esasını yine 4 beden duvarının oluşturduğu iç hacimin teşkil ettiği mekânları, çok destekli eşdeğer ölçülerde bölüntüye uğratarak gerçekleştirmişlerdir. Sonuçta mimari form açısından kapalılık arz eden bu şema özellikle, ulu camilerde başarı ile tatbik edilmektedir.

1.4.Ahşap Örtülü Camiler :

Ayverdi'nin "Çandı" tipinde dediği ve ilk örneklerini Akçakoca'nın inşa ettirdiği yapıların oluşturduğunu belirttiği (Ayverdi 1966:1.533) bu tip yapılar, yoğun olarak Orhan Gazi döneminde ahşap malzemeden inşa edilmiş, çoğu günümüze gelmemiştir.

Kuzey-güney yönünde uzanan harim kısmının ahşap çatı ile örtüldüğü bu örneklerde, son cemaat yeri kimi zaman bulunmaz, minarelere geçiş ise çoğunlukla içten harim kısmından temin edilir. (Ayverdi 1966:1.131,153-155,184). İzmit ve Kandıra'daki Akçakoca camileri bu tipe örnek oluşturmaktadır. Kocaeli, İzmit ve çevresinde bu tip camilere rastlanmaktadır.

1.5.Dikdörtgen Planlı Camiler :

Harim kısmının çatıyla örüldüğü ve Ayverdi'nin çatılı camiler grubu olarak ele aldığı(Ayverdi 1966:1.533), bu tip camilerin harim kısmı kuzey-güney yönünde dikdörtgen şemalı tek kısımdan oluştuğu gibi; kimi zaman içten ahşap sütun ve direklerle harimin bölüntüye uğratılarak sahınlar elde edildiği görülür. Bundan dolayı bazı örnekleri bazilikal, uzunlamasına tipte değerlendirilmektedir. (Öney 1989:11) Akçaova nahiyesine bağlı, Büyük Kaynarca Köyü, Şeyh Muslihiddin Cami, Bursa Büyük Tersiyeye Köyü Orhan Gazi Cami, Emir Ali Köyü Orhan Gazi Cami, Ezine Ulu Cami, Lapseki Süleyman Paşa Cami, Yarhisar Orhan Gazi Cami, Bursa Hayreddin Paşa Cami, Karacabey Ulu Cami ve Balıkesir Yıldırım Camileri bu grup Camilerin bilinen örnekleri arasındadır. (Ayverdi 1966:1.123,125,135,187,203,230,336,369)

Özellikle harimleri ahşap direk ve sütunlarla bölüntüye uğratılan örneklerde örtü sistemini ahşap kirişleme esası oluşturmakta ve ortadan çatıya destek olmak açısından büyük bir omurga geçmektedir. Çoğunluklada içten kalem işi ve oyma tekniği ile bu kısımların süslendiği gözlemlenir. Bununla birlikte çatılı camilere ait örneklerin çoğu yangın ve doğal afetlerde yıkılmış, mevcut eserlerde oldukça değişikliğe uğratılmıştır.

1.6.Medreseler :

Erken Osmanlı mimarisinde görülen medreseler çoğunlukla tek katlı, açık avlulu ve öğrenci odalarının avlu etrafında karşılıklı olarak sıralandığı bir plan şeması göstermektedir. Bununla birlikte ayrıntılarda, Osmanlıların belirli bir plan birplan şeması tercih etmedikleri sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bursa'da üzeri kubbeyle örtüldüğü kapalı avlulu ve kapalı avlunun her iki tarafında üçlü öğrenci odaları ile bu avluya açılan beşik tonozlu geniş eyvanlı Lâlâ Şahin Paşa Medresesi ile İznik'te ana dersane odasının ortada yer aldığı öğrenci odalarının ve kubbeli revakların bir "U" şeklinde doğu yönüne doğru uzandığı, açık avlulu Süleyman Paşa Medresesi değişik uygulamalardan iki örneği oluşturmaktadır.

I. Murad dönemine ait Hüdavendigâr Camisi'nde ise ikinci katın medrese şeklinde düzenlendiği, galeri katının öğrenci hücrelerinin açıldığı bir koridor işlevi gördüğü ve öğrencilerin kalmasına mahsus odaların doğu ve batı yönünde sıralandığı gözlemlenmekte, cami ve medrese fonksiyonlarının aynı yapıda birleşmesiyle farklı bir uygulamaya gidildiği görülmektedir. (Gabriel 1958:51-60; Fig.19-22)

I. Mehmed dönemine ait Merzifon da Çelebi Mehmed Medresesinde ise dört ana yönde kubbeli birer dersane odası ve aralarda kareyi tamamlayan öğrenci hücreleri ile neredeyse dört eyvan şemasının izleri devam ettirilirken Bursa Yeşil Medresede olduğu gibi doğu-batı doğrultusunda karşılıklı öğrenci odalarından oluşan açık avlulu ve çift katlı olarak tasarlanan örneklerle de simetrinin esas alındığı izlenimi edinilmektedir. Medrese planlarında görülen değişiklikler ve farklı uygulamaları baninin isteklerine yöresel bir takım etkilere ve hatta çalışan ustalara bağlamak mümkündür. Orhan Gazi ve I. Murad dönemi medrese plan şemalarını bir bütünlük arzetmemesini bu etkilere bağlayabiliriz. Diğer taraftan bu dönem medreseler, Anadolu Selçuklu medreselerinin şemalarını ufak farklarla tekrar etmektedirler.

I. Yıldırım Bayezid döneminde ise; Bursa Yıldırım Medresesinde olduğu gibi ana dersane odasının batı yönünde beden duvarından ayrı biçimde dışarı çıkıntı yaparak bariz şekilde algılanabildiği, derin bir niş şeklinde giriş eyvanının bulunduğu, kuzey ve güney yönünden

revaklı açık avlunun her iki tarafına sıralanan beşik tonozlu örtülü öğrenci odalarının yer aldığı simetrik ve aynı zamanda klasik Osmanlı mimarisinde görülebilecek düzenli şemaların oluşmaya başladığı görülmektedir.

S.K. Yetkin, Bursa'daki Yıldırım (1399), Yeşil (1419), Muradiye (1426) medreselerinin ölçü farkları bir yana bırakıldığında aynı planı yansıttıklarını her üçünün de Selçuklu medreselerinde görüldüğü üzere revaklarla çevrili bir avlu revakların arkasında öğrenci hücrelerinin yer aldığını; Selçuklu medreselerinden en büyük farkın simetrik eyvanların ortadan kalkmasıyla ana dersane odasının dışa çıkıntı yapması olarak belirlenmektedir (Yetkin 1984:103) .

1.7.Şehiriçi hanları ve Bedestenler :

Erken Osmanlı döneminde ticari yaşamın göstergesi durumundaki şehiriçi hanları ve bedestenler belirli bir plan şeması gösterirler. Şehiriçi hanları büyük bir açık avlu etrafında iki katlı olarak tasarlanan, alt kat depo üst katta ise mal sahiplerinin kalma mekanlarının bulunduğu odalardan oluşmaktadır. Belirli bir malın toptancılığının yapıldığı şehir içi hanlarına giriş ve çıkışlarının güvenli ve rahat yapılabilmesi için büyük bir açık avlu ve geniş bir giriş kapısı karşılıklı olarak daima yerleştirilmiştir. Bursa'da bilinen en eski han yapısı Orhan Gazi dönemine ait Emir Han olup,yukarıda ana özelliklerini belirttiğimiz plan şemasına uymaktadır. (Ayverdi 1966 :I. 96-101)

Erken Osmanlı mimarisinde bilinen ilk bedesten yapısı yine Bursa'da Yıldırım Bayezid dönemine ait,Yıldırım Bedestenidir.M.Cezar'ın mahsenli dedestenler grubuna dahil ettiği yapı, dikdörtgen planlı, dört kapılı, 14 kubbeli, dört yönde dışta dükkânları olan bir eserdir.(Cezar 1985:222-223)

Dönem öncesinde I. Murad zamanında yapılan kapanhanı, Lâlâ Şahin Paşa tarafından Bezir (Vezir)hanı yaptırılmış olması ve Yıldırım Bayezid döneminde bedestenin inşa edilmesiyle, Bursanın ticari dokusu şehrin merkezindeki

canlılığına eriştiği kıymetli kumaş, mal ve eşyaların satışının yapıldığı bedestenin inşa edilmesi Bursa kentinin ekonomik zenginliği ve potansiyeline de dikkat çekmektedir. Benzer plan şemasında bir başka bedesten yapısı da I. Mehmed döneminde Edirne de inşa ettirilmiştir. Yine dıştan dükkânları olan yapı, Bursa örneğinde olduğu gibi 14 kubbelidir. (Cezar 1985:233-236) Bu bedestenlerin daha gelişmiş örneğini II. Mehmed İstanbul da Eski bedesten adıyla inşa ettirmiştir (Cezar 1985:236-239) .

Orhan Gazi döneminden başlayarak belirli bir mimari şeması olan şehiriçi hanlarının, I. Bayezid döneminden sonra da bedestenlerin Erken Osmanlı mimarisinde görülmesi Osmanlıların ticari yaşamı örgütlemek ve belirli merkezlerde toplamak amacıyla mimari boyutta gelişmiş yapı tiplerini inşa ettirmiş olduklarını görüyoruz. Bursa bu açıdan iyi bir örneği oluşturmaktadır. Halil İnalcık'ın XV. yüzyıl Bursa'nın ticari yaşamına ilişkin sunduğu tarihi arşiv vesikaları Bursa daki ticari aktivitelerin zenginliğine ve çeşitliliğine dikkat çekmesi bakımından konumuza ışık tutmaktadır (İnalcık 1960).

1.8. İmaretler :

Ocağı, mutfak, yemek dağıtma ve sofraya yerleri ile genellikle benzer şekilde çoğunlukla diğer yapılardan ayrı küçük bir avlu etrafında tasarlanan imaretlerin sayısı erken dönem için oldukça azdır. Bunun nedeni çoğu imaretlerin sonradan yıkılmış olmalarıdır. Ayverdi Bilecik Balıkesir, İznik Nilüfer Hatun ve Yakup Çelebi imaretlerini erken Osmanlı Mimarisi içerisinde en gelişmiş olanlar olarak kaydetmektedir (Ayverdi 1966:I.534). İmaret yapıları çoğunlukla aynı mekan içinde birbirlerinden kemer atılımları ile ayrılan değişik işlevli bölümlerden teşekkül eder. Yemeklerin piştiği ocak kısmında Büyük ocak nişleri ve içerisinde havalandırması için tepede çoğunlukla aydınlık fenerleri örtü sisteminde yer alır. Bacaların dıştan iyi çekmesi için uzun ve tepelerinde küçük delikleri bulunur. Dolap nişlerine daha çok mutfak ve ocak kısmında raslanır. Yemeklerin dağıtıldığı mekânlarda kimi zaman oturmalık sekiler bulunur diğer taraftan bu mekânda kullanılan eşyaların ahşap

olması kuvvetle muhtemeldir. Bunun dışında yemeklik malzeme ve bakliyatın saklandığı kiler ve depo kısmı bütün imaretlerde bulunmaktadır ve bu mekanların duvarları çoğunlukla kapalıdır.

İmaretler, özellikle külliye içerisinde hem yapılarda görevli hizmetlilerin, hem de halkın ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte geniş ve fonksiyonel olarak düşünülmüş ve inşa edilmiş yapılar olduğundan Erken Osmanlı mimarisinde ve daha sonraki dönemlerde önemleri artarak devam etmiş; Edirne II. Bayezid Külliyesi imaretinde olduğu gibi işlevsel açıdan fırın kısımları ve ekmeklerin yapılıp, dağıtıldığı mekanlar gibi yeni bölümler eklenerek halka hizmet vermeye devam etmiştir.

1.9.Hamamlar :

Soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşan hamamları, G.Öney Beylikler dönemi (14-15.yy.) içinde gruplandırırken, beş ana şema tesbit etmiştir. Buna göre;

- 1.Haçbenzeri, dört eyvanlı ve köşe hücreli hamamlar,
- 2.Kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli hamamlar,
- 3.Ortası kubbeli, enine sıcaklık ve çifte halvet hücreli hamamlar,
- 4.Yıldıza benzer şemada sıcaklıklı hamamlar,
- 5.Soyunmalık-sıcaklık ve halveti eş mekanlar halinde olan hamamlar.

Birinci grubu yani haç benzeri, dört eyvanlı ve köşe hücreli hamamlara Bursa Orhan Gazi Hamamı (1339) erkekler kısmı, Bursa Nalıncılar Hamamı erkekler kısmı (14.yy.), Balat Kırk Merdiven Cami Hamamı (15. yy. Ort.) Edirne Tahtakale Hamamı (15.yy.)erkekler kısmı girmektedir. (Öney 1989:24). Bursa Emir Sultan (15.yy.)Hamamı ve İzniik Orhan Gazi Hamamında (14.yy.) olduğu gibi bazen dört eyvan yerine bir, iki veya üç eyvanlı tipleri ile dört halvet hücresi yerine iki halvet hücreli örneklerini görmek mümkündür.

İkinci grup olan kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli hamamlara, Bursa Yıldırım Hamamı (14.yy), Bursa Yeşil Hamamı(15.yy), Bursa Şengül Hamamı (14.yy sonu) örnek olarak gösterilebilir. Bu yapı tiplerinden kare sıcaklığın bir, iki veya üç kenarına halvet hücrelerini yerleştirilmiştir.

Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvet hücreli hamamlara örnek ise; Bursa Haydarhâne Hamamı (15.yy), Bursa Nalıncılar Hamamı Kadınlar kısmı (14.yy), İznik Büyük Hamamı (15.yy) gösterebiliriz.

Yıldız şemasına benzer sıcaklıklı hamamlarda bu tipolojiye neden olan sıcaklık bölümü, kenar sayısı değişebilen çokgen bir plana sahiptir. Çokgenin çevresine ise eyvan biçimli üzerleri tonozlarla örtülü derin nişler açılmıştır.Bursa Nasuh Paşa Hamamı (15.yy), Bursa Davut Paşa Hamamı (15.yy sonları), Bursa İncirli Hamamı (1481), İstanbul Mahmut Paşa Hamamı bu gruba girmektedir.

Beşinci ve son grupta, soyunmalık-sıcaklık ve halveti eş mekanlar halinde olan hamamlarda yapının tüm bölümleri aşağı yukarı eş büyüklükte inşa edilmiştir. Birbirleriyle bağlantılı olan bölümlerin üzerleri birer kubbe ile örtülüdür. Bursa Orhan Gazi Hamamı kadınlar kısmı (14.yy), İzmit Yukarı Pazar(Süleyman Paşa) Hamamı (14.yy), Yarhisar Orhan Gazi Hamamı (14.yy), Edirne Gazi Mihâl Bey Hamamı (15.yy ilk yarısı) bu grubun en bilinen örnekleridir. (Öney 1989:22-25)

Mimari açıdan kendi içinde de çeşitlemelerin olabileceği hamam mimarisinin Erken Osmanlı döneminde belirtilmesi gereken bir özelliği de süsleme unsurlarıdır. Yaygın olarak girişlerde, kubbe geçişlerinde, kubbelerin iç yüzeylerinde yoğun mukarnas kullanımına tesadüf edilmektedir. Kimi zaman mimarın işlevsel mimari öğeleride dahil eden denemeleriyle karşılaşabiliyoruz. I.Bayezid dönemine ait Bolu Orta Hamamı (1389)ile Mudurnu Yıldırım Hamamı(1382), mimar Ömer İbn-i İbrahim tarafından öylesine titizlikle tasarlanmıştır ki. her bölüm

arasında içerideki koku ve ısı miktarını ayarlayacak biçimde havalandırma tertibatını kurarak, bacaların yardımıyla hamamların açık hava ile teması sağlanmıştır. Mudurnu Yıldırım Hamamında batı tarafındaki özel yıkanma hücresinin yönü, soyunmalıktan, ılıkliğa geçişte yön işareti ile tayin edilmiştir. Görülüyor ki ayrıntılarda bile Osmanlı mimarı kaybolmamış, aksine fonksiyonel elemanlar ile hamam mimarisine yeni seçenekler sunmuştur.

1.10. Tekke ve Zaviyeler :

Erken Osmanlı mimarisinde tam bir tekke olarak ele geçen yapı Yenişehir'deki Pustınpuş Baba zaviyesidir. Tevhidhane, derviş hücreleri ve şeyh odasından ibaret yapının planı Ters "T" şemasını yansıtmaktadır. (Ayverdi 1966:I. 208-216)

Ayverdi Erken dönemde imaret ve zaviye kelimesinin aynı anlamları içerdiğini, devrin sonuna doğru imaretin aşhâne manasında kullanılmaya başlandığını, zaviyelerde geçitlerde ve derbentlerde yolcuların yatırılıp, yedirilmesine mahsus yapılar manasında kullanılmaya başlandığını belirtmektedir. (Ayverdi 1966:I.535) Erken döneme ait zaviye olarak ele geçen yapıların azlığı bu yapılar üzerine kesin bilgiler edinmemizi engellese de, zaviyeli camiler olarak bilinen ters "T" planlı yapıların zaviye işlevini de görmeleri, dervişlerin ve şeyhlerin bu yapılar da üstlenmeleri, zaviyeli yapıların Erken dönemde taşıdığı önemi vurgulaması bakımından önem taşımaktadır.

1.11. Türbeler :

Erken Osmanlı mimarisinde görülen türbeleri biçimlerine ve planlarına göre başlıca üç ana grupta ele alabiliriz.

1. Kübik gövdeliler
2. Poligonal gövdeliler
3. Açık türbeler (Önkıl 1992:8)

Kübik gövdelilere Bursa Gülçiçek Hatun (14.yy.), Bursa Devlet Hatun (1413.14) türbelerini, kare gövdeli türbelerde girişin eyvan şeklinde geliştiği örneklerle de

rastlarız. İznik Kırk Kızlar (14. yy. İlk yarısı), Ahlat Emir Ali Türbesi'nde olduğu gibi (Öney 1989:21; Önkal 1992:8-10)

Poligon yani çokgen gövdeli türbelere, Bursa Şehzade Mehmed ve Cem Türbeleri ile Bursa Yeşil türbelerini örnek gösterebiliriz.

Açık türbelere Malkoçoğlu Mehmed Bey (Gebze) Bursa Devlet Hatun Türbelerini örnek sayabiliriz.(Ayverdi 1966:I.303-304)

Erken Osmanlı sanatında türbe mimarisinde karşılaştığımız açık türbelerde görülen ve kare planlı olanlara daha sonraki dönemlerde pek rastlanmamaktadır. Ençok tercih edilen plan şeması çokgen gövdeli (genellikle sekizgen şema) ve kubbeli türbe biçimindedir. Çift katlılık Bursa Yeşil Türbe hariç hiç birinde görülmemektedir. Bunların dışında Osman Gazi ve Orhan Gazi ile I. Murad türbelerinde baldeken tarzında bir şema görülür. İşlevsel olarak içten tavaf ve dua olayının gerçekleştirilmesine olanak sağlayan bu plan şemasının esasını dört serbest destek üzerine atılan kubbe formu teşkil etmektedir.

Yukarıda genel hatlarını açıklamaya çalıştığımız yapı tiplerinden başka Erken Osmanlı mimarisinden günümüze fazla örnek sergilemeyen çeşmeler, köprüler ile beraber plan açısından medrese şemasını örnek alan ve I.Yıldırım Bayezid döneminden itibaren görülen darüşşifalar, Erken Osmanlı döneminde mimari açıdan kayda değer yapılardır. Bursa Yıldırım Darüşşifüası,Osmanlı darüşşifalarının ilk örneğini oluşturmakta ve erken dönemde sosyal açıdan hastalara verilen değeri ve onlar için tahsis edilen yapıların inşası ile mimari bakımdan,medrese şemasının bir uzantısını göstermekteyse de; açık avlunun ortasındaki yapı ile aynı doğrultuda büyük havuz kuruluşu ve yapının konum olarak külliyyeden daha doğuda bulunması,fonksiyonel olarak gerçekleştirilmiştir (Cantay 1992 : 24-25).

Tek tek yapı tipleri bir yana bırakıp genel vaziyet planları ve konumları değerlendirildiğinde; erken Osmanlı mimarisinde rastladığımız külliyelerde belirli simetri ve eksenlerin olmadığı; çoğunlukla cami merkez olmak üzere diğer yapıların dağınık bir şekilde külliyenin konumlandığı arazinin topografik özellikleri de gözönünde bulundurularak yerleştirildiği gözlemlenilir. A. Kuran'ın dağınık şekilde tasarlandıklarını ve bundan dolayı belirli bir düzen arzetmediklerini söylediği XIV-XV. yy. külliyeleri (Kuran 1973:796) ; anlaşıldığı üzere yapıların tek tek tasarlanıp, inşa edilmesine dayanan bir tarzla çoğunlukla bir mahalle dokusu oluşturmak veya şehrin gelişmesini ve organik olarak külliye yönünde yeni yerleşim dokularının oluşması için inşa edilmişlerdir. Bursa bu yönden ele alındığı zaman Orhan Gazi, I. Murad, I. Bayezid ve I. Mehmed'in yaptırmış olduğu külliyelerin bu amaçla şehrin farklı yönlerine yapıldığını görmekteyiz (Aslanapa 1993: 187).

2. ERKEN OSMAN MİMARİSİNDE SÜSLEME

Erken Osmanlı Mimarisinde görülen süsleme özellikleri yeni bir anlayış ve üslup getirmiş: Arap, Ermeni, Bizans, İran ve Anadolu Selçuklu Mimarisinde görülen yoğun süslemeci tavrın dışında Osmanlı Üslubun oluşmasına neden olmuştur. (Ayverdi 1966:537)

Süsleme programının, girişler, kapılar, mihraplar gibi belirli noktalarda yoğunlaştığı ancak burada da aşırı süslemede gidilmediği görülür.

Yapıların dış yüzeylerinde en çok dikkati çeken tuğla işçiliğidir. Bursa Orhan Gazi Cami, Yenişehir Pustınpuş Baba zaviyesi, iznik Nilüfer Hatun İmareti örnekleri başta olmak üzere bazı Osmanlı yapılarının cepelerinde tuğla ile yapılan tezyinatın, Bizans'ın son dönem palaiologoslar devrindeki yapıların yüzeylerinde görülen motiflerle yakın benzerlikleri görülmektedir. Bu özellik usta sorununu gündeme getirmektedir. Osmanlıların hakim olduğu bölgelerin önceden Bizans yerleşimleri olması; Orhan Gazi döneminden itibaren her iki devletin daha yakın ilişkiler içine

girmesi Bizans'lı ustaların Osmanlılar için çalışmış olabileceklerini gündeme getirmektedir. Kaldı ki Osmanlılar'ın erken dönemde mevcut potansiyeli yok etmektense kullanmayı tercih ettiklerini görüyoruz. En güzel örneğini kiliselerin cami'ye çevrilmesi şeklinde gösterdiği böyle bir tavır aynı dönem ve elinde hazır yetişmiş eleman ve usta eksikliği olan bir beylik için var olan Bizans'lı ustaların kullanılması yönünde şekillenmiş olabilir.

En çok madolyon şeklinde duvar yüzeyine çökertilerek yapılan daireler, yürek motifleri, kuş gagalarına benzer şekillerin görüldüğü, bu motiflerin sıralanması ile cephe-lerde belirli bir hareketlilik sağlanmıştır. Bu düzenlemeler Bizans'ta görülen cepheye adeta serpiştirilmiş durumdadır (Ayverdi 1966:532-35).

Ayrıntılara bakıldığı zaman süsleme elamanları ve motiflerin çeşitlilik gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin Bursa Orhan Gazi ve Hüdavendigâr camilerinin revak kemerlerinde geometrik motifli taş kakma süsleme görülmekte; kesme taş cepelerinin süsleme repertuarı arasında tıpkı Bursa Yıldırım Medresesinde olduğu gibi Osmanlı rozaları yer almaktadır. Mermer ve taş kısımlarda ki süslemeler arasında Hüdavendigâr Camisinin de kemer üzengi silmeleri üzerine Bizansvari akant yaprakları işlenmiştir. Bu Motifler bulundukları yer için yeniden yapılmış parçalardır. Buna karşılık alt kat pencere şebekelerinde Türk Motifleri yer alır. Bununla birlikte Lâlâ Şahin Paşa Türbesi'nde söve ve kapısında bir yandan dua yazıları diğer taraftan üzüm salkımlı Bizans motifleri yer alır (Ayverdi 1966:538).

Beylik devri eserlerinde taş kabartmaların yanı sıra, renkli taş ve kakma taş işçiliğine de önem verilmiştir. Taş kabartmalar Anadolu Selçuklu dönemi yapılarında olmasa da yapıların bezemelerinde önemli yer tutar. Yüzeysel işlenen bu kabartmalar geniş alanları kaplamaz. Yapı dışında portallerde ve pencere alınlıklarında içte ise daha çok sütun, destek başlıkları ve yastıkları ender olarak mihraplarda görülür.

İznik Yeşil Cami'de sütun başlıklarında ve yastıklarında işlenen rumî'ler, palmetler, lotuslar yapı içi taş kabartmalara örnektir. Bursa Yıldırım Medresesi cephesinde yer alan taş profiller, rozetler, mukarnaslar; Bursa Ulu Cami'de portal ve pencere bordürlerinde görülen geometrik şekiller kufî yazıyı hatırlatan bordürler, rumîler yapı dışında uygulanan taş kabartmalarda Beylikler devrinin getirdiği yeni anlayışı gösterir (Öney 1989:29-30).

15.Yüzyılın taş işçiliği bakımından en zengin yapılardan Amasya Bayezid Paşa ve Bursa yeşil Camilerinde yazı, bitkisel ve geometrik desenlerin dengeli bir şekilde uygulama alanı bulunduğu yapıları temsil etmektedirler.

Esasında, I.Bayezid döneminden itibaren artarak devam eden taş işçiliği, kapı ve pencere silmelerin de sade bir şekilde profillendirmelerle başlayan taş süsleme, Yeşil Cami'de daha ince ve ayrıntılı bir işçiliğe bürünmüştür. Yapının taş kapısında, dikdörtgen silmenin iki yanında bir noktadan başlayıp, kıvrılarak spiraller yaparak dönen rumîli kıvrım dallar biçimindeki düzenlemesi buna örnek oluşturmaktadır.

14-15. yüzyıl Beylikler dönemine ait mihraplarında çoğu taştır. Oldukça sade, profilli mermer işçiliği; Anadolu Selçukluların zengin kabartmaları taş mihraplardan motiflerin yoğunluğu bakımından daha farklıdır.

Taş işleminin uygulama alanı bulduğu özellikle mihrap, taş kapı, kubbe geçişleri, kubbe, sütun ve destek başlıklarında ve bordürlerinde çok sık görülen mukarnaslarda derin taş işçiliğini yansıtmaktadır. Edirne Eski, Edirne Üç Şerefeli, Amasya Bayezid Paşa ve Bursa Yeşil Cami'sinde taş kapılarda gördüğümüz zengin mukarnaslar, Selçuklu taş kapılarındaki geleneğin daha gelişmiş örnekleridir. Bursa Yeşil ve Yıldırım Camilerinin pencere çerçevelerinde, desteklerinde yer alan mukarnaslar bu bezemenin çeşitli uygulama alanlarına örnektir. I.Bayezid döneminden itibaren taş işçiliği artarak devam etmiştir.

Mermer şebekelere ise daha çok son cemaat yerlerinde, mimberlerde ve pencerelerde rastlanır. Geometrik geçmeli motifleriyle çoğu kez birbirinden ayrı zengin bir program sunmaktadır. İznik Mahmud Çelebi, Yeşil Cami, Bursa Hüdavendigâr, Milas Fîruz Bey camilerinin son cemaatlerinde, Bursa Yeşil Cami'nin pencerelerinde yer alan mermer şebekeler geometrik kompozisyonludur.

Alçı malzemeye gelince, özellikle tabhaneli ve zaviyeli camilerde ocak ve nişlerin bezemeli alçılarla süslendiği görülür. Amasya Bayezid Paşa, Bursa Yıldırım ve Yeşil Camilerinde bu çeşit ocak ve dolap nişlerine rastlamaktayız.

Erken Osmanlı döneminde mimariye bağlı olarak gördüğümüz bir başka süsleme programını çiniler oluşturmaktadır. İznik'te yapılan ilk çinili yapı olan Sultan Orhan İmaret Caminin duvarlarının altıgen çinilerle kaplı olduğu görülmüştür. (Yetkin 1986:201) Kırmızı hamurdan yapılmış levhalar, Firuzenin, maviden yeşile kadar değişen tonları ile sırlanmıştır.

İznik Yeşil Cami'nin minaresindeki çinileri ise teknik ve süsleme bakımından Selçuklu geleneğini devam ettirmekle beraber firuze, mavi, yeşil ve tonları açık bir sarı, mor ve beyaz renkler dikkati çekmektedir.

Osmanlı çini sanatında mozayik çininin en güzel örneği Bursa Yeşil Cami ve Türbesinde görülür. Renkli sır ve mozayik tekniğinin birleştirildiği her iki yapıda; firuze, lacivert, mor, yeşil, açık yeşil, sarı renkteki çinilerde kıvrık dal, lotus, rumi bordürleri düzenli şekilde süsleme alanlarını belirlemişlerdir.

Genel olarak ele alındığımızda 15. yüzyılda tek renk sırlı çiniler daha çok kullanılmıştır. Bunlar yapı içinde bazen pencere üstlerine kadar olan duvarları kaplamaktadır. Firuze, yeşil, lacivert ve patlıcan moru renkler hakimdir. Altıgen plakalar bazen bunları kuşatan farklı

renkte üçgenler, şeritler, kenar bordürleri ile değişik geometrik kompozisyonlar meydana getirirler. Tek renk sırlı düz çinilerin üzerine altın varak ile bitkisel dekor sık tekrarlanır. Kare, dikdörtgen, üçgen biçimli çinilere bol rastlanır. Hamurları kırmızıdır (Öney 1984:42). Bu gruba örnek Bursa Orhan Bey, İznik Sultan Orhan İmareti, İznik Yeşil, Bursa Yeşil Camileri ve Türbesi, Yeşil Medrese, Edirne Şah Melek Cami, Bursa II. Murad Camileridir.

Çini mozayik örnekleri ender karşımıza çıkar bunlar Selçuklu ve Erken Beylikler devri örneklerinden daha iri taneli oluşları ve büyük kompozisyonların işlenişi ile ayırd edilir. Arada harç boşluğu yoktur. Mavi, Firuze, mor, lacivert, sarı, yeşil, siyah renkleri ile dikkati çeker. Bursa Yeşil Cami ve Türbesi bu gruba en iyi örnek teşkil etmektedir.

Renkli sır tekniğinde de yine Bursa Yeşil Cami ile II.Murad'ın Edirne'deki Camilerindeki örneklerde rastlamaktayız. Renkli sırla hazırlanan çinilerde eskiden beri bilinen mavi, firuze, lacivert, siyah renklerin yanı sıra beyaz, sarı, altın yıldız ve fıstık yeşili de kullanılmaya başlar. Konturlar, siyah ve kırmızıdır.

Erken dönemde bu çinilerin yanında Bursa Demirtaş Hamamı, Edirne II. Murad, Bursa Yeşil Türbe'deki lahitlerde mavi beyaz çinilere rastlanmaktadır.

Ahşap malzemeden yapılan süslemeler daha çok minberlerde toplanmıştır. Selçuklu devrinden beri uygulanmaya başlayan Kündekarî tekniğinin başarılı örnekleri verilmiştir. Bir çatma tekniği olan kündekarîde sekizgen, baklava ve yıldız şeklinde olan rumi kabartmalı ahşap parçalarla bunları oluk gibi birbirine bağlayan ahşap kirişler içiçe geçerek bağlanmıştır. Bu parçalar birbirine tutturmak için çivi veya tutkal kullanılmamıştır.(Öney 1989:33) Bursa Ulu Cami'nin mimberi bu geleneğin devamı niteliğindedir. Bursa Muradiye, Edirne Üç Şerefeli Camilerinin ve Bursa yeşil Türbe'nin kapı ve pencere karnatlarında da aynı tekniğin başarılı örneklerini görmek mümkündür.

Taklit künde-karî yani birbirine çivi veya tutkal ile geçirilen ahşap parçalarından oluşan künde-karî tekniğine örnek, Merzifon Çelebi Mehmed Medresesi dış kapısı, Amasya Mehmed Paşa Cami kapısını gösterebiliriz.

3. Malzeme Teknik

Bu devrin ana duvar malzemesi çoğunlukla işlemeden kullanılan silisli taştır. Orhan Cami, Emir Han, Orhan Hamamı, Gebze Cami, İznik Süleyman Paşa ve Lala Şahin Medreseleri bu şekildedir. (Ayverdi 1966:535) Bursa Alâeddin, İznik Hacı Özbek Camileri gibi bazı örneklerde taş yüzleri çekiçle tesviye edilerek düzeltilmiştir.

Kemerler, saçak silmeleri, kirpiler, destere dişleri tuğladandır. İkinci bir satır işleme tarzı, kaba yontma taş ve tuğla hatılla yapılandır; Hüdavendigâr Cami ve Yıldırım Medresesinde olduğu gibi.

Her iki işleme tarzında da kesme taş ayaklarında, yastıklarda, kapılarda küfeki ve mermer cinsinden taşların işlendiği göze çarpmaktadır.

Çok sık görülen bir teknik de tuğla ve taşın dönüşümlü olarak tekrar edilmesinden oluşturulan örgü tekniğidir. Anadolu'da Roma dönemi ve Bizans dönemi yapılarında da görülen bu tekniğin, Osmanlı mimarisini etkileyen yakın kaynağı geç Bizans yapılarıdır. (Batur 1970:139)

Osmanlı almaşık duvar tekniğinin kendine özgü bir yapı ortaya koymasında en büyük katkı, tuğla ve taşların sıraları arasında bulunan sayısal ilişkinin son derece düzenli ve kararlı oluşudur. Osmanlı mimarisinde basit ve birleşik sistem erken dönemi belirlemektedir. Bu almaşık 14. yüzyılın ilk yarısına dolasıyla Orhan Gazi dönemine özgüdür. (Batur 1970:139)

Osmanlı yapılarında kullanılan almaşık sistemi taş katının tek sıra oluşu üzerine kurulmuştur. Bizans'ta taş katı 2,3,4 olabilmekte, en çok tercih edilen sistem 1/3 ve

1/2 sistemindedir. 1/1 sistemi ise 15. yüzyılın ilk yarısında kullanılmaya başlamıştır. Bunun dışında dikine tuğlarla, yatay yönde geliştirilmiş almalı türde Bizans kaynaklı bir biçimdir ve Erken Osmanlı mimarisinin de sıkça kullanılmıştır. (Batur 1970:189)

I.Bayezid döneminden itibaren almalı teknik, duvar örgüsünde kullanılmaya devam ederken; yoğun olarak kesme taş kullanımının arttığını görmekteyiz. Bu durum Osmanlıların ulaştığı ekonomik potansiyeli ve mimari açıdan sağlam kuruluşlar oluşturmak suretiyle kalıcı olmak istediklerini göstermektedir.

4.AKINCI BEYLERİ YAPILARI İLE AYNI DÖNEM BEY YAPILARININ KARŞILAŞTIRILMASI

1.Genel Özellikler :

Akıncı Beylerinin inşa ettirdikleri yapılar ile Osmanlı beylerinin, Osman Gazi döneminden, II. Murad dönemi sonuna kadar inşa ettirdikleri yapıların tipleri açısından karşılaştırıldığı zaman, Osmanlı beylerinin yaptırdıkları yapıların sayı olarak daha fazla ve geniş bir alana yayıldığı gözlenirken; akıncı beylerinin bânîliklerinin hakim oldukları bölgelerle ve daha az bir inşa eylemiyle sınırlı olduğu görülür.

Bir karşılaştırma yapmak gerekirse Osman Gazi döneminden II. Murad dönemi sonuna kadar Osmanlı beyleri 84 cami inşa yaptırmışlardır. Akıncı beyleri ve ailelerine ait sadece 19 cami bulunmaktadır.Yine Osmanlı beyleri Erken Osmanlı döneminde 16 medrese yaptırmışken akıncı beyleri sadece 7 medrese inşaa ettirmişlerdir.Osmanlı beylerinin inşaa ettirdiği 30 hamama karşın akıncı beyleri 9 hamam yaptırmışlardır. Yine Osmanlı beylerinin inşa ettirdiği 10 zaviyeye karşılık akıncı beyleri 3 zaviye yaptırmışlardır (Abay 1993 : 8-32). Görüldüğü gibi Osmanlı beylerinin inşa ettirdikleri Yapılar oldukça fazla yer

tutarken; akıncı beylerinin yapı faaliyetleri oldukça az sayıda kalmaktadır. Bunu ise Osmanlı beylerinin ellerindeki siyasi, ekonomik güçten kaynaklanmış olmalıdır.

Diğer yandan aynı dönemde Hanedanlığa yakınlığı ile dikkati çeken Çandarlı Ailesinin yapı faaliyetlerine baktığımızda 14 cami, 4 medrese, 2 hamam, 3 zaviye, 3 türbe, bir mektep ve 2 kervansaray ile akıncı ailelerine aynı yoğunlukta inşa eyleminde bulunmaları; Çandarlı Ailesinin uzun süre devlet idaresinde görev alan devlet adamları ve bâniler olması sebebi ile aynı zamanda ekonomik güçleri ile açıklanabilir.

Akıncı beylerinin inşa ettirdikleri yapılar içerisinde ilk sırayı zaviyeli camiler grubu almaktadır. Zaviyeli camilerin Erken Osmanlı döneminde bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak üstlenmiş olduğu rolün bu yapı tipinin inşa edilmesinde birinci derecede önemli yer tuttuğu kanısındayız. Böylece tıpkı Osmanlı beylerinin üstlenmiş olduğu bir bölgenin Osmanlı kültürüne kazandırılması çabasının akıncı beyleride üstlenmişlerdir. Osmanlı beyleri Balkan toprakları ve Anadolu'da geniş bir alanda inşa faaliyetleri içerisinde bulunurken akıncı beyleri belirli yerleşim merkezlerinde banilik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Dolayısıyla akıncı beylerinin inşa eylemleri hakim oldukları idaresini ellerinde tuttukları bölgeler ile sınırlı iken; Osmanlı beyleri ellerindeki gücün etkisiyle daha geniş alanlarda faaliyet göstermişlerdir.

Mimarlar açısından Erken Osmanlı dönemine ait Osmanlı beylerinin inşa ettirdikleri yapılardan 8 tanesinin mimarı belli iken, akıncı bey yapılarında mimar ismine rastlanmamakta, buna karşın aynı dönemde bir başka bey ailesi olan Çandarlı Ailesinin bir yapısının (İznik Yeşil Cami) mimarının ismi bellidir. Buradan Erken Osmanlı beylerinin yapıları için ayrıcalıklı bir durum, mimarlar açısından ortaya çıkmaktadır (Sönmez 1989:375-440).

İnşa ettirilen yapılardaki malzeme ise çoğunlukla 2-3 sıra tuğla, bir sıra kesme taş düzeninde almalı tekniğe

olup, bununla birlikte aralara bir dik tuğlanın yerleştirilmesiyle oluşturulan çerçeveli teknikte çok sık kullanılmıştır. Buna karşın kesme taş malzemenin kullanıldığı da görülmektedir. Üst örtüler her iki grupta da tuğladandır. Kemer, pencere, kapalı düzendeki alınlıklardan çoğu tuğla malzemeden yapılmıştır. Sütunlar, taş kalıplar, iç döşemelerde çoğunlukla mermerdendir. Diğer taraftan akıncı beylerinin inşa ettirdikleri yapılarda moloz taş kullanımı oldukça yaygındır. Beden duvarlarında çok rastlanan moloz taşın yanında devşirme blok taşlara da rastlanmaktadır. Bu özellik I. Murad döneminin sonuna kadar bey yapılarında görülür. I. Bayezid döneminden itibaren ise düzgün kesme taş kullanımı artmıştır.

Süsleme özellikleri her iki grupta, taş kapılar, mihraplar, pencereler, sütun başlıklarında toplanmıştır. Geometrik geçme motifleri, rumi, palmat ve lotuslar çok görülür. Renkli taş işçiliği cephe düzeyinde çok sık görülen bir uygulamadır. Bunun yanında silmeler, kör nişler, kirpi saçaklar, sivri kemerli alınlıklar, içte ise sütun başlıkları mihraplardaki mukarnaslı kavsaralar geçişteki köselikler süs unsurunu oluşturur.

2.Yapılarla Olan Karşılaştırmalar : (Lev.78-86)

Akıncı beyleri ve bey yapıları arasındaki karşılaştırmalara girdiğimizde ise farklılıklar göze çarpmaktadır. Statüsü ile Hanedana yakın konumdaki Çandarlı Ailesinin ilk atası olan Halil Hayreddin Paşanın İznik'te inşa ettirdiği Yeşil Cami ile plan açısından benzerlik gösteren ancak ayrıntılarda çok farklı şemaları yansıtan Tuzla ve Behramkale Hüdavendigâr Camileri aynı dönemde inşa edilen Hüdavendigâr Cami ile Tuzla'daki her iki yapıda tek mekanlı ve kuzeydeki üç bölölü son cemaat bölölmleri ile genel yapıda İznik Yeşil Camiyle benzer özellikler taşımalarına rağmen, son cemaat yerlerinin doğu ve batıdan kapalı olmaları ile kesin bir belirginlik ile ayrılırlar. Behramkale'deki son cemaat yeri doğu batı bölölmleri kubbe,orta bölölümü beşik tonoz ile örtölürken;Tuzla'daki yapıda düz bir çatı ile kuzeye doğru tek taraftan meyilli bir sundurma şeklinde çatı ile örtölümüştür (Lev.78-79). Harim kısmını örten kubbe İznik Yeşil Cami de çokgen ancak

nerede ise silindirik biçime uygun şekilde yükseltilip, kubbe buna uygun biçimde yükseltilerek dikey vurgusu kuvvetlendirildiği halde; Tuzla ve Behramkale deki yapılarda daha geniş ve basık biçimdedir. Her iki yapıda Taştan olmasına rağmen, İznik'de ki cami kadar düzenli bir malzeme ve taş işçiliği göstermezler. Ayrıca İznik Yeşil Cami'nin kuzey cephesi mukarnaslı sütun başlıkları minaresindeki sırlı tuğla ve çini mozayik işçiliği ile süsleme özellikleri ve programı açısından daha kaliteli ve özenli bir süslemeye sahiptir.

İznik Yeşil Cami'nin plan, süsleme ve malzeme özellikleri yaklaşık aynı tarihlerde inşa edilen tek mekanlı ve Behramkale Hüdavendigâr Camilerinde görüldüğü gibi belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. Adı geçen her iki yapının taşrada inşa edilmiş olması, İznik kentinin Erken Osmanlı dönemindeki konumu, İznik Yeşil Cami'nin bânisinin statü olarak sultana yakınlığı ve ekonomik olarak da zenginliği İznik'e ayrı bir önem veren Çandarlı Ailesinin atası olan Hayreddin Paşanın bu yapısında gözle görülür ve mimariye yansır şekilde kendisini göstermektedir.

Hayreddin Paşa'nın Gelibolu'da inşaa ettirdiği Eski Cami ise plan açısından ortada dört serbest destek üzerine atılan ,kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda atılan kemerlerle eş değer bölüntülü ve çok destekli kubbeli ulu cami şemasına girmektedir. Konunun geçtiği bölümlerde de belirtildiği gibi yapıyı bizzat inşa ettiren kişi I. Murad olup, Hayreddin Paşa'nın ismine Ayverdi'ye göre sadece "Hayril Milleti " kelimesi ve 787 H./1385 M.tarihinde Hayreddin Paşa'nın görevde bulunmasından dolayı atfedilmektedir (Ayverdi 1966:306).

Ulu Camii'yi yani şehrin en büyük ve görkemli camisini inşa ettirme geleneği sultanlara mahsus bir özelliktir. Bu gelenek Gelibolu içinde sözkonusu olmuştur. Ancak banî Hayreddin Paşa'nın böyle bir inşa eyleminde bulunması onun makam ve yakınlık olarak Sultanla olan ilişkisini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Zira Hayreddin Paşa Cami'yi Sultan adına tamir ettirmiştir.

Plan şeması açısından aynı dönemlerdeki Bursa Şehadet Cami ve Filibedeki Hüdavendigâr Camileri ile benzerlik göstermektedir. Şehadet Cami'nde ortadaki iki serbest desteğe karşın Filibe Hüdavendigâr camisinde 4 serbest destek üzerine atılan kemerlerle harim bölümlerinin bölündüğü görülmektedir. Şehadet Cami'ndeki ortak bölümdeki iki orta kubbeye ve yanlarda (doğu,batı) ikişer tekne tonoz örtüye karşın Filibe'deki yapıda üçer tane tonoz yer almaktadır. Ayverdi'nin restitüsyonuna göre Bursa Şehadet camisi'nde 6, Filibede 9 bölüm söz konusudur. Harim kısımların bölüntüye ugratılması açısından başka Gelibolu Ulu Cami ile daha yakın benzer özelliği ortada dört serbest destek ve 9 bölüntülü plan şeması ile Filibe'deki örneğimiz teşkil etmektedir (Lev.80-81).

Gelibolu Ulu Camisi'nin benzer planı Fetret devrinde Edirne'de inşa edilen ve I. Mehmed tara fından bitirilen , Eski Cami'dir (Lev.82).

Gelibolu Ulu Camisi'nde olduğu gibi 4 serbest destek üzerine atılan doğu-batı ve kuzey-güney yönünde kemerlerle 9 eşdeğer bölüntülü ve üzeri kubbeli birimlerden oluşmaktadır.

Bursa Ulu Cami'ye göre daha erken tarihli Gelibolu Ulu Cami belki de daha gelişmiş plan şemasına sahip 12 destekli ve üzeri kubbeli 20 eşdeğer bölümden oluşan Bursa Ulu Cami'sine etkilemiş olmalıdır. Çünkü planlarının esasını teşkil eden, destekli ve bölüntülü plan şeması her iki yapının mimari açıdan esas aldığı bir biçimi göstermektedir(Ayverdi 1966 :401-419, Res.687). Aynı dönemde bir bey ailesinin inşa ettirdiği yapılardaki benzerlikler akıncı beyi yapılarında da görülmektedir.

Mihaloğullarından Akıncı Beyi Gazi Mihal Bey'in Edirne'de inşa ettirdiği 1422 tarihli Cami'si bu aileye ait örnek yapıyı oluşturmaktadır. Ters "T" planlı zaviyeli camilerden Edirne Gazi Mihal Cami, kuzeyde 5 bölümlü son cemaat yeri, kubbe ile örtülü orta sofa kısmı ile yanlarda kubbeli birer mekândan oluşmaktadır. Güneydeki esas ibadet

mekânın ise çok görülen biçimde olmayıp beşik tonozla örtülmüştür. 1426'lara tarihlendirilen Edirne Muradiye Cami ile benzer özellikler taşıyan Gazi Mihal Bey Cami 5 bölümlü ortada kubbeli yanlarda aynalı çapraz tonozlu son cemaat bölümleri, orta sofaya açılan kubbeli ve pendentif geçişli birer kubbeli kuruluşu ile plan açısından aynı mimari esasa sahiptir. Muradiye Cami'nde ibadet mekânı kubbeyle örtüldüğü halde Gazi Mihal Bey'in Cami' sinde beşik tonozludur. Her iki yapıda plan özellikleri ile ters "T" planlı zaviyeli Cami şemasının örneklerindendir (Lev.83) .

Gazi Mihal Beyin Bilecik-Gölpazarı kasabasında yaptırdığı han ise; Evrenosoğulları tarafından 14.yüzyıl sonlarına doğru inşa ettirilen Loutra'daki hanı ve Ulubad'daki Issız Hana plan ve kuruluş açısından benzer, Ancak her iki yapıda Gölpazarı Mihal Bey Hanında daha önceye aittir. Loutra'daki han tıpkı, Mihal Bey Hanında olduğu gibi 4 bölümden meydana gelmektedir. doğu-batı doğrultusundaki dikdörtgen plan şeması gösteren her iki handa; önce bir giriş mekânı ile daha sonra birbirine askı kemerleri ile bağlanan ve yüksek beşik tonozlu üç bölümden oluşmuştur. Basit ancak işlevsel bu plan şemasına kütsel kuruluş açısından Ulubad'taki Issız Han'a benzemektedir. Bu yapıda içte tonozlu bölümler, 10 serbest destekle bölüntüye uğratılmıştır. Bu farkın dışında yapı görünüş ve yöneliş açısından Gölpazarı Mihal Bey Hanı ile yakın özellikler taşımaktadır (Lev.84). Aynı bâninin Edirne'de inşa ettirdiği Gazi Mihal Bey Hamamı'nın planı ise 1482 tarihli Mudurnu Yıldırım Hamamıyla temelde aynı özellikleri barındırmaktadır. Her iki yapıda çifte hamam olarak inşa edilmiş olup, sıcaklık bölümleri enlemesine çift taraftan genişletilmiştir. Mudurnu'da özel yıkanma hücresi bulunup, sıcaklığa doğu ve batıdan iki havlet hücresi açıldığı halde, Edirne'deki hamamda sadece kuzeyden ik halvet hücresi, sıcaklığa açılmaktadır. (Ayverdi 1966:349-354;Res.581) Mudurnu Yıldırım Hamamının, Edirne Gazi Mihal Bey Hamamı'na örnek teşkil ettiğini düşünebiliriz (Lev.85).

Evrenosoğullarına ait Gümölcüne'deki Gazi Evrenos Bey

İmareti yukarıda bahsi geçen Edirne Gazi Mihal Bey imaretinin ön örneklerindendir. Beş bölümlü kuzeydeki son cemaat yeri ile kubbeli orta sofa bölümü ve buraya doğu ve batıdan açılan kubbeli yan mekanlar ile ters "T" planlı zaviyeli camilerden olan yapı, yaklaşık 14. yüzyıl'ın sonlarına doğru tarihlendirmekte ve aslının zaviye olduğu bilinmektedir.

Güneydeki esas ibadet mekanı tıpkı Edirne'de olduğu gibi içten beşik tonoz dıştan çift pahlı çatıyla örtülüdür. 1394 tarihli İznik'teki Yakup Çelebi Cami'si de aynı dönemlerde ve aynı plan şemasında inşa edilmiş olup, (Lev. 86) son cemaat bölümleri ve yan mekanları örten aynalı çapraz tonoz kullanımı dışında ve güneydeki esas ibadet mekanının kubbeyle örtülü olması dışında mimari kuruluşları aynıdır. 1388 tarihli İznik'teki Nilüfer Hatun imareti ise mimari kuruluşuyla daha zengin bir çeşitlemedir (Ayverdi 1966:320-328:Res.496).

Diğer akıncı beylerinden Turhanoğullarına ait zaviyeli camii plan tipinde Üsküp'te İshak Bey Camisi dışında Malkoçoğullarına ait ise hiç bir yapı günümüze ulaşmamıştır.

Yukarıda konumuza ışık tutacak ve akıncı ailelerin ilk beylerine ait örnek olarak ele alıp incelediğimiz ve genel olarak dönem içinde diğer beylere ait yapılarla ana hatlarda karşılaştığımız eserlerden; akıncı beylerinin inşa ettirdikleri yapıların, aynı dönemde inşa edilmiş Bey yapılarıyla hemen hemen benzer özellikleri taşıdığı mimari açıdan ayrıntılarda ufak farklılıkların ve uygulamaların olduğunu görüyoruz.

Akıncı beylerine ait yapıların genel özellikleri de, önceki konularda değindiğimiz örneklerle birlikte ele alındığında, mimari çizgilerinin ve gelişimlerin Erken Osmanlı Sanatı içirisinde bir gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır.

5. AKINCI BEYLERİNE AİT YAPI KİTABELERİ

Akıncı beyleri ile ailelerine ait günümüze ulaşan kitabelerin sayısı 13'dür. Bunlardan ikisi Mihaloğulları, biri Malkoçoğulları'na, Evrenosoğulları'na, Turhanoğulları'na ve geri kalan 8'ise Çandarlı Ailesine aittir.

Her iki kitabede akıncı beylerine yönelik vurgulanan sıfat ve tanımlamaların farklı olduğu görülmektedir. Bu farklılıkların nedenini, akıncı ailelerinin sosyal, ekonomik ve idari açıdan Hanedan ile olan ilişkilerinin yoğunluğunda ve azlığında aramak gerekir.

1. Mihaloğulları :

Gazi Miha'l'e ait Edirne'deki Cami'nin kitabesinde "Büyük Emir, Aziz Paşa oğlu Miha'l" olarak belirtilen Gazi Miha'l Bey'in, emir ve kumandanlık yani akıncılık hizmetine gönderme yapılmıştır.

Aynı akıncı beyine ait Bilecik-Gölpazarı'ndaki hanın kitabesinde ise "Hayır sahibi sıkıntıları gideren ve Emirlerin adeletli olanı Miha'l Bey" şeklindeki bir ifade ile karşılaşırız. Kumandan ve yöneteci anlamındaki Emir kelimesinin buradaki anlamı iki şekilde de geçmiş olabilir. Bir taraftan Mihaloğulları'nın Köse Miha'l'den itibaren üstlenmiş oldukları bir bölgenin yöneticisi olmalarının vurgulanmış olması imkan dahilindedir. Nitekim, Mihaloğulları'nın ilk merkezleri Harmankaya, Gölpazarı'nın 40-50km kadar güneydoğusuna düşmektedir.

2. Malkoçoğulları :

Malkoçoğulları'ndan günümüze ulaşmayan, ancak kitabesi ile yayınlara geçen Gebze'deki Malkoçoğlu Mehmed Bey'in Türbesi'ndeki kitabede, "Merhum ve Mağfur Muhammed bin Malkoç" şeklindeki ifadede Mehmed Bey'in, Malkoçoğulları soyundan geldiği kanıtlar bir ifadede başka bir tanımlama ve sığata rastlanmamaktadır.

3.Evrenosoğulları :

Evrenosoğulları'na ait günümüze ulaşan tek kitabe verisi. Yenice Vardar'daki Gazi Evrenos Bey'in türbe kitabesidir. "Gazilerin ve Mücahitlerin meliki, kafirlerin ve müşriklerin can alıcısı, Allah'ın Beyti (Kabe)'nin ziyaretçisi...." olarak belirtilen Gazi Evrenos Bey'in ilk tanımlamada akıncılık görevine gönderme yapılarak Gazilerin meliki, yani büyüğü en sözü geçeni olarak belirtilmesi, onun konum ve statküsünü göstermektedir. Diğer tarafatan kafir ve müşriklerin can alıcısı olarak nitelenmesi onun akıncılık hizmetleriyle, gaza ruhuyla gerçekleştirdiği akınlarda müslüman olmayan toprakları İslamlaştırmasına dolaylı yönden işaret edilmektedir. Ayrıca Evrenos Bey'in "Gazi" ünvanını hacca gidip-gelerek aldığıının belirtilmesi, bu görevin kendisine sağladığı statüyü göstermesi açısından önem taşımaktadır. Gazi Evrenos Bey'e ait bu kitabede olduğu gibi kimi zaman akıncı beyleri ayrıntılı olarak konumlarını, görevlerine ait ipuçlarını ve ünvanlarını belirterek, kendileri hakkında daha fazla bilgi edinmemizi sağlamaktadırlar.

4.Turhanoğulları :

Turhanoğulları'na ait kitabeli tek yapı, Üsküp'teki İshak Bey (Alaca) Camidir. "Paşa Yiğit Bey Oğlu İshak Bey tarafından hayırlı bir iş ve eser olarak yapılmıştır." şeklinde sadece İshak Bey'in Turhanoğlu Paşa Yiğit Bey'in oğlu olduğunun ötesinde herhangi bir veri elde edilmez.

5.Çandarlı Ailesi :

Çandarlı Ailesi diğer akıncı aileleri arasında statü, mali gücü ve görevleri açısından farklı bir konumda bulunduğundan onlara ait kitabelerde de farklı içerikler ve tanımlarla karşılaşmaktayız. Hayreddin Paşa'nın İznik'teki Yeşil Cami kitabesinde, "Cendereli Ali Oğlu Halil" şeklinde nereden oldukları ve baba isimleri verilmiş, aynı yapının ikinci kitabesin de "Âlimlerin ve Vezirlerin meliki" olarak belirtilmiştir.

Aynı bâninin Serez'deki Cami kitabesinde de "Cendere" liolduğu belirtilmiştir.

Çandarlı Ailesinden İbrahim Paşa'nın oğlu Mehmed Çelebi'nin İznik'teki Cami kitabesinde:

"Emirliğin göz bebeği ve vezirlik ağacının meyvesi hayırlı ve iyilikler sahibi, sofralar ve sevindirici işler sahibi büyük ulu vezir merhum, said, mağfur ve şehid İbrahim Paşa Oğlu Mehmed Çelebi...bina etti."

Şeklinde övücü sıfatların yanında vezirler yetiştiren bir ailesinin statüsüne dikkat çekilmiştir.

Hayreddin Paşa'nın İznik'te bulunan türbesinin lahtinde de "Yer, gök ehli onun için kan ağladı, onun ruhu cennete gitti." ifadeleri Hayreddin Paşa'nın ölümünün yaratmış olduğu üzüntünün derecesi belirtilmiştir. Aynı türbede oğlu Ali Paşa'nın lahtindeki kitabede ise "Vezirlerin efendisi ve halkın eşrafının sığınağı" biçimindeki anlatım, Hayreddin Paşa'nın halkın saygın, itibarlı bir ailesinden olduğunu vurgulamıştır. Böylece hanedanla yakın ilişkisi hemde halk ile olan sıkı bağları Çandarlı Ailesinin statüsünü yükseltmiştir.

Çandarlı İbrahim Paşa'nın İznik'te bulunan türbesinin lahtinde de "Halkın eşrafının başı, vezirlerin dayanağı" olarak belirtilmesi, Çandarlı Ailesinin sivil toplum içinde halkın başı, yani toplumu örgütleyen saygın bir konumda olduklarını göstermektedir.

Görüldüğü gibi Çandarlı Ailesine ait kitabeler daha çok onların, makamları, toplum içindeki statülerine yönelik olup, bu durum onların sahip oldukları idari güçten kaynaklanan bir özellik olabilir.

VIII. BÖLÜM NOTLARI

- 1.Bu iki yapının mimari ayrıntıları için bkz.(Ayverdi 1966:224-229;Res.325-335, 335-356;Res.588-593,595).
- 2.Bursa Şehadet Cami ve Filibe Hüdavendigâr Camilerinin ayrıntılı bilgileri için bkz.(Ayverdi 1966:267-274; Res. 400- 413, 295- 302; Res. 456).
- 3.Edirne Eski Cami'nin ayrıntılı bilgileri için bkz. (Ayverdi 1972:150-160;Res.248).
- 4.Edirne Muradiye Cami hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Aslanapa 1986:50-55).
- 5.Gümülaine Gazi Evrenos Bey İmaretı hakkında Kiel'in aktardığı ayrıntılı bilgiler için bkz.(Kiel 1990b:127-133)
- 6.Bu bilgi kaydı için Kiel'in çalışmasına bkz. (Kiel 1990b:138a).
- 7.İznik Yakup Çelebi Cami üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. (Ayverdi 1966:328-332;Res.527).

IX. DEĞERLENDİRME

Katolog kısmında Akıncı Beyleri ve inşa ettirdikleri yapılara ilişkin verilen bilgiler toparlandığında her akıncı ailesinin inşa eylemlerinde belirli farklılıkların olduğu gözlemlenmektedir. Bu farklılıklar Akıncı ailelerinin Hanedana olan yakınlıkları ekonomik güçleri ve yoğun imâr ve inşa eyleminde bulundukları yerleşim birimlerine göre değişiklikler göstermektedir. Bu ailelerden bazıları sonradan müslümanlığı kabul eden ve akıncılık hizmetinde bulunan aileleridir.

Osman Gazi döneminde, henüz Osmanlı Beyliği kurulmadan önce; Mihaloğullarının atası olarak kabul edilen Köse Mihal, Osman Gazi ile akınlarda bulunmakta, yapılacak fetihlerde fikirlerine değer vermekte ve Bizans tekfurları (kale komutanları) ile Osman Gazi arasında iletişimi sağlayan bir konumdadır. 1299 öncesinde daha müslümanlığı kabul etmemiş olmasına karşın Osman Gazinin güven ve dostluğunu kazanan Köse Mihal ilk Osmanlı fetihlerinde büyük başarılar elde etmiş ve sonuçta kendisinin Osman Gazi ile olan karşılıklı güven ve dostluğa dayalı ilişkileri, Köse Mihal'in müslüman olmasıyla da artarak devam etmiştir. Dolayısıyla Mihaloğulları Ailesinin Osmanlı Hanedanı ile ilişkisi kuruluş dönemine kadar indirebilmektedir. Mihaloğullarından gelen Balta Bey'in Ankara savaşına katılması ve Enverinin Düsturname'sinde (Enveri 1929) bu savaşta kahramanlıklarından bahsedilmesi; Mihaloğulların'dan Ali Beyin'de daha II. Mehmed zamanında akıncı beyi olarak ailenin temelinden gelen akıncı hizmetine devam etmesi ve adına Gazavatname yazılması (Suzi Çelebi 1956), Mihaloğulları'nın uzun süre devam eden görevleri ile statü açısından değerli bir konuma geldiklerini göstermektedir.

Mihaloğulları Ailesinin bâniliği günümüze ulaşan az sayıdaki yapıyla sınırlı bir inceleme imkanı vermektedir. Köse Mihaloğlu Aziz Paşa'nın oğlu Gazi Mihal'in Edirne ve Bilecik'te inşa ettirdiği yapılar dışında aileye ait

ait hiçbir yapı günümüze gelmemiştir. Mihaloğlu Ali Bey'in ise Plevne'de inşa ettirdiği yapıların varlığı ise 15.yüzyıl başlarına ait vakfiyesinden öğrenilmektedir. (Keskioğlu 1969 :318).

Gazi Mihal Bey'in Edirne'de inşa ettirdiği kitabeli bir cami,16.yüzyıl daki bir vakıf kaydında isminden bahsedilen bir hamam ve onarttığı düşünülen köprüsü ile (Onur 1977 :46; Erken 1973) Şehrin batı yönüne gelişimi sağlamıştır. Topografik açıdan Tunca Nehri'nin en uygun noktasından geçişi sağlayan köprü, köprünün doğusundaki hamam batı taraftaki zaviyeli cami ile bilinçli bir konumlanmanın izlerini taşımaktadır.Köprünün önceden varolduğu görüşünden hareketle;Gazi Mihal Bey'in inşa ettirdiği cami ile ibadet ve konaklama hizmeti hemen doğudaki hamamı ile de temizlik işlevine cevap verecek bir yapının inşa edilmiş olduğu görülür.Günümüzde bile Gazi Mihal Bey'in yapılarının bulunduğu alan yoğun iskâna ve yerleşime sahne olmamıştır.Dolayısıyla yapıların inşa edildiği (15 yy.) tarihinde bu bölgeyi şenlendirmek ve şehrin bu yönde giriş çıkışlarında ibadet, konaklama ve temizlik gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak düşüncesi imkân dahilindedir.

Gazi Mihal Bey'in Bilecik-Gölpazarı'nda inşa ettirdiği han, ona ait olduğu vakıf kaydıyla bilinen cami ve kasabanın doğusundaki hamamın yine konum planına bakıldığında yerleşim biriminin merkezinde yer aldığı görülmektedir.Han yapısının bulunması ilçenin ticari potansiyeline dikkat çekmektedir. Diğer taraftan akıncı ailesinde bir kişinin ticari işlevli bir yapı inşa ettirmiş olmasada yapı tipi açısından önemli bir konuya işaret eder. Bunu yerleşim biriminin sahip olduğu ticarete ve önemli bir güzergahta bulunmasına bağlayabiliriz. Bu gün kasabanın gelişimine bakıldığında, merkezden yani yapıların bulunduğu alandan doğu ve batı yönüne doğru ana yol üzerinde yayılmış olduğu ve mahalle dokularının bu şekilde oluştuğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla yapıların konumlanışının bilinçli olarak tasarlandığı sonucuna varılabilir.Sonuçta Edirne ve Bilecik-Gölpazarı'ndaki mimari özelliklerimiz ve yapıldıkları alanlar.bâninin

yerleşim biriminin topografik, ekonomik özellikleri ile ihtiyaçlarını gözönünde bulundurmuş olabileceği yönünde fikirler edinmemizi sağlamaktadır.

Değerlendirme kapsamında irdelenmesi gereken bir konu da akıncı beylerinin kimlikleridir. Evrenosoğullarının kesin olmamakla beraber ailenin ilk atalarından Evrenos Bey'in müslümanlığı sonradan kabul etmiş olabileceği ihtimali araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. (Togan 1946:337, Anonim 1964:321, Price 1969) Orhan Gazi ve I Murad döneminde Rumeli'ye yapılan akınlara katılan ve akıncı beyi olarak hizmetler veren Evrenos Bey'in Sultan ile yakın bir ilişkisinin dolasıyla önemli bir statüde olduğunu tarihi kaynaklar aktarmaktadır. (Aşıkpaşazade 1970: 66,69, Neşri 1987: I. 215,257). Araştırmacı Ziya Hanhan'ın Orhan Gazi ve I Murad dönemine ait olduğunu iddia ettiği iki mektupta da Osmanlı beylerinin Evrenos Bey'e bir akıncı beyi olarak ayrı değer verdikleri bu mektuplardaki ifadelerden anlaşılmaktadır. (Hanhan 1967: 3039-3042)Evrenos Bey ve oğullarının hakim olduğu bir üs merkezi niteliğide taşıyan şimdiki Yunanistan sınırları içerisindeki Gümölcine, Serez ve Yenice Vardar'da Evrenosoğullarının yoğun inşa faaliyetleriyle karşılaşılmalıdır. Her üç yerleşiminde aynı güzergahta bulunması akıncı beylerinin uç merkezlerini devamlı sınıra yani batıya taşıdıklarını belirtmesinin yanı sıra önemli ana yollar üzerindeki yerleşimleri tercih ettiklerini göstermesi bakımından da önemli bir veri sunmaktadır. Paikon dağlarının güney eteklerinde ve ovaya açık halde kurulmuş olan Yenice Vardar M.Kiel'e göre stratejik iletişim açısından bilinçli olarak seçilen bir üs merkezi durumundadır(Kiel 1990 b:303).

Serez'de hiç bir yapı günümüze ulaşmazken, Gümölcine'de Evrenos Bey'in birer imaret, bir cami(Eski Cami); Yenice Vardar'da ise türbesi,hamamı günümüze gelmiştir.Bâninin Feres ile Dedeoğlu arasında küçük bir yerleşim olan Loutra Köyü'nde de bir hanı bulunmaktadır. (Kiel 1990b)Diğer taraftan günümüze gelmeyen ancak kaynaklarda tespit edilen yapılarla Evrenosoğullarının bu bölgede çok sayıda yapı inşa ettirmiş oldukları belirlenebilmektedir (Kiel 1990 a,b,c). Evrenos Bey 'e ait

Vakfiyelerde de Evrenosoğullarının bu bölgede zengin vakıflar kurdukları anlaşılmaktadır.(Ayverdi 1982:304-306) 19.yüzyılın başlarına kadar Evrenosoğulları soyundan gelen kişilerin Yenice Vardarda bulunmaları hatta Evrenosoğlu Şerif Ahmet Bey'in bir saat kulesi yaptırması Bâniliklerinin hâla devam ettiğini göstermektedir. (Kiel 1990c: 322) Bununla birlikte Evrenosoğullarına ait yapıların yerleşim birimlerindeki konumları dağınık bir şema göstermekte ve külliye şeklinde inşa edilmedikleri görülmektedir.Belki de akıncı beylerinin uzun süre bir yerde bulunmamaları ve üs merkezlerinin devamlı değişmesi külliye yaptırmalarına engel teşkel etmiş olabilir. Bir diğer nokta da Evrenosoğullarına ait bânilik faali yetlerine sahne olan yerleşimlerin Balkan topraklarında bulunmasıdır ki bu da batı bölgelerine yaptıkları akınların bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Çünkü üs merkezi durumundaki yerleşimler aynı zamanda akıncı beylerinin inşa faaliyetlerine sahne Batı'ya yapılan akınlar için sınır bölgelerinde bulunan, uç karakolları olarak niteliyebileceğimiz yerlerdir.

Katalog kısmında, günümüze ulaşan bir kaç yapı örneği ile anlatmaya çalıştığımız Turhanoğulları ve Malkoçoğulları ailelerinin bânilikleri bu açıdan yetersizliği nedeniyle yeterli veri içermemektedir.Bunun yanında Turhanoğullarının bugün Yunanistan toprakları içindeki Teselya bölgesindeki Yenişehir Trikkale ve Mora Yenişehir 'de yapı faaliyetleri olduğunu öğrenmekteyiz. (Göyünç 1972,Halaçoğlu 1972/73) Malkoçoğulları'nın da Niğbolu'da üs merkezleri olduğunu bildiğimize göre (Keskiöğlu 1969:320) bu iki akıncı ailesinin de batı da Balkan topraklarındaki yerleşimlerde inşa eyleminde bulunmuş oldukları sonucuna varılmaktadır.

Erken Osmanlı döneminde ilişkileri açısından hanedana yakın ve yoğun bir şekilde inşaa faaliyetleride bulunan dönemin bir başka konumundaki Vezir Ailesi diyebileceğimiz Çandarlılar'ın ise bânilik faaliyetlerine sahne olan yerleşim merkezleri akıncı beylerinin üs merkezlerine oranla Anadolu'dadır.Dolayısıyla İznik'te yoğun bir şekilde karşılaştığımız imar faaliyetleri Çandarlı Ailesinin bâniliklerini örneklerle izleyebilme şansına vermektedir.İznik'te şehrin doğusunda yoğunlaşan

yapı eylemi, Bursa'da ise şehrin güneyinde odaklaşmaktadır. Bursa'daki yapıların çevresinde bu gün dahi Çandarlı Ailesine mensup kişilerin adlarıyla tanınan mahalleler varlığı şehir dokusunun oluşumunda Çandarlılar'ın da katkısının olabileceğini göstermektedir. İrdelenmesi gereken bir konu da bu aileye ait yapıların sayısı diğer dört akıncı ailesinin inşa faaliyetleriyle neredeyse aynı oranda olmasıdır. Dolayısıyla Çandarlı Ailesinin hanedana olan yakınlığı ekonomik açıdan zenginliği ve aynı yerleşimlerde devam eden bânîlik faaliyetleriyle daha çok yapı inşa ettirmiş oldukları görülür. İnşa ettirilen yapıların tipleri gözönüne alındığında ise dini, ticari ve sosyal işlevli her türden yapıların inşa ettirmiş oldukları görülür. Halbuki akıncı beyleri ve ailelerinin inşaa ettirdikleri yapıların tiplerine bakıldığı zaman cami özellikle zaviyeli camilere ağırlık verdikleri görülmektedir. Erken Osmanlı döneminde Zaviyeli Camilerin fonksiyonları düşünüldüğünde ve akıncı beylerinin yeni alınan topraklarda bânîlik yaptıkları gözönünde bulundurulduğunda bu tip camilerin iskân, halkı birleştirme ve aynı anda bir kaç işleve cevap vermesinden dolayı tercih edilmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir.

İnşa edilen yapıların planları ise Erken Osmanlı dönemi mimarisi ile bütünlük gösterip önemli değişikliklere gidilmeden uygulanmıştır. Dolayısıyla yapı tipleri ve planları dönemin mimarisinin karakteristik özellikleri taşımaktadır.

Duvar örgüsünde kullanılan taş ve tuğla almaşık teknik'te çoğunlukla 2-3 sıra tuğla, bir sıra kesme taşın düzenli olarak kullanılmasıyla uygulanmıştır. Ayrıca birr dik tuğlanın almaşık düzendeki tuğla-taş malzemenin arasına dikey olarak yerleştirilmesiyle oluşturulan çerçevesi teknik de sık kullanılmıştır.

Süsleme özelliğine gelince oldukça sade bir işçilik görülmekle beraber, genellikle girişler, pencereler ve kemerlerin üzerinde malzeme tekniğine dayalı süsleme motiflerine rastlanmaktadır. Bu yönüylü yapılar dönemin süsleme özelliklerini yansıtmaktadır.

Fethettikleri bölgelerin yönetimlerinin Hanedan tarafından kendilerine verildiği akıncı beyleri, tımar edinmek suretiyle toprağın kullanım hakkı üzerinde söz sahibi olmuş; bölgenin gelirinin toplanmasıyla elde ettikleri ekonomik gücü yine kendi bölgelerindeki; yerleşim birimlerinde, özellikle de üs merkezi konumundaki yerleşimlerde kullanarak bânîlik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Fetih ve yerleşim politikasında önemli etkinlikleri olan tarikatlara mensup şeyh ve dervişlerin de akıncı beyleri tarafından alınan yeni topraklarda, gayri müslim halkı müslümanlaştırmak suretiyle, dini faktörlerin yerleşmesinde önemli ölçüde katkıları olmuştur (Ocak 1981 a :37-41). Tarikata ait inşa edilen tekke ve zaviyelerde üslenen şeyh ve dervişler halkı din çatısı altında birleştirerek örgütleyici bir tavırda sergilemişlerdir. Dimetoka'da zaviye yaptır an Kalenderi şeyhi Seyyid Ali Sultan ve Yenice Vardar'da şeyh İlahi gibi örnekler bu açıdan örnek oluşturur. (Ocak 1981 a :40 ; Kiel 1990 b :329 b) Akıncı beylerinden Timurtaş Paşa'nın Saruhan daki halkın Balkan topraklarına iskân ettirilmesinde bizzat görevlendirilmesi de yerleşim politikasında etkin faaliyet içinde olduklarını göstermektedir (Aşıkpaşazade 1970 :67)

F.Köprülü, aristokrat aileler olarak nitelendirdiği akıncı beyi ailelerinin Osmanlı beyliğinin kuruluş yıllarında önemli rolleri olduğunu, Osmanlı Hanedanının yükselişine paralel olarak Osmanlı Devleti'ni kuran bu aristokrasinin 14.yüzyılda bütün idareyi ellerinde tuttuğunu, bu ailelerden büyük kumandanlar, idariciler, yüksek teşkilatçıların ve diplomatların yetiştiğini belirtmektedir (Köprülü 1991:110). Dolayısıyla Hanedanla sıkı ilişkileri olan akıncı beyi aileleri Erken Osman döneminde uzun süre aynı statüde ve görevlerde bulunarak konumlarını korumuşlardır. Ancak statüleri dogal olarak bir vezir ailesinden sonra gelmekte, fetih görevlerinde ise konum açısından birinci derecede söz sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim Bey'lerin doğrudan akıncı beylerini görevlendirmiş olmaları bu durumu göstermektedir. Akıncı beylerinin bânîlikleri ise hakim oldukları bölgelerle sınırlı ve tek yapı ölçeğinde, o bölgenin ve yerleşim biriminin ihtiyaçları doğrultusunda gelişmiştir.

X. SONUÇ

Bu bölüme kadar anlatmaya çalıştığımız "Erken Osmanlı Dönemin'de Akıncı Beyleri ve Bânilikleri" konusu üzerine çeşitli bilgilerden; akıncı beylerinin fethettikleri yerleşim bölgelerinde, iskân edilmek üzere önemli üs merkezi konumundaki yerleşim birimlerinde bânilik faaliyetlerin de bulundukları ve dini, sosyal ve ticari işlevli yapı inşa ettirdikleri görülmektedir. Hakim oldukları bölgeler ekonomik açıdan da gelir sahibi durumundaki akıncı beyleri, bu zenginlikleriyle çok sayıda yapı inşaa ettirerek, yerleşim birimlerinin ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmışlardır. Böylece bu yerlerdeki şehir dokusunun ana karakterinin belirlenmesinde önemli rolleri olmuştur. Akıncı beyleri İnşa ettirdikleri yapıların planlarında değişikliğe gitmeyerek, zaviyeli camiler'in inşasına ağırlık vermişlerdir. statü ve konum olarak farklı yerlerde bulundukları anlaşılan her bir akıncı ailesi, dönemin bir diğer Bey Aileleri'nden olan Çandarlı Ailesi' nin inşa faaliyetlerine oranla daha az bir yoğunluk göstermektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, akıncı beylerinin bânilik faaliyetleri Erken Osmanlı döneminin siyasi, ekonomik ve sosyal şartları içerisinde ve yoğunlukla da alınan yerleşimlerin tüm alt yapı ve ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleşmiş şekillenmiştir. Her bir akıncı ailesinin farklı boyuttaki inşa faaliyetleri ekonomik güçleri ve hanedanlığa yakınlıkları; herbirinin farklı konuma sahip olduğunu ve şartlar içerisinde de dönem içinde varlıklarını koruduklarını göstermektedir. Mali desteği hakim oldukları bölgelerden elde eden ve bu gelirlerle inşa faaliyetlerine giren akıncı beyleri dini, ticari, sosyal işlevli her türden yapıyı yaptırmışlardır. Camiler ve zaviyeli camilerin sayısal olarak fazlalığı öncedende belirtildiği gibi yerleşim ve iskân politikasına bağlı olarak fazlalık göstermektedir. Külliye inşa ettirmemiş olmaları da bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Belki de üs merkezlerinin devamlı değişmesi külliye inşasına imkân tanımamış olabilir. Şehircilik bağlamında yerleşim birimlerinin gelişmesinde ve yeni iskân alanlarının oluşturulmasında inşa ettirdikleri yapıların katkısının olduğu görülmektedir.

XI KAYNAKÇA

ABAY,Nezahat

- 1993 "Erken Devir Osmanlı Mimarisinde inşa Faaliyetlerini Gerçekleştiren Bâniliklerin Sosyal Statüleri İnşa Ettirdikleri Yapı Tipleri ve Bölgelere Göre Dağılımı" (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

AKDAĞ,Mustafa

- 1949 "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti" *Belleten*:13/51:497-569

- 1979 Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi , I-II, İstanbul : Tekin Yayınevi.

AKIN,Günkut

- 1990 *Asya Merkezi Mekan Geleneği*, Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları.

AKIN,Hicran

- 1987 "XV.Yüzyıl Latince Macakroniği Chronica Hungarorum'un Türk Tarihi Bakımından Değeri" *Belleten*,202:667-759.

ALTINAY,A.Refik

- 1933 *Türk Akıncıları*, İstanbul.

ALTINSAPAN,Erol

- 1990 "Seyyid Battal Gazi Külliyesi'nde Yer alan Ümmühan Hatun Türbesi" *I.Uluslararası Seyit Battal Gazi Semineri Bildirileri*, Eylül,1990:47-53.

ANONİM

1964 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi,
Ankara:Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi
Dairesi Resmi Yayınları.

1970 "Gölpazara" ,Türk Ansiklopedisi,
18:11.

1973 Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi(Hz.Şerif
Baştav),Ankara:Ankara Üniversitesi Dil ve
Tarih Coğrafya Fakültesi.

1989 Greek Traditional Architecture Trikala,
Athens.

1992a The Problem of Protection of the Ottaman
Turkish Architectural Heritage in Greece,
İstanbul:Türk Kültürüne Hizmet Vakfı.

ARASLI,Altan

1986 Avrupa'da Türk İzleri,
İstanbul:Tercüman Yayınları.

ASLANAPA,Oktay

1949 Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri,
İstanbul.

1977 Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı(14.Yüzyıl),
İstanbul:Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Ki-
tapları Serisi.

1986 Osmanlı Devri Mimarisi,
İstanbul:İnkılap Kitabevi Yayınları.

AŞIKPAŞAZADE

- 1970 **Osmanlı Tarihi(Haz.Atsız)**
İstanbul:Milli Eğitim Bakanlığı Devlet
Kitapları.

AYVERDİ, E.Hakkı

- 1956 "Yugoslavyada Türk Abideleri ve Vakıfları"
Vakıflar Dergisi,III:151-223

- 1966 **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri,I**
İstanbul:Fetih Cemiyeti Yayınları

- 1972 **Osmanlı Mimarisinde Çelebi Mehmed ve
II.Sultan Murad Devri,II**
İstanbul:Fetih Cemiyetleri Yayınları,

- 1973 **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,III,**
İstanbul:Fetih Cemiyeti Yayınları

- 1982 **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri ,
Bulgaristan,Yunanistan,Arnavutluk. IV.**
İstanbul:Fetih Cemiyeti Yayınları

BABINGER, Franz

- 1988 "Turahan Bey" İslâm Ansiklopedisi,
12/2:104-106

- 1992 **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri(Çev.
Çoşkun Üçok) Mersin:Kültür Bakanlığı**
Yayınları.

BARKAN, Ö.Lütfi

- 1986 **Kolonizatör Türk Dervişleri,**
İstanbul

BAŞTAV, Şerif

- 1989 Bizans İmparatorluğu Tarihi, Son Devir
(1261-1461), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma
ma Enstitüsü.

BATUR, Afife

- 1970 "Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar
Üzerine" Anadolu Sanatı Araştırmaları,
2:137-227

BAYKAL, Kazım

- 1950 Bursa ve Anıtları, Bursa: Eski Eserleri
Sevenler Derneği Yayınları.

BAYRAK, Orhan

- 1982 Osmanlı Tarihi Yazarları,
İstanbul: Osmanlı Yayınevi

BELDICEANU, Nicoara

- 1985 XIV.YY'dan XVI.YY'la Osmanlı Devletinde
Tımar (Çev.M.Ali Kılıçbay),
Ankara: Teori Yayınları.

BERKES, Niyazi

- 1969 Türkiye İktisat Tarihi,
İstanbul

BEŞBAŞ, N. - H. DENİZLİ

- 1983 Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,
III, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü
Yayınları.

BÜYÜKDOĞAN, İlter

- 1991 "Edirne Hamamlarının Restitüsyon Sorunla-
rı", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi,
10:27-34

CAHEN, Claude

- 1979 Osmanlı'dan Önce Anadolu'da Türkler(Çev.
Yıldız Moran),
İstanbul.

CANTAY, Gönül

- 1992 Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları,
Ankara Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Yayınları.

CASTELLAN, A.L.

- 1820 'Lettres Surla Moree, I'Hellespont et
Constantinople, I.
Paris

CELÂLZÂDE Mustafa

- 1981 Tabakat-ül Memâlik ve Derecet-ül Mesâlik
(Haz.Petra Kappert),
Wiesbaden.

CEVDET PAŞA

- 1994 Cevdet Paşa Tarihinden Seçmeler
(Haz.S.Irmak MAK, B.Kemal Çağlar), I,
İstanbul.

CEZAR, Mustafa

- 1957/62 Mufasssal Osmanlı Tarihi, I-IV,
İstanbul.

- 1985 Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirlerinde
Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi,
İstanbul.

ÇAĞATAY, Neşet

- 1989 Bir Türk Kurumu Olan Ahilik,
Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÇETİNTAŞ, Sedat

1946 **Türk Mimari Anıtları-Bursa'da İlk Eserler**
İstanbul:Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

1952 **Bursa'da Murad I ve Bayezid I Binaları**
İstanbul:Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları

DANIŞMEND, İ.Hami

1971 **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi. I-IV**
İstanbul

DARKOT, Besim

1967 **"Serez " İslam Ansiklopedisi,**
10:516-518

DECEI, A

1953 **L'expedition de Mircea cel Bōtrân Contra
les Akinci de Karinovasi(1393) in the
Rewerevue des Etudes Roumaines,**
Paris

1960 **"Akindji" maddesi, The Encyclopaedia of
Islam, I:340-41, London:New Edition**

DEMETRIADES, Vasilis.

1976 **"The Tomb of Ghazi Evrenos Bey and its
Inscription" Bulletin of the School of
Oriental and African Studies, 39:329-332.**

1981 **"Problems of Land-Owning and Population in
the Area of Gazi Evrenos Bey's Wakf"
Balkan Studies:22/1:43-45**

DEMİRİZ, Yıldız

1979 **İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Süsleme,**
İstanbul:Kültür Bakanlığı Yayınları

DEVELİOĞLU, Ferit

1970 Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,
İstanbul.

EDHEM, Halil

1916/17 "Gekbûze'de 787 Tarihli Bir Osmanlı
Kitabesi", Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası,
7:228-235.

Enverî

1928/29 Düsturnâme (Yay. M. Halil Yinanç),
İstanbul.

ERDENEN, Orhan

1965 "Eski Yapılarımızda Plan Meselesi",
Mimarlık, 26:19-22.

ERKEN, Sabih

1973 "Edirne Hamamları",
Vakıflar Dergisi:10:403-419

1977 Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,
II, Ankara:Vakıflar Genel Müdürlüğü
Yayınları

EVLİYA ÇELEBİ

1970-71 Seyahatnâme (Çev. Zuhuri Danışman), I-XV,
İstanbul

EYİCE, Semavi

1954 "Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri"
Türkiyat Mecmuası, XI:57-182

1955 "Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri II",
Türkiyat Mecmuası, XII:205-230

1962/63 "İlk Osmanlı Devrinin Dini İctimaî Bir
Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler",
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Mecmuası, 23/1-2:1-80

FERİD, Osman

1915 "Evrenos Bey Hanedanına Aid Temlikname-i
Hümayun", Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası,
31:432-438.

GABRIEL, Albert

1958 Une Capitale Turque Broussa,
Paris.

GAZİMİHAL, R. Mahmut

1958a "İstanbul Muhasaralarında Mihaloğulları ve
Fatih Devrine ait bir Vakıf Defterine Göre
Harmankaya Malikanesi",
Vakıflar Dergisi, IV:125-137

1958b "Gazi Mihal",
Türk Folklor Araştırmaları, 113:1801-1804

GIBBONS, H. A.

1928 The Foundation of the Ottoman Empire
(Çev. Ragıp Hulusi),
İstanbul

GOUDWIN, Godfrey

1971 A History of Ottoman Architecture,
London: Thames and Hudson.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib

1952 Edirne ve Paşa Livası,
İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

- 1960 "Mihaloğulları"
İslam Ansiklopedisi, 8:285-292.

GÖYÜNÇ, Nejat

- 1972 "Mora'da Osmanlı-Türk İnşaa Faaliyetleri",
Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi,
I:13-28.

GURLITT, Cornelius

- 1912 "Die Islamischen Bauten Von Isnik(Nicaea),
Orientalisches Archiv, III:49-60.

HALAÇOĞLU, Yusuf.

- 1973/74 "Teselya Yenişehir'i ve Türk Eserleri
Hakkında Bir Araştırma", Güneydoğu Avrupa
Araştırmaları Dergisi, 2/3:89-100.

- 1989 "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demogra-
fik Bakımdan Balkanlar'da Bazı Osmanlı Şe-
hirleri", Belleten: LIII/207-208:637-679.

- 1991 Osmanlılar'da Devlet Teşkilatı ve Sosyal
Yapı, Ankara: Türk Tarih Kurumu
Yayınları.

HAMMER, J. Von

- 1991 Osmanlı Tarihi (Çev. M. Ata-A. Karahan), I-II
İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları..

HANHAN, Ziya

- 1967 "Murad Hüdavendigâr'ın Gazi Evrenos Beye
Hak ve Adalet Öğüdü", Tarih Konuşuyor
Dergisi, 7/37:3039-3042.

Hoca Sadettin Efendi

- 1992 Tacü't Tevarih(Çev.İ.Parmaksızoğlu), I-V
Eskişehir:Kültür Bakanlığı Yayınları.

IMBER,Colin

- 1990 The Ottoman Empire(1300-1481),
İstanbul:The isis Press.

İBN-İ BATUTA

- 1993 İbn Batuta Seyahatnâmesinden Seçmeler
(Haz.İ.Parmaksızoğlu),
İstanbul:Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

İBRAHİM TEMEŞVAR

- 1696 Hadikat-üs Şüheda.
İstanbul

İNALCIK,Halil

- 1960 "XV.Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair
Vesikalar", Belleten,24/93-96:45-102.

- 1973 The Ottoman Empire The Classical Age
1300-1600,
London.

- 1987 Sûret-i Defter-i Sanoak-i Arnavid
Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İNCİCİYAN,P.L.

- 1973/74 "Osmanlı Rumelisi",
Güney Doğu Avrupa Araştırmaları
Dergisi:2/3:11-88.

İNCİCİYAN,P.L.-H.D.ANDREASYAN

- 1975/76 "Osmanlı Rumelisinin Tarih ve Coğrafyası",
Güney Doğu Avrupa Araştırmaları
:4/5:101-152.

KATİP ÇELEBİ

- 1991 **Katip Çelebi'den Seçmeler (Haz.Orhan Şaik Gökyay), I, İstanbul.**

KESKİOĞLU, Osman

- 1969 **"Bulgaristan'da bazı Türk Abideleri ve Vakıf Eserleri", Vakıflar Dergisi, VIII:309-322.**

KIEL, Machiel

- 1978 **"Aspects of Ottoman-Turkish Architecture in Albania", Fifth International Congress or Turkish Art, Budapest: Akademia, Kiado Ed.O.Feher**

- 1990a **"Obvervations on the History of Northern Greece During The Turkish Rule", Studies on the Ottaman Architecture of the Balkans, Hamphire Variarum: 415-444.**

- 1990b **"The Oldest Monuments of Ottoman-Turkish Architecture in the Balkans", Studies on the Ottoman Architecture of the Balkans, Hamphire Variarum.: 117-138**

- 1990c **"Yenice Vardar (Vardar Yenicesi- Giannitsa Studies on the Ottoman Architecture of the Balkans, Hamphire: Variarum .300-329.**

KONYALI, İ.Hakkı

- 1967 **"Çandarlı Oğulları, Türbeleri ve Vakfiyeleri", Tarih Konuşuyor, 46:3424-26.**

KORAY, Enver

1952/1955-68

Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

KOYUNLUOĞLU, M. Turgut

1935 İznik ve Bursa Tarihi,
Bursa.

KÖPRÜLÜ, Fuad

1991 Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu,
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KRAELITZ, F. Von

1914/15 "İlk Osmanlı Padişahlarının İhdas Etmiş
Olduğu Bazı Beratlar",
Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, 28: 242-250

KUNT, Metin

1978 Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arası Osmanlı
Ümerası ve İl İdaresi,
İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

KUNT, M. - A. ÖDEKAN - H. YURTAYDIN

1989 Türkiye Tarihi II,
İstanbul.

KURAN, Abdullah

1964 İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami,
Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Yayınları.

1968 The Mosque In Early Ottoman Architecture,
Chicago.

1969 Anadolu Medreseleri,
Ankara.

1986 Mimar Sinan,
İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

KURDOĞLU, Fevzi

1939 Gelibolu ve Yöresi Tarihi,
İstanbul.

MALKOÇ, Sabri

1967 Malkoçoğulları Şeceresi,
Ankara.

MAYER, Leo Ary

1956 Islamic Architects and their works,
Geneve.

MATRAKÇI NASUH

1976 Beyan-ı Menazil-i Seferi Irakeyn (Haz. Hüseyin Yurtaydın),
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

MEHMED NÜZHED

1899/1900 Ahvâl-i Mihal Gâzi, İstanbul.

MEHMED SÜREYYA

1969 Sicilli Osmanî Osmanlı Devleti'nde Kim,
Kimdi? (Çev. Gültekin Oransoy),
Ankara.

MELIKOFF, I.

1965 "Ewrenos" and "Ewrenos Oghullari"
The Encyclopaedia of Islam, II:720-21.

NAUMAN-GÖBEL

1993 Grosser Weltatlas (Çev. Ana Yayıncılık),
İstanbul: Hürriyet Yayınları.

NECİP ÂSİM

1910 "Hamzavî-Cami-ül Meknunât" Tarihi Osmanî
Encümeni Mecmuası, I:46 vd.

NEŞRİ

- 1987 Kitâb-ı Cihannümâ, Neşri Tarihi (Çev. F.R. UNAT-M.A. Köymen), I-II, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

OCAK, A. YAŞAR

- 1981 a "Bazı Menakıbnâmelere Göre XIII-XV .
Yüzyıllardaki ihtidalarda Heterodoks
Şeyh ve Dervişlerin Rolü" Osmanlı
Araştırmaları II : 31-42
- b "Kalenderiler ve Bektaşılık ", Atatürk'e
Armağan Kitabı: 297-308

ONUR, Oral

- 1972 Edirne Türk Tarihi Vesikalarından
Kitabeler, İstanbul.

ÖDEKAN, Ayla

- 1974 Mimarlık ve Sanat Tarihi Bibliyog-
rafiyası (1923-1973),
İstanbul.

ÖNEY, Gönül

- 1971 Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal
Yapıları,
Ankara : Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
yayınları

- 1989 Beylikler Devri Sanatı 14-15. Yüzyıl,
Ankara: Türk Tarih Kurumu

ÖNGE, Yılmaz

- 1970 "Seyyid Battal Gazi Külliyesi'nde Sultan
Ümmühan Hatun Türbesi", Önasya, 57:

ÖNKAL, Hakkı

- 1992 Osmanlı Hanedan Türbeleri,
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖTÜKEN, Y. - H. ACUN - A. DURUKAN - S. PEKAK

1986 Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,
IV, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü
Yayınları.

OTTODORN, K. - R. ANHEGGER

1941 Das Islamische Iznik,
Berlin.

ÖZON, M. Nihat

1983 Osmanlı Türkçe Sözlük,
İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayınları.

ÖZTUNA, Yılmaz

1964 Türkiye Tarihi, III, İstanbul.

1992 Türk Tarihinden Yapraklar,
İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

PAKALIN, M. Zeki

1983 Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri
Sözlüğü, I-III,
İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

PAMUK, Şevket

1988 Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)
İstanbul: Gerçek Yayınevi.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet

1966 "Edirne", Türk Ansiklopedisi, 14: 336-54.

PEARSON, J. D.

1961 Index Islamicus,
London.

PEREMECİ, O. NURİ

1940 Edirne Tarihi,
İstanbul

PRICE, Philips

1969 Türkiye Tarihi (Çev. Asım Mutludoğan)
İstanbul.

SHAW, Stanford

1982 Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye
(Çev. Mehmet Harmancı), I,
İstanbul: Cem Yayınları.

SLOANE, M. William

1987 Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar (Çev. Sibel
Özbudan), İstanbul.

SÖNMEZ, Zeki

1989 Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar,
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SÖZİ ÇELEBİ

1956 Gazavatnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey Gaza-
vatnâmesi (Yay. A. Sırrı Levend),
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ŞAHİN, Kamil

1993 "Saraybosna Şehri Merkezindeki Medreseler"
X. Vakıf Haftasına Sunulan Bildiriler,
X: 263-272.

ŞEMSETTİN, SÂMİ

1986 Kâmûs-i Tûrki (Türkçe Sözlük), I-III,
İstanbul.

TACAN, Necati

- 1936 Akıncılar ve Mehmed II, Bayezid II zaman-
larında Akınlar, İstanbul.

TAESCHNER, F.

- 1941 Iznik, Berlin.

- 1929 "Die Vezir Familie Gandarlyzade",
Der Islam, XVIII, s.60 vd.

TANERİ, Aydın

- 1978 Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde
Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray
Hayatı Teşkilatı, Ankara.

TANINDI, Zeren

- 1993a "Türk Minyatür Sanatı", Başlangıcından
Bugüne Türk Sanatı, Ankara:Türkiye İş Ban-
kası Kültür Yayınlar:407-420.

- 1993b "Türk Cild Sanatı", Başlangıcından Bugüne
Türk Sanatı, Ankara:Türkiye İş Bankası
Kültür Yayınları.

TEXIER, Charles

- 1862 Asie Mineure, Description Geographique,
Historique et Archeologique des provinces et
des villes de la chersonnese d'Asie
Paris.

TOGAN, Velidî

- 1946 Umumi Türk Tarihi, I, İstanbul.

TUĞLACI, Pars

- 1985 Osmanlı Şehirleri, İstanbul:Milliyet
Gazetesi Kültür Yayınları.

UNAT, F. Reşit

- 1984 **Hicri Tarihleri Milâdi Tarihe Çevirme Kılavuzu**, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı

- 1939 " Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalalar" **Belleten**III/9:99-106

- 1940 "Akıncı" **İslam Ansiklopedisi**, I:239-240.

- 1941 "Çandarlızade Ali Paşa Vakfiyesi 808 H. 1405/1406", **Belleten**, 5/17-18:549-576.

- 1945a "Çandarlı" **İslam Ansiklopedisi**, 3:351-357.

- 1945b "Evrenos" **İslam Ansiklopedisi**, 4:414-418.

- 1959 "Çandarlı(cerderli) Kara Halil Hayreddin Paşa", **Belleten**, 23:457-477.

- 1988a **Çandarlı Vezir Ailesi**, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- 1988b **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- 1988c **Osmanlı Tarihi**, I-II, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- 1988d **Anadolu Beylikleri**, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÜLGEN, A. Saim

- 1938 "İznik'te Türk Eserleri", Vakıflar Dergisi,
I:53-71.

WERNER, Ernst

- 1986 Büyük Bir Devletin Doğuşu Osmanlılar (Çev.
Orhan Esen Yılmaz Öner),
İstanbul: Alan Yayıncılık.

WITTEK, Paul

- 1944 Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu (Çev.
Fahriye Arık), Ankara.

- 1947 The Rise of the Ottoman Empire,
İstanbul.

YAPRAK, Tahsin

- 1988 "Türk İslam Tarihinde ve Osmanlı Devleti'
nin Kuruluşunda Mihal Gazi Gerçeği",
I. Milletlerarası Osmanlı Sempozyumu
Tebliğleri, S. 91-98.

YENİŞEHİRLİOĞLU, Filiz

- 1989a "XIV-XV. YY. Mimari Örneklerle göre Bursa
Kentinin Sosyal, Ekonomik, Kültürel Gelişimi"
IX Türk Tarih Kongresi,
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- 1989b Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları
Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayınları.

YERASİMOV, Stefanos

- 1986 Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye (Çev. Babür
Kuzuocu), İstanbul: Belge Yayınları.

YETKİN, Şerare

- 1986 Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi,
İstanbul.

YİNANÇ, M. Halil

- 1924 "Karamani Mehmed Paşa Risalesi",
Türk Tarihi Encümeni Mecmuası,
XVI:85,142-146.

YÜCEL, Y. -A. SEVİM

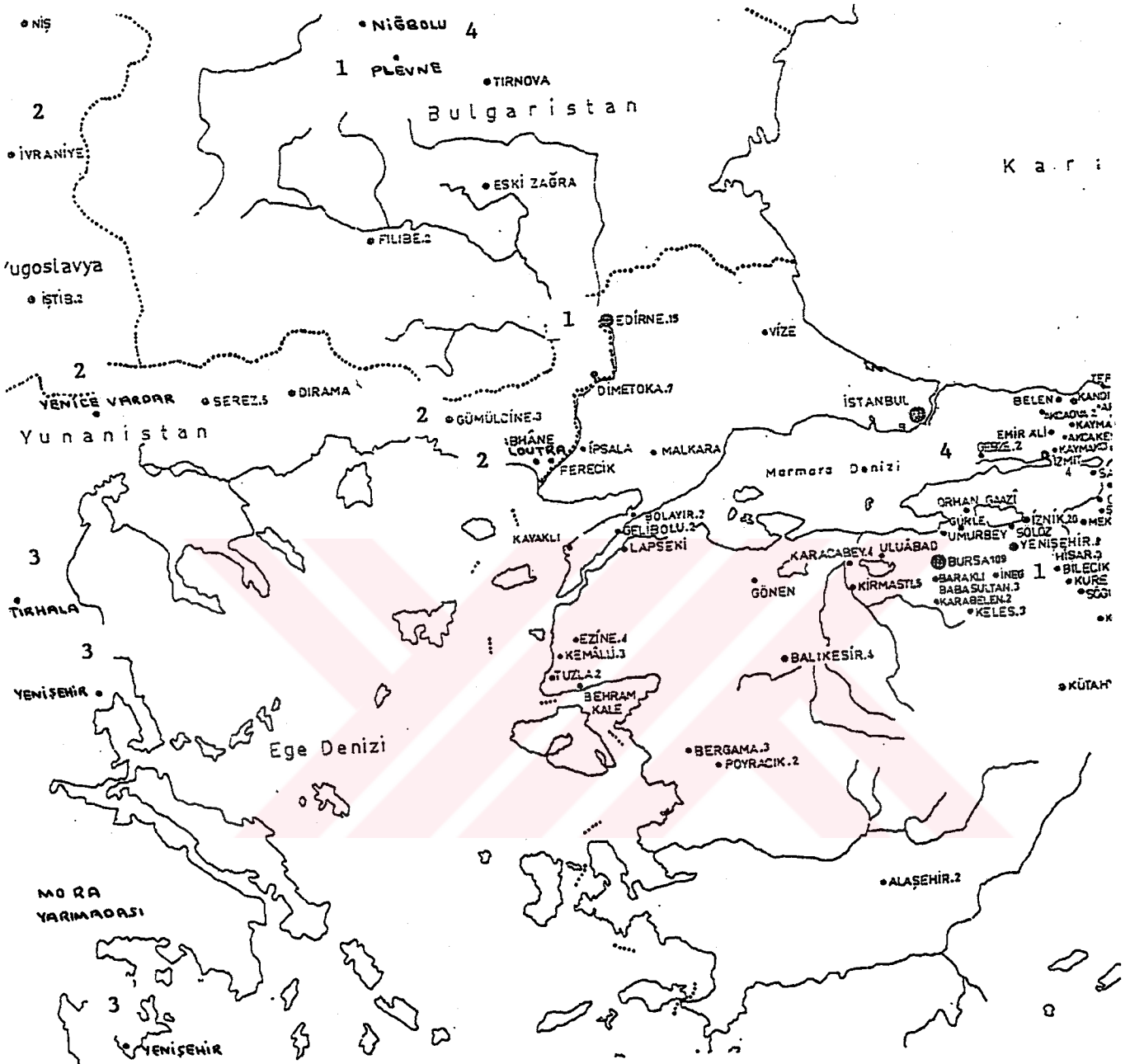
- 1989 Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler
Dönemi, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- 1990 Türkiye Tarihi, II,
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

YÜCEL, Yaşar

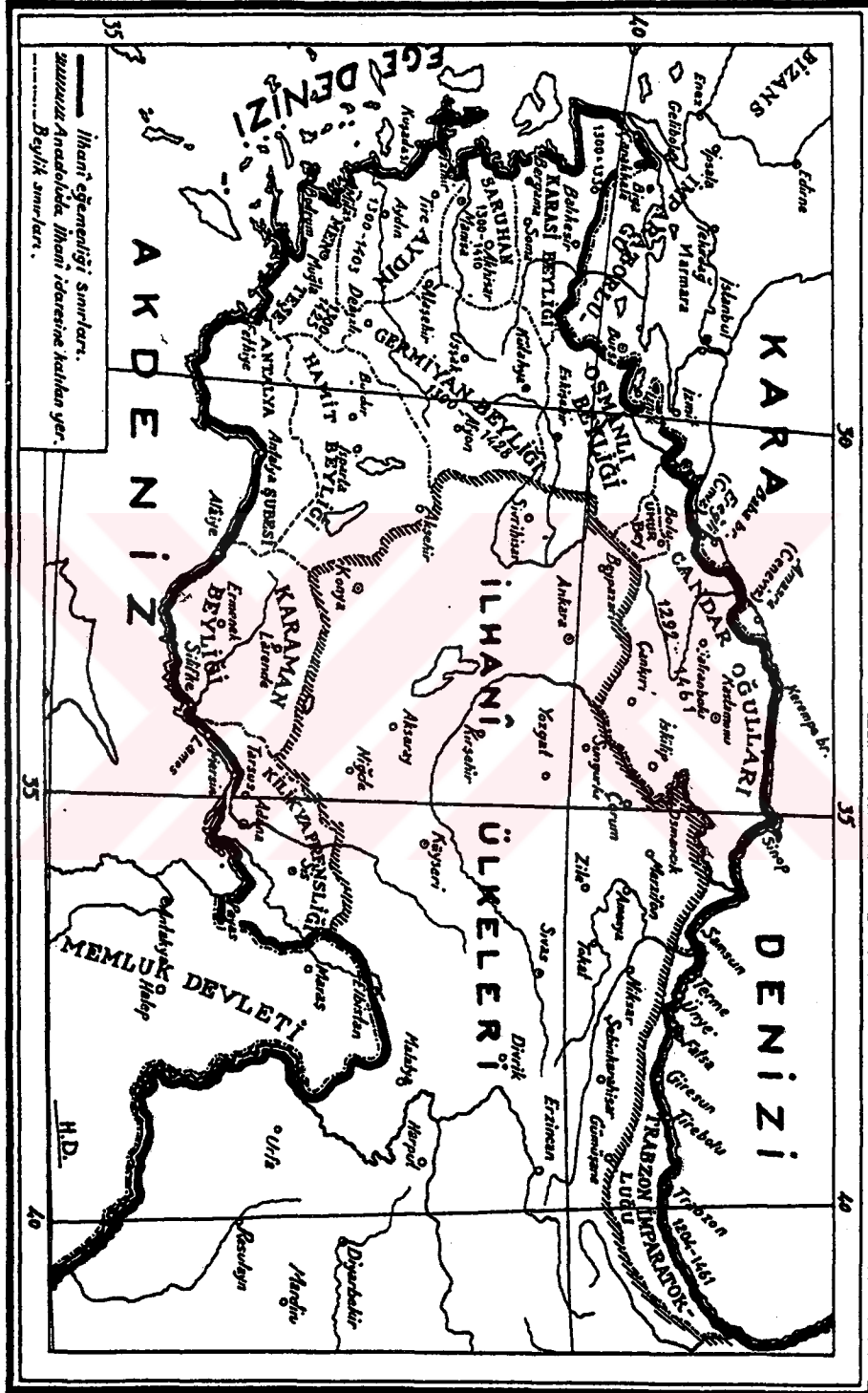
- 1989 Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve
Sonuçları (1393-1402),
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

L E V H A L A R

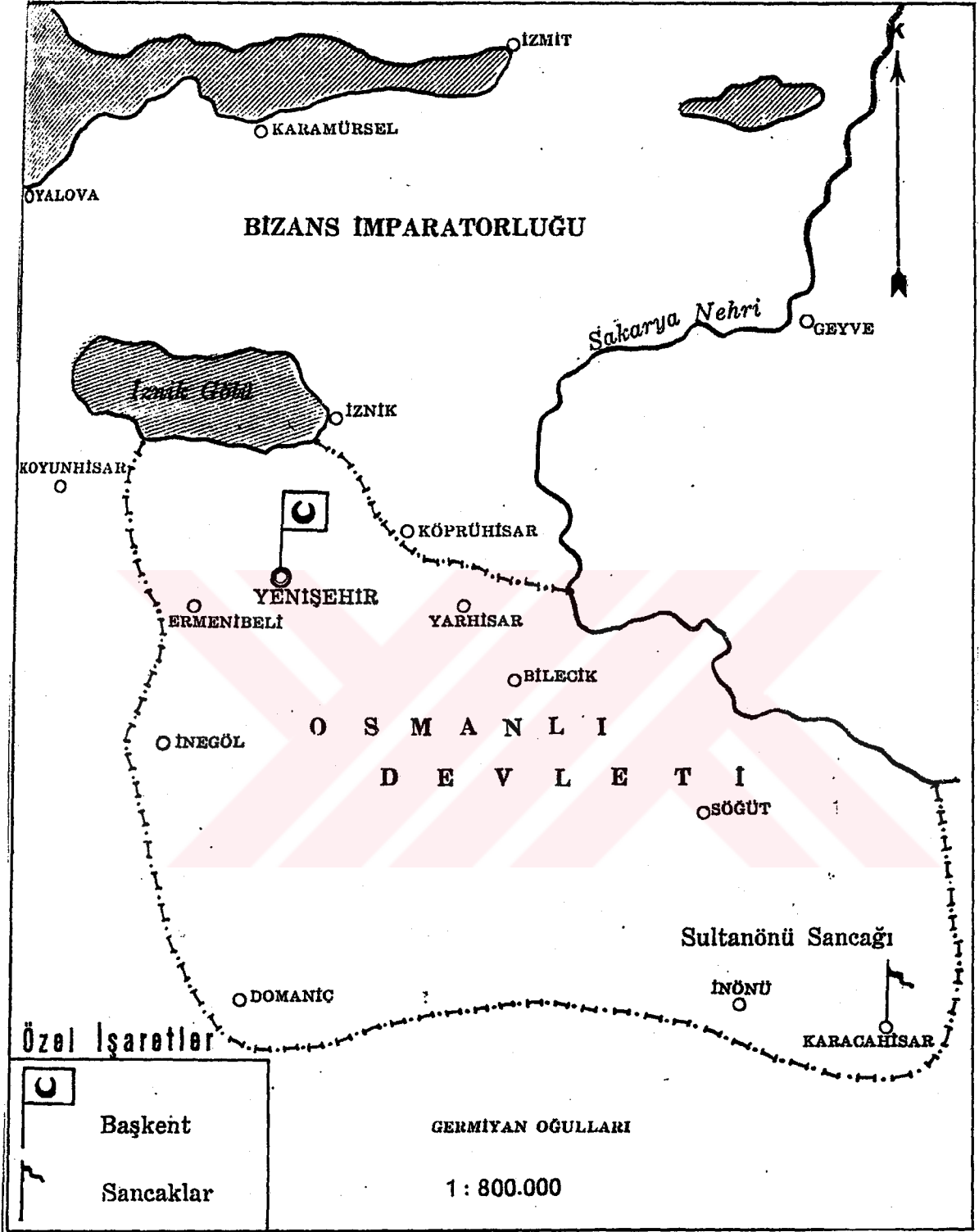

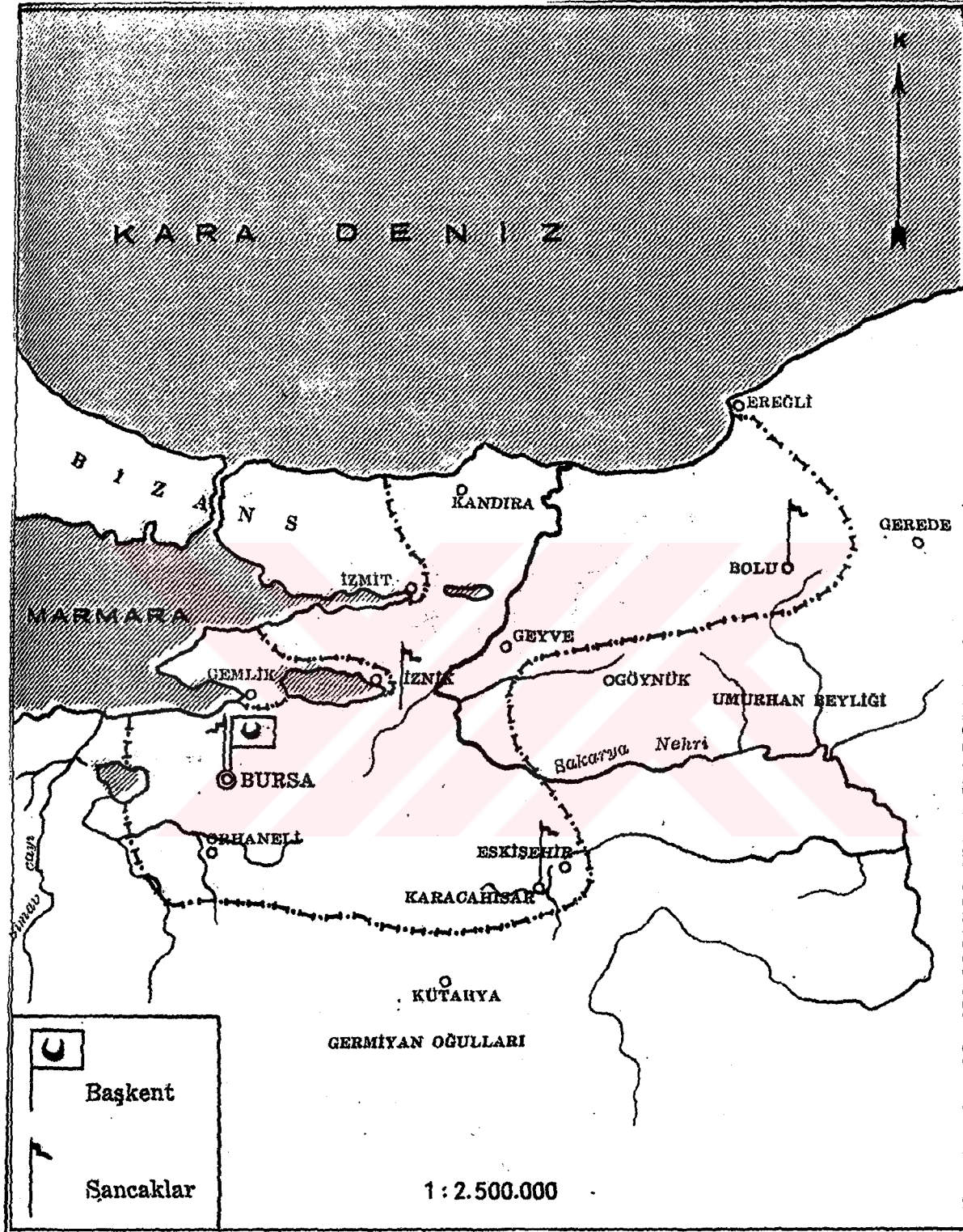
Akıncı Beylerinin Faaliyet Gösterdikleri Yerleşim Birimleri (1966, E.H.AYVERDİ).

1. Mihaloğulları
2. Evrenosoğulları
3. Turhanogulları
4. Malkaçoğulları

Osmanlı Devletinin Kurulduğu Sırada Genel Durum. (1299)
(1988 c, İ.H. UZUNÇARSILI).

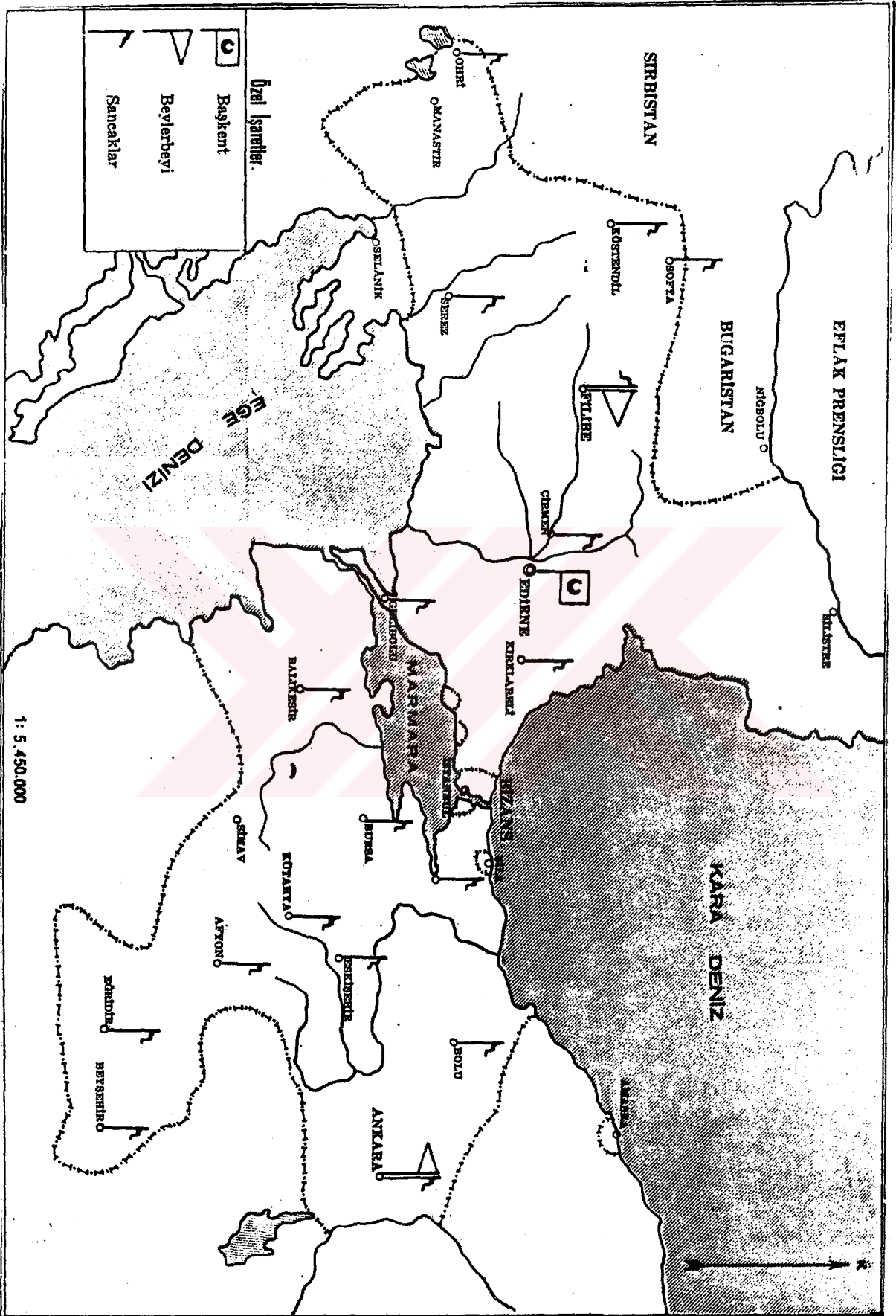

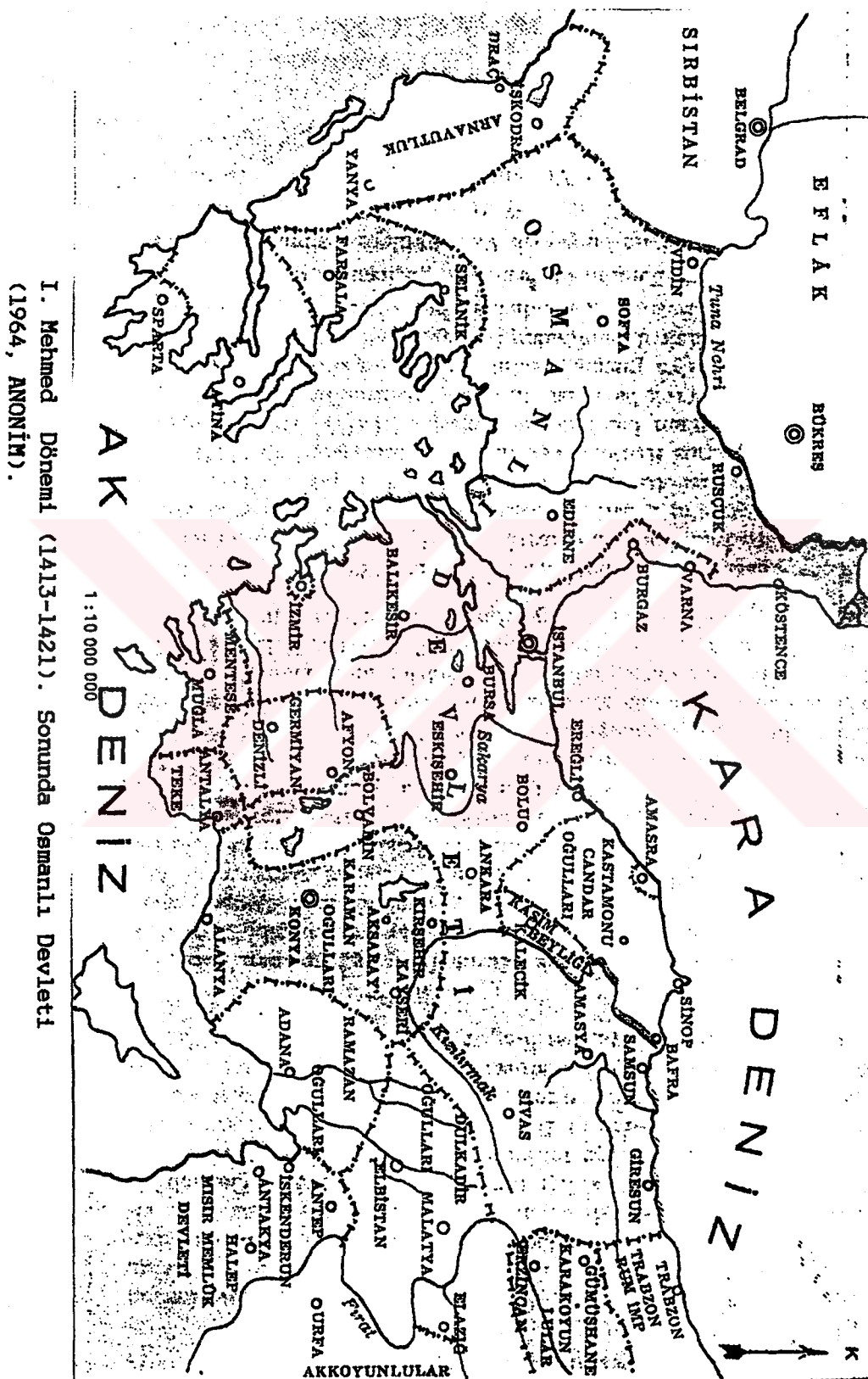
Osman Gazi Dönemi Sonunda Osmanlı Beyliği (1964 ANONİM)

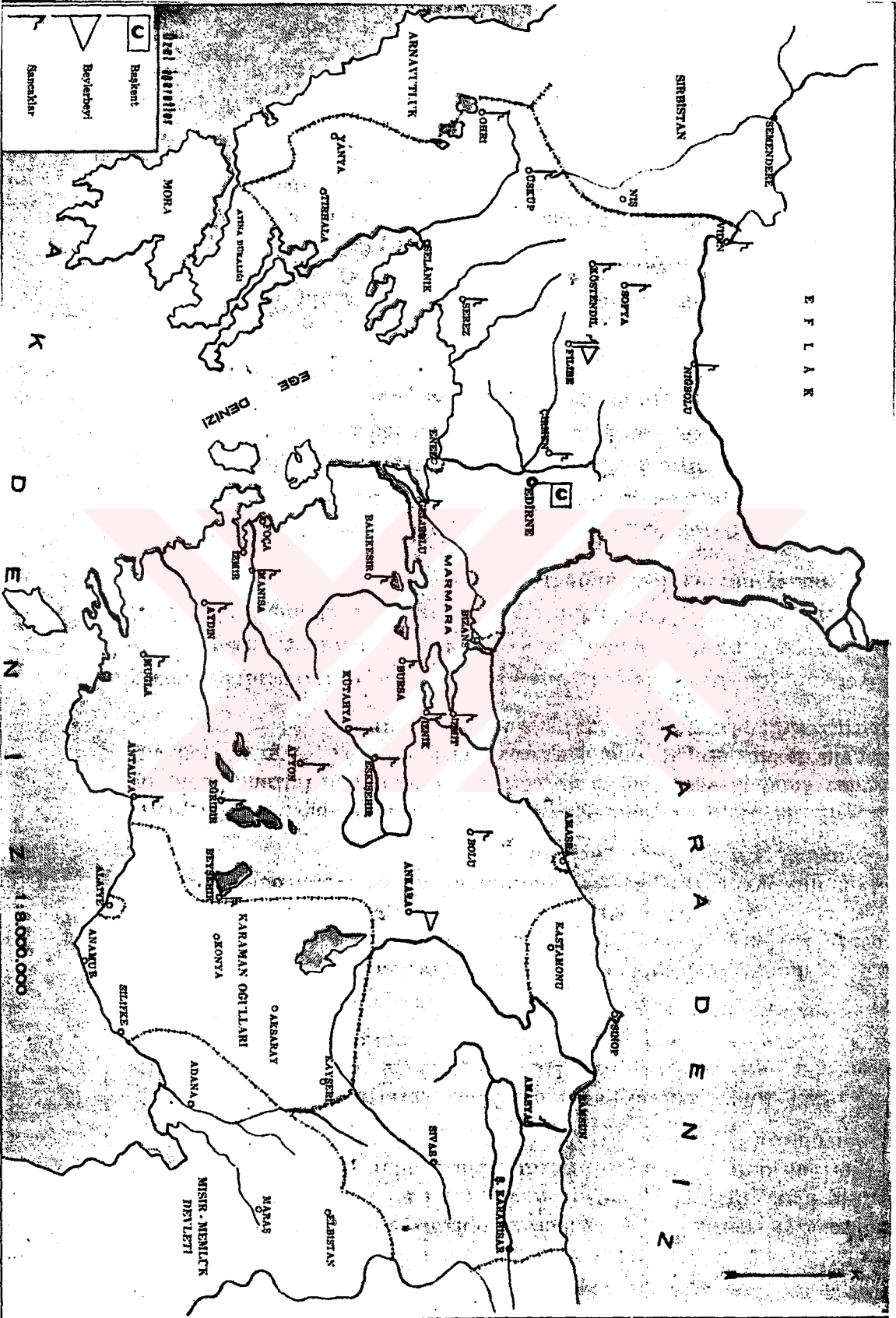

Orhan Gazi Dönemi (1326-1362). Sonunda Osmanlı Beyliği
(1979 M.AKDAĞ).

I. Murad Dönemi (1362-1389). Sonunda Osmanlı Beyliği
(1964, ANONİM).

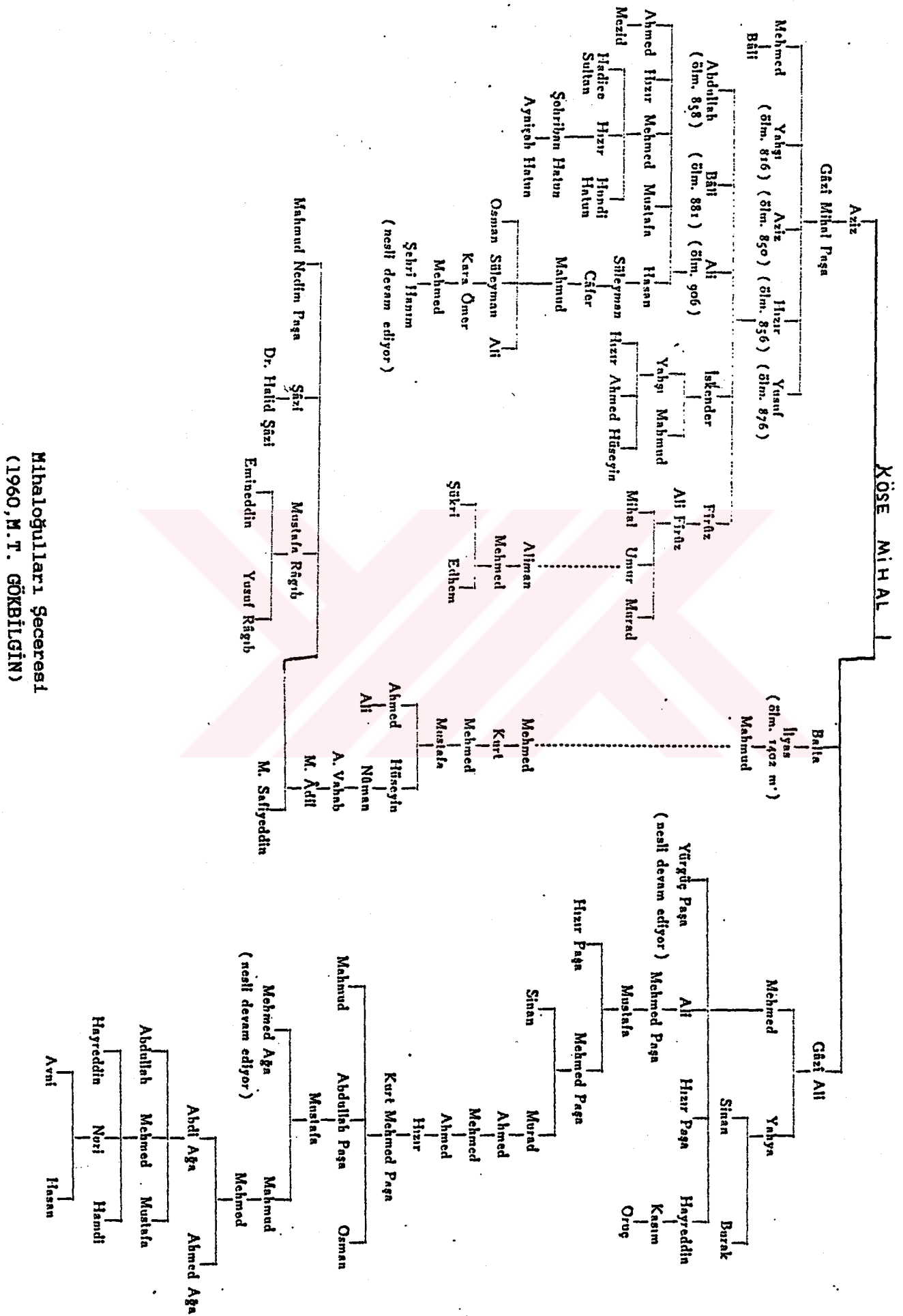

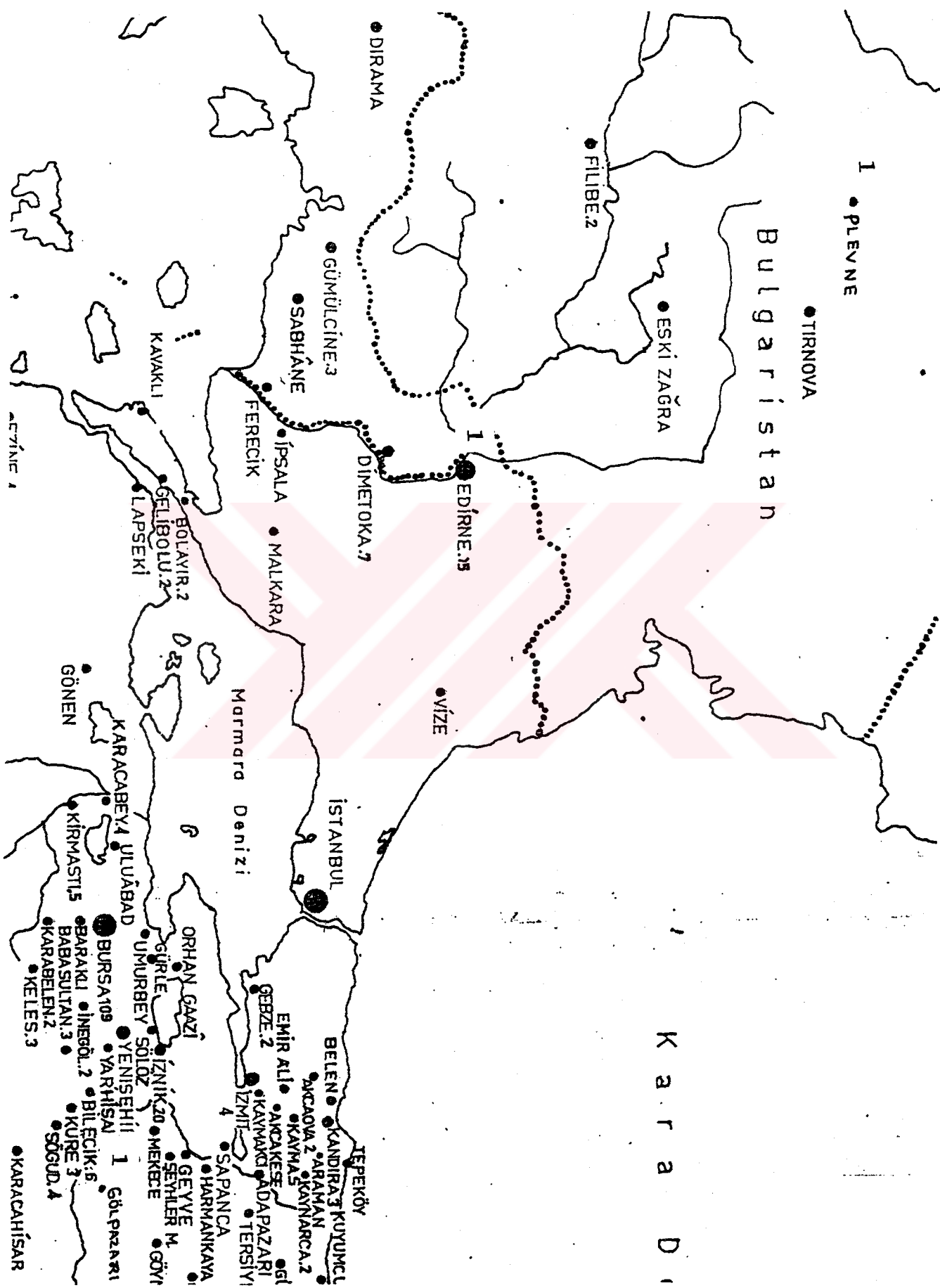

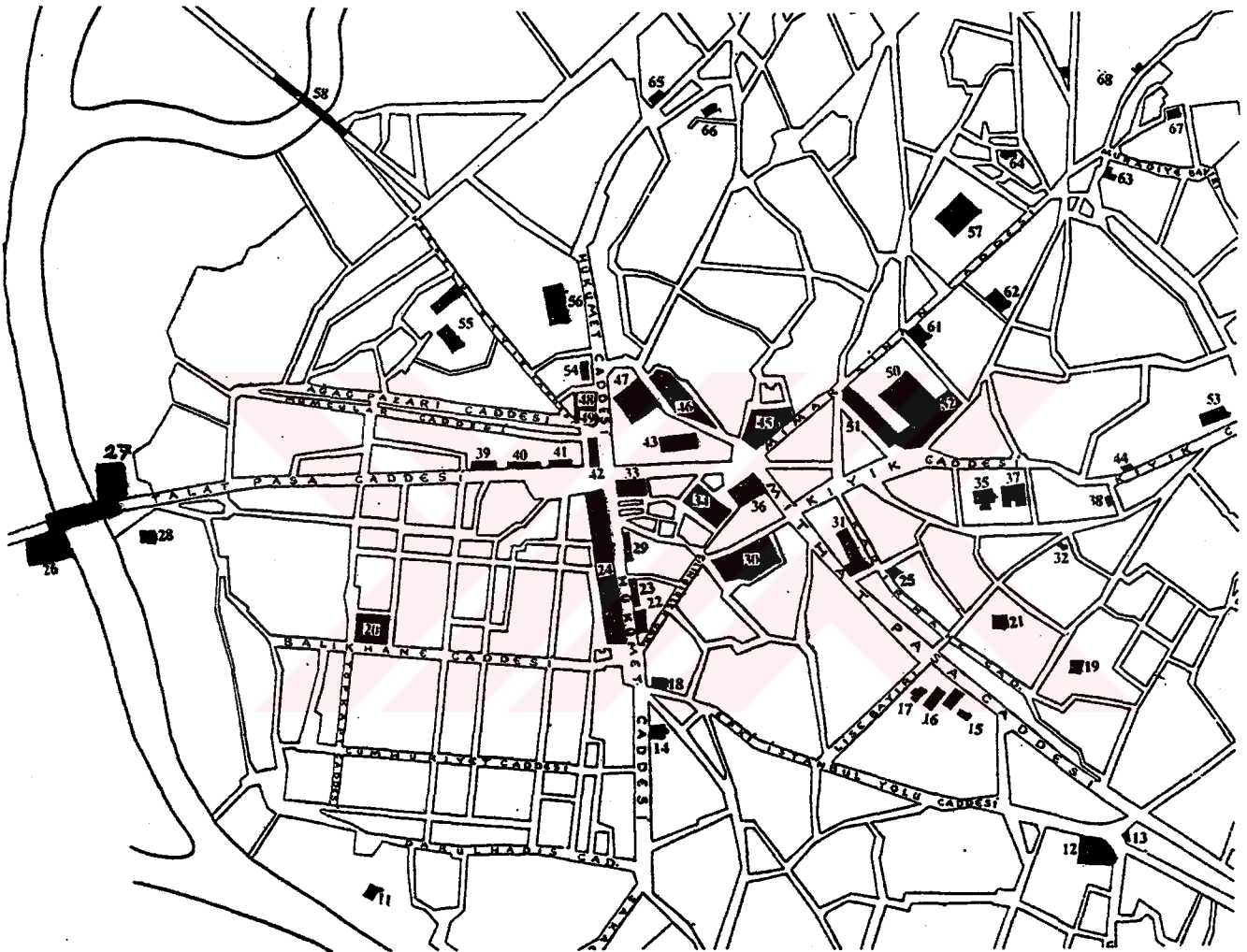
II. Murad Dönemi (1421-1451). Sonunda Osmanlı Devleti (1964, ANONİM).

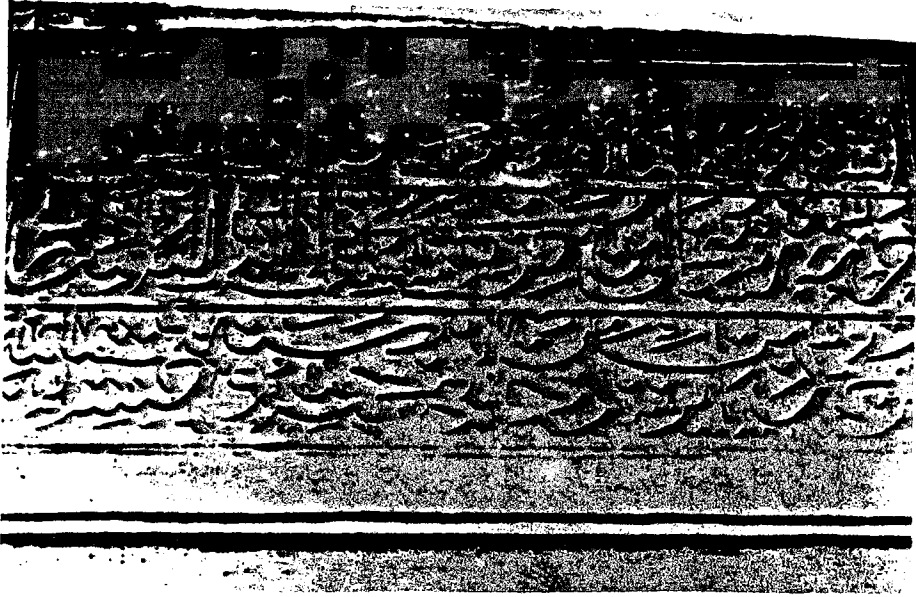
1453 Öncesi Osmanlı Sınırları İçindeki Önemli Ticaret Yolları (1979, M.AKDAĞ)

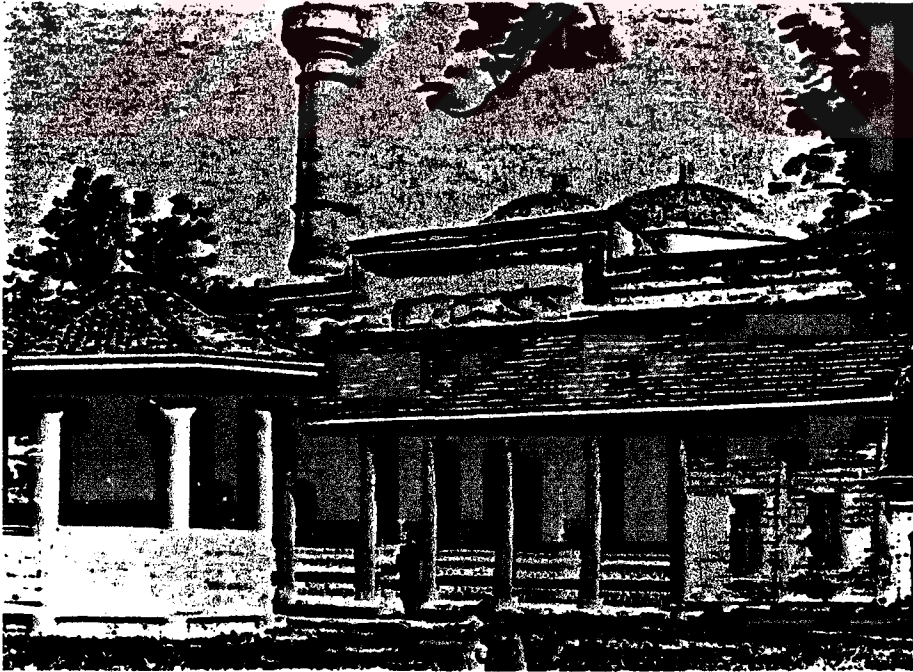

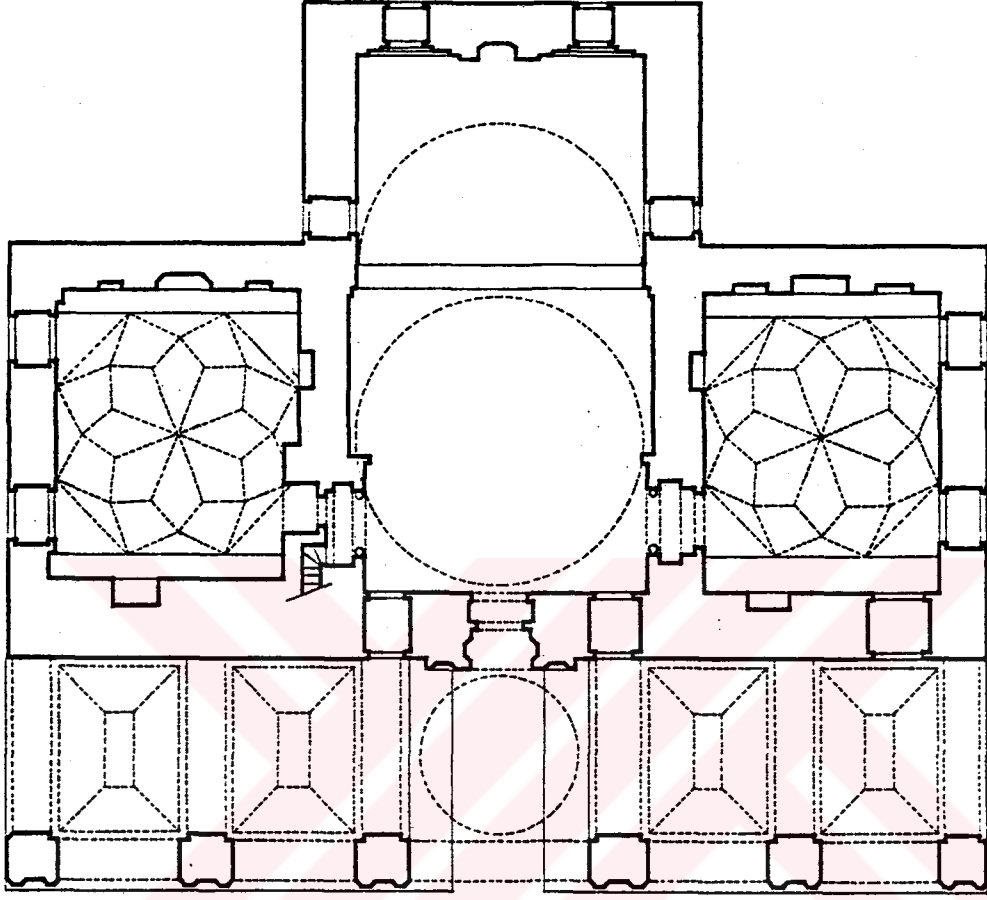
Edirne Şehir Planında Gazi Mihal Bey'in Yapılarının
Bulunduğu Yerler 26,27
(1960,İ.PARMAKSIZOĞLU).

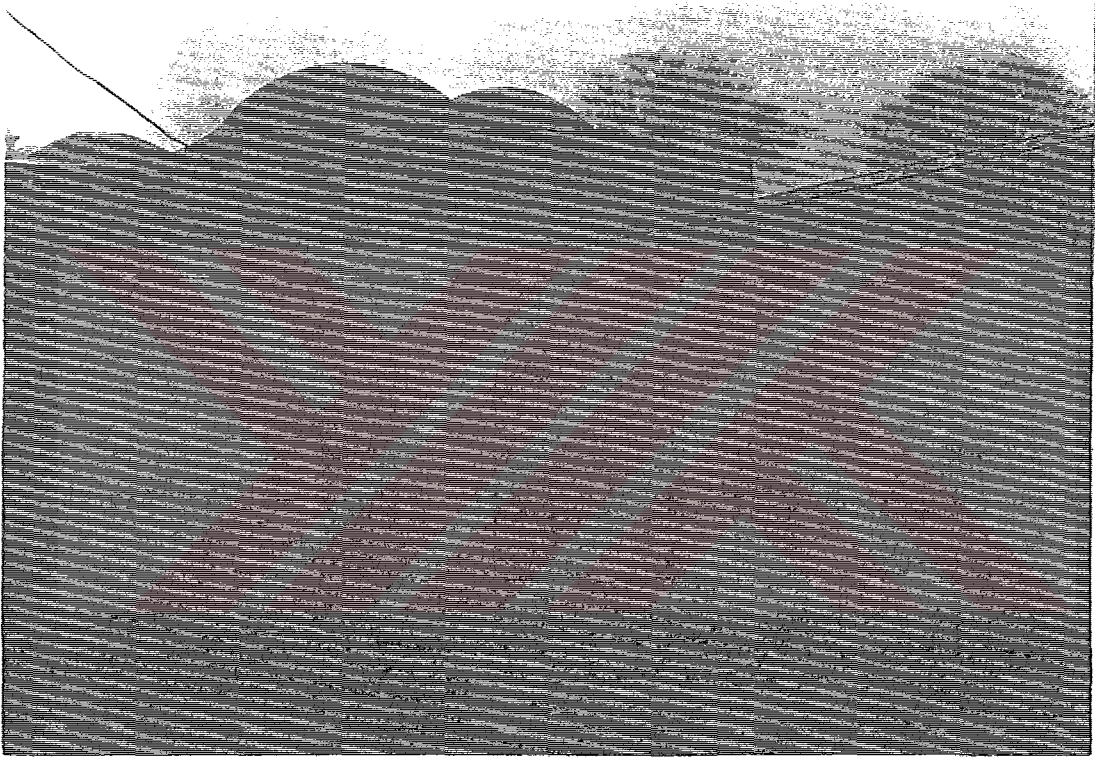
a.Edirne, Gazi Mihal Bey Cami İnşa Kitabesi (1972, E.H. AYVERDİ)

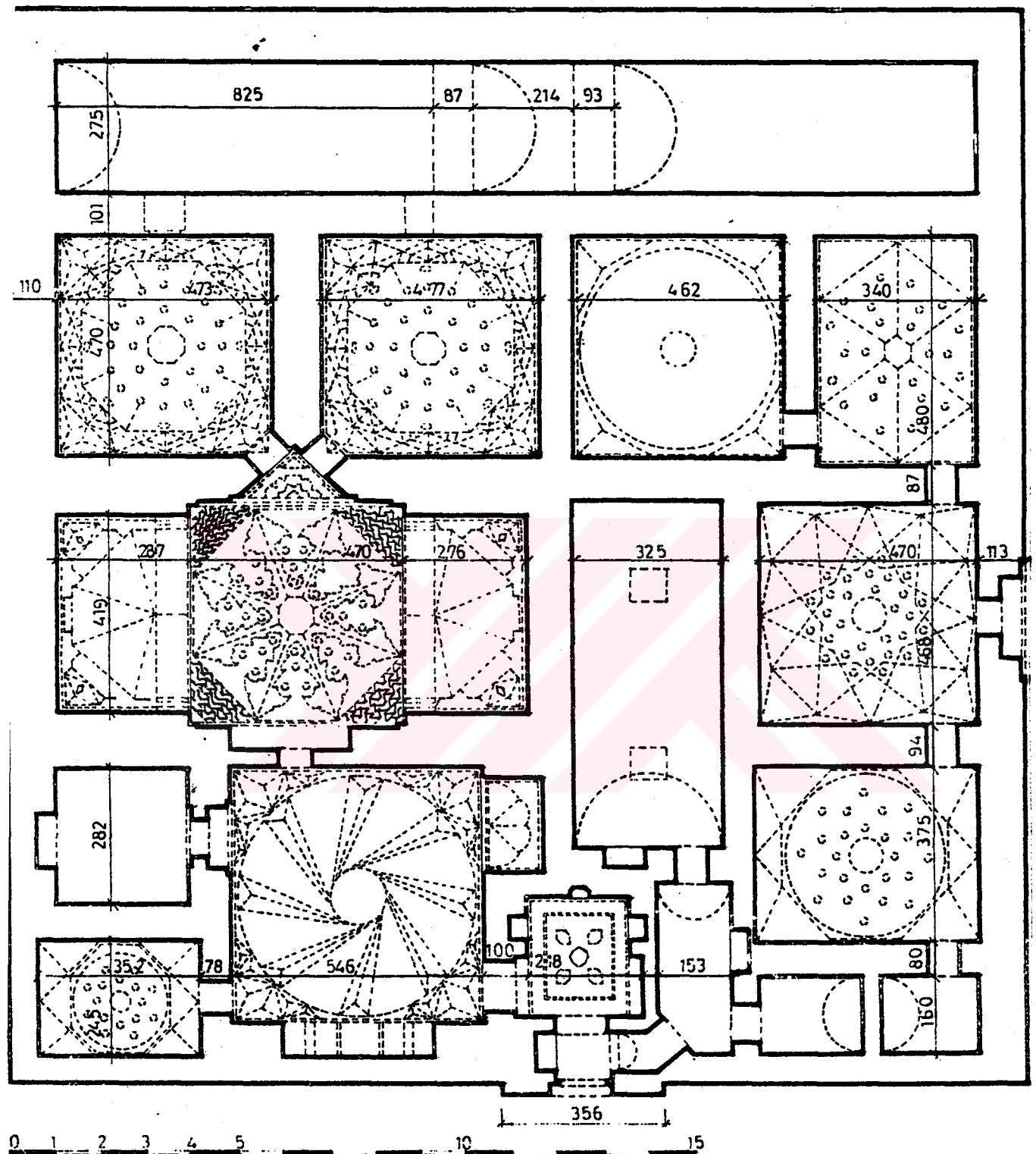
b.Edirne, Gazi Mihal Bey Camisinin 1920'lerdeki Durumu
(1972, E.H. AYVERDİ)

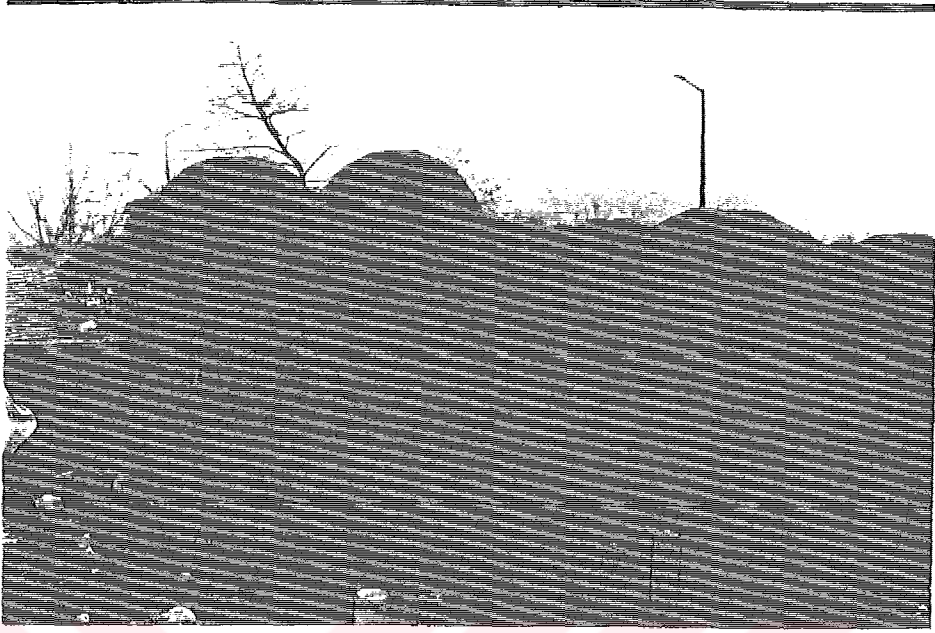
Edirne, Gazi Mihal Bey Camisi Planı
(1968, A.KURAN).

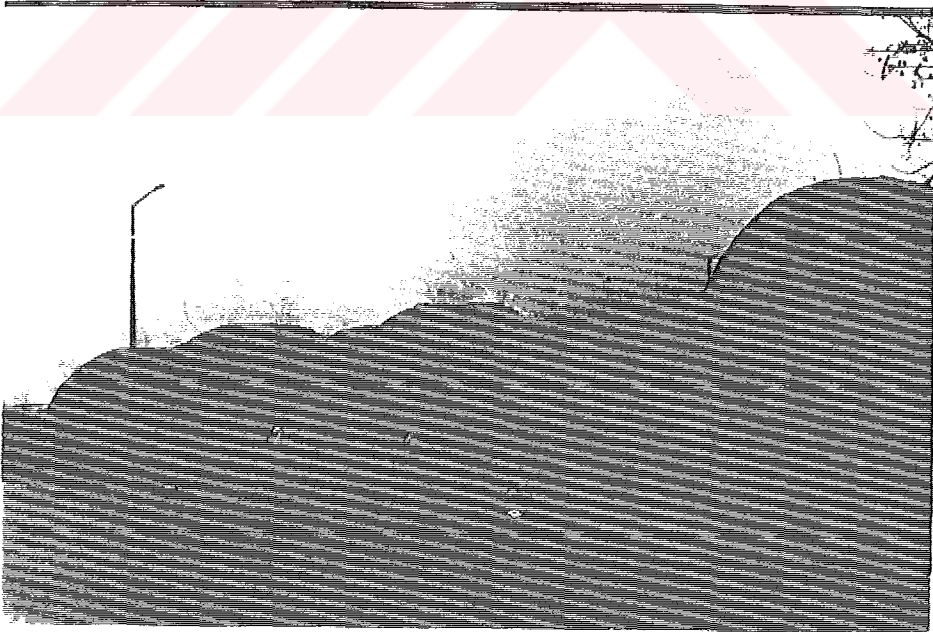
Edirne Gazi Mihal Bey Camisi Kuzey Cephesi.

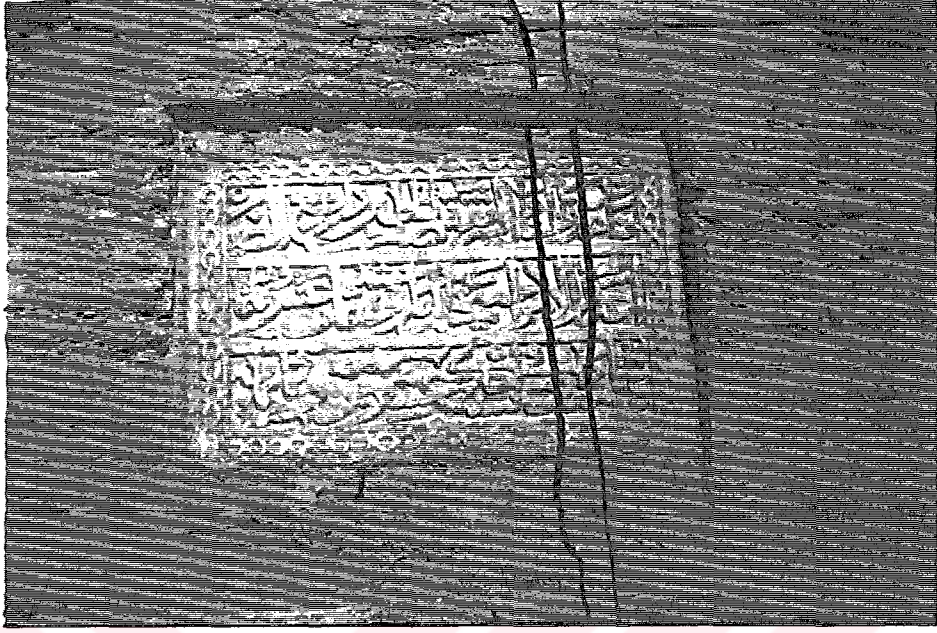
Edirne, Gazi Mihal Bey Hamamı Planı
(1972, E.H. AYVERDİ).

a. Edirne, Gazi Mihal Bey Hamamı Güneydoğudan Görünüş.

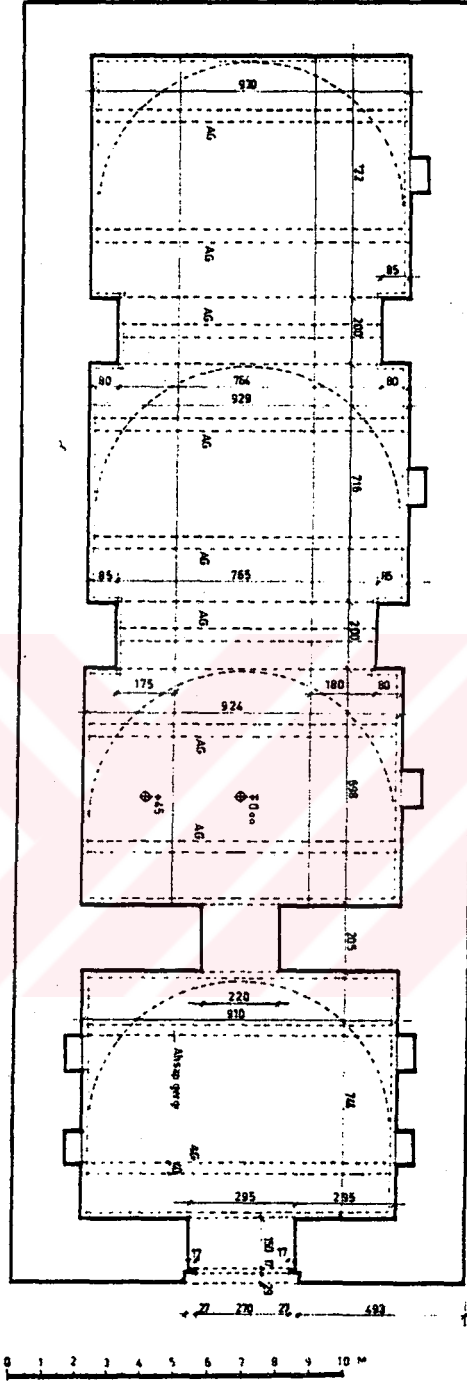
b. Edirne, Gazi Mihal Bey Hamamı Kuzeybatıdan Görünüş.

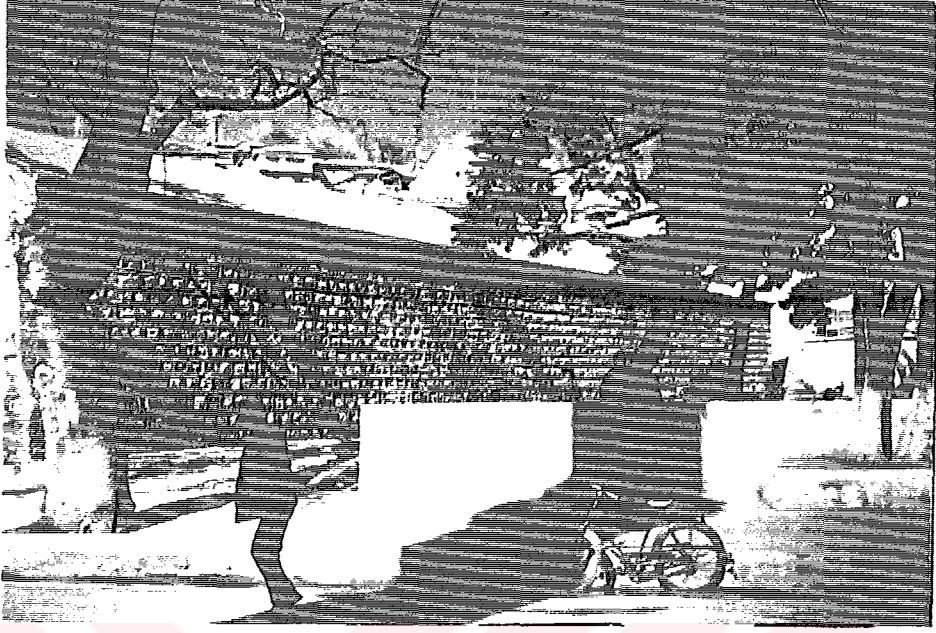
a. Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey Hanı, Kitabesi

b. Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey Hanı, Batı Cephesi

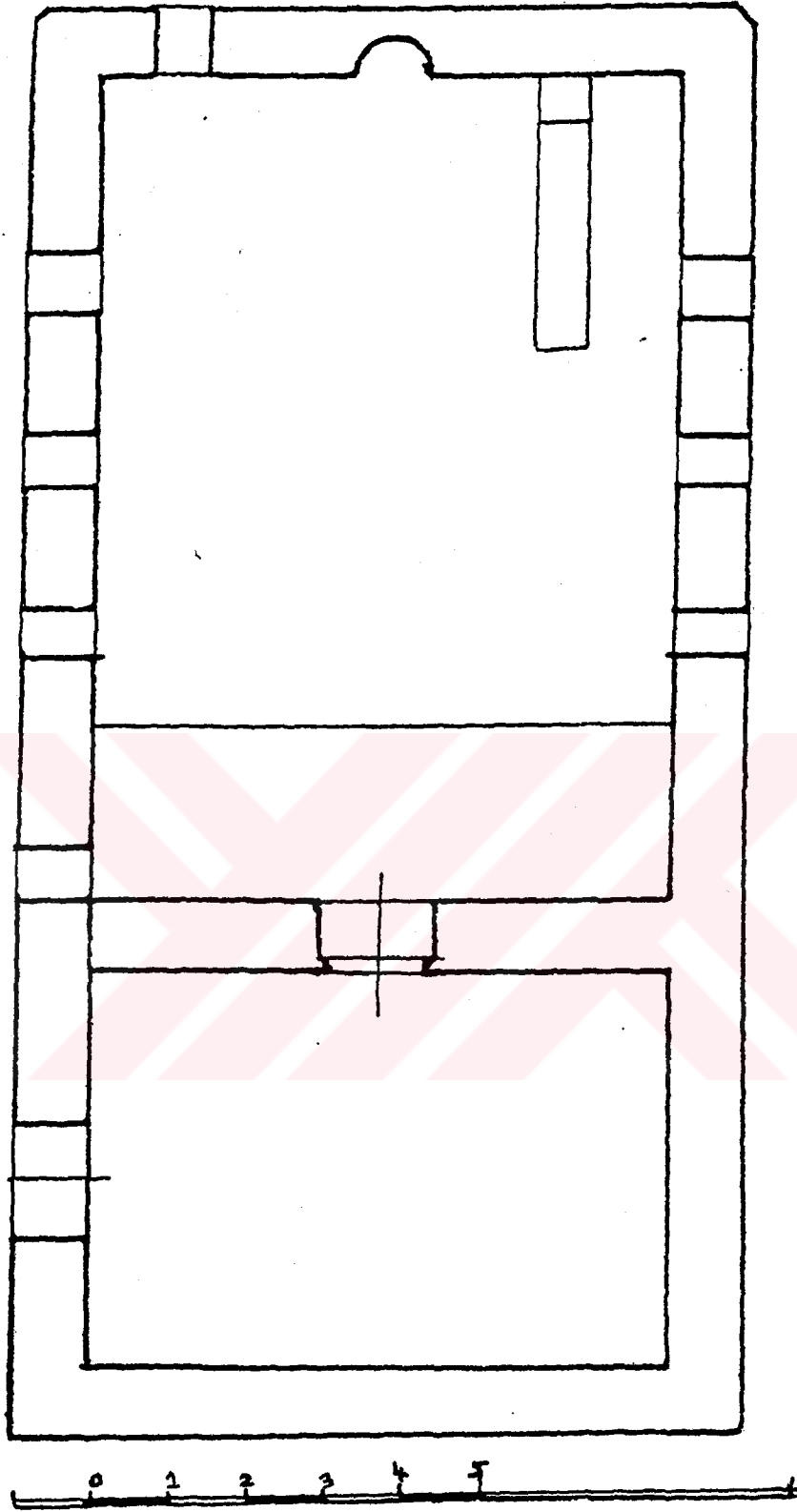
Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey Hanı Planı
(1972, E.H. AYVERDİ)

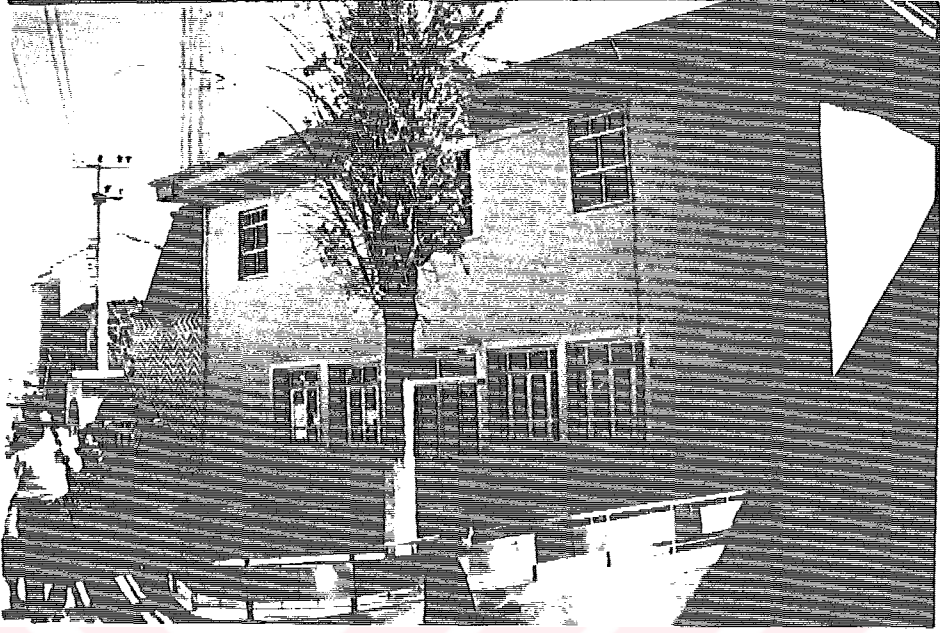
a. Bilecik-Gölpazarı Mihâl Bey Hanı Güney cephesi

b. Bilecik-Gölpazarı Mihâl Bey Hanı Üstten görünüş.

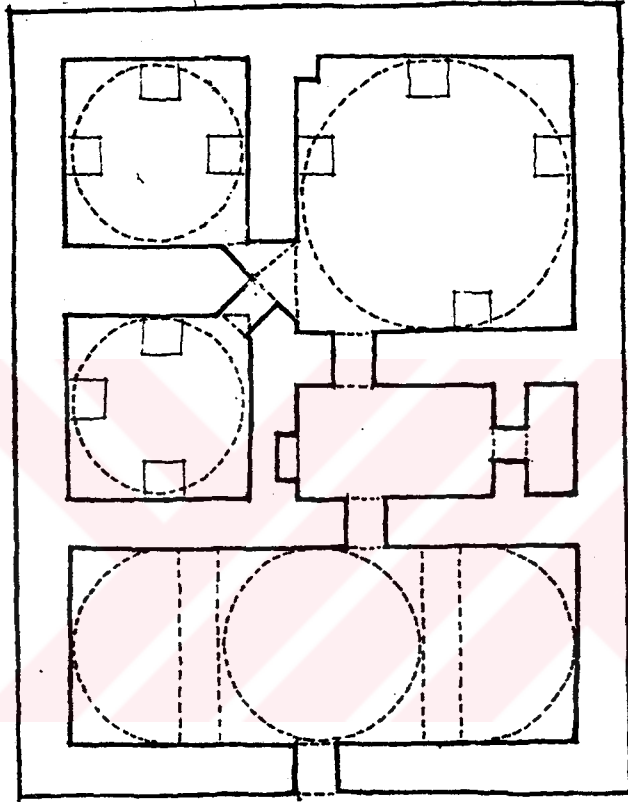
Bilecik-Gölpazarı Mihâl Bey Camisi, Planı (1977, S. ERKEN)

a. Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey Camisi, Kuzeybatıdan görünüş.

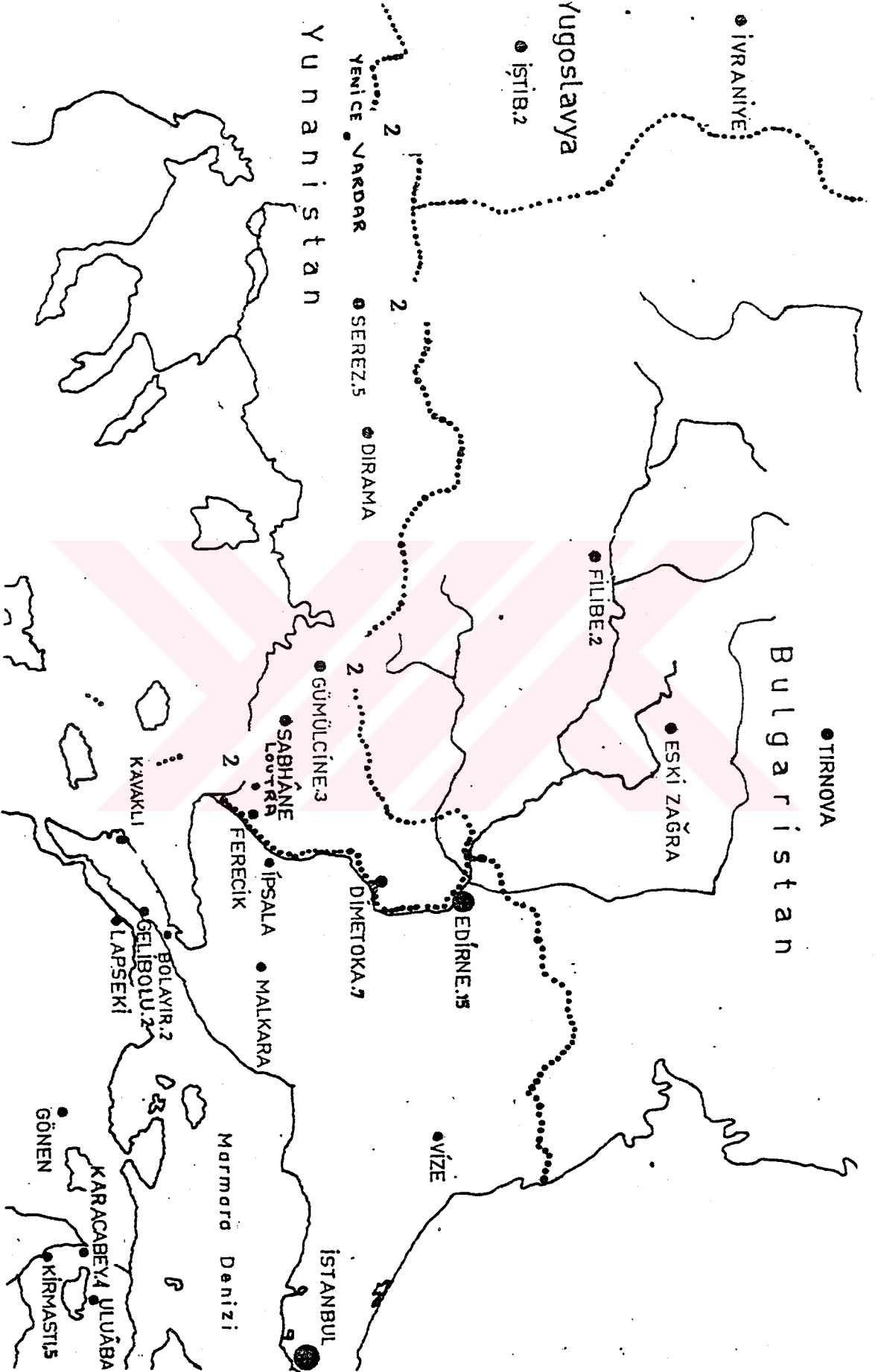
b. Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey Camisi, Güneyden görünüş.

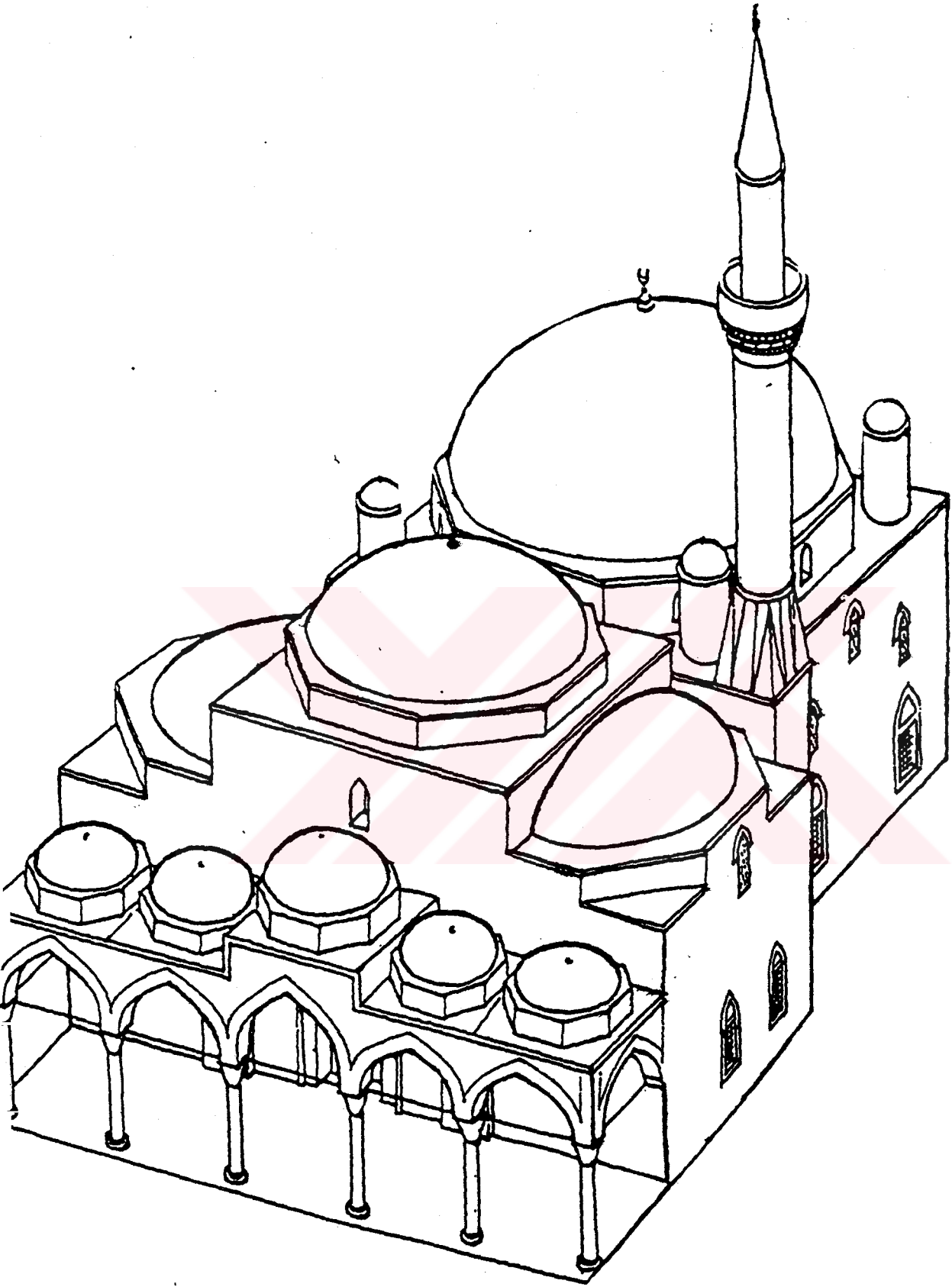
Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey Hamamı Krokisi
(1966, E.H. AYVERDİ)

Bilecik-Gölpazarı Mihal Bey Hamamı Güneyden Görünüş

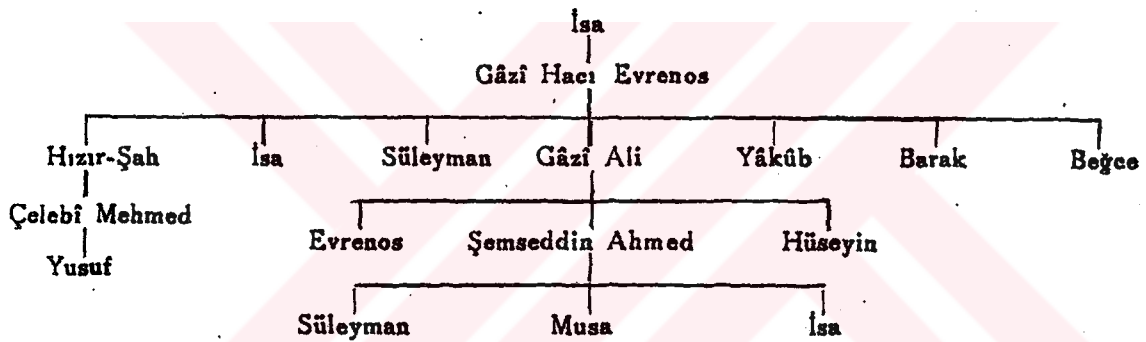
Evrensoğulları'nın Faaliyet Gösterdikleri Yerleşim Birimleri 2 (1966, E.H.AYERDİ).

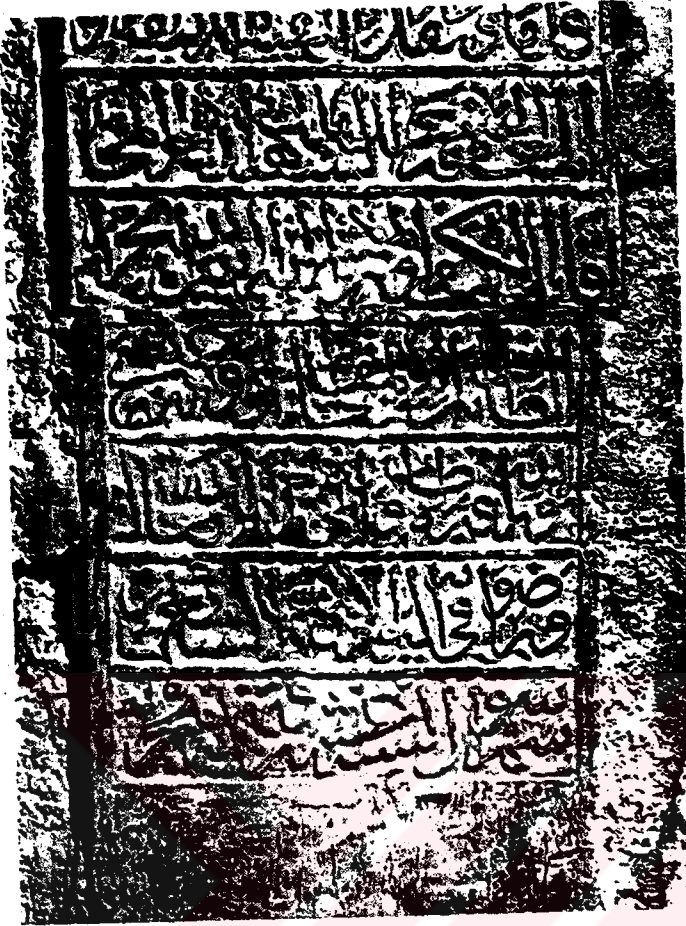
Evrenosoğulları'ndan İskender Bey'in Yenice Vardar'daki Camisinin Restitüsyonu (1990b. M. KİEL).

Yenice Vardar Evrenosoğlu Ahmet Bey'in Harabe
Durumundaki Hamamı (1990b, M. KIEL).

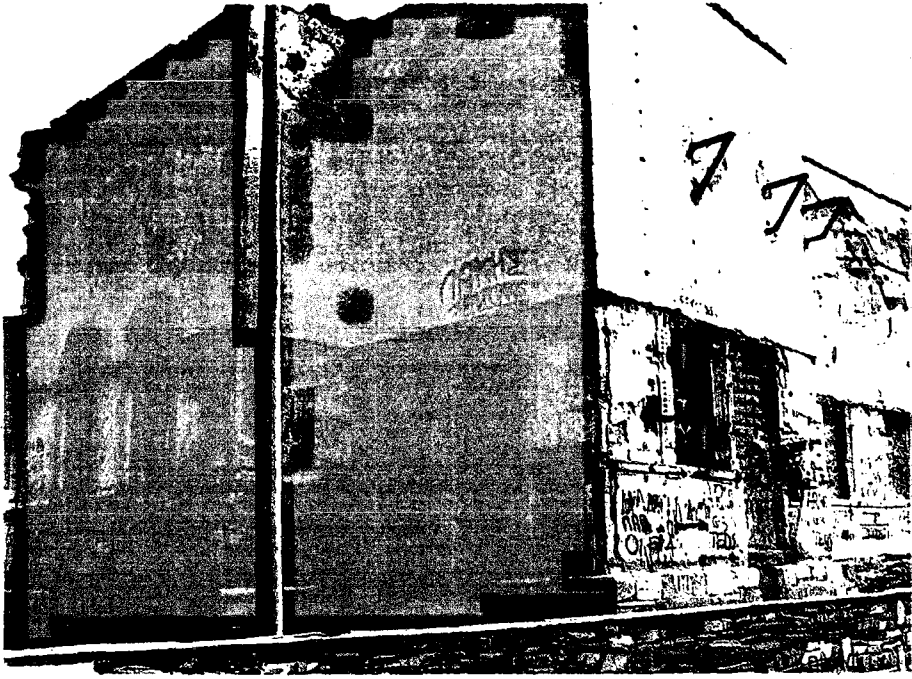
Evrenosoğuları şeceresi
(1945, İ.H. UZUNÇARŞILI)

a. Yenice Vardar Evrenos Bey Türbesinin Kitabesi (1976, V. DEMETRIADES).

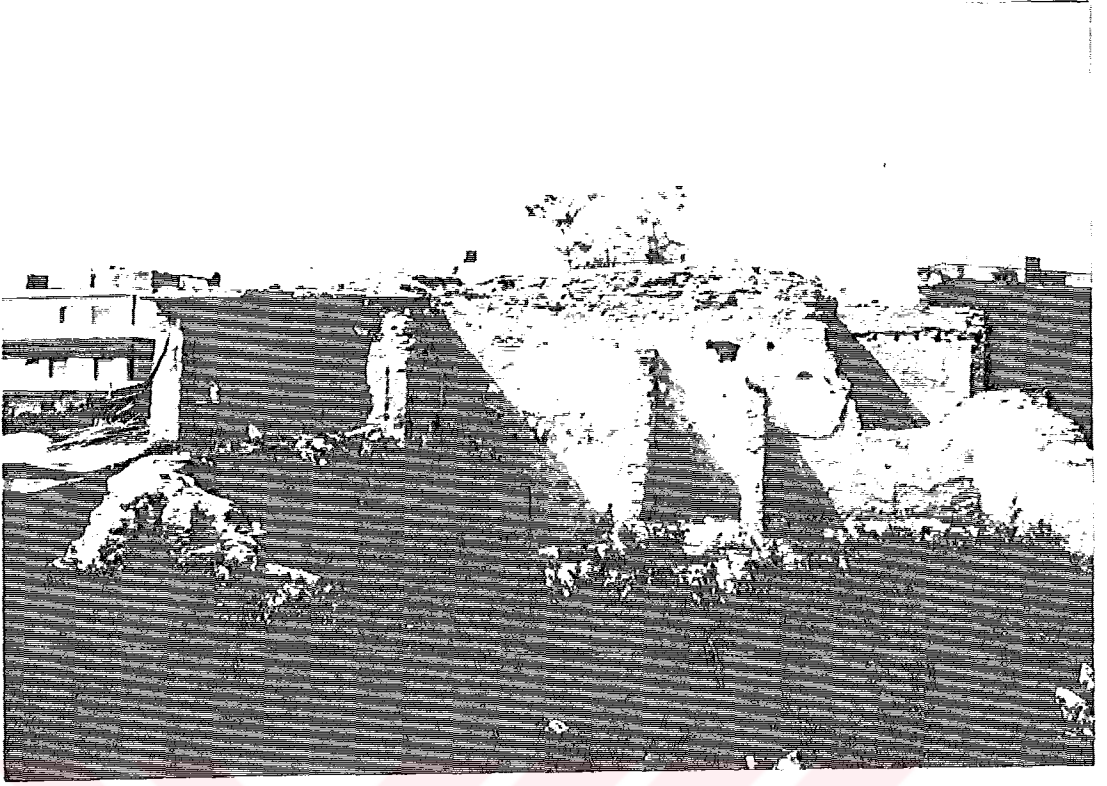
b. Yenice Vardar, Evrenos Bey türbesinin 1920' lardaki durumu (1976, V. DEMETRIADES).

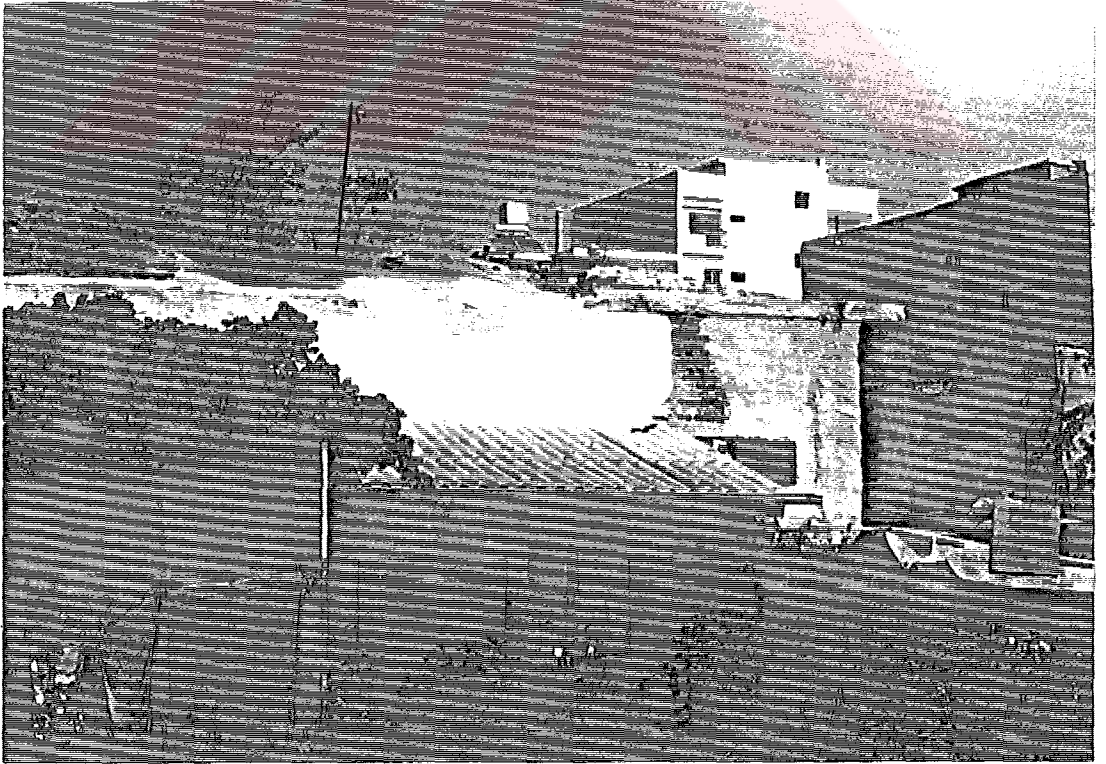
a. Yenice Vardar, Evrenos Bey Türbesinin Kuzey Batı Cephesi (1992 b, ANONİM).

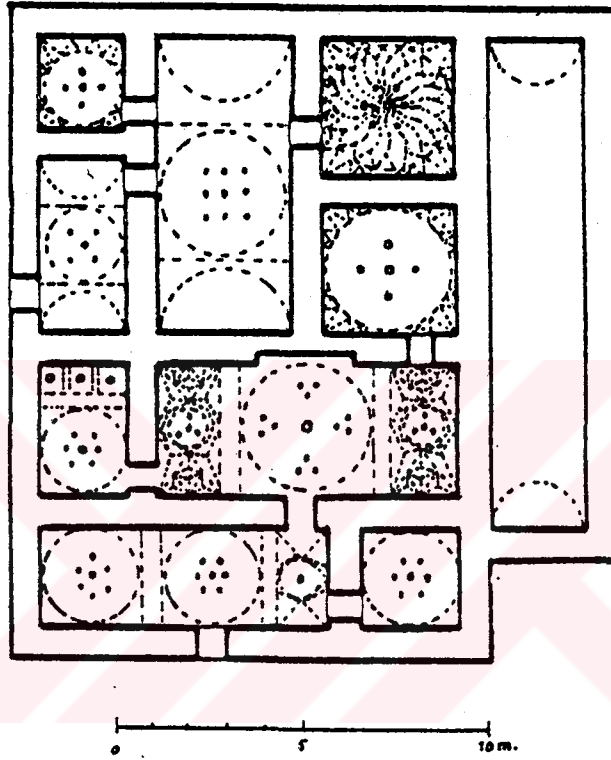
b. Yenice Vardar, Evrenos Bey Türbesi, Batı Cephesi (1992 b, ANONİM).

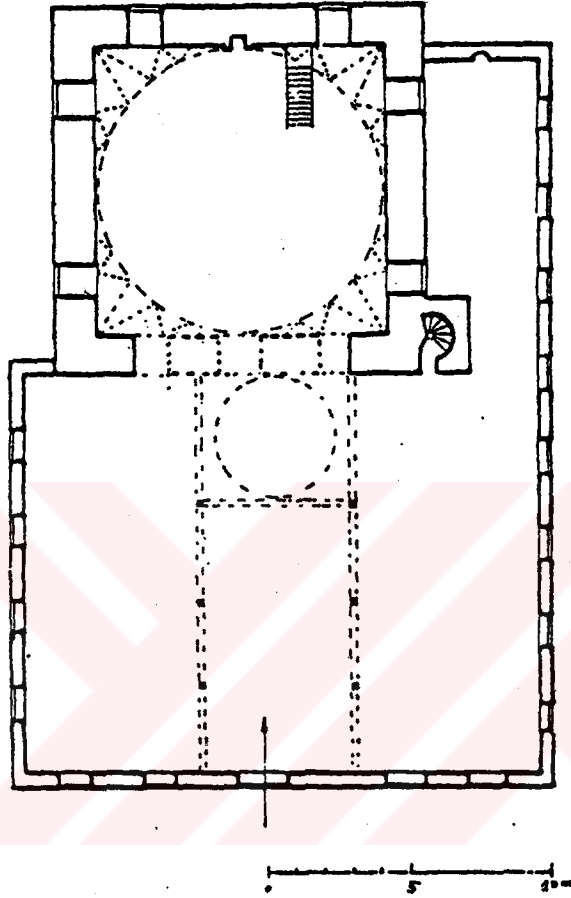
a. Yenice Vardar, Evrenos Bey Hamamı Kalıntıları (1990, F. YENİŞEHİRLİOĞLU).

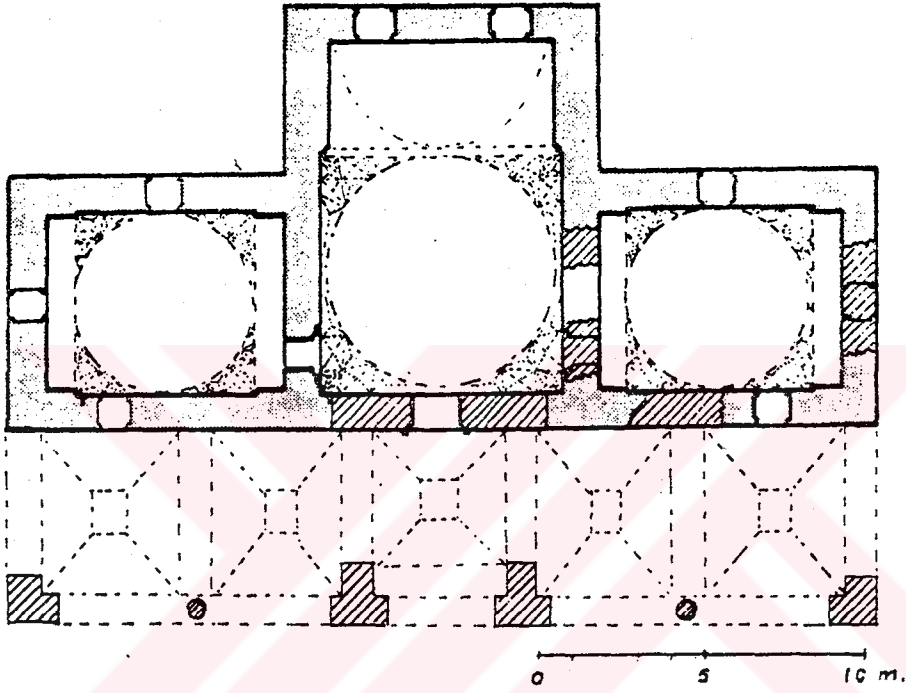
b. Yenice Vardar, Evrenos Bey Hamamı, Ön Cephesi
(1990, F. YENİŞEHİRLİOĞLU)

Yenice Vardar, Evrenos Bey Hamamı, Planı
(1990b, M.KİEL)

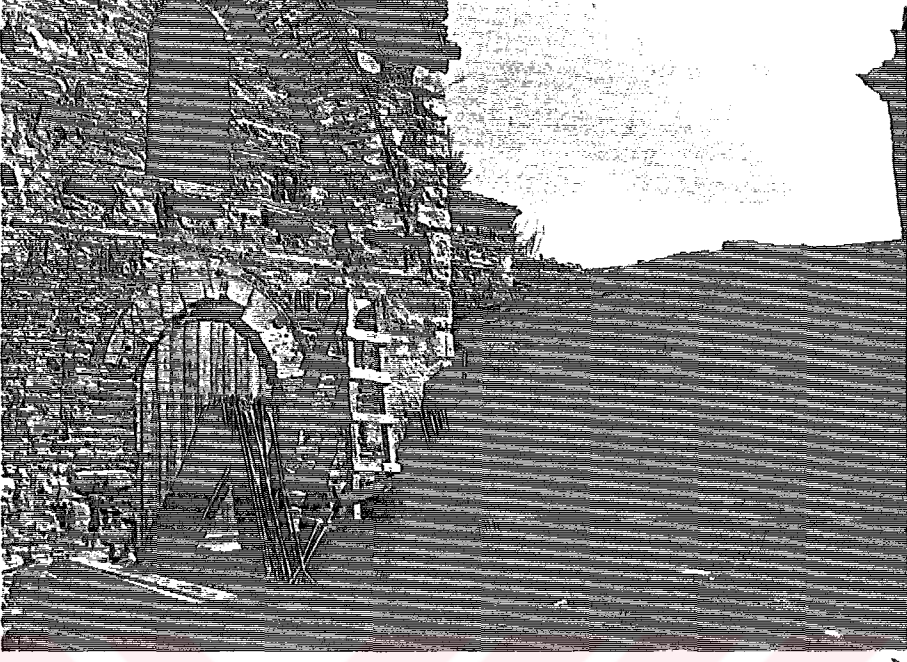
Gümbelcine Eski Cami Planı
(1990 b, M. KİEL).

Gümülcine Gazi Evrenos Bey İmaretî Planı
(1990 b, M.KİEL).

— Mevcut Kısımlar.

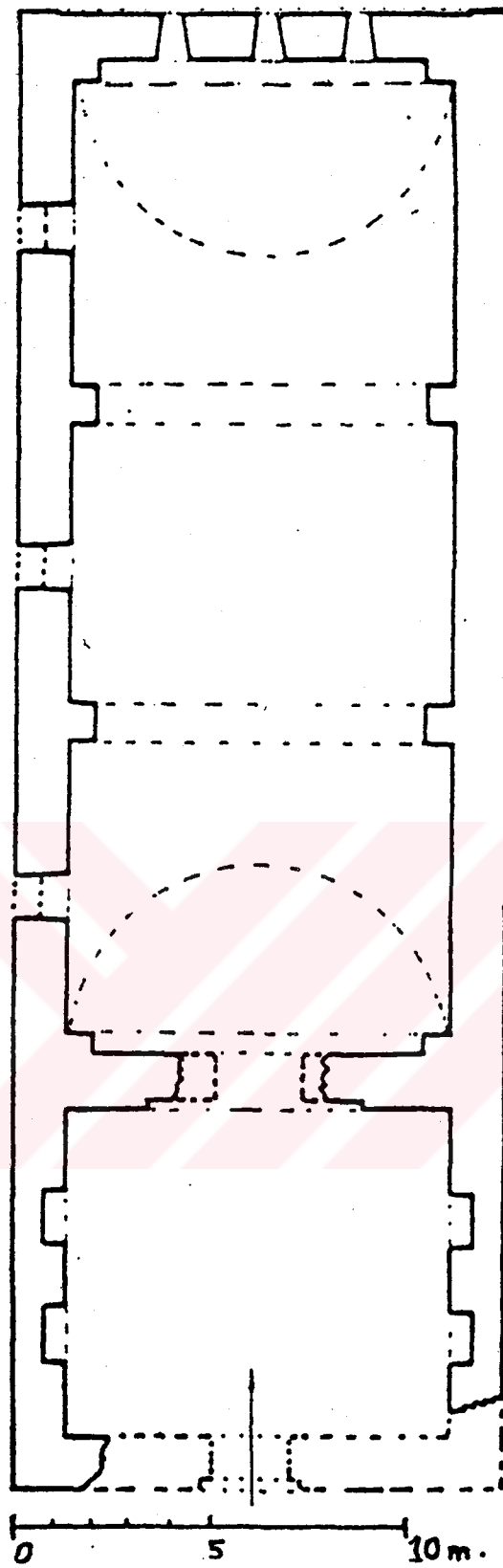
/// Yıkılmış Kısımlar.

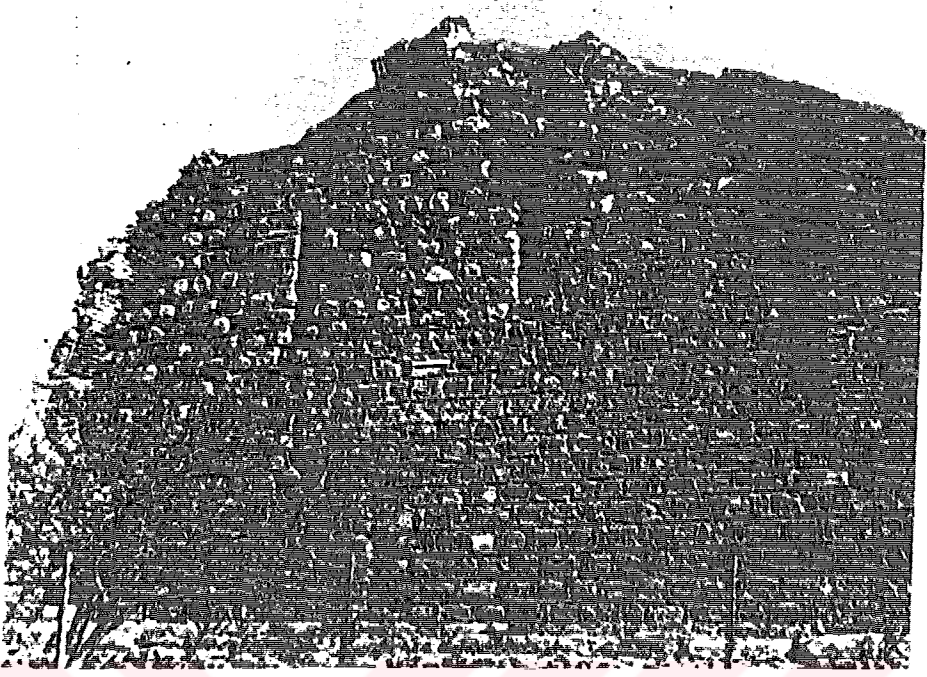
a. Gümülcine Gazi Evrenos Bey İmaretı Güney Cephesi
(1992 b, ANONİM).

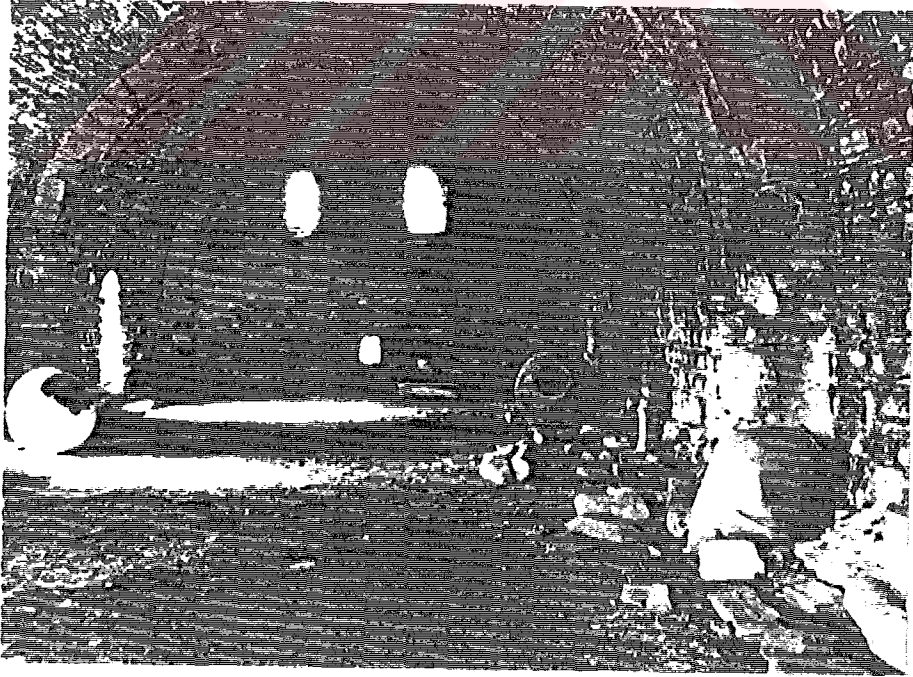
b. Gümülcine, Gazi Evrenos Bey İmaretı, Güney
Cephenin Üst Kısımında Antik Döneme Ait Oldu-
ğu Düşünülen Büst. (1992 b, ANONİM).

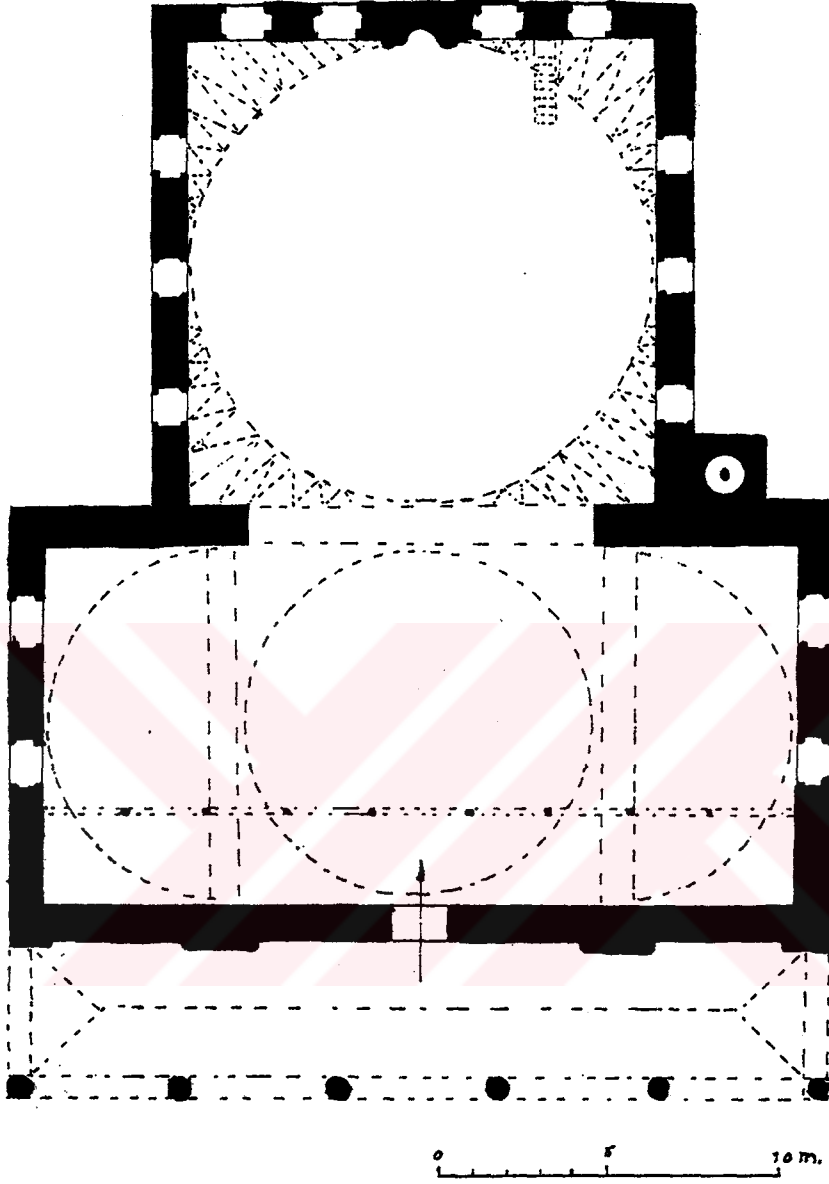
Loutra (Ilıca), Evrenos Bey Hanı Planı.
(1990b, M. KİEL)

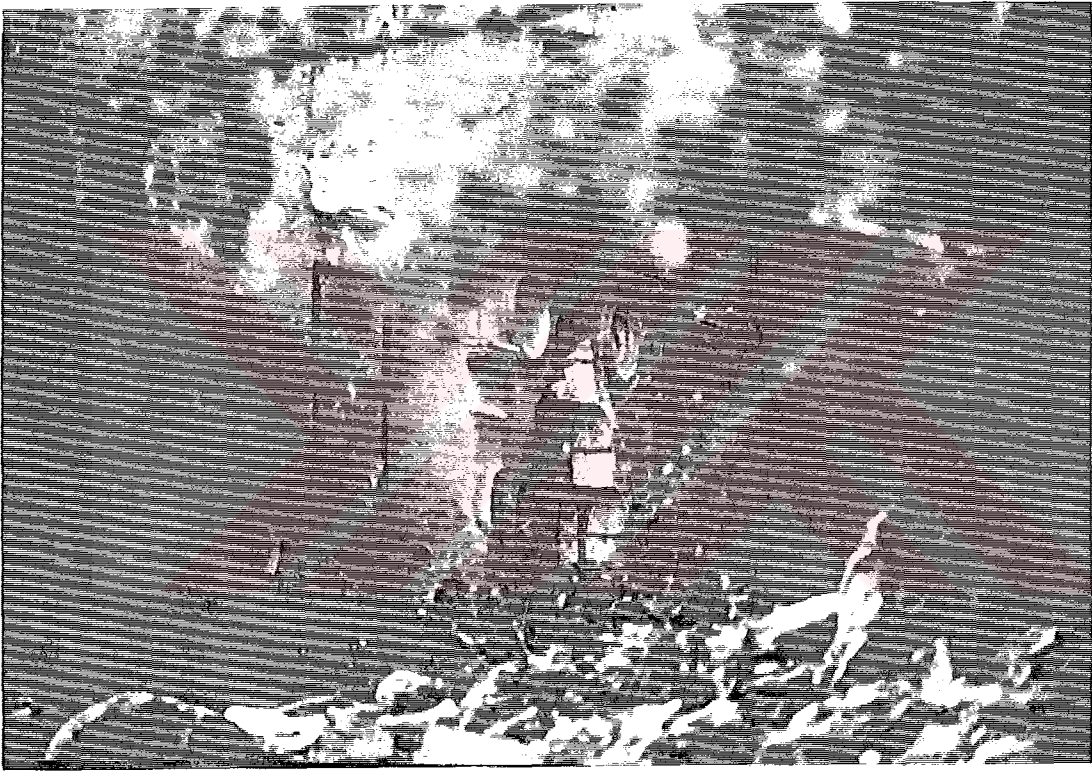
a. Loutra (Ilıca), Evrenos Bey Hanı Doğu
Cephesinden Görünüş. (1990b, M. KİEL)

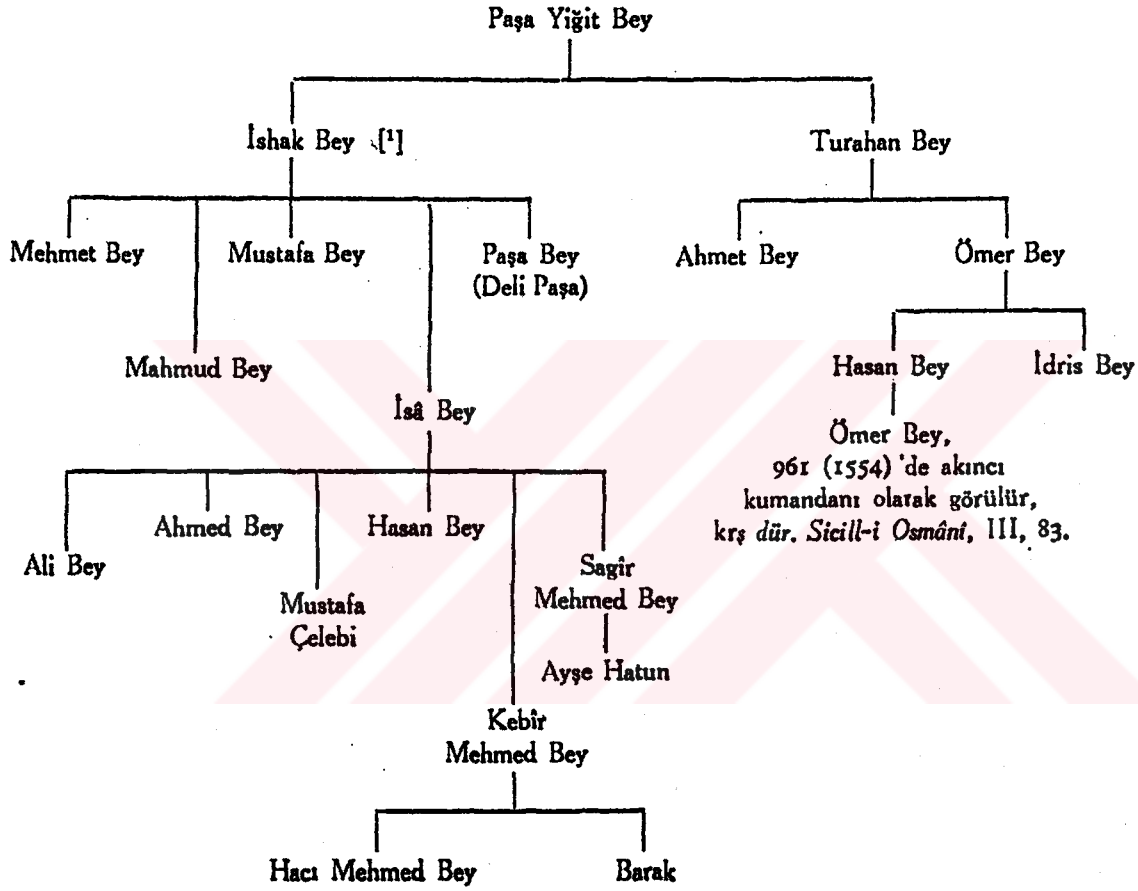
b. Loutra (Ilıca), Evrenos Bey Hanı İçten
Görünüş (1990b, M. KİEL).

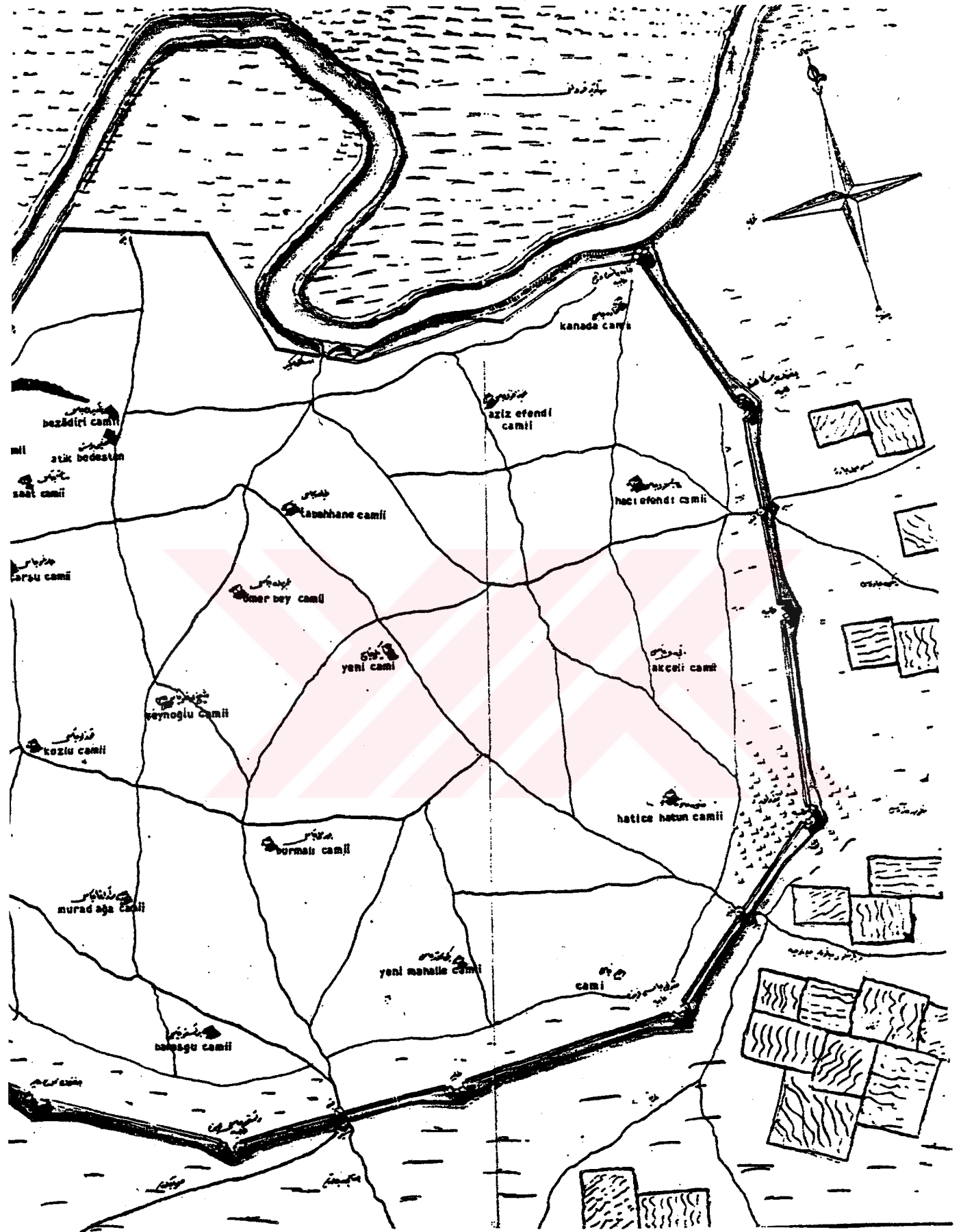
Yenice Vardar Evrenosoğlu Ahmed Bey Camisi
Planı (1990 b, M. KİEL)

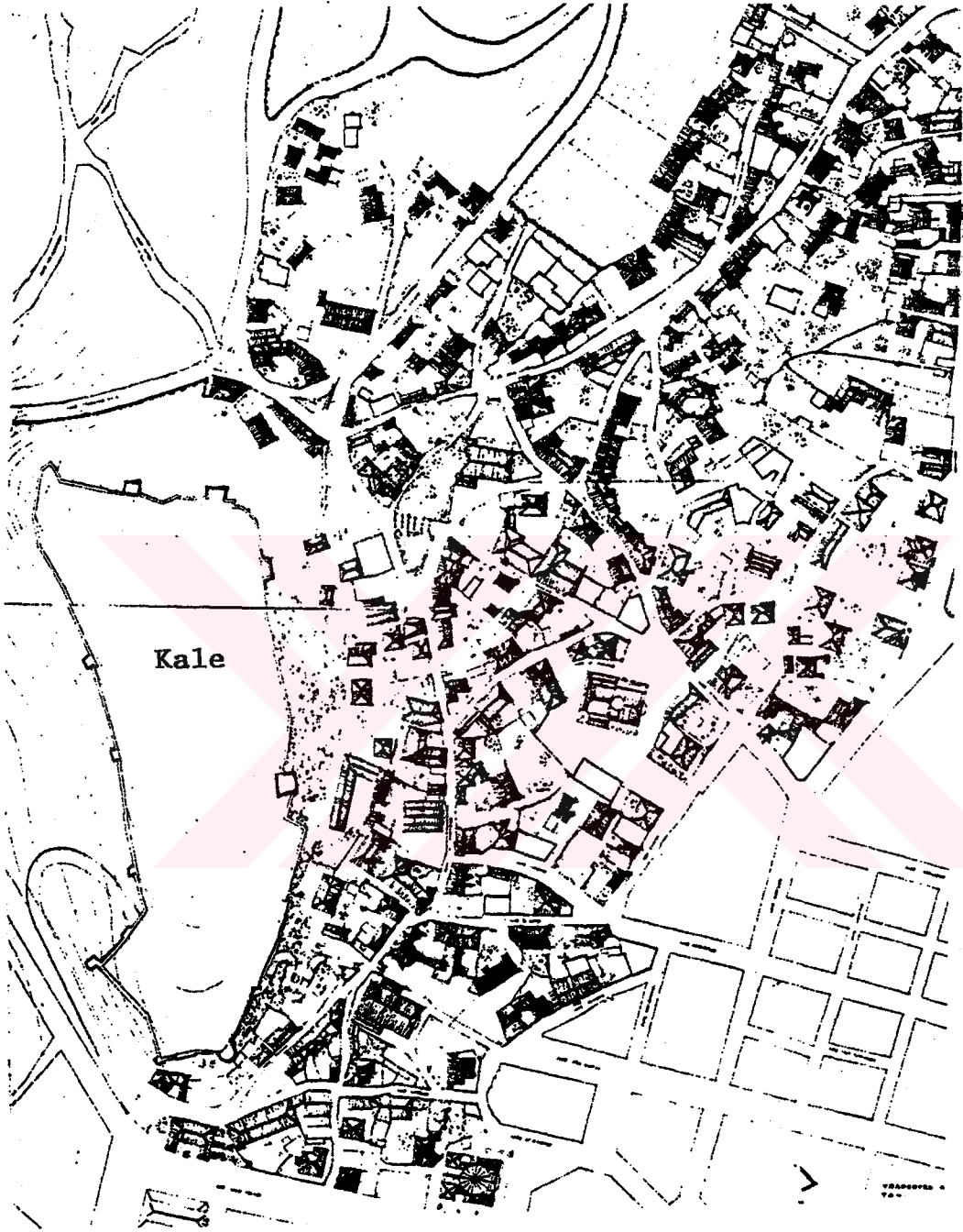
Yenice Vardar, Evrenosoğlu Ahmet Bey Camisi,
Mihrap Kalıntısı. (1990, F. YENİŞEHİRLİOĞLU)

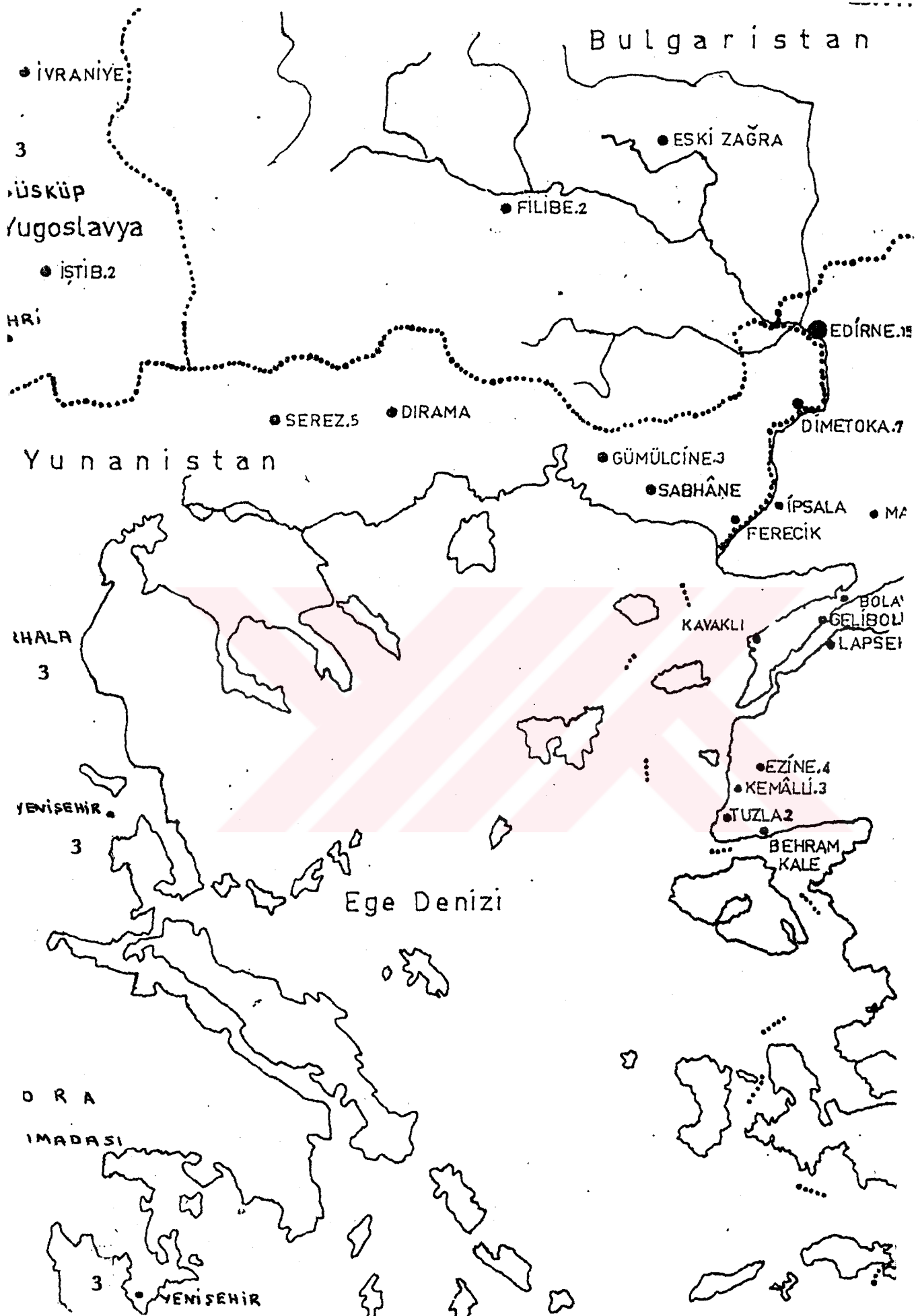
Turhanogulları Şeceresi (1988, F. BABİNGER)

Teselya-Yenişehir'de 19. Yüzyıldaki Osmanlı
Yapılarının Konumlarını Gösteren Harita
(1973-1974, Y. HALAÇOĞLU)

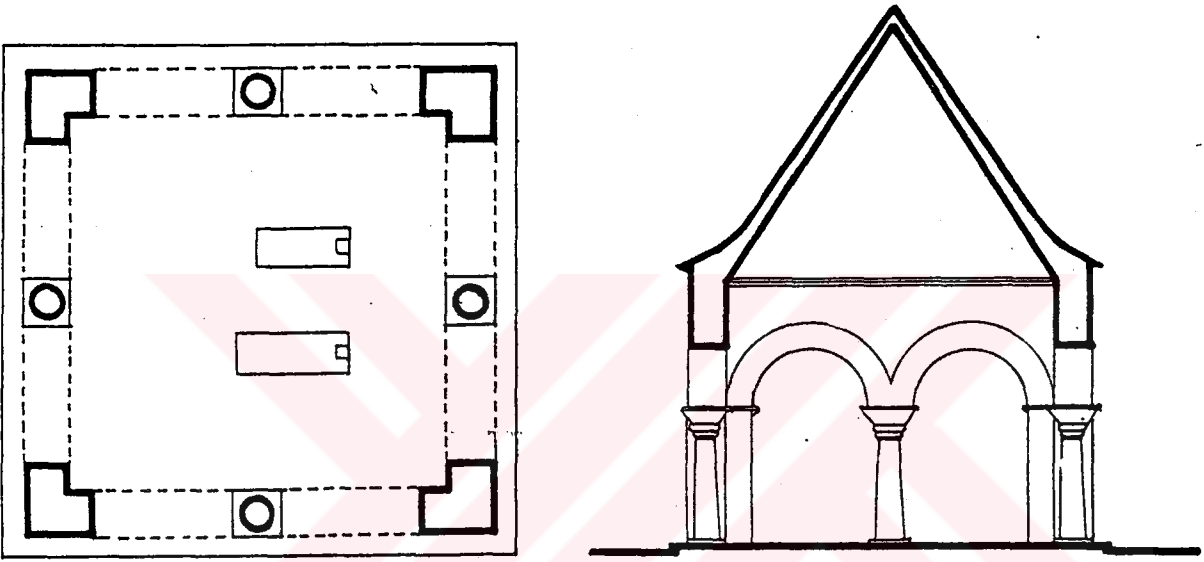
Tırhala (Trikkala)'da, Yukarı Şehir olarak
Bilinen Kalenin Bugünkü Durumu(1989, Anonim)

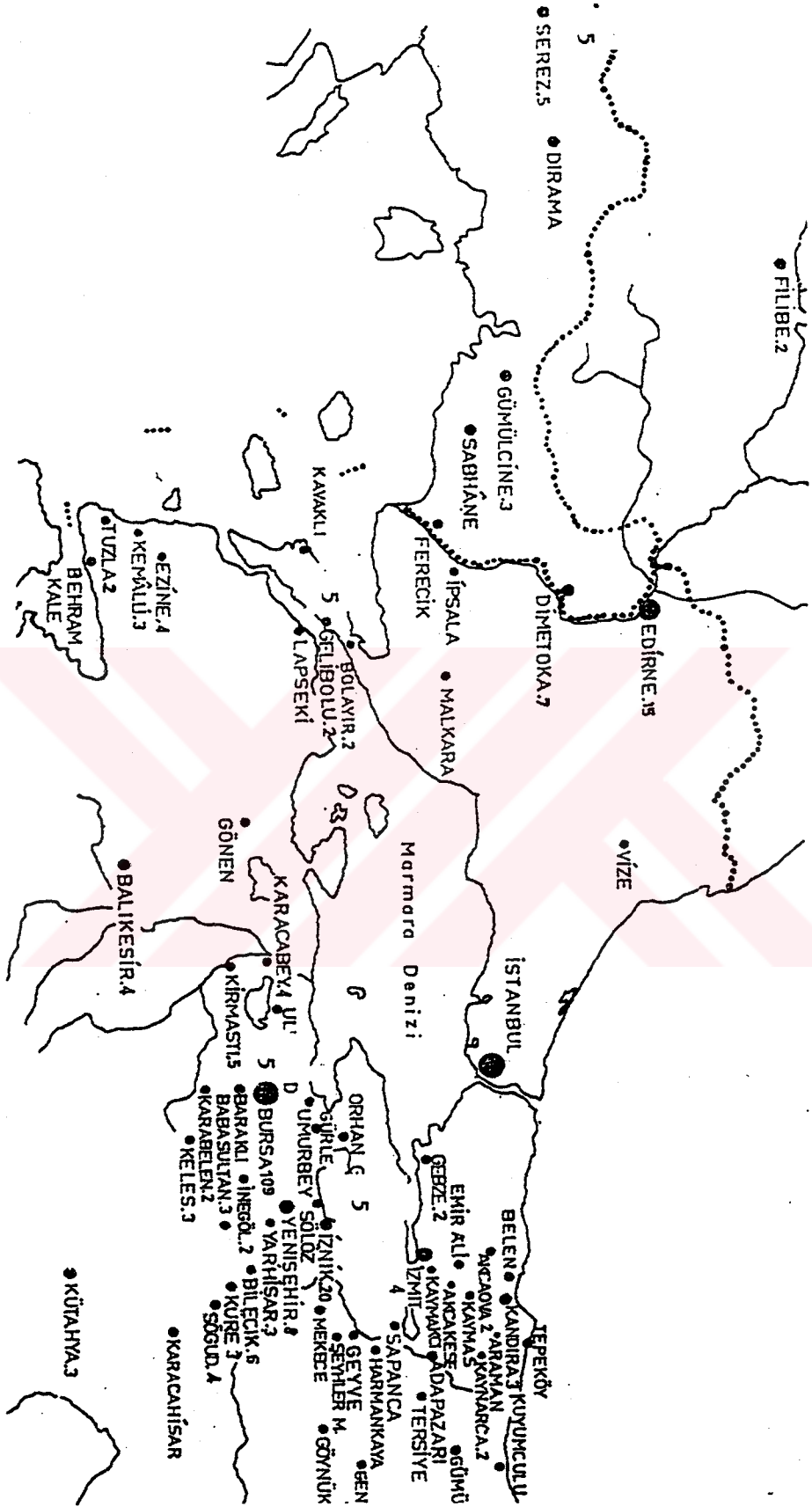
**Turhanogullari'nin Faaliyet Gösterdiği
Yerleşim Birimleri 3 (1966, E.H.AYVERDİ).**

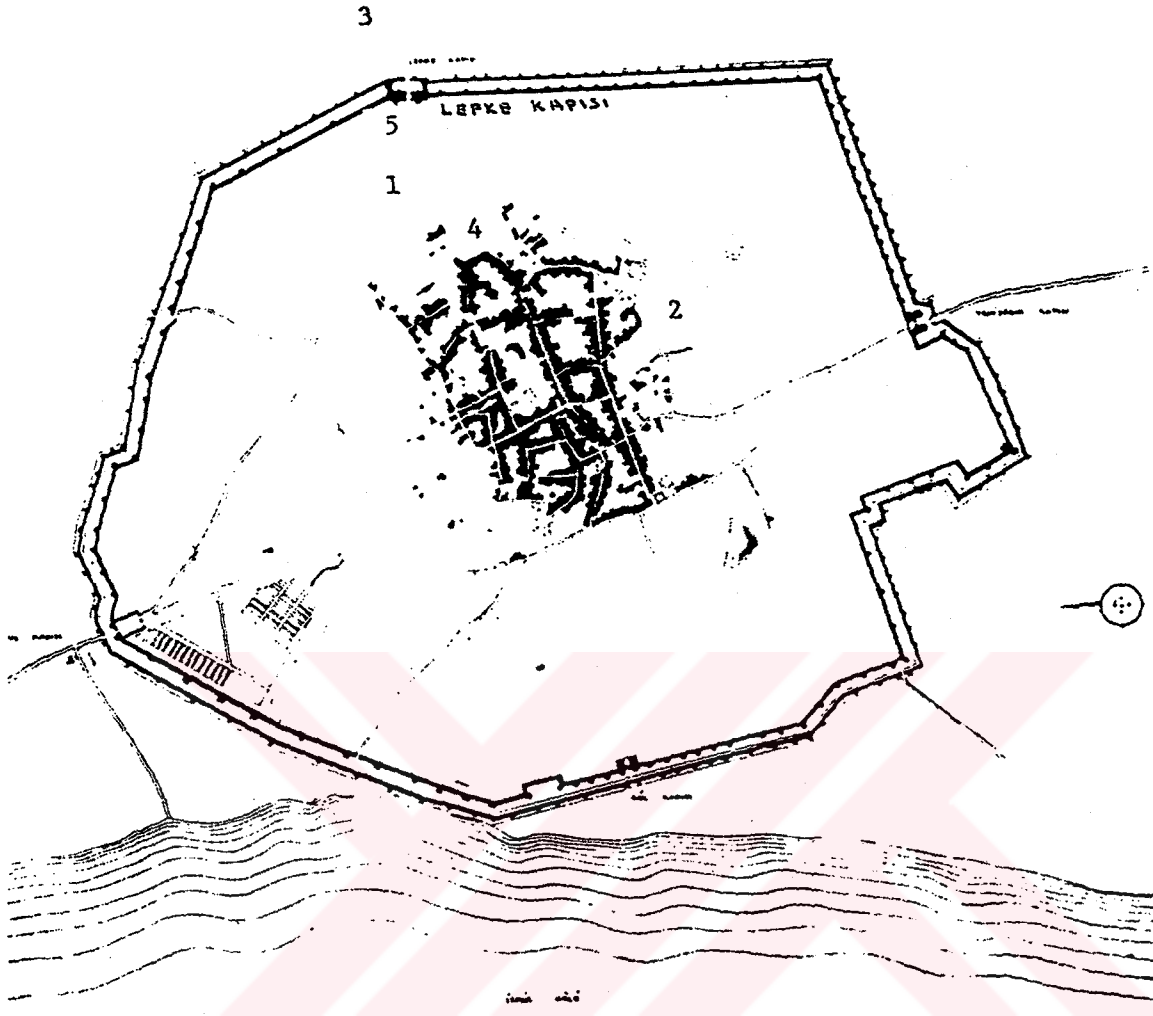
**Malkoçoğulları'nın Faaliyet Gösterdiği
Yerleşim Birimleri 4 (1966, E.H.AYVERDİ).**

Gebze, Malkoçoğlu Mehmed Bey Türbesi Plan ve Kesiti (1966, E.H. AYVERDİ).

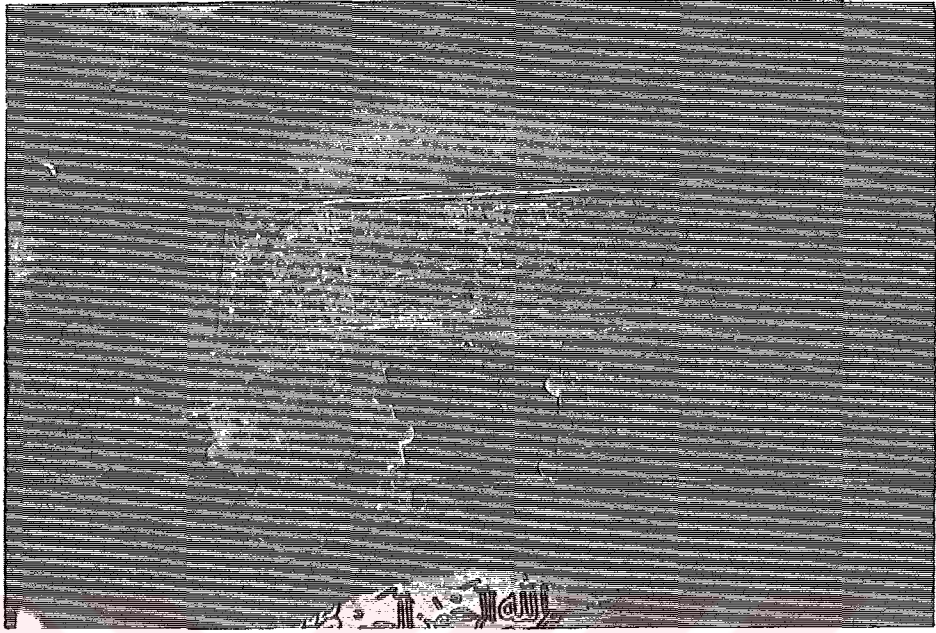

Candarlı Allesinin Faaliyet Gösterdiği Yerleşim Birimleri (1966, E.H.AYVERDİ).

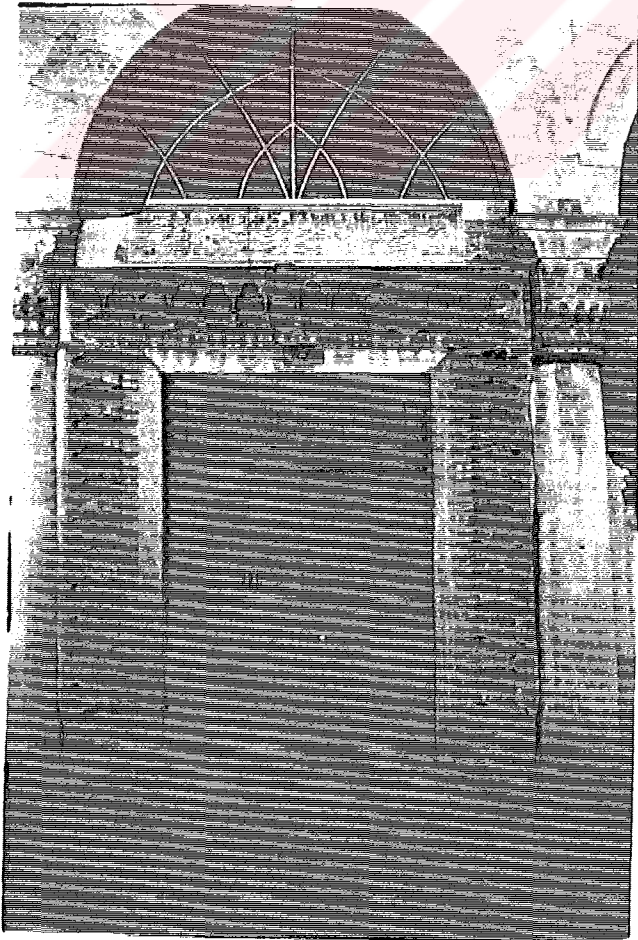

İzmir Şehir Planında, Çandarlı'lara Ait
Yapıların Konumları (1938, A.S. ÜLGEN)

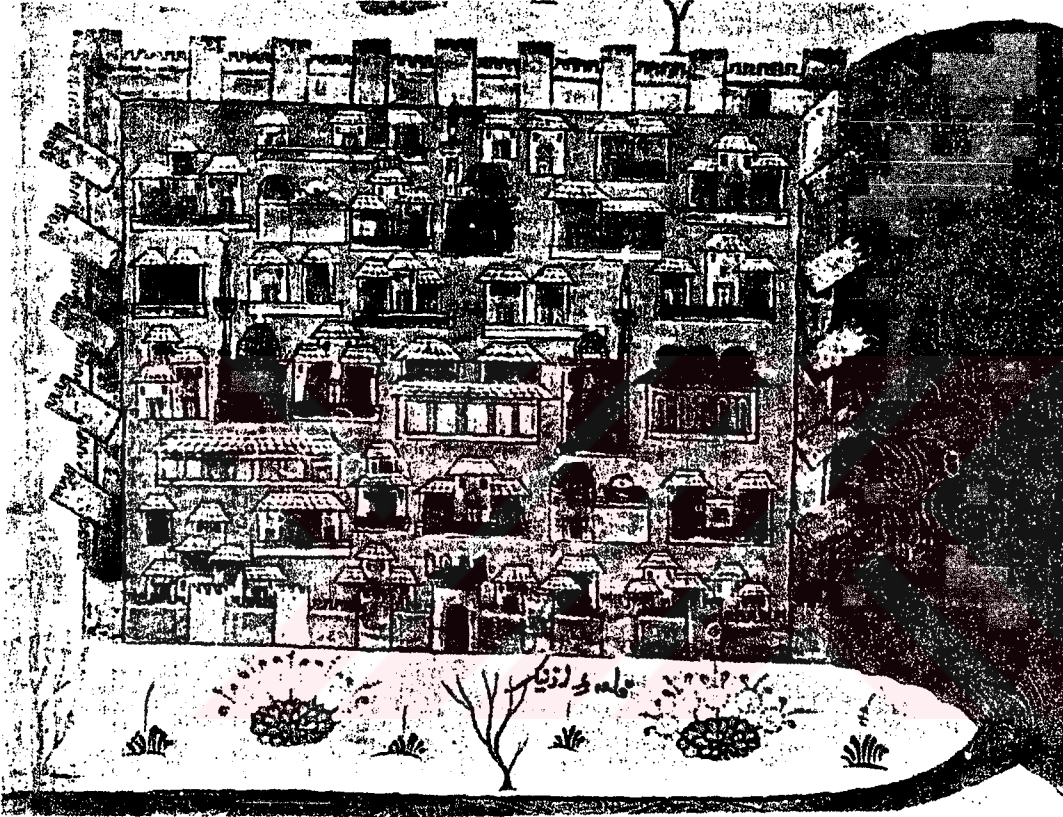
1. İzmir Yeşil Cami
2. İzmir Mahmut Çelebi Cami
3. Halil Hayreddin Paşa Türbesi
4. İbrahim Paşa Türbesi
5. Halil Paşa Türbesi

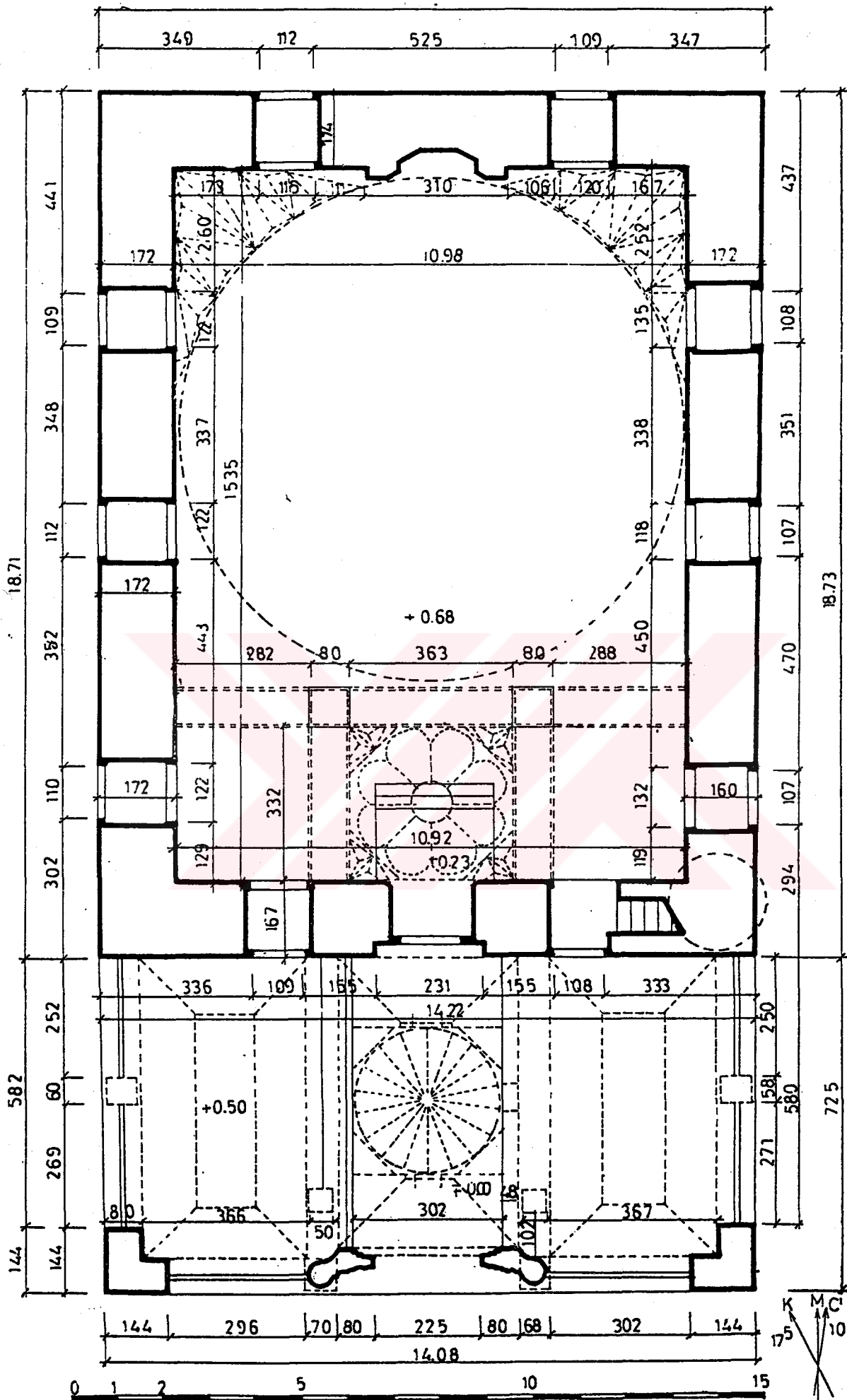
a. İznik, Yeşil Cami Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe.

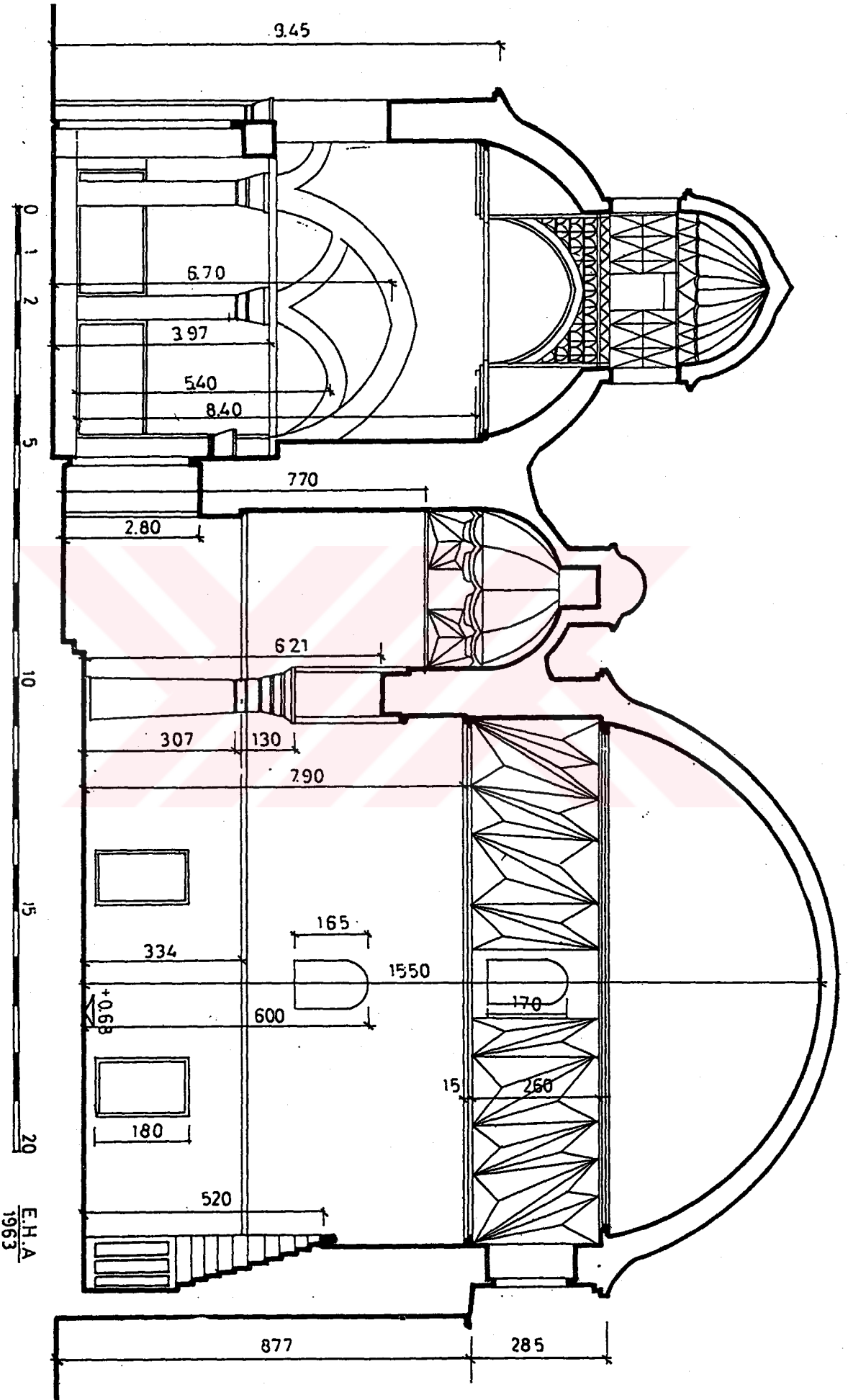
b. İznik Yeşil Cami Son Cemaat Yeri Kapısı Üzerindeki Kitabe.

İznik Şehrinin 16.Yüzyıldaki Görünümü
(1555,Matrakçı Nasuh).

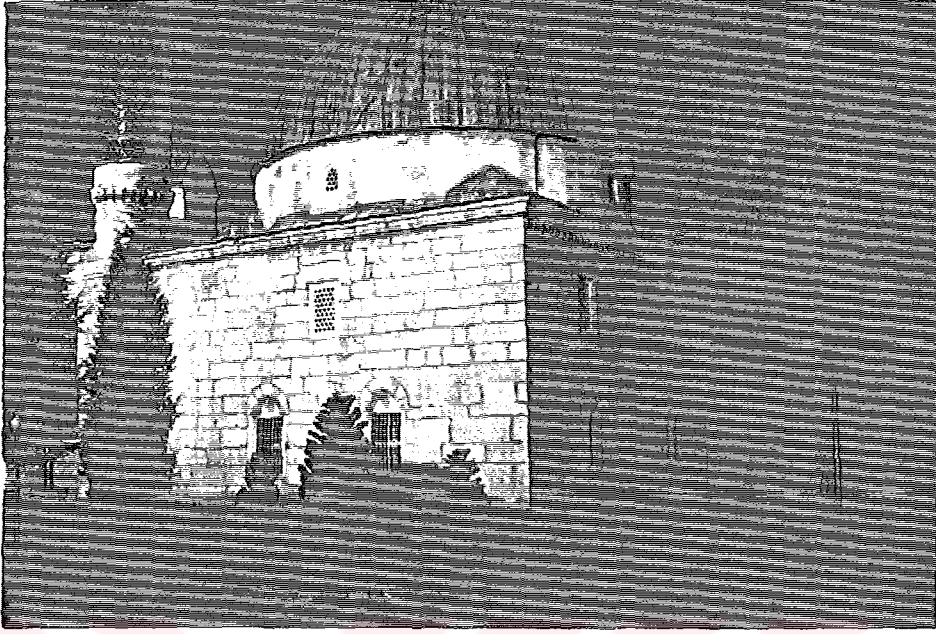

İznik Yeşil Camisi Planı (1966,
E.H.AYVERDİ).

İznik Yeşil Camisi Boylamasına Kesit
(1966, E.H. AYVERDİ).

E.H.A.
1963

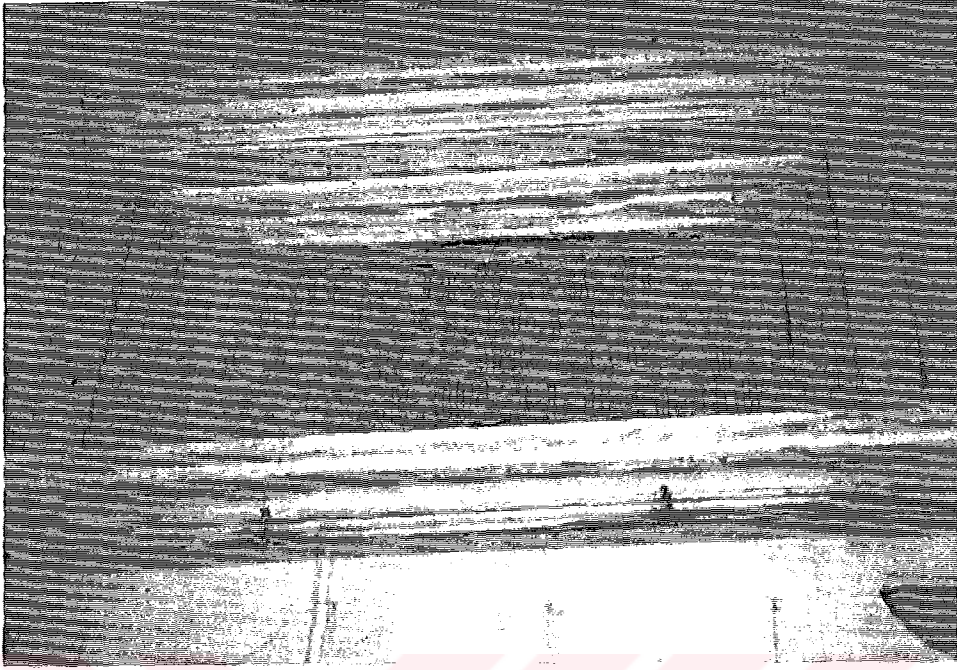
a. İznik Yeşil Camisi, Güneybatıdan Genel Görünüş.

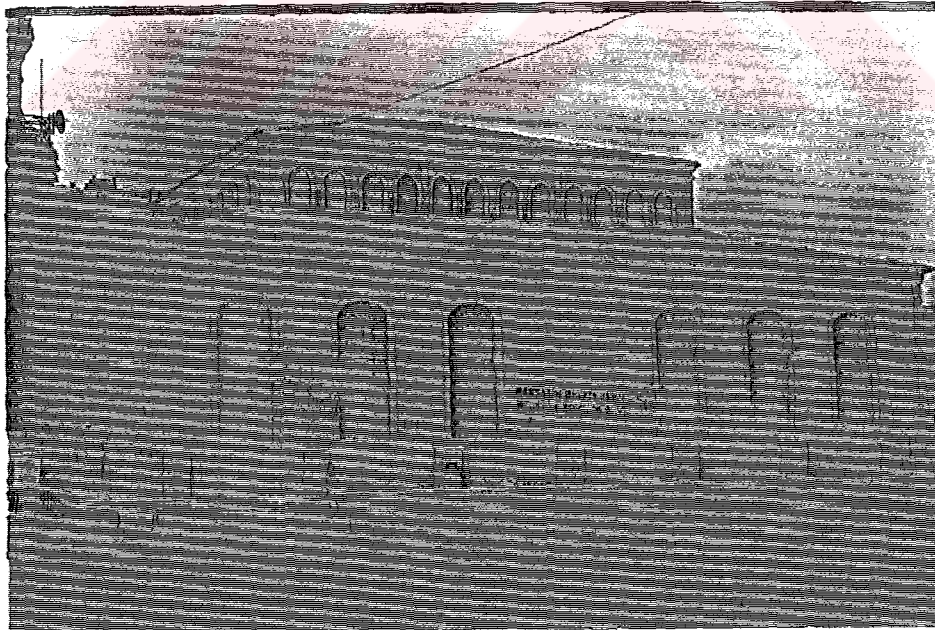
b. İznik Yeşil Camisi, Batı Cephesi.

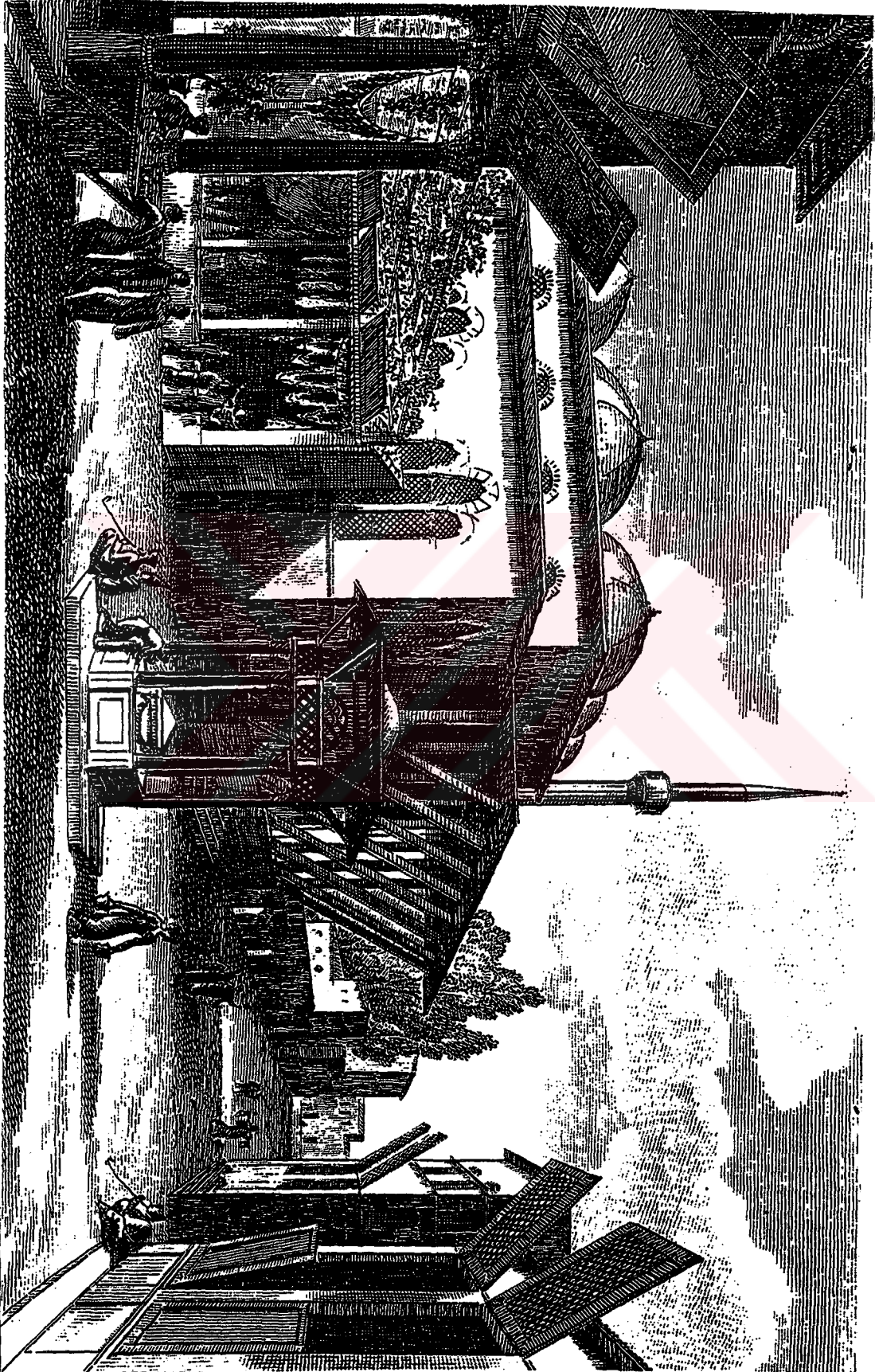
İznik Yeşil Camisi, Güney Batı Cephesi

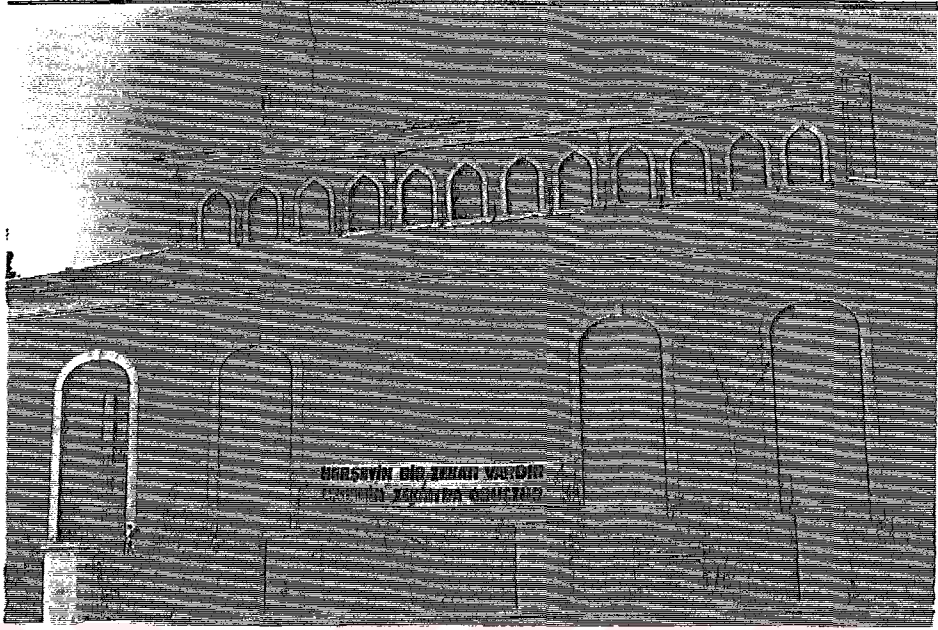
a. Gelibolu Ulu Cami, Kuzeydeki Kapının
Üzerindeki Kitabe..

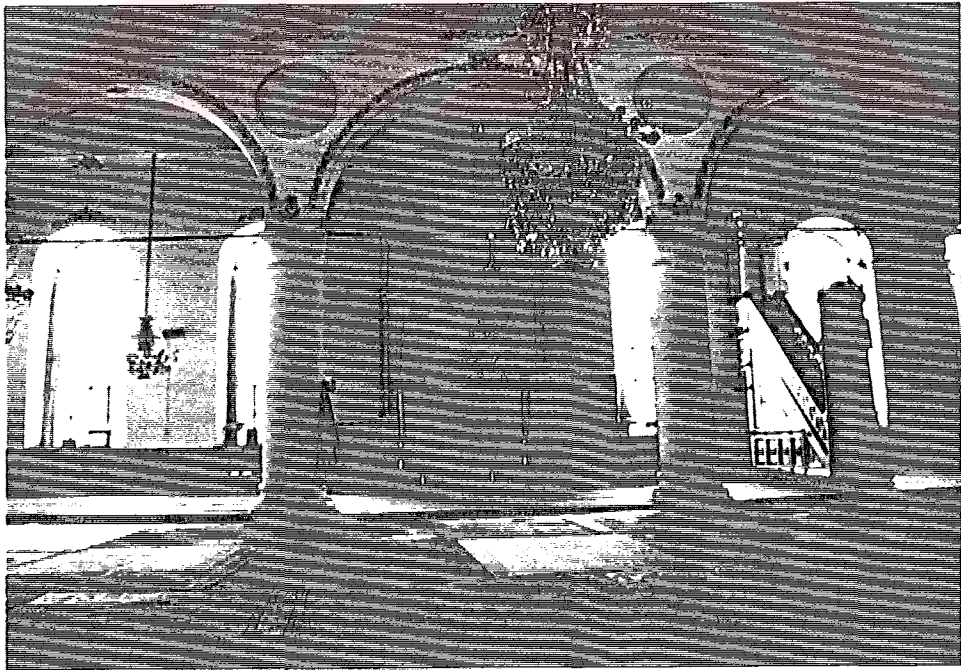
b. Gelibolu Ulu Camisi, Güney Cephesi

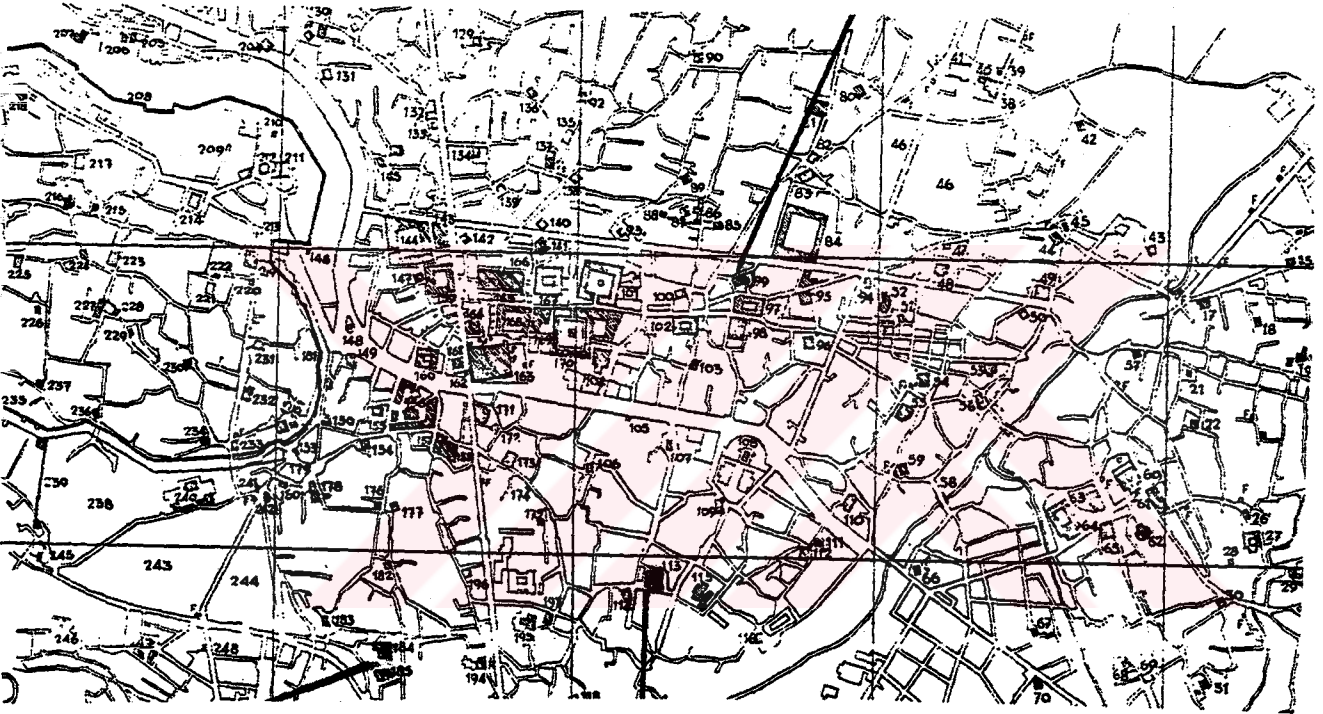
Gelibolu Ulu Cami, 18. Yüzyıl Sonunda
Yapılmış Bir Gravürü (1820, H. CASTELLAN).

a. Gelibolu Ulu Camisi Güney Cepheden Ayrıntı

b. Gelibolu Ulu Cami ,Mihrap Duvarına Bakış.

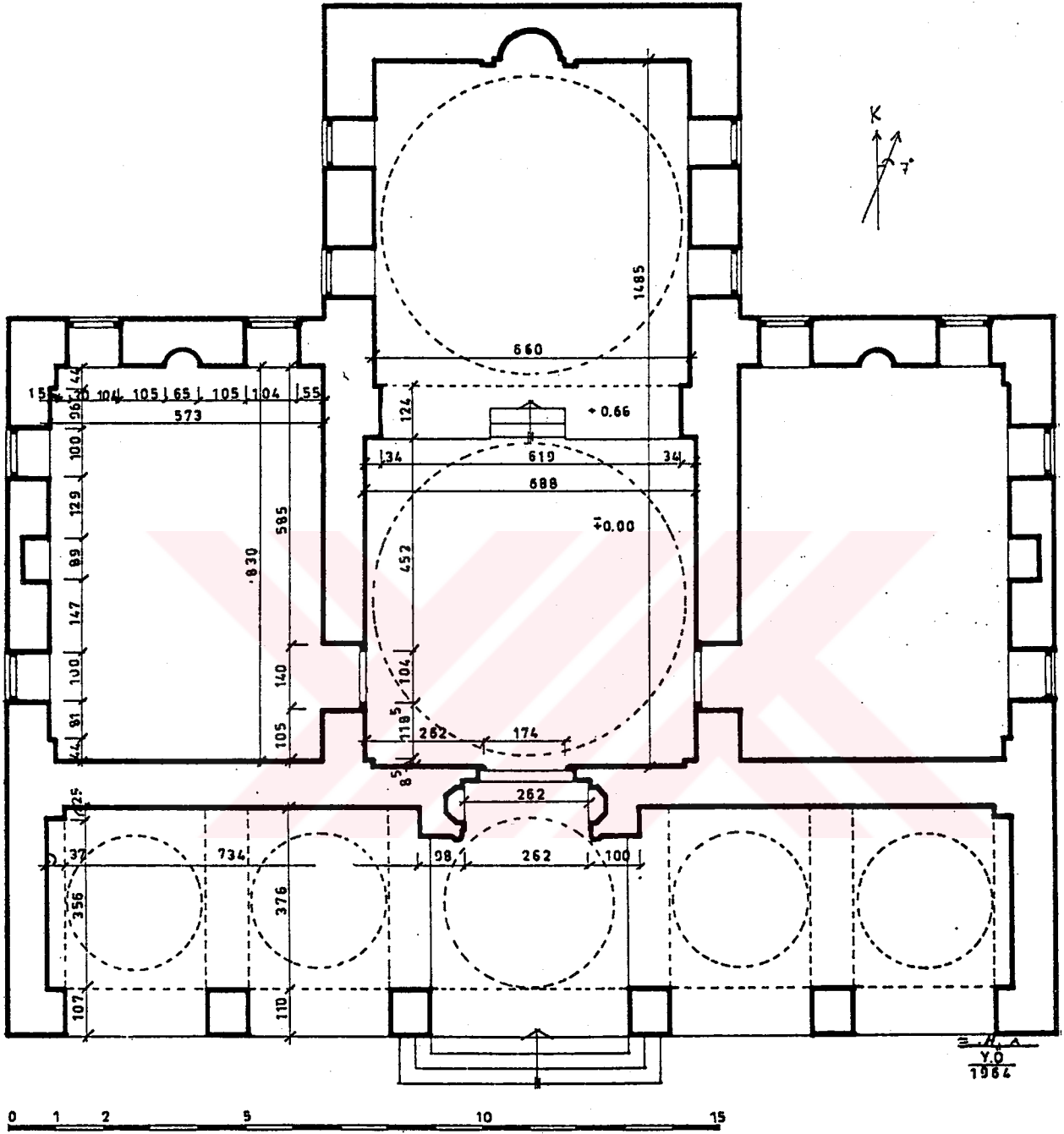

**Çandarlılara Ait Yapıların Bursa Şehir
Planında yerleri (1958, A.GABRIEL).**

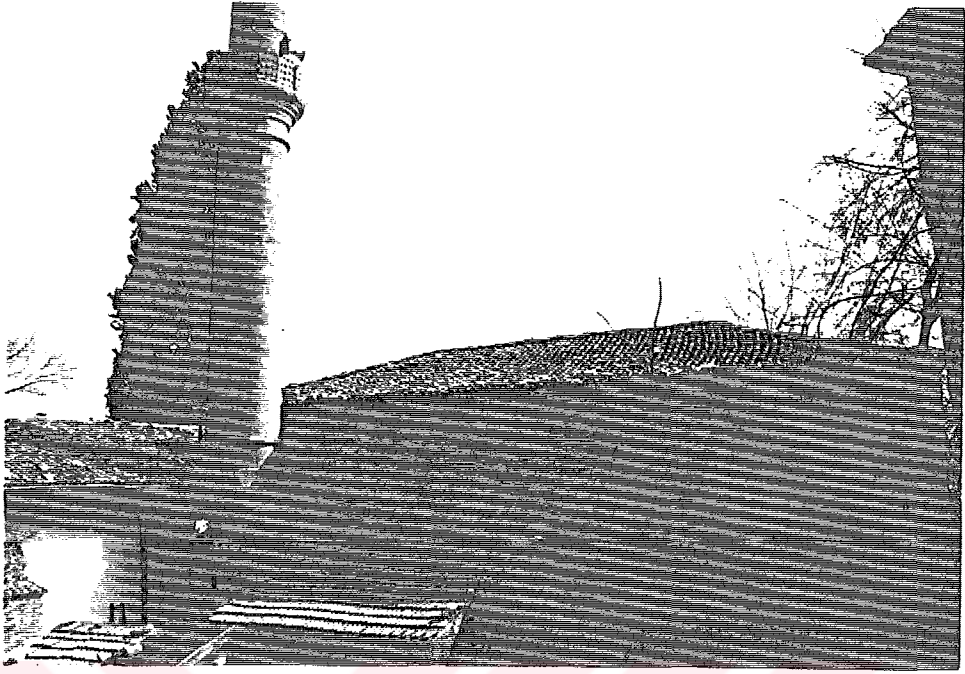
- 99. Hayreddin Paşa Cami**
- 113. İbrahim Paşa Hamamı**
- 114. İbrahim Paşa Cami**
- 184. Ali Paşa Cami**
- 185. Ali Paşa Tekkesi**

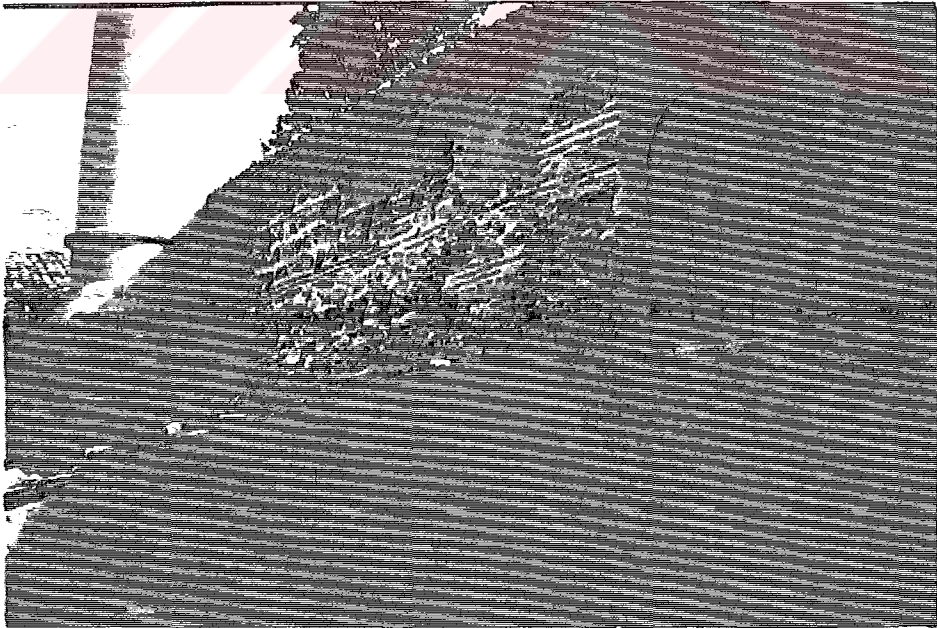
Bursa Hayreddin Paşa Camisi Minare
Kaidesinden Görünüŧ .

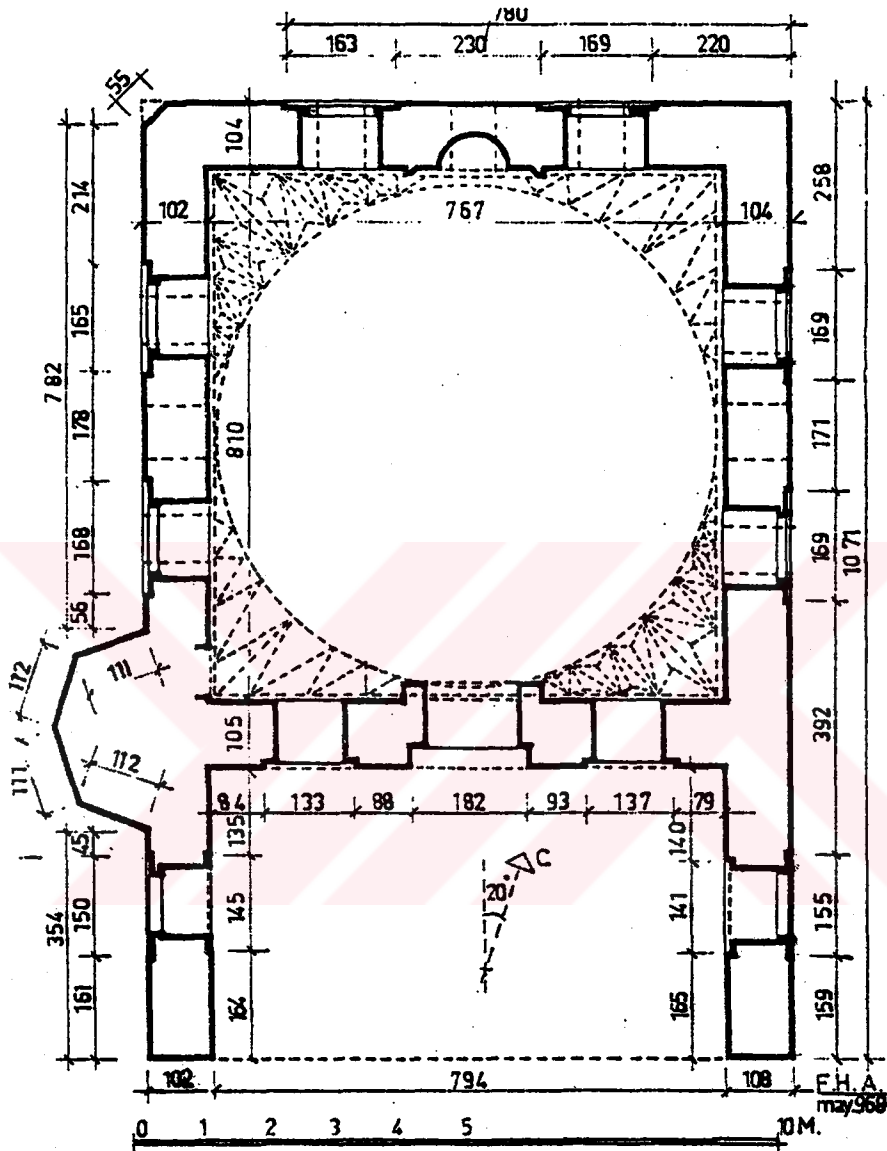
Bursa Ali Paşa Camisi Planı
(1966, E.H. AYVERDİ)

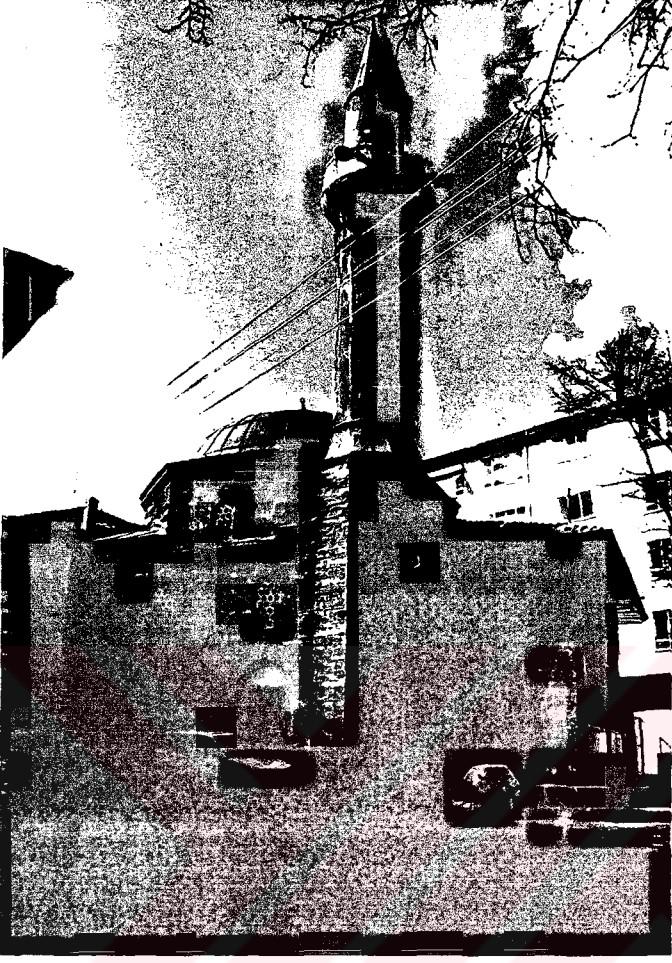
a. Bursa Ali Paşa Camisi Batı Cephesi.

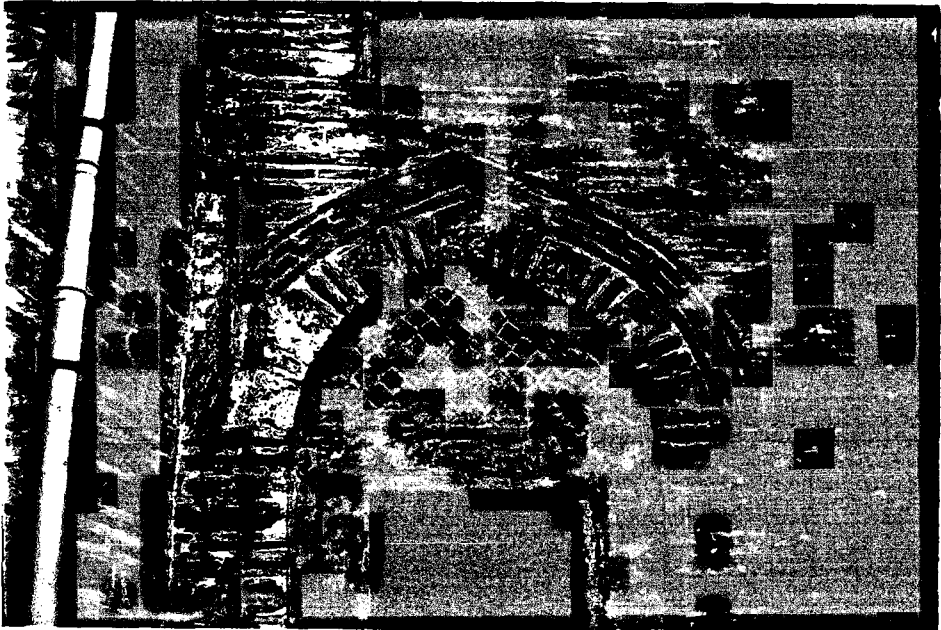
b. Bursa Ali Paşa Camisi Batı Cepheden
Ayrıntı.

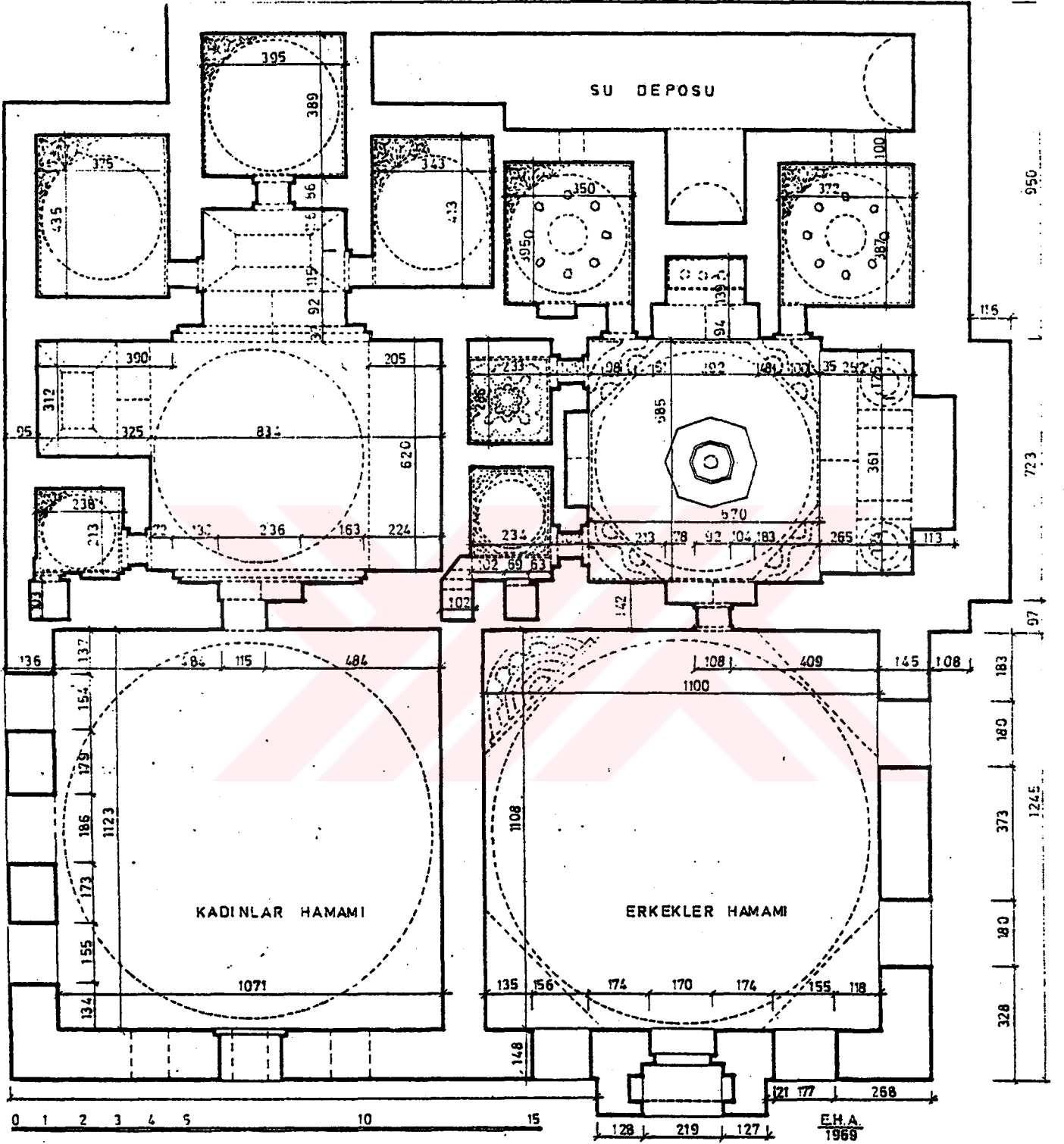
Bursa İbrahim Paşa Camisi Planı
(1966, H.E. AYVERDİ)

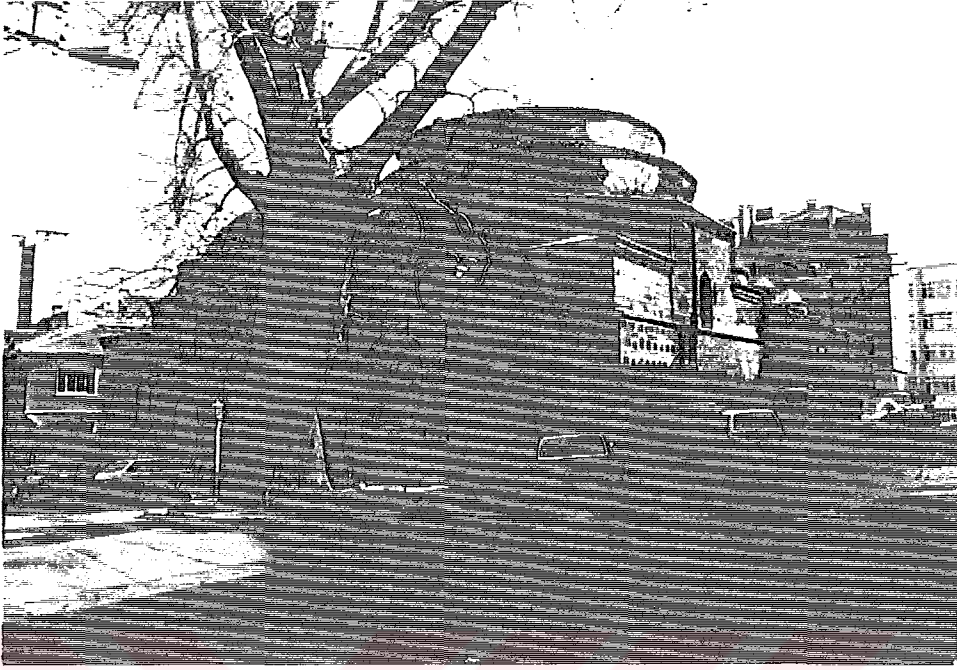
a. Bursa İbrahim Paşa Camisi Doğudan Genel Görünüş.

b. Bursa İbrahim Paşa Camisi Son Cemaat Yeri
Doğu Duvardaki Pencere

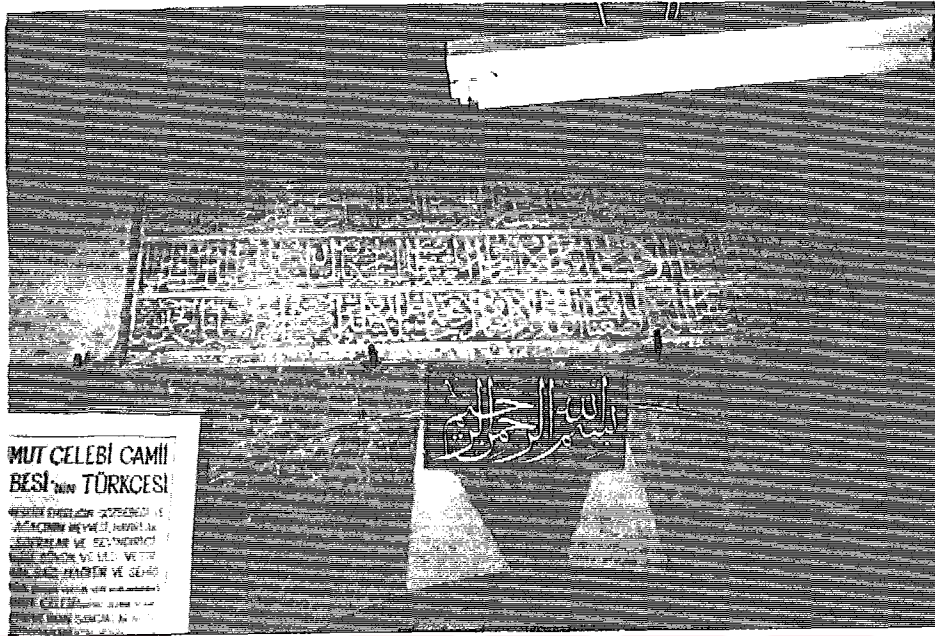
Bursa İbrahim Paşa Hamamı Planı
(1966, E.H. AYVERDİ)

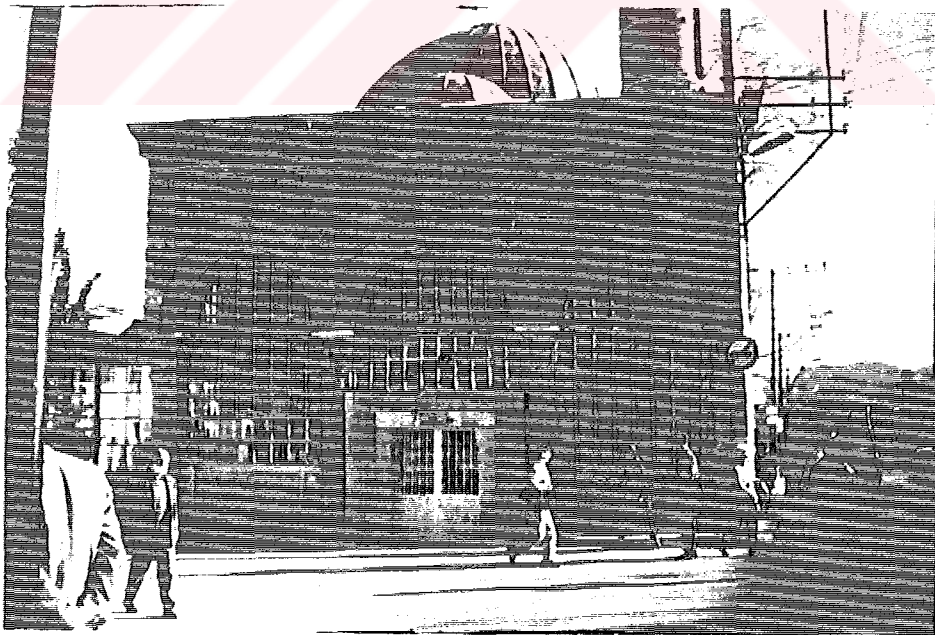
a. Bursa İbrahim Paşa Hamamı Batıdan Görünüş.

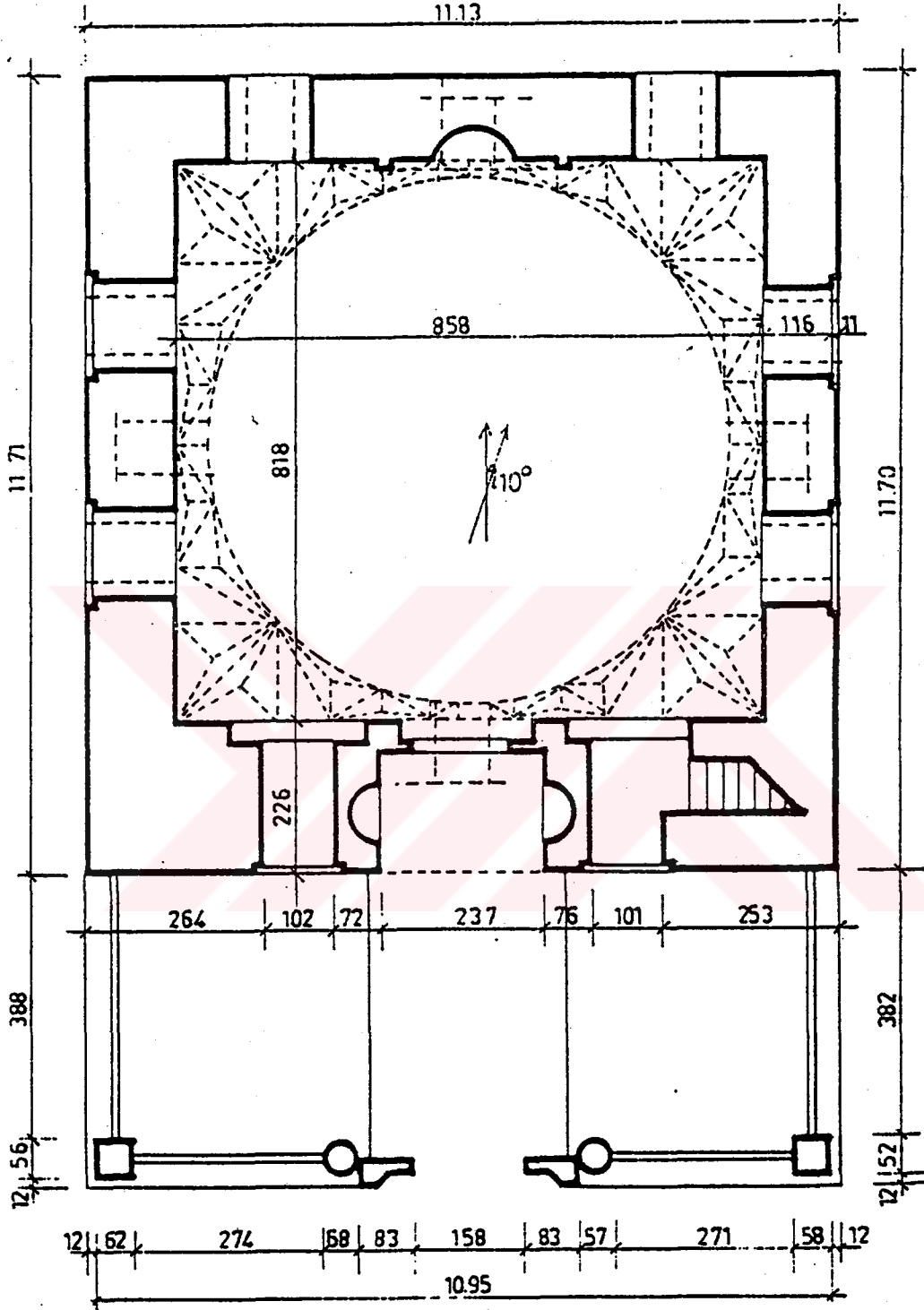
b. Bursa İbrahim Paşa Hamamı Giriş Kapısından Görünüm.

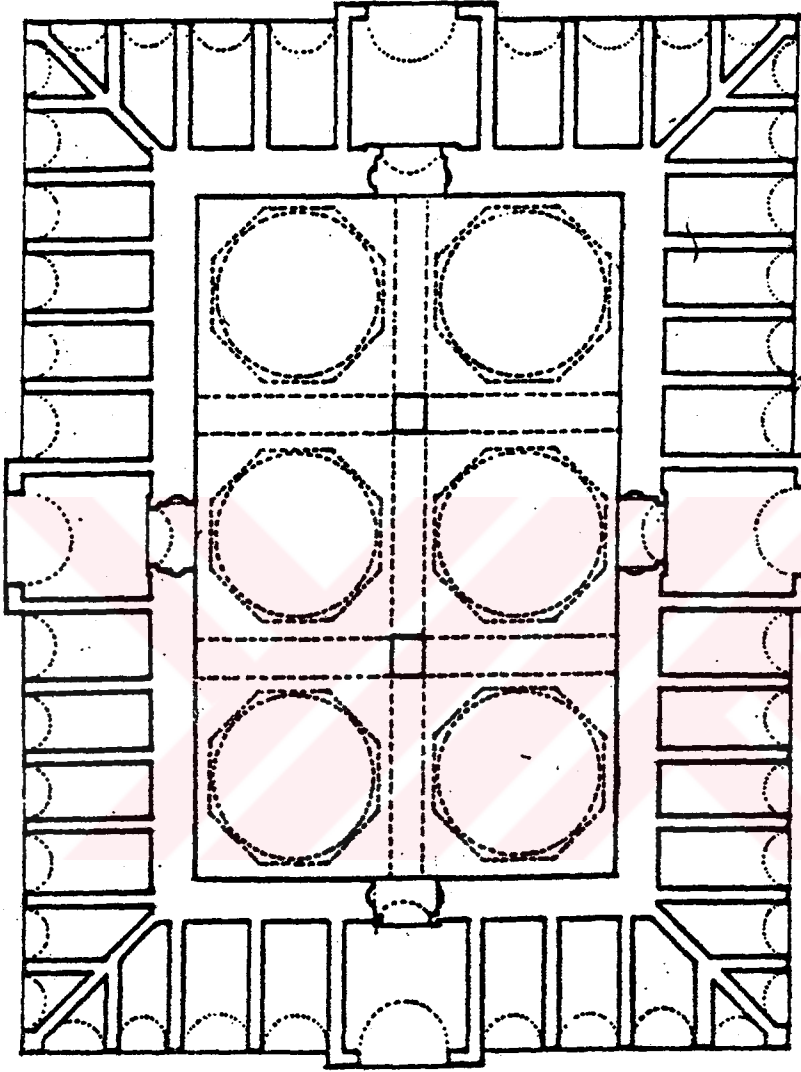
a. İznik Mahmut Çelebi Camisi, Kitabe.

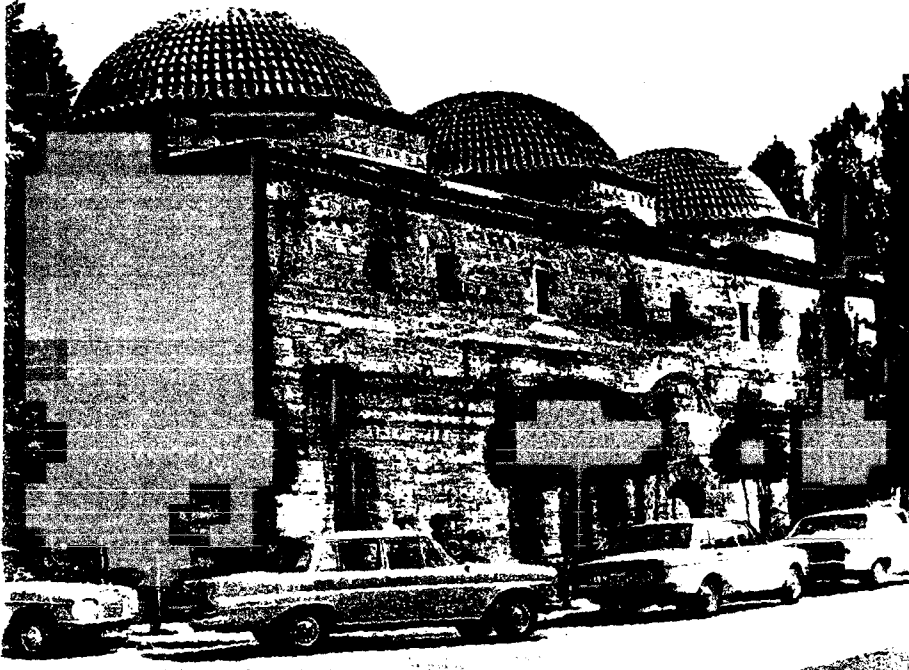
b. İznik Mahmut Çelebi Camisi, Kuzey Cepheden Görünüş.

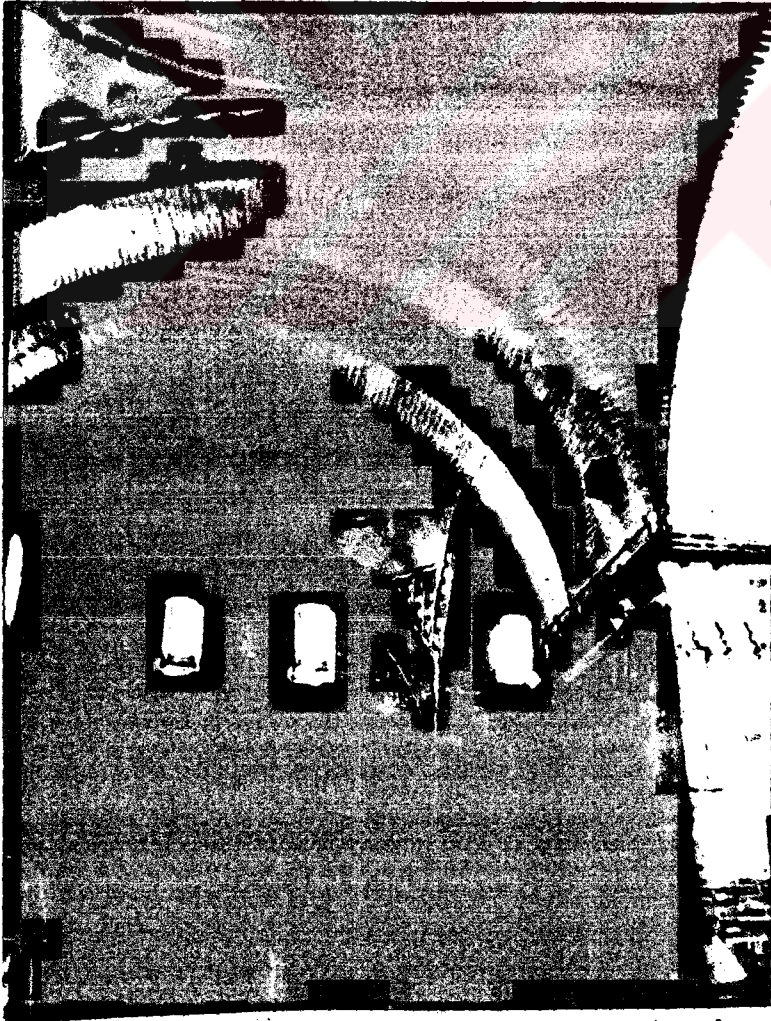
İznik Mahmut Çelebi Camisi planı
(1972 E.H. AYVERDİ)

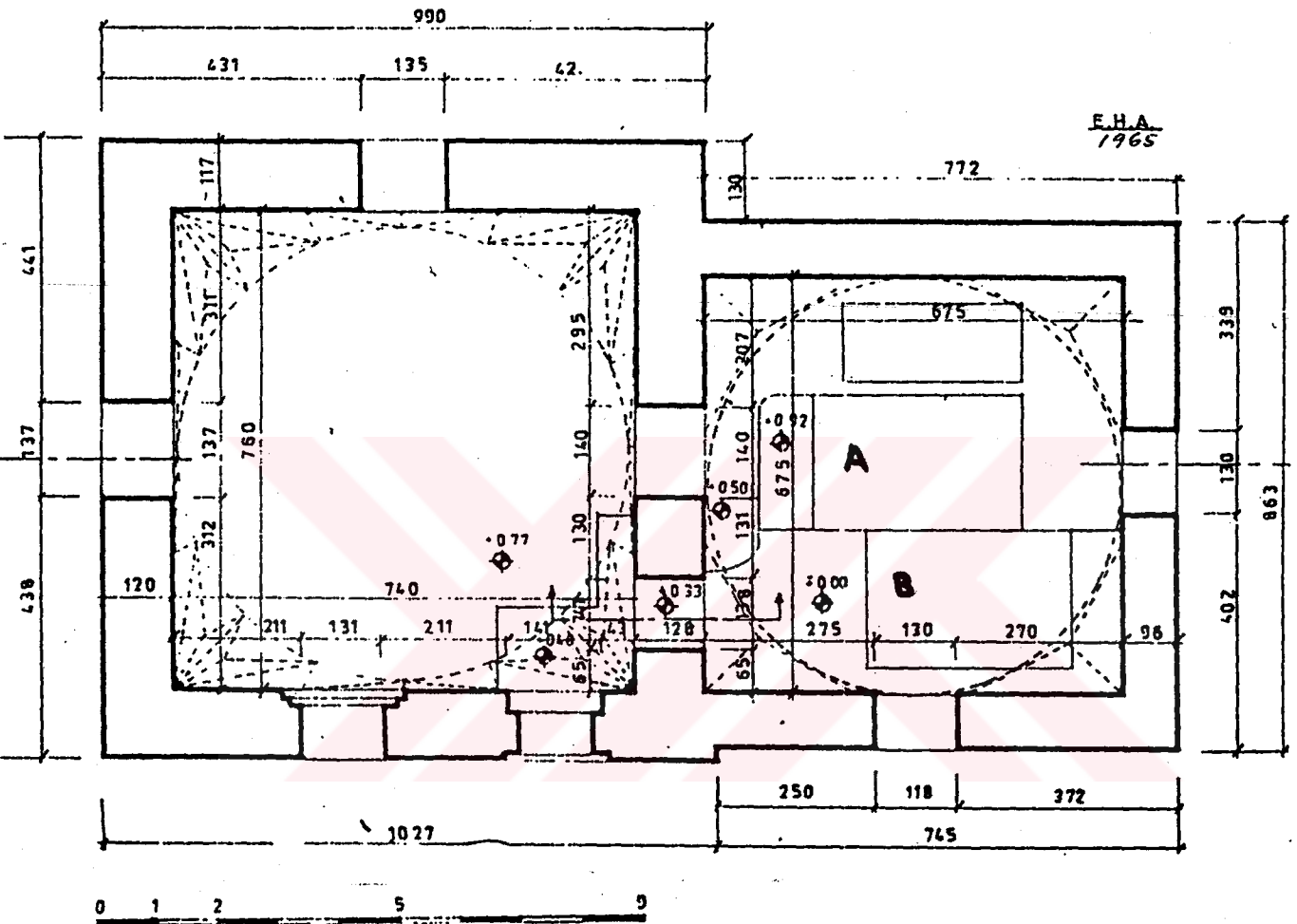
Serez Bedesteni Plan (1985, M.CEZAR)

a. Serez Bedesteni Kuzeybatıdan Genel Görünüş
(1985, M. CEZAR)

b. Serez Bedesteni İçteki Desteklerden ve Örtü
Sisteminden Görünüş.
(1990, F. YENİŞEHİRLİOĞLU)

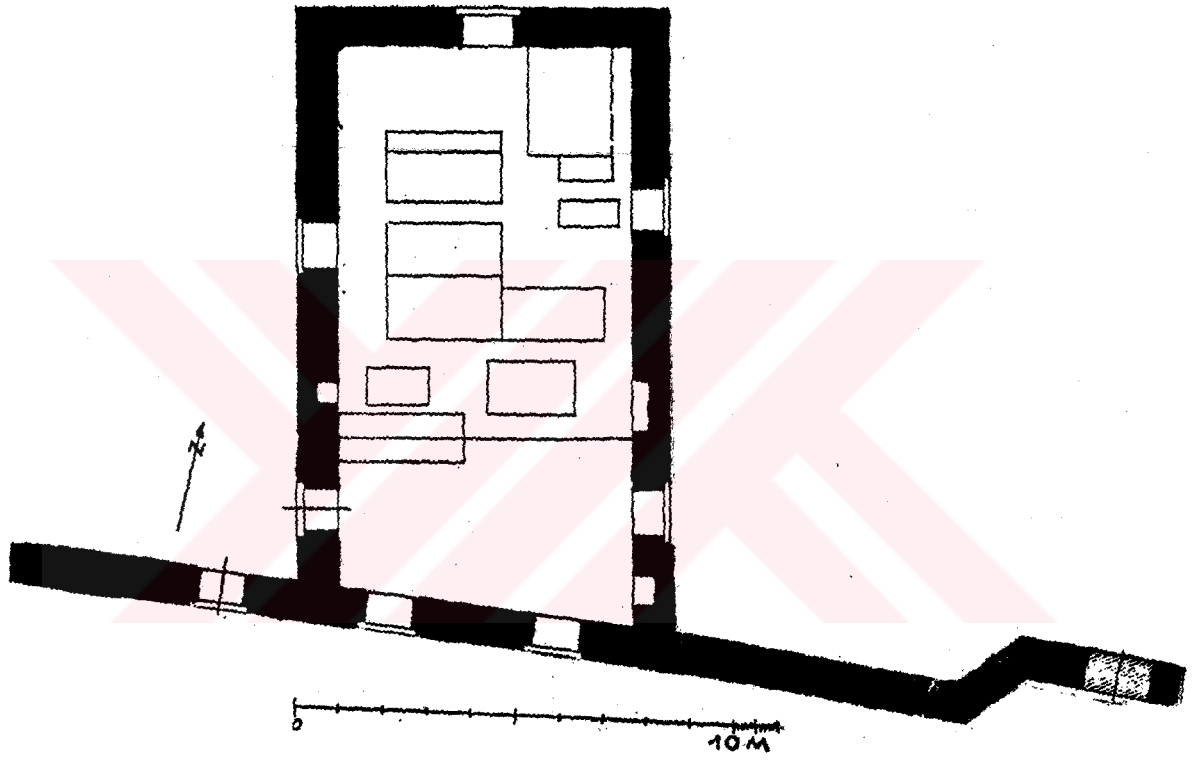
İznik Halil Hayreddin Paşa Türbesi Planı
(1972, E. H. AYVERDİ)

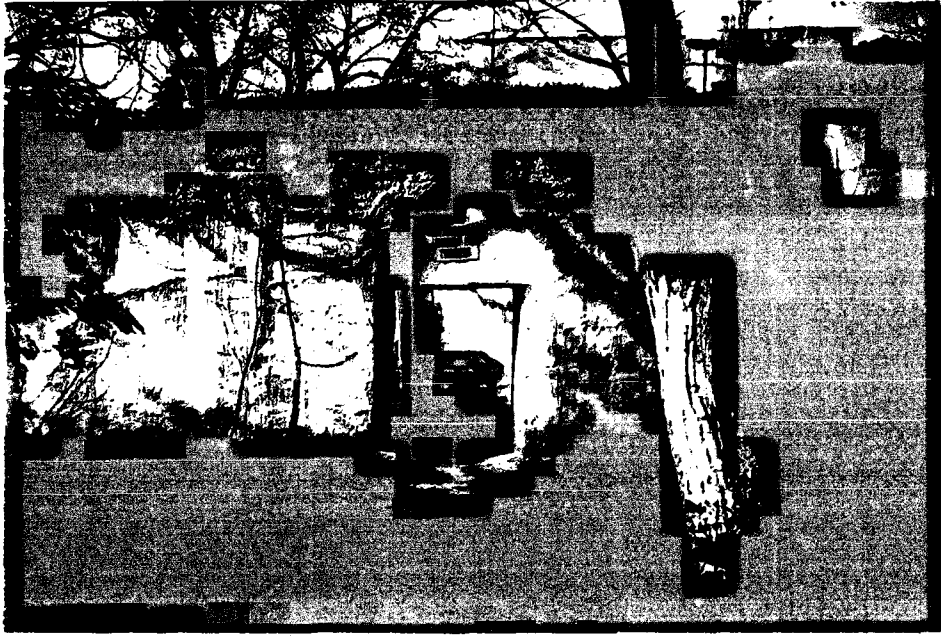
a. İzmit Halil Hayreddin Paşa Türbesi Güney Cephesi.

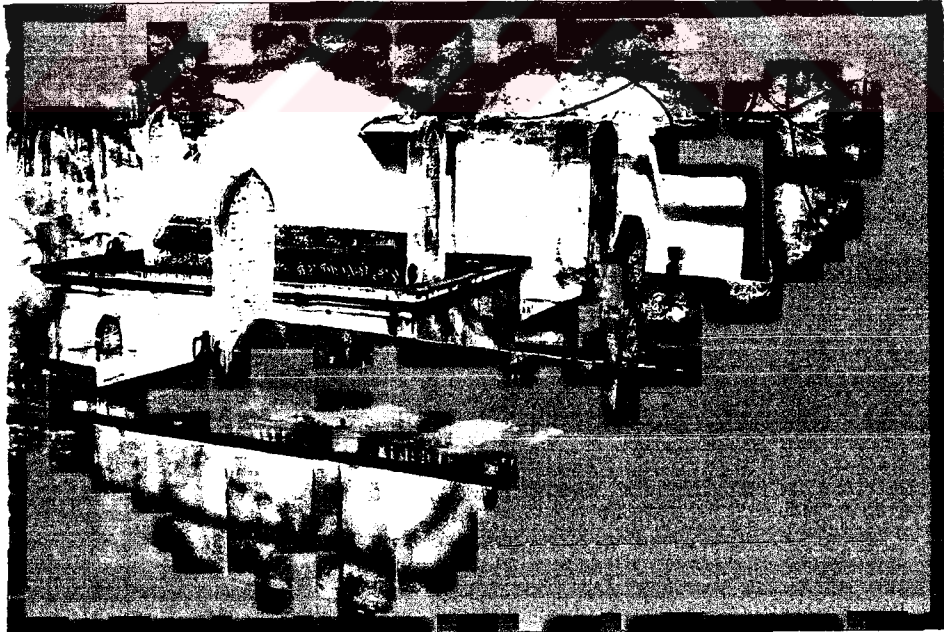
b. Batı Cephesinden Görünüş.

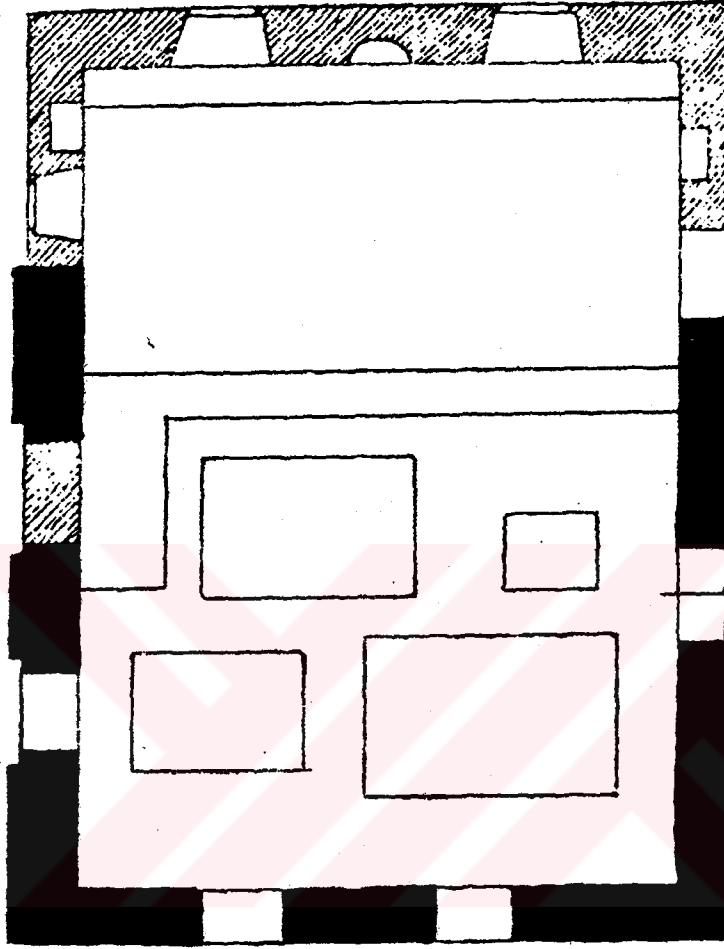
İznik Çandarlı İbrahim Paşa Türbesi Planı
(1941, K. OTTODORN)

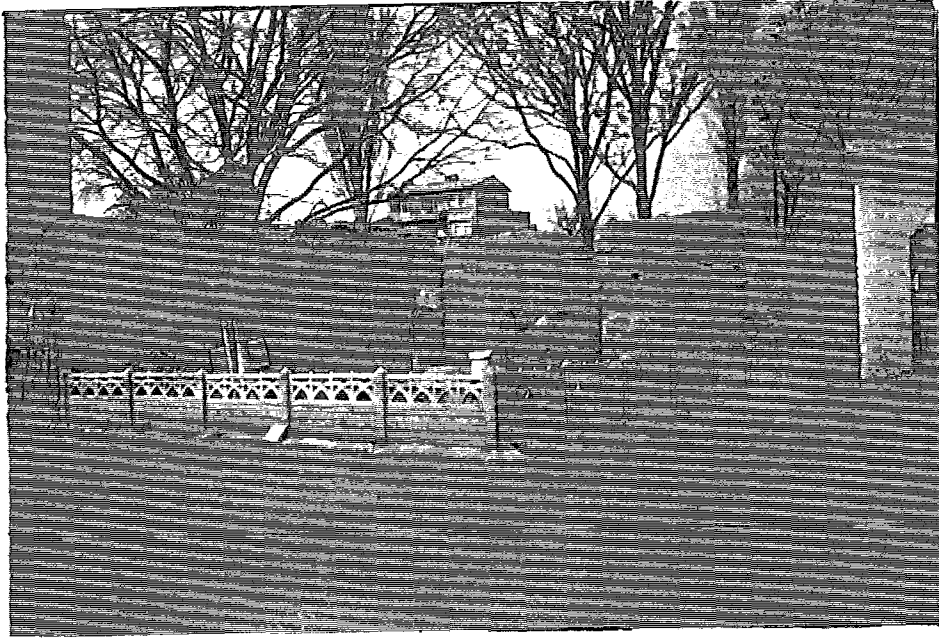
a. İznik Çandarlı İbrahim Paşa Türbesi Doğudan Görünüş.

b. İznik Çandarlı İbrahim Paşa Türbesi, Mezarlardan Görünüş.

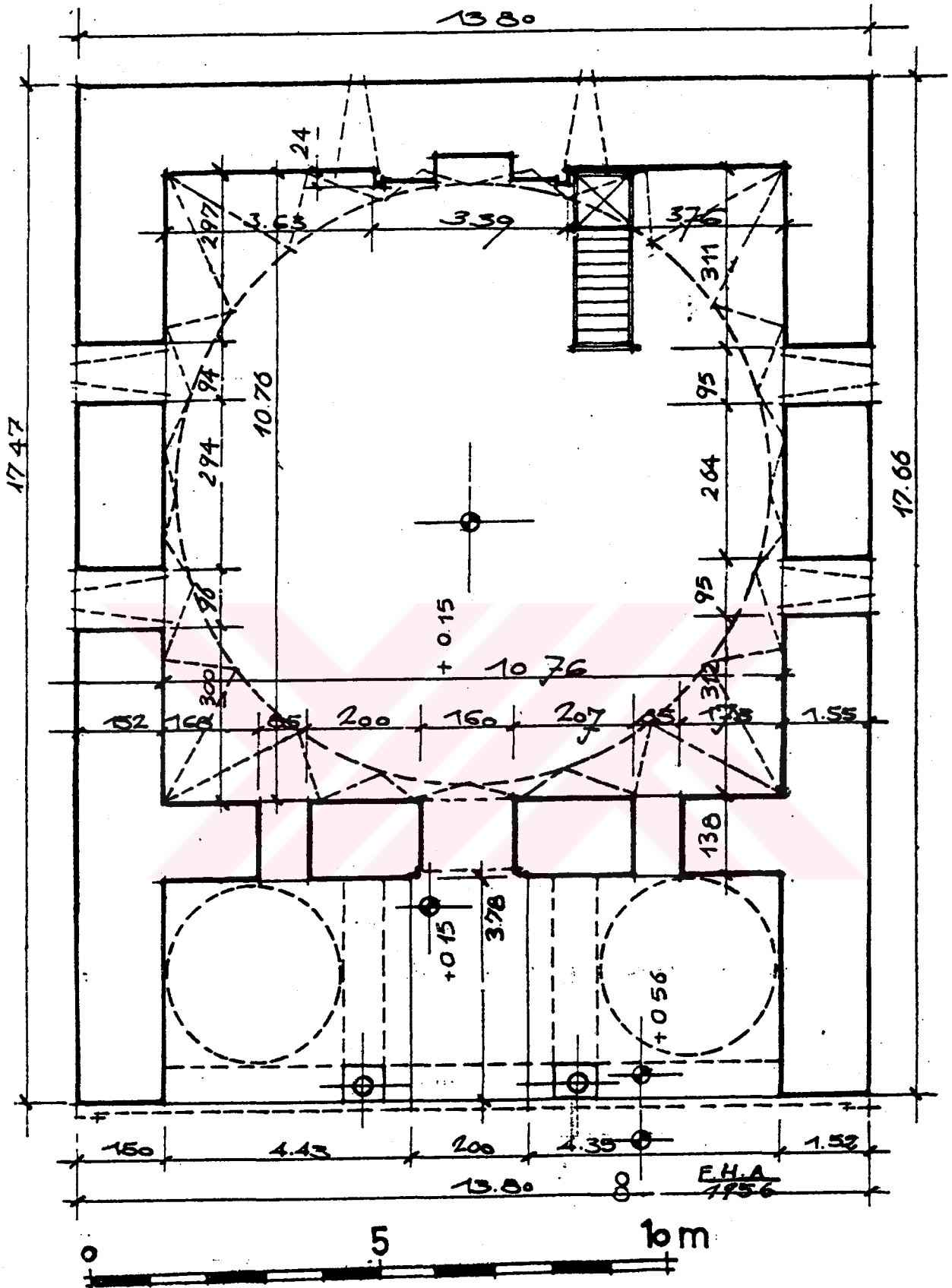
İznic Çandarlı Halil Paşa Türbesi Planı
(1941, K. OTTODORN)

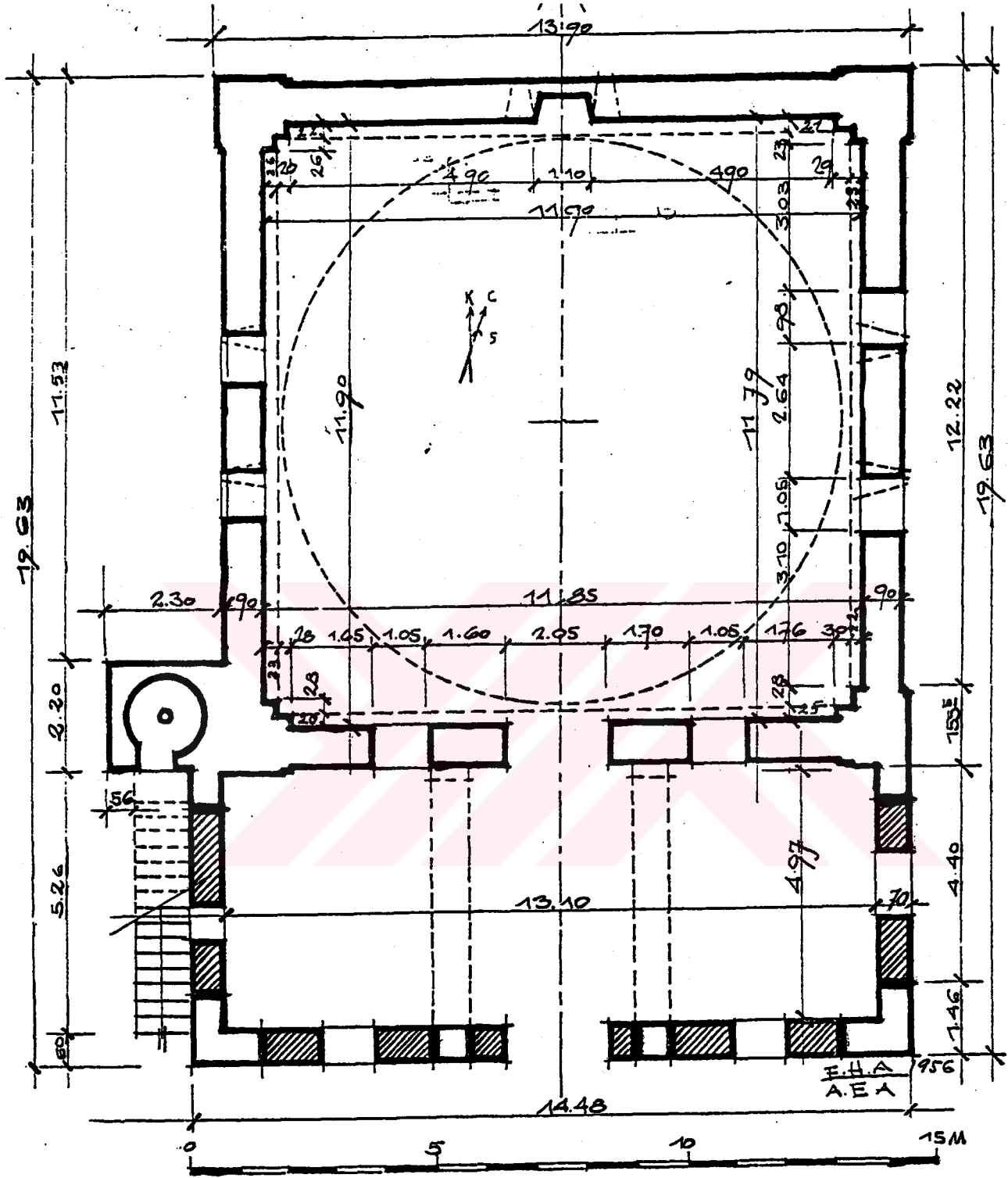
a. İznik Çandarlı Halil Paşa Türbesi Güney-
doğudan Görünüş.

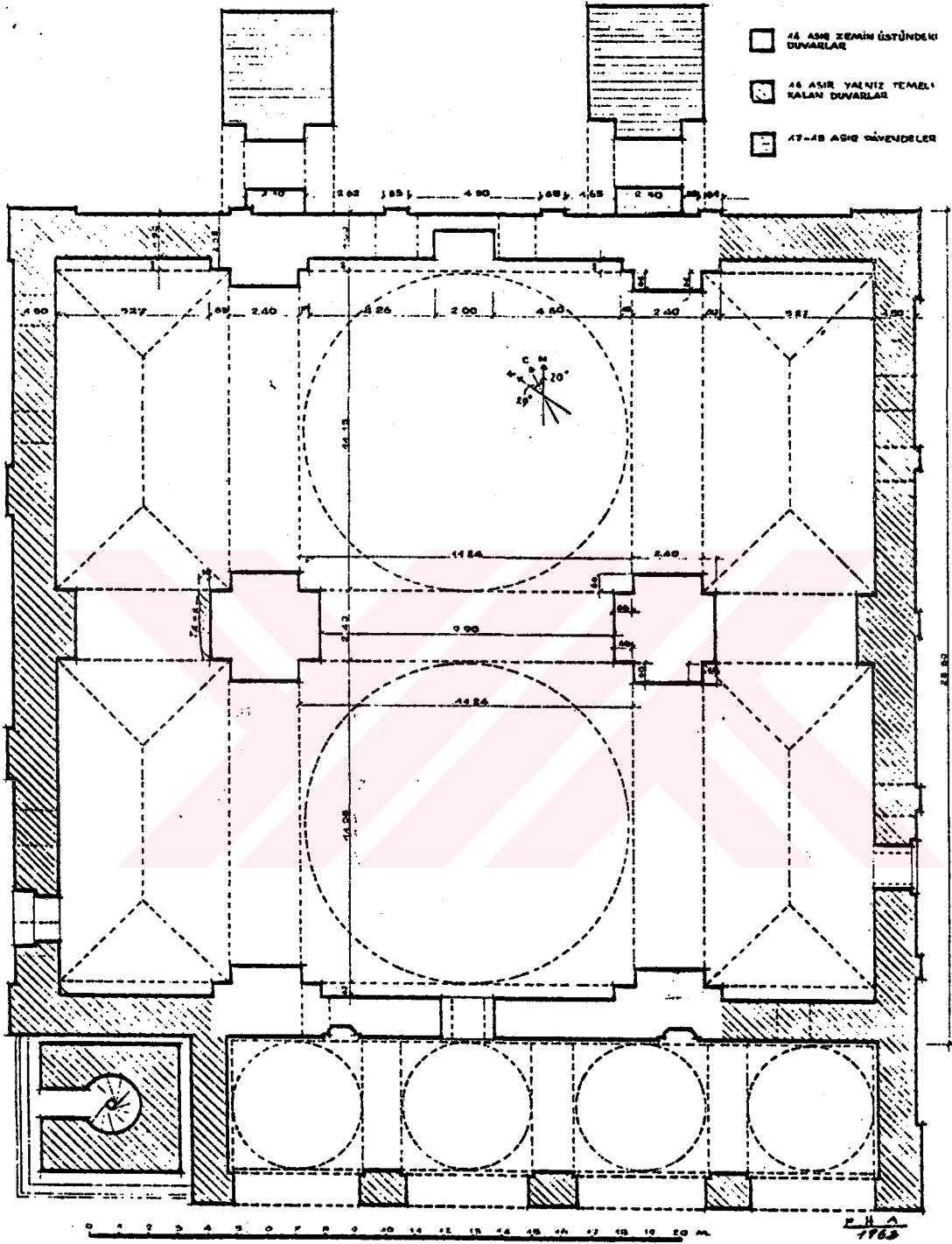
b. İznik Çandarlı Halil Paşa Türbesi
Mezarlardan Görünüş.

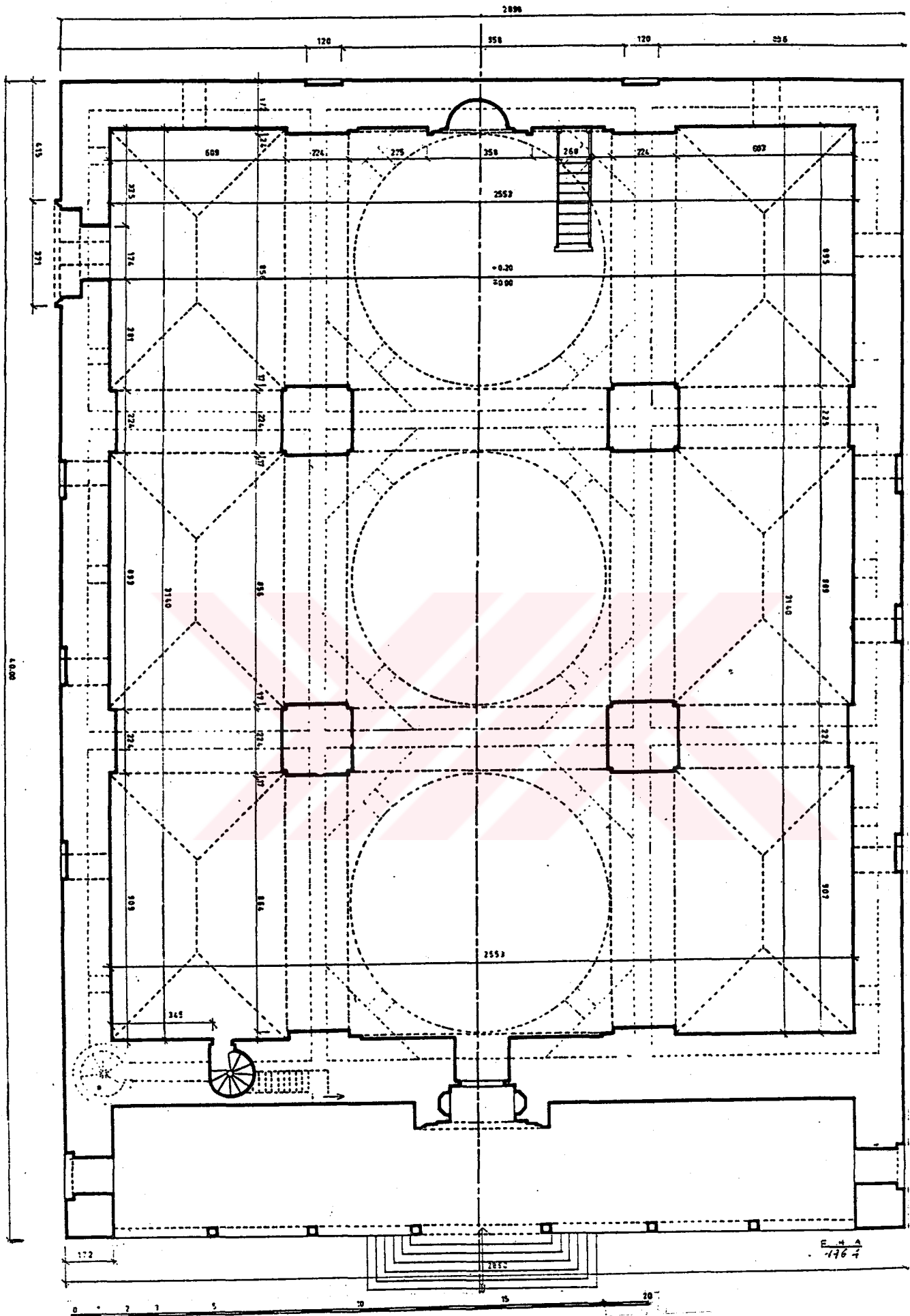
Behramkale, Hüdavendigâr Camisi Planı
(1966, E.H. AYVERDİ)

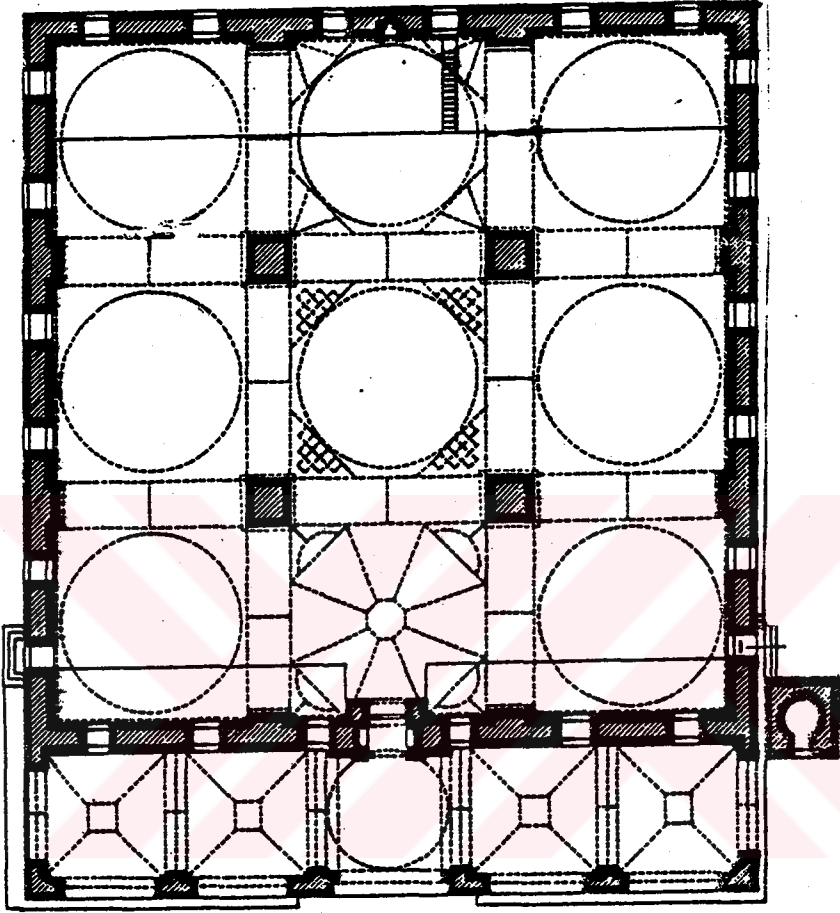
Tuzla, Hüdavendigâr Camisi Planı
(1966, E.H. AYVERDİ)

Bursa Şehadet Camisi Planı
(1966, E. H. AYVERDİ)

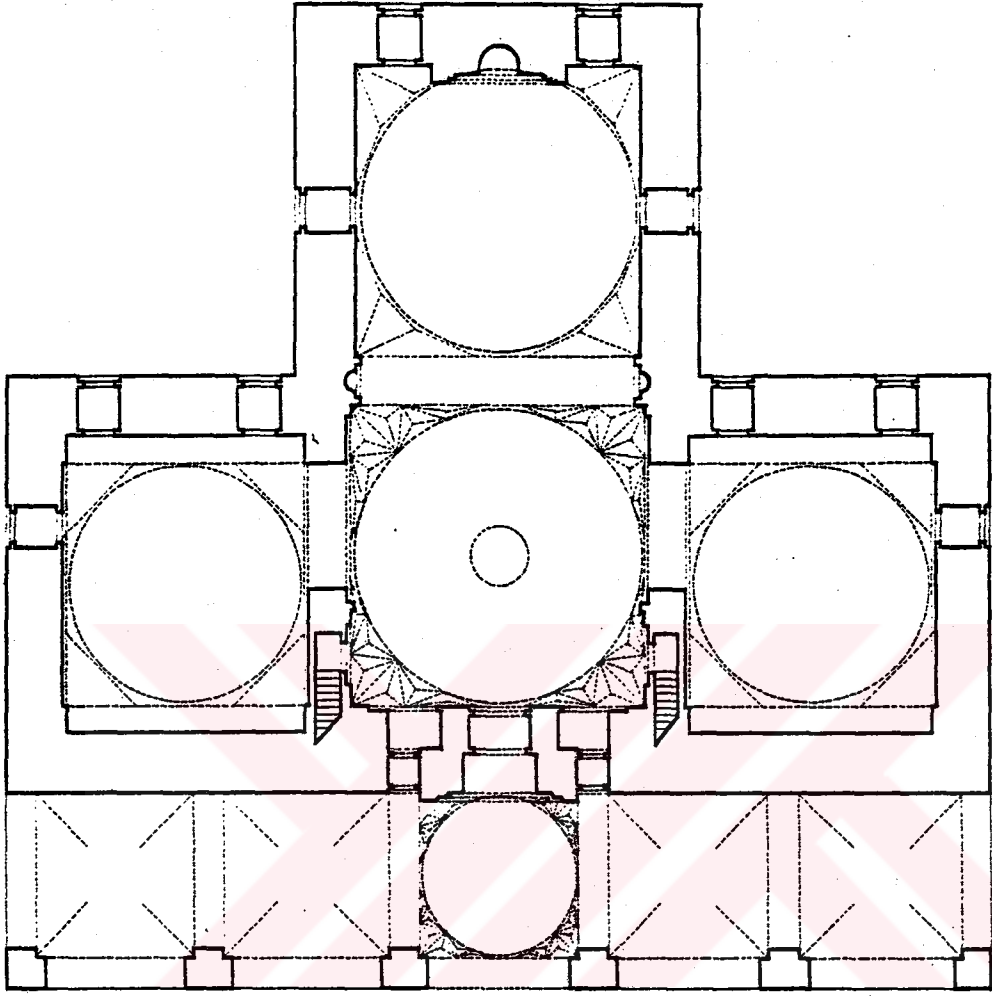

Filibe, Hüdavendigâr Camisi Planı
(1966, E.H. AYVERDİ)

0 1 2 3 4 5 0 5 10 15m.

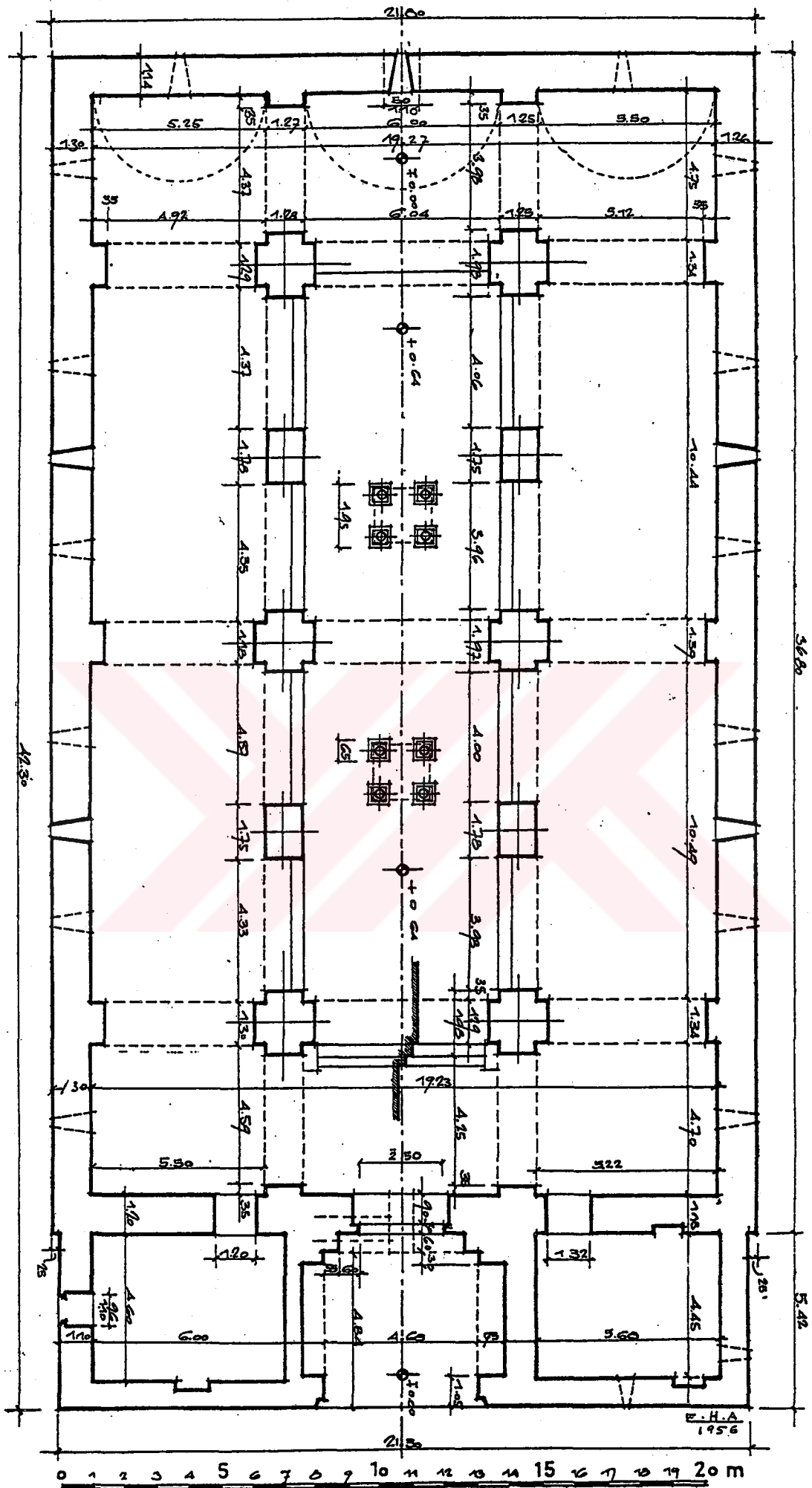
Edirne Eski Camisi Planı
(1972 E. H. AYVERDİ)

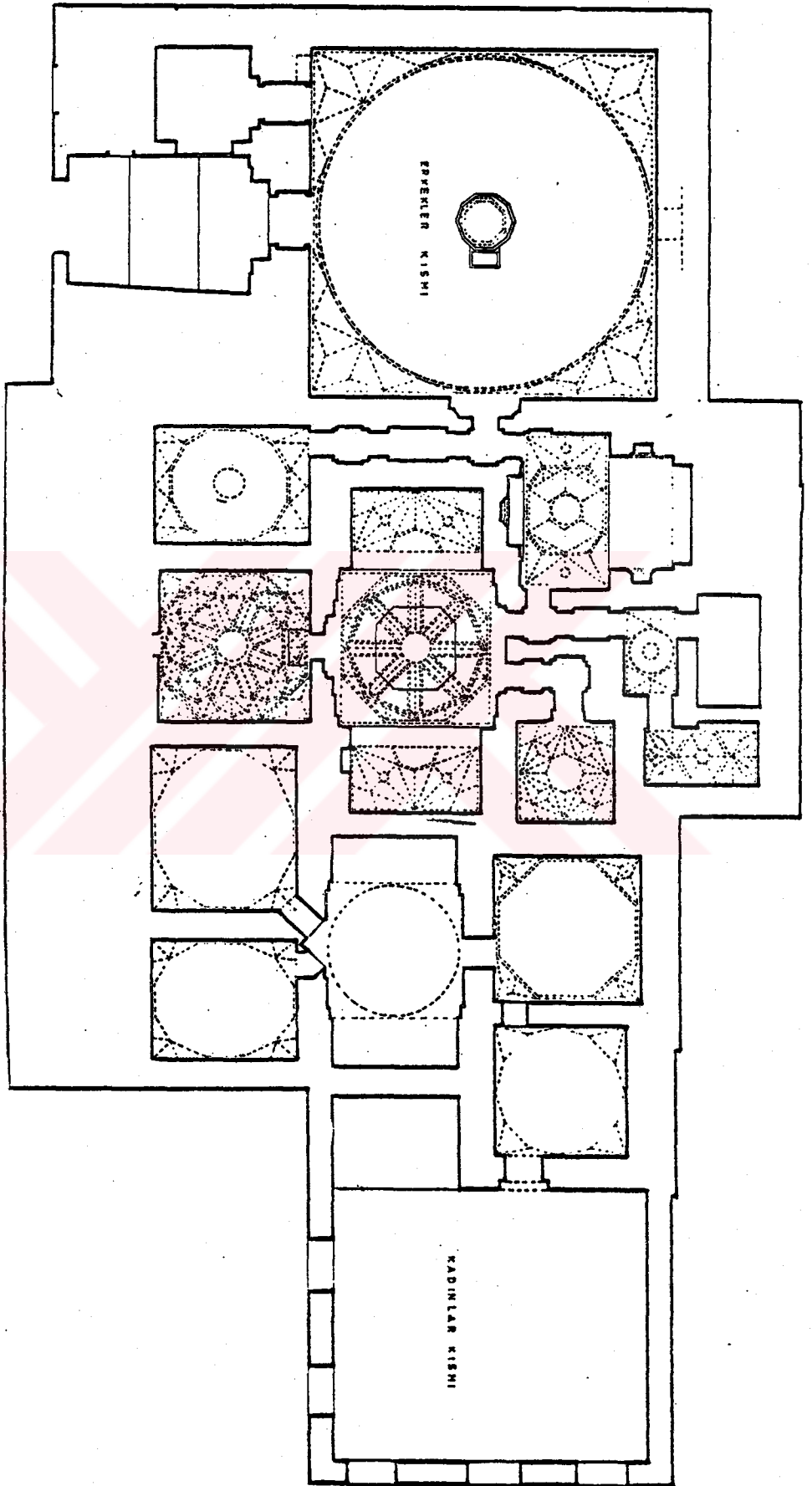
0 5 10m.

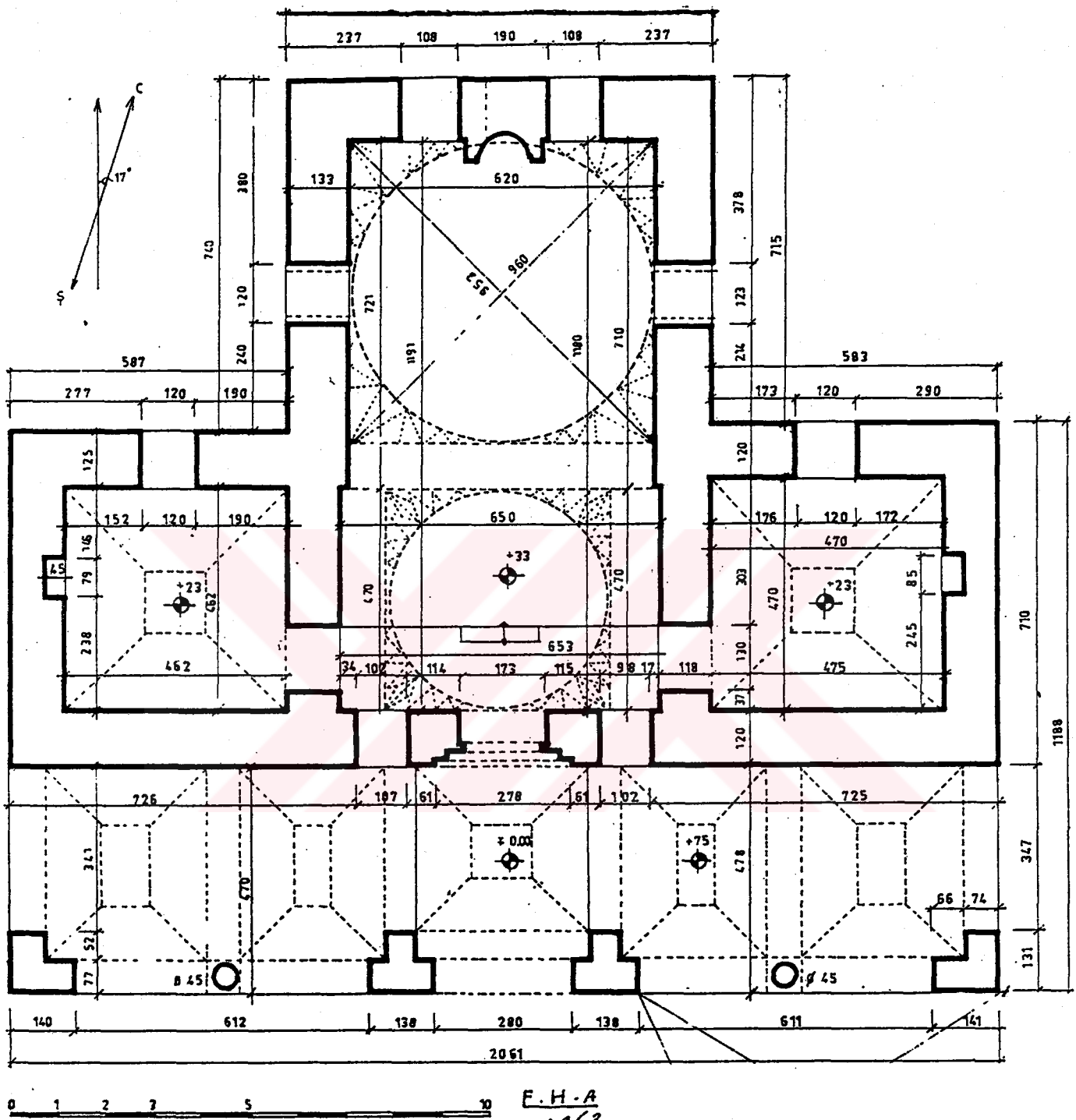
Edirne Muradiye Camisi Planı
(1968, A.KURAN)

Ulubat, İssiz Han, Planı
(1966, E. H. AYVERDİ)

Mudurnu Yıldırım Hamamı Planı
(1966, E. H. AYVERDİ)

İzmir Yakup Çelebi İmaretî Planı
(1972, E. H. AYVERDİ)